

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI

ORTOPEDİK ENGELLİ EŞLERİN EVLİLİK DOYUMU: YALOVA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Metin ÖKSÜZ

DANIŞMAN: Prof. Dr. Musa ŞAHİN

YALOVA
OCAK 2023

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI

ORTOPEDİK ENGELLİ EŞLERİN EVLİLİK DOYUMU: YALOVA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Metin ÖKSÜZ
177303002

DANIŞMAN: Prof. Dr. MUSA ŞAHİN

YALOVA
OCAK 2023

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “**Ortopedik Engelli Eşlerin Evlilik Doyumu: Yalova Örneği**” başlıklı bu tez araştırmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez araştırmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum araştırmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Metin ÖKSÜZ

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Prof. Dr. Musa ŞAHİN'e, doktora ders dönemimdeki tüm hocalarıma, tez izleme jürimizde yer alan hocalarıma emek ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Bu araştırmanın tamamlanabilmesini sağlayan değerli katılımcılara evlerini ve gönülleriini açtıkları için çok teşekkür ediyorum. Araştırma grubunda yer alan katılımcılarla buluşmamızı sağlayan Spastik Engelliler Federasyon Başkanlığı'na Türkiye Sakatlar Konfederasyonu yönetim kurulu üyelerine, Yalova Yeni Yaşam Engelliler Derneği Başkanlığı'na ve engelli ailelerine şükranlarımı sunuyorum.

Doktora araştırmam sırasında akademik, mesleki ve manevi yönden destek olan meslektaşlarıma, sahada görev yapan kıymetli uzmanlara, öğrencilerime ve gönül dostlarıma da minnet duygularımı iletiyorum.

Evladı olmaktan gurur duyduğum merhum babacığım ve anneciğime her daim dualarımı sunuyorum. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için başta sevgili eşim olmak üzere canım kızlarıma kucak dolusu sevgilerimi sunuyorum.

Ocak – 2023

Metin ÖKSÜZ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1. Sosyal Hizmet	15
2.1.1. Sosyal hizmet tanımları	15
2.1.2. Sosyal hizmet kuramları	18
2.1.2.1. Sistem kuramı	21
2.1.2.2. Ekolojik sistem kuramı	27
2.1.2.3. Güçlendirme kuramı	29
2.1.2.4. Bilişsel-davranışçı kuram.....	36
2.2. Engellilik	41
2.2.1. Engellilik tanımları.....	42
2.2.2. Engellilik kuramları.....	48
2.2.2.1. Yapısal-işlevselci kuram.....	48
2.2.2.2. Çatışmacı kuram.....	52
2.2.2.3. Sembolik etkileşimci kuram	53
2.3. Evlilik	55
2.3.1. Evlilik tanımları.....	55
2.3.2. Evlilik kuramları.....	62
2.3.2.1. Bağlanma kuramı	62
2.3.2.2. Yükleme kuramı	65
2.3.2.3. Sosyal öğrenme kuramı.....	69
2.3.2.4. Üçgen sevgi kuramı	72
2.3.2.5. Sosyal mübadele kuramı	74
2.3.2.6. Denge kuramı.....	76

2.3.2.7. Kriz kuramı	78
2.3.3. Evlilik doyumu	80
2.3.3.1. Evlilik doyumunu etkileyen unsurlar	83
2.3.3.2. Evlilik doyumu ve yeti yitimi ilişkisi	87
2.3.3.3. Evlenme süreci ve yeni evli olmanın evlilik doyumuna etkisi.....	90
2.3.3.4. Evlilik doyumu, aile yaşamı ve sosyal çevre ilişkisi	91
2.3.3.5. Evlilik doyumu ve profesyonel destek alma ilişkisi.....	94
2.4. Ortopedik Engellilik	96
2.4.1. Ortopedik engellilik tanımı ve türleri.....	96
2.4.2. Ortopedik engelliliğin Türkiye'deki görünümü.....	101
2.4.3. Toplum ve ortopedik engellilerin, engelli evliliğine bakışını inceleyen araştırmalar	103
2.4.4. Sosyal hizmet alanında yapılan ortopedik engellilik ve evlilik araştırmaları	105
2.4.4.1. Ortopedik engellilik araştırmaları.....	105
2.4.4.2. Evlilik araştırmaları	107
3. YALOVA'DA YAŞAYAN ORTOPEDİK ENGELLİ EVLİ EŞLERİN EVLİLİK DOYUMUNA DAİR SAHA ARAŞTIRMASI.....	111
3.1. Araştırmanın Modeli.....	111
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	112
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	112
3.4. Araştırma Grubu	113
3.5. Örneklem Seçimi ve Nitelikleri	113
3.6. Veri Toplama Araçları	114
3.7. Verilerin Toplanması.....	114
3.8. Verilerin Çözümlemesi	114
3.9. Bulgular.....	117
3.9.1. Birey tanımlama teması.....	118
3.9.1.1. Katılımcıları tanıttıcı bilgiler	118
3.9.1.2. Evlilik süresi	126
3.9.1.3. Evlilik biçimi	127
3.9.1.4. Sağlık ve cihaz kullanım durumu	128
3.9.1.5. Sosyal aktiviteler.....	130
3.9.2. Evlenme süreci teması.....	130
3.9.2.1. Evlilik sürecinin nasıl başladığı.....	131
3.9.2.2. Süreçte karşılaşılan sorunlar.....	133

3.9.2.3. Evliliğin ilk dönemleri	134
3.9.2.4. Geçmişe yönelik pişmanlık.....	135
3.9.2.5. Evlenme sürecinde uzman desteği	136
3.9.2.6. Engellilik dışı sorunlar	137
3.9.3. Yeti yitimi teması.....	138
3.9.3.1. Engellilerin evliliğe yönelik tutumları.....	139
3.9.3.2. Yeti yitiminin evliliğe etkisi.....	139
3.9.3.3. Engelliler açısından engellilerin evliliğine yönelik toplumsal tepkiler.....	140
3.9.3.4. Sorunlarla baş etmede inanç	141
3.9.4. Aile yaşamı ve sosyal çevre teması	142
3.9.4.1. Evlilik içi rol ve sorumluluklar.....	143
3.9.4.2. Aile üyelerinin evliliğe etkisi.....	144
3.9.4.3. Sosyal çevre.....	145
3.9.4.4. Çocukların tepkileri	145
3.9.4.5. İlişkinin çocuklara yansıması	146
3.9.4.6. Çocukların evlilik yaşantısına etkisi.....	146
3.9.4.7. Geleceğe dair fikirler	147
3.9.4.8. Sorunları paylaşma.....	147
3.9.4.9. Uzman desteği.....	148
3.9.5. Evlilik yaşamı teması	149
3.9.5.1. Eşle vakit geçirme	150
3.9.5.2. Eşi ev dışı değerlendirme	151
3.9.5.3. Ev yaşamı.....	151
3.9.5.4. Evliliğe yönelik heyecan	151
3.9.5.5. Evlilik beklentileri	152
3.9.5.6. Evliliğin bir yük haline gelmesi	153
3.9.5.7. Evliliğe yönelik anlam.....	153
3.9.5.8. Evlilikte yaşanan sorunlar	154
3.9.5.9. Karı/koca ilişkilerinde ideallik	154
3.9.5.10. Evliliğin gidişatı.....	154
3.9.6. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması.....	156
3.9.6.1. Evlilik öncesi uzman desteği.....	156
3.9.6.2. Evlilikte uzman desteği.....	157
3.9.6.3. Şu an uzman desteğine ihtiyaç.....	157

3.9.6.4. Evlilik eğitim beklentileri	158
3.10. Tartışma.....	160
3.10.1. Evlenme süreci teması.....	160
3.10.2. Yeti yitimi teması	166
3.10.3. Aile yaşamı ve sosyal çevre teması.....	170
3.10.4. Evlilik yaşamı teması.....	176
3.10.5. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması	185
4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	191
KAYNAKLAR	203
EKLER	219
ÖZGEÇMİŞ.....	227

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Mülga)
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EHK	: Engelliler Hakkında Kanun
EYGHM	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Okulları Birliği)
IASSW	: The International Association Of Schools Of Social Work
IFSW	: International Federation Of Social Workers
MS	: Multiple Skleroz
ÖZİDA	: Özürlüler İdaresi Başkanlığı (Mülga)
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YÖKTEZ	: Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Tıbbi model ve sosyal model karşılaştırma	46
Tablo 2.2. Bireyci ve toplulukçu evlilik değerlerinin ayrışan özellikleri.....	60
Tablo 2.3. Engel grubuna göre Türkiye’deki engelli dağılımı	101
Tablo 2.4. Genel engelli nüfus içerisinde ortopedik engellilerin yıl/ay bazında dağılımı.....	102
Tablo 2.5. YÖKTEZ merkezine kayıtlı engellilik araştırmaları	106
Tablo 2.6. Sosyal hizmet anabilim dallarında yapılan evlilik doyumu ilişkili araştırmalar ...	108
Tablo 3.1. Katılımcıları tanıttıcı bilgiler	120
Tablo 3.2. Engeli olan katılımcılara ait tanımlar	121
Tablo 3.3. Katılımcıların meslek dağılımı.....	123
Tablo 3.4. Katılımcıların gelir durumu	123
Tablo 3.5. Katılımcıların aile üye sayısı.....	124
Tablo 3.6. Katılımcıların çocuk sayısı.....	125
Tablo 3.7. Konut tipi.....	126
Tablo 3.8. Evlilik süresi	127
Tablo 3.9. Evlilik biçimi.....	128
Tablo 3.10. Sağlık ve cihaz kullanım durumu	129
Tablo 3.11. Sosyal aktiviteler	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1.Uygulama modelinin unsurları	34
Şekil 2.2. Güçlerin CPR'ı	35
Şekil 2.3. Davranış, bilişsel ve kişisel faktörler ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler	70
Şekil 2.4. Sternberg'in sevgi üçgeni.....	72
Şekil 2.5. Evlilik etkileşiminde yeterlik modeli	80
Şekil 3.1. Araştırmanın temaları.....	117
Şekil 3.2. Birey tanımlama tema kodları	118
Şekil 3.3. Evlenme süreci hiyerarşik kod alt kod modeli	130
Şekil 3.4. Evlenme süreci belge temelli grafiği	131
Şekil 3.5. Erkek evlenme süreci ifade yoğunluğu	137
Şekil 3.6. Kadın evlenme süreci ifade yoğunluğu.....	138
Şekil 3.7. Yeti yitimi hiyerarşik kod alt kod modeli	138
Şekil 3.8. Yeti yitimi temasının belge temelli grafiği	138
Şekil 3.9. Yeti yitimi teması ifade yoğunluğu-Erkek	142
Şekil 3.10.Yeti yitimi teması ifade yoğunluğu- Kadın	142
Şekil 3.11. Aile yaşamı ve sosyal çevre hiyerarşik kod alt kod modeli	142
Şekil 3.12. Aile yaşamı ve sosyal çevre belge temelli grafik.....	143
Şekil 3.13. Aile yaşamı ve sosyal çevre ifade yoğunluğu-Erkek.....	148
Şekil 3.14. Aile yaşamı ve sosyal çevre ifade yoğunluğu-Kadın	149
Şekil 3.15. Evlilik yaşamı hiyerarşik kod alt kod modeli	149
Şekil 3.16. Evlilik yaşamı belge temelli grafik.....	150
Şekil 3.17. Evlilik yaşamı teması ifade yoğunluğu- Erkek	155
Şekil 3.18. Evlilik yaşamı teması ifade yoğunluğu-Kadın.....	155
Şekil 3.19. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler hiyerarşik kod alt kod modeli	156
Şekil 3.20. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler belge temelli grafik	156
Şekil 3.21. Sosyal hizmet müdahaleleri ifade yoğunluğu-Erkek.....	159
Şekil 3.22. Sosyal hizmet müdahaleleri ifade yoğunluğu-Kadın.....	159
Şekil 3.23. Kod bulutu	160

ORTOPEDİK ENGELLİ EŞLERİN EVLİLİK DOYUMU: YALOVA ÖRNEĞİ

ÖZET

Engelli refahı alanında, engelli bireylerin evlilik yaşamları hakkında yürütülen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sosyal medya ve yazılı basında engelli bireylerin evlilikleri ya da evlendikten sonra hastalık veya kaza gibi nedenlerle engelli olan bireylerin evliliklerine dair haberler de giderek artmaktadır. Bu haberler içerisinde ortopedik engelli bireylerin evliliklerine dair haberlere daha sık rastlanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşam deneyimlerini, evliliğe yönelik tutumlarını, aile ve sosyal çevre ilişkilerini, evlilikten sağladıkları doyumunu nasıl ifade ettiklerini, bu süreçte profesyonel desteğe ihtiyaç duyup duymadıklarını belirlemek, toplumun ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamlarına dair gerçekçi bilgilere ulaşmasını sağlamak ve bu bağlamda çeşitli öneriler geliştirmektir. Bu amaca ulaşmak için araştırmada sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme, deneyimleri ortaya çıkarma ve anlamaya yönelik bir yaklaşımı benimseyen nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yöntem kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Yalova il sınırları içerisinde ikamet eden ortopedik engelli evli bireyler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini, amaçlı örnekleme yöntemleri arasında en yaygın olarak kullanılan kartopu tekniği ile belirlenmiştir. Araştırma örneklemini 19 ortopedik engelli çift oluşturmaktadır. Araştırma verileri 01 Haziran 2021-31 Aralık 2021 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşmelerle elde edilmiştir. Metodolojik olarak verilerin analizinde tümevarımsal kodlama yolu takip edilmiştir. Veriler Max Qualitative Data Analysis (MAXQDA2022) programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda; ortopedik engelli bireylerin, evlilik yaşamları ve evlilikten duydukları doyumunu olumlu olarak açıkladıkları anlaşılmıştır. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri özellikle evlilik öncesinde engel durumuna sahip katılımcıların, engelli biri ile evlenmek istediklerinde kök aile üyelerince reddedici tutumlarla karşılaşmalarıdır. Gerek evlilik öncesi gerekse evlilik sonrasında engel durumu yaşayan katılımcılar, evlilik yaşamları ve evlilik doyumları ile ilgili konularda duygusallıktan ziyade yaşadıkları koşulların gerçekliğini kabul ederek doyum aramaktadırlar. Araştırmanın bir diğer sonucu da katılımcıların çoğunluğunun evlilik ve aile danışmanlarının engellilere özgü konularda kendilerine yeterince destek veremediklerini belirtmeleridir. Bu bağlamda evlilik ve aile danışmanlığı programlarının engellilere özgü konuları içerecek şekilde geliştirilmesi talep edilmektedir. Elde edilen bir diğer sonuç da toplumun, engellilerin evliliğine yönelik olumsuz tutumlarının eksik ya da yetersiz bilgidен kaynaklandığıdır. Sosyal hizmet uygulama ve eğitimlerinde koruyucu-önleyici, geliştirici-destekleyici programların geliştirilmesinde yarar görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, Ortopedik engellilik, Aile, Evlilik, Evlilik danışmanlığı

MARRIAGE SATISFACTION of ORTHOPEDICALLY DISABLED SPOUSES: YALOVA CASE

ABSTRACT

In the field of disability welfare, the scarcity of studies on the marital life of people with disabilities is remarkable. In addition, news about the marriages of people with disabilities and individuals who become disabled after marriage due to illness or accident has been increasing in social media and printed media. Among this news, news about orthopedically disabled individuals' marriages is more common.

The aim of this research is to determine how individuals with orthopaedic disabilities express their marital life experiences, attitudes towards marriage, family and social environment relations, satisfaction from marriage, and whether they need professional support in this process to enable society to reach realistic information about the marital life of orthopedically disabled individuals, and in this context, various to develop recommendations. In order to achieve this aim, the phenomenological method, one of the qualitative research designs, which adopts an approach to discover the meanings attributed by individuals or groups to a social or human problem to reveal and understand experiences, had been used.

The research population consists of orthopedically disabled married individuals residing within the borders of Yalova province. The research sample has been determined by the snowball technique, which is the most widely used among the purposeful sampling methods. The research sample consists of 19 orthopedically disabled couples. Research data were obtained through face-to-face interviews using a semi-structured interview form between 01 June 2021 and 31 December 2021. Methodologically, inductive coding, was followed in the analysis of the data. Data were analyzed using the Max Qualitative Data Analysis (MAXQDA 2022) program.

As a result of the research it has been understood that individuals with orthopaedic disabilities explain their marital life and satisfaction with marriage affirmative. One of the most important results of the research is that especially the participants with a disability before marriage face rejecting attitudes from their root family members when they want to marry a disabled person. Participants who experience disability both before and after marriage have been searching for satisfaction by accepting the reality of the conditions they live in rather than being emotional about their marital life and marital satisfaction. Another result of the research is that the majorities of participants stated that the marriage and family counsellors could not provide them with sufficient support on issues specific to the disabled. In this context, it is requested that marriage and family counselling programs have developed to include topics specific to the disabled. Another result obtained is that the negative attitudes of society towards the marriage of the disabled are due to incomplete or insufficient information. It is beneficial to develop protective-preventive, developer-supportive programs in social work practices and pieces of training.

Keywords: Social work, Orthopaedic disability, Family, Marriage, Marriage counseling

1. GİRİŞ

Engellilik olgusu hemen her toplumda sosyal sorun denilince akla gelen başat fenomenlerdendir. 1500’lü yıllara kadar özellikle Batı toplumlarında yaşama hakkı dahi tanınmayan, ‘tehdit edici, yük, aciz’ olarak görülen engelliler için evlilik ve aile kurma, oldukça heyecan verici bir kavramdır. Son yıllarda sosyal medya, görsel ve yazılı basında engelli bireylerin evlilikleri ya da evlenip sonradan hastalık, kaza vb. nedenlerle engelli olup evliliğini sürdüren bireylere dair haberlere sık sık rastlanmaktadır (Afyonkarahisar Haber, 03 Aralık 2018; Anadolu Ajansı, 24 Mart 2018; En Son Haber, 14 Temmuz 2020).

Bireylerin psikososyal işlevselliğini artırmak ve çevresini geliştirmek sosyal hizmetin temel amaçlarından. Sosyal hizmet mesleği insanların sorunlarla baş etme kapasitelerini artırmak için kişilerarası ilişkileri geliştirmeye ve sosyal rollerdeki işlevleri genişletmeye odaklanır. Bu bağlamda öncelikle mevcut işlevsellik düzeyi ile yaşanan ilişkisel sorunların varlığı tespit edilmelidir. Kişilerarası ilişkiler ve sosyal rollerin daha etkin, verimli ve sürdürülebilir olabilmesi için gerekli olan güçlendirici sosyal hizmet müdahalelerinin belirlenmesi ve olası sosyal risklere karşı koruyucu-önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Araştırmanın Konusu

Sakatlık, noksanlık, özrürlük, engellilik, özel gereksinimlilik vb. kavramlar bireyde var olan bir veya birkaç eksikliğe, yetersizliğe vurgu yapmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kavramların yazılış biçimlerinde değişiklik olsa da toplum nezdinde temel vurgu, eksiklik veya noksanlıktır.

Toplumların sosyal ve inançsal kabullerinde engellilik ve engelliler, kendilerine atfedilen gerek olumlu gerekse olumsuz konumları itibari ile özel bir yere sahip olmuşlardır. Sanayi devrimi sonrasında Avrupa ekseninde engellilik ve engelliler sorunu daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Zira kapitalist zihniyetin en çok ezdiği ve dışladığı gruplardan biri de engelliler olmuştur (Yılmaz, 2016, ss. 329-330). Doğal olarak bu durum sosyal sorun haline dönüşmüş ve akademik araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Engellilere yönelik tartışmalar ilk etapta kendini tıbbi model çerçevesinde göstermiştir. Engellilik olgusu tıbbın bir alanı ve sorunu gibi algılanmış ve tıbbi kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır (Burcu, 2015, s. 1).

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde 1980’li yıllardan itibaren, engellilere yönelik ayrımcılığa karşıt söylemler artmaya başlamıştır. Yükselen engellilik mücadeleleri sosyal bilimlere engellilik üzerine düşünmeye zorlamıştır (Yılmaz, 2014, s. 57). Engelliliği temel alan sosyal araştırmalar incelendiğinde engelliliğin; kapitalizm ve devlet (Stone, 1984), engellilik politikası (Oliver, 1990) ve engellilik tarihi (Stiker, 1999) şeklindeki başlıklar altında ele alındığı görülmektedir (Yılmaz, 2014, s. 57).

Türkiye penceresinden bakıldığında ise engellilik (sakatlık) olgusunun sosyal sorun olarak ele alınışı ve sosyal politikaya dahil edilmesi, her ne kadar 1963-1967 yıllarını kapsayan “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” içerisinde “Hizmetler-Sosyal Hizmetler” başlığı altında dar çerçevede ele alınmış olsa da 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 61. Maddesinde; “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.” ifadesi ile anayasal bir zemine sahip olmuştur. Buna karşın engelliler için iyileştirme ve geliştirmeye yönelik uygulamaların 2000’li yılların başından itibaren gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Zira engellilere yönelik sistematik bilgiler ilk kez 2000 yılında gerçekleştirilen Genel nüfus sayımında elde edilmiştir (Burcu, 2015, s. 6). 2005 yılında yürürlüğe giren “Engelliler Hakkında Kanun (EHK)” ile birlikte engellilik olgusu ve engellilerin yaşamlarına dair konulara yönelik araştırmalarda da artış gözlenmektedir. Bu araştırmaların büyük bir çoğunluğu; istihdam, eğitim, yasal haklar gibi makro konuları ele almaktadır. Buna karşın engellilerin yaşamlarına dair mikro ve mezo düzeyde araştırmaların azlığı söz konusudur. Oysa genel konular kadar özel konuların da ele alınmasında yarar görülmektedir.

Literatürde yapılan taramalarda engelli evli bireylerin; evlilik ilişki durumları, evlilik yaşam doyumları, aile aidiyetlikleri, aile iklimi, bağlanma stilleri, yakın çevre destek düzeyleri, akraba ve komşuluk ilişkileri, ebeveynlik rollerini yerine getirebilme düzeyleri, aile ilişkileri vb. konularda spesifik araştırmalara rastlanılmamıştır. Oysaki Türkiye’de doğuştan herhangi bir engelle sahip bireylerin evlilik yaptıkları bilinmektedir. Buna karşın herhangi bir engel durumu olmadan evlenen bireylerin sonraki süreçte bir nedenden dolayı engelli duruma gelmesi ve evliliğini bu şekilde sürdürmesi de karşılaşılan bir durumdur.

Akademik araştırmalar incelendiğinde, engelliliğe dair birçoğ araştırmanın sorun temelinde ele alındığı görölmektedir. Örneğin; boşanma, çocukların başarısızlığı, madde kullanımı vb. konular ilişkilendirilerek araştırmaların yapıldığı görölmektedir.

Türkiye nüfusu içerisinde önemli bir yere sahip olan engellilerin; istihdam, sağılık, erişebilirlik, eğitim, barınma, bakım vb. genel konularından ziyade daha spesifik olan ilişkişel ihtiyaçlarına odaklanarak engelli evli bireylerin aile yapıları, evlilik ilişkileri, evlilik doyumu ve sorunlarının sosyal hizmet perspektifinden incelenmesi gerekliliğı ortadadır.

Bu araştırmanın konusu, genelde engellilerin, özelde ise ortopedik engelli evli bireylerin evlilik yaşamlarına dair durum tespiti yapılarak, güçlendirilmesi gereken alanların keşfedilmesi, uygun sosyal hizmet müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi ve evlilik/aile danışmanlığı uygulamalarına yönelik yeni bakış açılarının kazandırılmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Literatürde yapılan taramalarda engelli evli bireylerin, evlilik ilişki durumları, evlilik yaşam doyumları, aile aidiyetlikleri, aile iklimi, bağlanma stilleri, yakın çevre destek düzeyleri, akraba ve komşuluk ilişkileri, ebeveynlik rollerini yerine getirebilme düzeyleri, aile ilişkileri vb. konularda spesifik araştırmalara rastlanılmamıştır. Buna karşın bazı araştırmalarda, engellilerin evliliğine yönelik toplumsal tutumlar, engellilerin aile yapılarının özelliklerine dair bölümlere yer verilmiştir (Burcu, 2007; Özürlüler İdaresi Başkanlığı-mülga (ÖZİDA) t.y.; Bucuka, 2017). Bozkurt Erdem (2019) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında ise bekar ve evli engellilerin evliliğe yönelik görüş ve beklentilerinin karşılaştırıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla engellilerin evlilik yaşamına dair derinlemesine yapılmış bir çalışmanın olmadığı anlaşılmaktadır. Oysaki Türkiye’de doğuştan herhangi bir engele sahip bireylerin evlilik yaptıkları bilinmektedir.

Bu araştırma evli engelli bireylere yönelik spesifik bir araştırma özelliğı ile literatüre ve gelecekteki aile politikalarının engellilik özelinde de ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda evli engelli bireylerin sosyal hizmet destekli aile danışmanlığı ve evlilik danışmanlığı gereksinimlerini ortaya koyması bakımından da önemli görölmektedir. Bir başka önemi ise evli engellilere yönelik toplumsal önyargıların azaltılması ve nesnel araştırmalar kadar öznel araştırmaların gerekliliğini ortaya koymasındır.

Araştırmanın Amacı

Evlilik, yuva kurma, aile yönetimi, çocuk yetiştirme hemen her birey için arzu edilen bir durum olduğu gibi aynı zamanda belirsizlikleri, stresi ve karmaşayı da içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla evlilik, tüm insanlar gibi engelli olan bireyler ve aileleri için de karmaşık bir sosyal konudur.

Gerçekte evlilik, engeli olan ya da olmayan her birey için belirsizlikleri içinde barındırır da toplum nezdinde engelli bireyler için yönetilmesi ve yürütülmesi daha güç bir süreç gibi algılanmaktadır. Oysa engeli olmayan bireylerin yer aldığı boşanma istatistiklerine bakıldığında son yıllarda boşanma oranlarında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020). Özellikle eğitim seviyesi yüksek bireylerin boşanma oranları daha fazladır. Bu bağlamda engelli bireylerin, evlilik süreçlerini nasıl yönettiklerine dair akademik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde bu bağlamda çalışılmış bir bilimsel araştırmaya rastlanılmamış olması, araştırmanın amacını desteklemektedir.

TÜİK Başkanlığı'ndan yazılı olarak engelli evli bireylere dair istatistiki veri talep edilmiştir. Gelen cevabi yazıda 1990-2019 yılları arasında cinsiyet bazında evlilik yapan engelli bireylere ait istatistiki verilerin mevcut olmadığı belirtilmiştir (Ek. 4). Buradan da anlaşıldığı üzere engelli evli bireylere dair araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-mülga (ASPB) tarafından farklı yıllarda “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” çalışmaları yaptırılmıştır. Yapılan araştırmaların konu başlıkları şu şekildedir:

2006 yılında yaptırılan araştırma konu başlıkları; hane halkı özellikleri, evlilik ve boşanma, aile içi ilişkiler, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, ailede çocuk ve çocuğa yaklaşım, aile ve toplum hayatına ilişkin algılar, sosyal ve kültürel faaliyetler, yaşlılık (ASPB, 2014a).

2011 yılında yaptırılan araştırma konu başlıkları; hane halkı özellikleri, evlilik ve boşanma, aile içi ilişkiler, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, ailede çocuk ve çocuğa yaklaşım, aile ve toplum hayatına ilişkin algılar, sosyal ve kültürel faaliyetler, yaşlılık (ASPB, 2014b)

2014 yılında yaptırılan araştırma konu başlıkları; Türkiye’de aile yapısının değişimi, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, Türkiye’de yaşlı nüfus ve yaşlılık dönemiyle ilgili yaşam tercihleri, Türkiye’de evlilik, Türkiye’de doğurganlık seviyesi ve örüntüsünün değişimi, Türkiye’de boşanma, anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkiler, toplumsal cinsiyet ve ailede sosyal faaliyetler (ASPB, 2014c).

Yukarıda yer alan araştırmaların alt başlıkları incelendiğinde engelli evli bireylere dair herhangi bir konu başlığı veya bulguya rastlanılmamıştır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nce yayınlanan “Mart-2021” istatistik bülteni incelendiğinde veri tabanına kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı 2.511.950 kişi olarak belirtilmektedir. Veriler, cinsiyet bazında incelendiğinde ise erkek engellilerin toplamının 1.384.054 kişi, kadın engellilerin de 1.064.300 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Veriler oransal olarak değerlendirildiğinde % 44’ünü kadın, %56’sını ise erkek engellilerin oluşturduğu görülmektedir. Veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engellilerin engel gruplarına göre dağılımları ise şöyle belirtilmiştir; görme 215.076 (%9,53), işitme 179.867 (%7,97), dil ve konuşma 33.686 (%1,49), ortopedik 311.131 (%13,78), zihinsel 385.313 (%17,07), ruhsal ve duygusal 170.927 (%7,57), süreğen hastalık 917.259 (%40,63), diğer 44.248 (%1,96) (EYHGM, 2021a, ss. 3-4).

Söz konusu bülten incelendiğinde; istihdam, eğitim, sosyal yardımlar, bakım hizmetleri, gelir desteği ödemeleri, vergi indirimi ve engel durumuna göre engelli nüfus oranlarının yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bültende engelli evli bireylere dair herhangi bir bulgunun yer almadığı görülmektedir. Toplam engelli nüfus içerisinde evli engelli bireylerin oranına dair bulgulara rastlanılmamıştır. Dolayısıyla engelli evli bireylerin aile yapılarına dair bir bilgiye de ulaşılamamıştır.

Türkiye’de aile politikaları ve aileye yönelik hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu merkezi idare olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın (ASHB) resmi internet sitesinde yapılan taramalarda da engelli evli bireylere dair araştırmalara rastlanılmamıştır.

Türk aile yapısı, dönüşümü, aile sorunları üzerine yönelik birçok makale, kitap vb. araştırmalar (Nazlı, 2009; Özbay, 2017; Tarhan, 2012; Özbay ve Aydoğan, 2014; Martı ve Han, 2016; Ekenci, 2014; Canel, 2007) yer almasına rağmen engelli evli çiftlerin oluşturduğu ailelere yönelik araştırmalar ya yok, ya da yok denecek kadar azdır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye nüfusu içerisinde önemli bir yere sahip olan ve son yıllarda da gerek siyasilerin gerekse akademik çevrenin ilgi odağı haline gelen engellilerin istihdam, sağlık, erişebilirlik, eğitim, barınma, bakım vb. genel konulardan ziyade daha spesifik olan ilişkisel ihtiyaçlarına odaklanarak engelli evli bireylerin aile yapıları, evlilik yaşamları, evlilik doyumu ve sorunlarını sosyal hizmet perspektifinden incelemek, engelli evli bireylerin sorunlarını genel aile sorunlarından ziyade engellilik özelinde ele almak, sosyal hizmetin güçlendirici yönü ile evlilik kalitesinin artırılmasına yönelik yeni öneriler geliştirmektir. Bunun yanı sıra bilim literatürüne katkı sağlamak, gelecekteki aile politikaları ve uygulamalarına engellilik perspektifinden de bir bakış açısı kazandırmaktır. Ayrıca, evlilik-aile danışmanlığı uygulamaları bağlamında engellileri de kapsayacak yeni bakış açılarının kazandırılması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve İçeriği

Engellilik konusu gelişmekte olan ülkelerin sosyal sorunlarının başat konuları arasında yer almaktadır. Son yıllarda Türkiye’de de sosyal refahın artması ile birlikte engellilik çalışmaları, genel boyuttan daha özel boyutlara doğru yön kazanmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma; engelliliğe genel bakış yerine, engellilik ve evlilik olgusu ilişkisini ve bu ilişkide sosyal hizmetin rolünü ortaya koyacak kapsamda tasarlanmıştır. Böylelikle hem engellilik ve evlilik ilişkisi hem de sosyal hizmetin bu ilişkinin oluşması ve sürdürülmesindeki katkısı ortaya konabilecektir.

Araştırmanın kapsamı ve içeriği oluşturulurken şu varsayımlardan hareket edilmiştir:

Türkiye’de engelli evli bireyler, aile danışmanlık desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla araştırma bu açıdan engelli evli bireylerce desteklenecektir.

Engelli bireylerin evliliği veya sağlıklı iken evlilik yapmış ancak sonradan bir şekilde engelli olmuş bireylerin evlilik yaşamları ve evliliklerini sürdürebilmelerinde profesyonel desteği ve kendilerini ifade edebilecek kontrollü ortamların varlığını gerekli kılmaktadır.

Engelli evli bireyler, kendilerini ve yaşadıkları ailevi sorunları profesyonel meslek elemanları, araştırmacılar karşısında daha rahat ve gerçekçi bir şekilde ifade edebileceklerdir.

Araştırma grubunda yer alacak gönüllü engelli bireyler ve eşlerinin kendilerine yöneltilen sorulara içtenlikle cevap verecekleri varsayılmıştır.

Araştırma grubunda yer alacak engelli bireylerin ve eşlerinin; evlilik, aile ilişkileri, sorunları ve ihtiyaç duydukları destek mekanizmaları hakkında gerçekçi görüş bildirecekleri varsayılmıştır.

Araştırma grubunda yer alacak engelli birey ve eşlerinin, gönüllülük esasıyla araştırmaya katkı sunacakları varsayılmıştır.

Araştırmanın içeriği üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Birinci bölüm araştırmanın giriş aşamasını oluşturmaktadır. Bu bölümde, konu, önem, amaç, kapsam ve içerik, problem, evren ve örneklem, yöntem ve teknikler, temel ve alt problemler ile literatür incelemesi ve analizine yer verilmiştir. İkinci bölümde, sosyal hizmet, engellilik ile evlilik olgusuna dair kuramsal ve kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise evli ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamlarına ilişkin saha araştırmasından elde edilen bulgular ve tartışmalara yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler ile araştırma sona erdirilmiştir.

Araştırmanın Temel Sorusu ve Alt Sorular

Akademik araştırmalar incelendiğinde, engelliliğe dair birçok araştırmanın sorun temelinde ele alındığı görülmektedir. Örneğin evlilik ve aile sorunları; boşanma, çocukların başarısızlığı, madde kullanımı vb. konular ilişkilendirilerek araştırmalar yapılmıştır.

Bu araştırma boşanma istatistiklerindeki oranların aşağıya çekilmesine yardımcı olmak gibi bir kaygıyı içerisinde barındırmamaktadır. Belki de insanlar problem yaşadıklarında problemi nasıl çözeceklerine dair bilgi ve becerilere sahip olamadıkları için boşanmalar artmaktadır. Zira aile ortamında biriken gerilimin bir şekilde azaltılması gerekmektedir.

Bu araştırmanın temel sorusunu; bir şekilde akademik çevrelerce ihmal edilmiş ya da genel aile olgusu içerisinde yer almış olan ancak spesifik araştırmalara ihtiyaç duyan evli engelli bireylerin, evlilik yaşamlarının incelenerek fırsatlar, tehditler, güçlü ve zayıf yönlerin tespit edilmesi sonrasında ihtiyaç duyulan sosyal hizmet müdahalelerinin neler olabileceği oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu; ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamlarını ve evlilikten sağladıkları doyumu

nasıl anlamlandırdıkları ve ihtiyaç duyulan sosyal hizmet destek mekanizmalarının neler olduğudur.

İlişkisel ihtiyaçlar ve sorunlar evlilik doyumunu etkileyen diğer unsurlardan biri olduğuna göre bu ihtiyaçların nasıl karşılandığı, sorunların nasıl ortaya çıktığı ve çözüme kavuşturulduğu konusu bir diğer soruyu oluşturmaktadır.

Türk toplumunda evlilikle birlikte evlenen bireylerin kök aileleri arasında bir hısımlık bağı da doğal olarak oluşmaktadır. Bu hısımlık ilişkilerinin yönetimi ise bazen sorun olabilmektedir. Bu araştırmanın bir diğer problemini de evli engelli bireylerin kök aile yapıları ve ilişkilerinin evlilik doyumuna ne şekilde etki ettiğidir.

Türk toplumu geleneksel olarak aile kurumuna önem veren, aileyi toplumun mihenk taşı olarak gören ve kutsiyet derecesinde önemseyen bir tutuma sahiptir (Canel, 2007). Aile üyelerinden biri evlenerek kök aileden ayrı bir yerde yaşasa ya da herhangi ciddi bir sorunla karşılaşırsa yakın aile üyeleri ve akrabalar tarafından desteklenmesi beklenmektedir. Bu çalışmada engelli evli bireylerin yakın aile üyeleri ve akrabalarından ne tür destek gördükleri ve bu durumun evlilik doyumuna nasıl etki ettiği bir diğer soru olarak ele alınacaktır.

Ailelerde çocuk sahibi olma ve yetiştirme arzu edilen bir durum olduğu kadar stresli bir süreçtir. Engelli evli bireyler açısından çocuk sahibi olma, yetiştirme, iş bölümü, ailenin yükü gibi konuların nasıl görüldüğü ve bu konularda ortaya çıkan problemlerin nasıl çözüldüğü, bu durumun evlilik doyumuna nasıl etki ettiği bir diğer sorudur.

Eşlerin engel türleri, her ikisinin ya da birinin engelli olup olmaması, engelliliğin evlilik öncesi ve sonrası oluşması, eşlerin problem çözme becerileri ve evlilik doyumlarını etkileme konusu da bir diğer soruyu oluşturmaktadır.

Bu araştırma, merkezi fenomeni (ortopedik engellilik ve evlilik doyumu) çevreleyen genel ve karmaşık etkenler grubunu araştırmak ve katılımcıların sahip olduğu geniş ve değişik perspektifleri veya olaylara verdikleri anlamları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Creswell (2017, s. 139) “araştırmacılar nitel bir çalışmada amaçları (örn., araştırmanın spesifik hedefleri) veya hipotezleri (örn., değişkenleri ve istatistiksel testleri içeren tahminler) değil, araştırmanın temel ve bağlantılı alt sorularını belirlerler” görüşünü ileri sürmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu; “Ortopedik engelli bireyler evlilik yaşamlarını ve evlilikten sağladıkları doyumu nasıl ifade etmektedirler?” şeklinde belirlenmiştir. Bağlantılı sorular da aşağıda belirtilmiştir.

Evlilik öncesi süreç, ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamına ve algılanan doyuma nasıl etki etmektedir?

Yeti yitimi, evlilik yaşamı ve evlilikten sağlanan doyum üzerinde nasıl bir etki yapmaktadır?

Aile yaşamı ve sosyal çevre, ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamına nasıl etki yapmaktadır?

Ortopedik engelli bireyler, evliliklerine dair doyumu nasıl ifade etmektedirler?

Ortopedik engelli bireylerin, evlilik yaşamı bağlamında sosyal hizmet müdahalesi desteğine dair düşünceleri nelerdir?

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Genelde engellilik, özelde ise ortopedik engellilik konusunda son yıllarda her ne kadar sosyal bütünleşme bağlamında ilerleme kaydedilmiş olsa da hala özel olmayı sürdürmektedir. Evlilik ise milattan önceki tarihsel köklere sırtını dayamış olmasına rağmen zaman ve mekânın etkisine bağlı olarak değişik formlara bürünerek güncel fenomen olmaya devam etmektedir. Engellilik ve evlilik olgusunun bir araya gelerek engellilerin evlenmesi ya da sağlıklı iken evlenip süreç içerisinde bir şekilde engelli olan bireylerin evliliklerini sürdürmeleri veya sürdürememeleri akademik çevrelerin merak konusu haline gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda böylesine özel bir konuda araştırma yöntemi olarak “nitel yöntem” kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Nitel araştırma, sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır (Altunışık ve diğ., 2012, s. 303; Creswell, 2017, s. 4). Bunun yanı sıra, nitel araştırma yöntemine göre; araştırmanın konusu olan problem veya sorunla ilgili veriyi katılımcıların yaşadığı fiziksel ortamda toplamak anlamayı ve açıklamayı daha verimli kılmaktadır. Nitel araştırma yöntemine göre detaylı bilginin, doğrudan insanlarla konuşularak, onların davranışları ve kendi çevreleri içindeki eylemleri görülerek toplanması yöntemin önemli bir özelliğidir. Ayrıca araştırmacılar, doğal ortamda zaman içinde

genellikle yüz yüze etkileşim imkanına da sahiptirler (Altunışık ve diğ., 2012, s. 303; Creswell, 2017, s. 185).

Creswell'e (2017, ss. 139) göre nitel araştırmacılar, doküman incelemesi, davranışları gözlemleme veya katılımcılarla mülakatlar yoluyla veri toplarlar. Bu bağlamda literatürden de yararlanılarak (Tezer, 1996; Canel, 2007; Burcu, 2015; Nazlı, 2009) araştırmanın veri toplama aracı olarak "Yarı yapılandırılmış görüşme formu tasarlanmıştır". Özel durumlardan genel temalara ulaşılması, tümevarımsal veri analizi yapılması ve verilerin anlamının yorumlanması ile raporlaştırılması yapılmıştır (Creswell, 2017, s. 4).

Creswell'e (2017, s. 66) göre nitel araştırmanın işlem basamakları sırasıyla şu şekilde ifade edilmektedir:

Bilgi toplanır (örn., mülakatlar, gözlemler), katılımcılara açık uçlu sorular sorulur ya da alan notları kaydedilir, temalar yada kategoriler oluşturulmak için veriler analiz edilir, temalardan ya da kategorilerden, geniş örüntülere genellemelere ya da kuramlara ulaşmaya çalışılır, geçmiş deneyimlerden yararlanılarak kuramlar ya da genellemeler ortaya konulur.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinin yapılmasında nitel araştırma yöntemi için en uygun ve yaygın olarak kullanılan MAXQDA2022 bilgisayar destekli program kullanılmıştır.

Literatür İncelemesi ve Analizi

Her ne kadar 2000'li yıllarda engellilik olgusu Türk toplumu tarafından içselleştirilmeye başlanmış, engelliler kendilerine toplumsal yaşamda hak ettikleri alanı bulmaya çalışmışsalar da bu pek de kolay olmamıştır. Engellilerin kapsamlı yasal haklara kavuşmaları 2005 yılında yürürlüğe giren "5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun" ile hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak engellilik olgusuna dair bilimsel araştırmalar da özellikle 2010'lu yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi (YÖKTEZ) verilerinde; engellilik, engelli, özürlü, anahtar kelimeleri ile yapılan taramada yaklaşık bin civarında yüksek lisans ve doktora tez araştırmasının gerçekleştirildiği görülmektedir.

YÖKTEZ veri tabanında yer alan yüksek lisans ve doktora araştırmaları incelendiğinde çoğunlukla şu başlıkların ele alındığı görülmektedir; engelli çocuğu olan ailelerin sorunları, erişebilirlik, güvenlik, yasal haklar, engelli politikaları, engelli çocukların eğitimi, engelli teknolojileri, engelli ayrımcılığı ve sosyal dışlanma,

engelliler ve cinsellik, engelli turizmi, engelliler ve spor, engelli öğrencilere yönelik eğitim materyalleri geliştirme, engelli bakım hizmetleri vb.

Beş yıllık kalkınma planları incelendiğinde genellikle somut hedeflerde (gelir desteği, istihdam, sosyal yardım, erişebilirlik vb.) gözle görülür iyileştirmelerin olduğu görülmektedir. Buna karşın engellilere yönelik ihmal, istismar, nitelikli yaşam, ilişkisel sorunların minimize edilmesi, engelli bireylerin evlenememe ya da evlilik yaşamında sorunlar yaşama, engelli güvenliği, engelli ayrımcılığı vb. nitel konularda hala ciddi çözümlerin getirilemediği gözlenmektedir.

Evli engelliler konusu, bir şekilde akademik çevrelerin ilgi odağından uzak kalmış görünmektedir. Türkiye literatüründe yapılan taramalarda, ortopedik engelli bireylerin evliliği üzerine yapılmış herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Sosyal hizmete dair yapılan yasal düzenlemeler ve bilimsel araştırmaların hemen hepsinde engellilik ve engelli refahı alanına dair metinlere rastlamak mümkündür. Buna karşın üniversitelerin, sosyal hizmet anabilim dallarında, engellilik ve engelli bireylere yönelik yüksek lisans ve doktora araştırmaları yok denecek kadar azdır. Engellilik ve engellilere yönelik lisansüstü araştırmalar genellikle sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri anabilim dalları kapsamında yoğunlaşmaktadır.

Bu araştırmanın ana eksenini ortopedik engelli bireylerin evliliği ve evliliğin niteliğini belirleyen; evlilik kalitesi, evlilik yaşam doyumu, evlilik hoşnutsuzluğu ile problem çözme becerisi oluşturmaktadır. Geniş çaplı literatür incelemesi sonucunda ulaşılan bilgiler ve yapılan analizler aşağıda belirtilmiştir.

Aile ilişkileri ve problem çözme algısı ilişkisini ölçmek üzere nicel yöntem kullanılarak İstanbul ili olarak belirlenen evrende 252 yetişkin katılımcıdan oluşan örneklem ile gerçekleştirilen bir araştırmanın özet bölümünde, ailesini sağlıklı değerlendiren bireyler, kendi problem çözme konusundaki yeterliliklerini de iyi durumda bulmaktadır, bununla birlikte, ailesini genel olarak sağlıklı durumda bulmayan bireyler ise kendi problem çözme becerilerini de yetersiz algılamaktadırlar (Yiğit, 2019, s. III). Aynı araştırmanın öneriler bölümünde ise problem çözme becerilerinin geliştirilmesine yönelik uygulama ve politikaların geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Deneyisel modelli tasarlanan bir doktora araştırmasında güçlendirici eğitim programlarının evlilik doyumu ve kalitesine olumlu yönde katkı sağladığı saptanmıştır (Canel, 2007, s. 9). Aynı araştırmanın öneriler bölümünde ise grup araştırmalarının yaygınlaştırılarak evlilik ilişkileri ve kalitesinin artırılmasına katkı sağlanması gerektiğine vurgu yapılarak benzer araştırmaların, farklı niteliklere sahip (engelli, yaşlı, emekli çiftler, engelli çocuğa sahip çiftler vb.) bireylere yönelik de uygulanarak sonuçlarının analiz edilmesi gereğine de değinilmektedir (Canel, 2007, ss. 351-352). Bu değerlendirme, araştırmamızın alanyazında ve uygulamada ihtiyaç duyulan bir gereksinimi gidermeye dönük olmasının önemine işaret etmektedir

Araştırmamızın temel konularından birini de “evlilik kalitesi” olgusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda da literatür incelemesi yapılmıştır. Kurt (2018) tarafından yapılan doktora çalışmasında “bireyin kendine dair algısı ve eşe dair algısı modelinde duygu odaklı desteklemenin evlilik kalitesini doğrudan etkilediği” sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir. Aynı araştırmada uygulamalara yönelik olarak, “evlilik ve çift danışmanlığı alanında çalışan uygulamacılar için evlilik kalitesini ve/veya stresle çift olarak baş etmeyi arttırmaya yönelik geliştirici programlar hazırlanabilir.” önerisi sunulmaktadır (Kurt, 2018, s.104). Engellilik bir olgu olarak stres kaynağı olmamakla birlikte toplumsal tutum ve düzenlemelerdeki bazı olumsuzluk ya da yetersizlikler engelli bireyler açısından stres kaynağı olabilmektedir. Dolayısıyla araştırmamız bu bağlamda alan yazında ve uygulamada ihtiyaç duyulan bir konuyu ele almış görülmektedir. Engellilik doğuştan ya da sonradan oluşabilen bir durumdur. Engellilik her ne şekilde oluşursa oluşsun ortak nokta yeti yitimi ile tanımlanmasıdır.

Evlilik doyumu hem neden hem de sonuç olabilecek bir olgudur. Şöyle ki evliliklerde yaşanan bazı problemlerin daha karmaşık hale gelmemesi, kısa süre içerisinde çözülebilmesinde evlilik doyumunun önemli rolü vardır. Başka bir ifade ile evlilik doyumu yüksek çiftler, aralarındaki problemleri kolayca çözebilmektedirler. Buna karşın problem çözme becerisi düşük olan çiftlerde de basit düzeydeki konular dahi kriz haline dönüşebilmekte ve evlilik doyumunun azalmasına yol açabilmektedir. Vural Batık ve Kalkan (2017) tarafından yapılan araştırma bu tespiti desteklemektedir. 187 evli katılımcı ile nicel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda, evlilik doyumunun evlilikte sorun çözme becerilerini etkilediği belirtilmektedir (Vural Batık ve Kalkan, 2017, s. 2630). Aynı araştırmanın sonuç ve öneri bölümünde ise

evlilik ve aile danışmanlarının evli bireylerle çalışırken evlilik doyumunu yordayan diğer değişkenleri dikkate almaları önerilmektedir (Vural Batık ve Kalkan, 2017, s. 2641).

18-34 yaş diliminde yer alan 4 kadın ve 8 erkek katılımcı görme engelli bireylere yönelik yarı deneysel model ile gerçekleştirilen bir araştırmaya ait makalede de “... araştırma grubundaki görme yetersizliği olan bireylerin depresif belirti ve umutsuzluk düzeylerinin bilişsel-davranışçı grup terapi programı sonrasında anlamlı düzeyde azaldığı saptanmıştır” sonuç ifadeleri yer almaktadır (Demir, 2018, s. 85).

Araştırmamızın örneklem grubunu ortopedik engelli evli bireyler oluşturmaktadır. Dolayısıyla literatürde ortopedik engellilik üzerine de taramalar yapılmıştır. Türkiye literatüründe yapılan taramalar sonucunda ortopedik engellilik ve ortopedik engelliler hakkında bazı araştırmalar olmakla birlikte ortopedik engelli bireylerin evliliği üzerine tasarlanmış özel bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Literatürde, ortopedik engelli bireyleri konu alan bazı araştırmalara ait bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

50 erkek ve 50 kadın ortopedik engelli katılımcı ile nicel yöntemle gerçekleştirilen bir araştırmaya ait, “Ortopedik Engelli Bireylerde Olumsuz Otomatik Düşünceler ile Toplumsal Cinsiyet Roller Arasındaki İlişki” başlıklı makalenin sonuç bölümünde şu tespitler yer almaktadır; “özel teknikler kullanılarak uygulanacak engelli birey ve gruplara yönelik psiko-sosyal destek araştırmaları ile cinsiyet rollerine ve kendilerine yönelik olumsuz tutumların değiştirilmesine yönelik fırsatlar oluşturulması sağlanması düşünülebilir.” (Kılıç, 2019, s. 25).

15 ve üzeri yaş grubunda yer alan 81 ortopedik engelli kadın katılımcı ile nicel yöntemle gerçekleştirilen bir diğer araştırmaya ait, “Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Tuzla İlçesi Örneği” başlıklı makalede toplumsal cinsiyet rolleri, istihdam, erişebilirlik, sosyal dışlanma vb. konularda sorunlar yaşadıklarına vurgu yapılmaktadır. Sorunlarla baş edebilmeleri için ise güçlendirici araştırmaların yapılmasının yararlı olacağına değinilmektedir (Özdemir, 2012).

Bu tespitler doğrultusunda araştırmamızın konusu itibari ile engellilik alanında yapılan diğer araştırmalardan farklılık gösterdiğini ve özgün bir araştırma olduğunu söylemek iddialı bir ifade olmayacaktır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırma sosyal hizmet, engellilik ve evlilik olgusunu birlikte ele alacak şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu bölümde söz edilen olgulara dair kavramsal ve kuramsal bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Sosyal Hizmet

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana bir şekliyle toplumsal yaşamın içinde çeşitli uygulama biçimleriyle var olan sosyal hizmet, 1800’lü yılların sonları ile 1900’lü yılların başından itibaren mesleki ve bilimsel bir kavram olarak literatürde yerini almaya başlamıştır (Kut, 1988, s. 4; Yolcuoğlu, 2012, ss. 25-30). Doğal olarak kimlik olgunlaşmasını henüz tamamlayamamıştır. Bu nedenledir ki tanımlama tartışmaları halen devam etmektedir. Sosyal hizmetin tarihsel gelişimi, kimlik sorunu, mesleki ve bilimsel pozisyonları vb. konulara dair tartışmalar, bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Araştırmamızda tanımlar, kuramlar, yöntemler, teknikler ve gerekli görülen yerlerde de uygulamalardan söz edilecektir.

Genel literatür incelemesi yapıldığında sosyal hizmetin meslek ve bilim olarak gelişiminin 1900’lü yılların başında Batı Avrupa ülkelerinde başladığı anlaşılmaktadır. Türkiye’deki gelişimi ise 1960’lı yılların başlarına denk gelmektedir (Alptekin, 2016, s. 2).

Sosyal hizmetin “ne’liği” konusunda kapsayıcı yazabilmek için müstakil araştırmaların yapılmasında yarar vardır. Lakin literatürde yer alan birkaç temel tanımlamalara burada yer vermek de bu araştırmanın sosyal hizmet ile ilişkisinin kurulabilmesi için zaruri görülmektedir.

2.1.1. Sosyal hizmet tanımları

Sosyal hizmet, sosyal bilimlerin bir alt kümesidir. Tüm bilimler sosyal refahın gerçekleşmesi ve sürdürülebilmesi için vardır. Temel hedef başta birey, grup ve toplumlar olmak üzere tüm insanlığın yüksek yararıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet ve sosyal refah arasında organik bir bağ vardır.

Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber kitabının “Bilgi Notu c-14: Madde 14-Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı” başlığı altında sosyal refah-sosyal hizmet ilişkisi şu şekilde belirtilmektedir.

Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere, Akit Taraflar: 1. Sosyal hizmet yöntemlerini kullanarak toplumda gerek bireylerin gerekse grupların refah ve gelişimlerine ve sosyal çevreye uymalarına katkıda bulunacak hizmetleri geliştirmeyi veya sağlamayı, ... taahhüt eder (Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber, 2001:174).

Kut'un (1988) da belirttiği gibi "aslında sosyal hizmet mesleği; sosyal refah kurumunun işlevsellik kazanmasının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır." (1988, s. 7). Sosyal refah, amaçlanan yaşamsal hedeflerin toplamı, sosyal hizmet ise bu hedeflere ulaşmak için var olan disiplin ve mesleklerden sadece biridir. Bu ifadeleri aşağıda yer alan "Sosyal refah apartmanı" metaforu üzerinden açıklamak zihinde kalıcılığı sağlayacaktır. Bu apartmanda amaç refah içinde yaşamaktır. Sosyal politika, apartman yaşamı ile ilgili politikaları belirler, apartmanın her dairesinde yer alan disiplin ve meslekler ise sosyal refahın sağlanması için işbirlikçi bir anlayış içerisinde uygulamaları gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu apartmanda şu şekilde bir hiyerarşi vardır. Tepe noktada sosyal refah, onun altında sosyal politika, en altta ise uygulayıcı birimler yer almaktadır. Araştırma prensibi ise sosyal refahın daima yüksek tutulacağı bir sistemi sürdürmektir.

Sosyal hizmetin, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüklerinde tanımsal bir karşılığı bulunmamaktadır. Buna karşın çeşitli kaynaklarda yer alan temel tanımlamalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda¹ (m.3/a.) aşağıdaki tanım yer almaktadır;

Sosyal Hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözülmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983).

2014 yılında IASSW (The International Association Of Schools Of Social Work) Genel Kurulu ve IFSW (Internasional Federation of Social Workers) Genel Kurulu tarafından onaylanan sosyal hizmetin küresel tanımı şu şekildedir;

Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek ve sosyal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini teşvik eden akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve çeşitliliğe saygı ilkeleri sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve yerli bilgi teorileri ile desteklenen, yaşam zorluklarını ele almak ve refahı artırmak için insanları ve yapıları birleştirir (IASSW, Temmuz 2014).

¹ Bu Kanunun adı "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu" iken, 3/6/2011 tarihli ve 633 sayılı KHK'nin 35 inci maddesiyle metne işlendiği şekilde değiştirilmiştir.

Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin gelişmesinde önder isimlerden biri olan Kut’a (1988, s.27) göre sosyal hizmet mesleği genellikle, insanlar için problem yaratan, insanın işlevselliğini aksatan yaşamın zenginleşmesini engelleyen ya da kolaylaştıran, çevresel faktörlerle ilgilenir.

Amerika sosyal hizmet literatüründe önemli bir kaynakta yer alan tanıma göre;

Sosyal hizmet mesleği, her ne kadar tüm insanların sosyal işlevselliği ile ilgilense de geleneksel olarak toplumun en savunmasız üyelerine, sosyal adaletsizliğe, ayrımcılığa ve baskıya maruz kalan kesimlere öncelik vermektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 23).

Uluslararası sosyal hizmet literatüründe önemli bir yere sahip olan Payne ise, sosyal hizmet disiplini üç farklı yaklaşımla betimlemektedir. Thompson, Payne’nin bu yaklaşımlarını şu şekilde yorumlamaktadır.

Bireycilik-reformizm: Bu kavramlaştırma, sosyal hizmet disiplini sosyal refah ihtiyaçlarının bireyselleştirilmiş bir temelde karşılanmasına yönelik bir etkinlik olarak ele alır.

Sosyalist-kolektivist: Payne’ye göre bu yaklaşım hizmet disiplini, baskı altındaki/ezilen ve dezavantajlı insanların kendi yaşamları üzerinde güç kazanabilmeleri için, toplumdaki karşılıklı desteği ve iş birliğini arttırmayı amaçlayan bir disiplin olarak görür.

Düşünümsel-terapi edici: Bu yaklaşım, bireylerin, yaşadıkları dezavantajların ve acıların üstesinden gelebilmelerini sağlamak amacıyla bireysel gelişimi hızlandırmaya ve ilerletmeye yönelir (Thompson, 2013: 35-36).

Thompson (2013, s. 36), Payne’ye atfen yapmış olduğu bu yorumlama sonucunda sosyal hizmetin nasıl tanımlanacağı üzerine “bu karmaşıklıktan yola çıkarak, ben sosyal hizmetin tek bir tanımıyla ortaya çıkan verimsiz bir çabaya girmekten kaçınmak istiyorum” final cümlesi ile tanımlamalardaki farklılıklar üzerine isabetli bir yaklaşım sergilemiştir. Kaldı ki sosyal sistemler, yapısı gereğince değişken ve geçirgen oldukları gibi sosyale dair olan bilimlerin tanımlamaları da yaşanmışlıklara ve ülkelerin gelişmişliklerine göre farklılık gösterecektir. Sosyal hizmet de sosyal bilimlerin bir üyesi olduğuna göre tanımlamalarda farklılıkların ortaya çıkması doğaldır.

Sosyal hizmetin tanımları ve tanımlamalardaki farklılıklar hakkında literatürde oldukça geniş bilgiler yer almaktadır. Buna karşın tüm tanımlar incelendiğinde sosyal hizmetin, bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç temel üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hangi bağlamda olursa olsun bir sosyal hizmet araştırmasının teorik alt yapısı ve planlamasının bu üç ana sütun üzerine inşa edilmesinde yarar görülmektedir. Başka bir ifade ile bir araştırma; “Ne düşünülüyor?”, “Nasıl yapılacak?”, “Hangi etik değerler ile sorgulanacak?” ve “Ne araştırılıyor?”

sorularına yanıt verebilmelidir. “Sosyal hizmet ne düşünüyor?” sorusuna kuramsal çerçevede yanıtlar aranmaktadır. Thompson’un (2016, s. 9) mesleki bilgi temeliyle donanmadan, bunu denemek çok riskli bir stratejidir ve potansiyel olarak korkunçtur” ifadesi kuramsal alt yapının önemini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın özüne bağlı kalınarak oluşturulan ve aşağıda yer alan kuramsal başlıklar literatürde yer alan referans kaynaklardan yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1.2. Sosyal hizmet kuramları

Sosyal hizmet, sosyal bilimler ailesinin bir üyesi olduğu gerçeğinden hareketle öncelikle kuram ve yaklaşımın kavramsal açılımına kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

TDK sözlüğüne göre kuram isim olarak üç farklı şekilde tanımlanmıştır. Şöyle ki “1- uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi, 2-Belirli bir konudaki düşüncelerin, görüşlerin bütünü, 3-Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, teori.” (TDK, 2022)

Sosyal hizmet bağlamında ise,

Kuram, sosyal araştırmacıların birey, grup ve topluluklar ve topluma bakış ve yaklaşımına yön veren pratiklerin esaslı bileşenidir. Kuram durumlar ve davranışları tahmin etmek, açıklamak ve değerlendirme yapmaya yardımcı olur. Sosyal araştırmacıların, belirli bir geçmiş, sorunlar ve hedefleri olan müracaatçılara nasıl bir tepki vereceği ve nasıl müdahale etmesi gerektiğine mantıksal bir zemin hazırlar olarak değerlendirilmektedir (Teater, 2014: 9).

Sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkmaya başladığı 1900’lü yılların başından bu yana yüzyılı aşkın bir zaman geçmiştir. Elbette bu süreç içerisinde temel amacın odak noktası aynı olmakla birlikte niteliksel değişimler yaşanması da kaçınılmaz olmuştur. Zira bu süreç içerisinde dünya insanlık tarihinde ciddi değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişim ve dönüşümler tüm bilimlerde olduğu gibi sosyal hizmette de farklı kuram ve yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu araştırmanın odak noktası sosyal hizmet kuram ve yaklaşımlarındaki değişim ve dönüşümün tarihçesi olmadığından dolayı bu bağlamdaki detay bilgiye yer verilmeyecektir. Buna karşın sosyal hizmetin temel amacı ve ayırt edici özelliklerine de kısaca değinmekte yarar görülmektedir. Zira uygulama temelli bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmetin kuram ile yaklaşımlarını bu unsurlar belirlemektedir.

Kut (1988, s. 22), sosyal hizmet açısından amaç kavramını şu şekilde tanımlamaktadır; “... sosyal hizmet faaliyetlerinden en yüksek derecede yararlanan kişilerin yaşam koşullarını etkileyen profesyonel faaliyetlerin sonunda elde edilmesi istenen sonuçtur.” Burada öne çıkan temel vurgu yaşam koşulları ve profesyonel faaliyetler üzerinedir. Dolayısıyla sunulan hizmetlerin hem profesyonelliği hem de bireylerin sosyal çevresiyle olan ilişkilerine odaklanılmasına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin temel amacı da sosyal işlevselliğin artırılması olarak özetlenmektedir (Kut, 1988: 22). Payne de sosyal hizmetin amaçlarından ve politik felsefesinden doğan üç görüşü; güçlendirme, sosyal değişim ve sorun çözme olarak dillendirmektedir (Payne, 2014, s. 18). Payne (2014), sosyal hizmet görüşleri arasındaki farklılıkları, refahın nasıl sağlanacağına dair farklı politik görüşlerle ilintilendirmektedir.²

Sosyal işlevsellik, genel olarak toplumsal yaşam içerisinde yerine getirilmesi beklenen rolleri yapabilme yetisidir (Kut, 1988). Bu kavram aynı zamanda, sosyal hizmeti anlamak ve onu diğer yardım amaçlı mesleklerden ayırmak için anahtar kavram olarak da kabul edilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2012, s. 23).

Pozitif sosyal işlevsellik, insanın toplum içerisindeki başlıca rollerini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan görev ve aktiviteleri başarabilme yeteneği kabulüne dayanmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2012, s. 23). İnsanlar, bazen kendilerinden, bazen de kendi iradelerinin dışında oluşan neden veya durumlardan dolayı kendilerinden beklenen rolleri gerçekleştirmekte zorlanabilmekte veya engellenebilmektedirler. İşte bu noktada sosyal hizmet, çeşitli rolleri ile devreye girebilmektedir. Bu roller; güçlendirici, bağlantı kurucu, harekete geçirici, danışmanlık ve rehberlik edici, savunucu, eğitici, vaka yönetici gibi değişik başlıklar altında ele alınmaktadır (Duyan, 2012, ss. 21-22; Sheafor ve Horejsi, 2012, ss. 75-89).

Sosyal hizmet mesleği geniş kapsamlı olarak insanların sosyal işlevselliğini azaltan ya da artıran etkisi bağlamında çevresel faktörlerle ilgili sorun ve çözümlerle ilgilenir. Birey ve çevrenin etkileşimi ve bu etkileşimin niteliği ile odak noktaların hassasiyeti söz konusudur (Gitterman ve Gitterman’dan aktaran Teater, 2014, s. 25). Sosyal hizmet bu özelliği itibarı ile de kendine has ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu

² Araştırmamızın odağından uzaklaşmamak için politik görüşlere dair tartışmalara yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Payne, M. (2014). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı*, Kasım Karataş (Çeviri Ed.). ss. 37-43. Ankara: Nika Yayınları.

özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Skidmore ve Thackeray'den aktaran Kut, 1988, ss. 27-30)³.

Bireyi, çevresiyle birlikte odak noktası olarak ele alır. Bireyin davranış kalıplarının şekillenmesinde ailenin öncelikli olduğunu kabul ederek sorunun kaynağını ya da çözümünü ilk önce burada arar. Bireyin sorunlarının oluşmasında ya da çözümünde toplum kaynaklarını temel çıkış noktası olarak kabul eder. Mesleğin profesyonel uygulayıcılarına yönelik eğitim yıllarından itibaren sürekli bir şekilde süpervizyon desteğinin verilmesini ilke olarak kabul eder. Hayat boyu öğrenme ilkesi ve usta-çırak ilişkisi bilincini sürekli canlı tutar. Teorik bilginin yanı sıra mesleki becerilerin gelişmesi bağlamında uygulamalı eğitimlere yer verilmesi vazgeçilmezdir. Müracaatçıyı olduğu gibi kabul etmeyi ve sorunu müracaatçı için çözmek yerine müracaatçıyı güçlendirici yaklaşımı benimser. İnsan davranışları hakkında temel bilgilere sahip olunması gerektiğini kabul eder ve bu bağlamda teorik ve uygulama birliği anlayışını benimser. Müracaatçıları anlamak ve sorunlarına çözüm üretebilmek için, sosyoloji, sosyal psikoloji ve grup dinamiklerinin önemli ilkelerini kendi dokusu içerisine entegre eder ve kullanır. Sosyal hizmet, sosyal problem ve insan davranışlarının büyük ölçüde sosyal kurumlarla ilgili olduğunu kabul eder. Sosyal hizmet profesyonellerinin büyük bir çoğunluğu kâr amacı gütmeyen hizmet kurumlarında görev yapmaktadırlar. Bu durum mesleğin profesyonellerine yapısal bir destek sağlar ve hizmetlerin güçlenmesine katkı sağlar. Sosyal hizmet, insanın patolojik yönünden ziyade güçlü yönlerine odaklanır. Mesleğin profesyonelleri ile müracaatçıları arasında bir çıkar ilişkisinin olmayacağını ve olmaması gerektiğini savunur. Sosyal hizmet mesleği, sorunların çözümlenebilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için ekip araştırması ve ekip üyeliği bilincinin gelişmesini savunur.

Sosyal hizmetin bu ayırt edici özellikleri, sosyal hizmet mesleğinin sahip olduğu nitelik ve içeriği açık ve seçik olarak kavrayabilmeye yardımcı olmaktadır (Kut, 1988, s. 30). Yukarıda yer alan ayırt edici özellikler bu araştırmanın gerek teorik gerekse saha araştırmasının tasarlanmasında da yol gösterici olmaktadır.

Sosyal, toplum, sistem, teori, kuram, yaklaşım, teknik, yöntem, metod gibi kavramlar, sosyal bilim araştırmalarının olmazsa olmaz temel taşlarıdır. Buna karşın özellikle

³ Geniş bilgi için bkz. Kut, S. (1988), *Sosyal Hizmet Mesleği Nitelikleri Temel Unsurları Müdahale Yöntemleri*, ss.27-30. Ankara: (Yayinevi Yok).

sosyal bilim alanlarında söz konusu kavramların tanımlamaları üzerine ontolojik ve epistemolojik tartışmalar devam etmektedir⁴⁻⁵⁻⁶. Araştırmamızın kapsam ve içeriği bu tartışmalara yönelik tasarlanmamıştır. Bu nedenle kavramsal analiz ve tartışmalardan özellikle uzak durularak sosyal hizmet literatüründe kabul gören karşılıkları itibari ile ele alınacaklardır.

Sosyal hizmetin, bilgi üretme özelliği bağlamında bir disiplin ürettiği bilgiyi uygulamaya dönüştürme özelliğinden dolayı da bir meslek olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu bağlamda sosyal hizmet alanında tasarlanan bilimsel bir araştırma ister teorik isterse saha araştırması olsun kuramsal çerçeveye dayandırılmak durumundadır. Zira kuramsal alt yapısı olmayan bir araştırma birçok soruyu cevapsız bırakacağı gibi belirsizlikler ve tutarsızlıklara da yol açabilecektir. Dolayısıyla yapılan araştırmaların bilimselliği tartışmalı olacaktır.

Payne'nin sosyal hizmette kuram kullanmanın gerekliliği ve önemi üzerine yapmış olduğu değerlendirmelere ait özet bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Kuram, fikirleri anlamamıza ve karşılaştırmamıza yardımcı olur. Kuram, açıklama ve kavrama sunar. Kuramlar, uygulama için çerçeve sunar. Hesap verebilir, öz-disiplinli profesyoneller olunmasına yardımcı olur. Müracaatçılar, meslektaşlar ve kuruluşlar, uygulayıcıların ne yaptıklarını ve neden yaptıklarını sorguladıkları ve bunların açıklanmasını bekledikleri için önemlidir (Payne, 2014: 27).

Sosyal hizmetin ayırt edici özellikleri ve amacı itibari ile hem bir meslek hem de bir disiplin olduğu gerçeği bilinmektedir. Gerek mesleki gerekse disiplin boyutu ile ele alınması gereken temel kuram ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kuram ve yaklaşımların tamamı⁷ yerine bu araştırma kapsamında yararlanılacak olanlara dair bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.1.2.1. Sistem kuramı

Sistem, “Fransızca: systeme; İngilizce: system: isim kökenli bir kelime olup düzen, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni, yol, yöntem, bir aracı oluşturan düzen, düzenek, tertibat, model, tip, dizge” gibi sözlük karşılığına sahiptir (TDK, 2022).

⁴ Bkz. Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yayınları.

⁵ Bkz. Akbaş, E. (2014), *Sosyal Araştırmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları.

⁶ Bkz. Tomanbay, İ. (2012), *Sosyal Araştırma ve Sosyal Hizmetlerde Önce Kavram*. Ankara: SABEV Yayınları.

⁷ Detaylı bilgi için bkz: Teater, B. (2014), *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*, (Çeviri Ed.) Abdullah Karatay. Ankara: Nika Yayınları.

Sistem kuramı, bilimsel geçmişi itibari ile biyoloji bilimi tarafından literatüre kazandırılmış ve sosyal bilimlerin temel kuramları arasında yerini almıştır. Kuramın ana savı, organizmaların tümünün birer sistem olduğu, alt sistemlerden oluştuğu ve üst sistemlerin bir parçası olduğu, sistemi oluşturan parçaların toplamının sistem kadar büyük olmadığı önermesine dayanmaktadır (Duyan, 2012, s. 135; Teater, 2014, ss. 26-27).

Sistem teorisine yönelik bir başka açıklama ise aşağıda yer almaktadır.

Sistem teorisi, organizasyonların, politikaların, toplulukların ve sosyal grupların fertler üzerindeki etkilerine hitap eder. Fertlerin, sosyal çevredeki çeşitli sistemlerle sürekli karşılıklı etkileşim içinde oldukları düşünülür. Bu yönüyle sosyal hizmetlerin temel amacı, sistemlerle müşteri (hasta, muhtaç kişi, müracaatçı) arasındaki karşılıklı etkileşimleri düzeltmektir (Seyyar ve Genç, 2010: 618).

Sistemin temel karakteristik özelliği, sistemi oluşturan her bir parça belirli bir zaman diliminde en az bir diğeriyle, daha az ya da daha çok, düzenli olarak, direkt ya da indirekt bir şekilde amaçlı ilişki içinde olduğu bileşenlerin karışımıdır (Buckley'den aktaran Teater, 2014, s. 27). Teater (2014, s. 27), sistem kuramının en önemli özelliklerden birinin, çalışmakta olunan ana sistemi ayırma becerisi ve ana sistemi oluşturan çeşitli alt-sistemleri ve/veya parçaları belirleyebilmek olduğuna dikkat çekmektedir.

Bunun yanı sıra sistemler kendi alt sistemleri ile ilişkili olduğu kadar bağımsız diğer sistemlerle de ilişkili olabilmektedir. Aynı zamanda sosyal sistemlerin varlığını sürdürebilmeleri için alt sistemlerle üst sistemler arasında gereksinimlerin karşılanması yönünde bir uyumun olması da gerekmektedir (Duyan, 2012, ss. 136-138). Örneğin, aile kendi başına bağımsız bir sistem, aile üyeleri alt sistemdir. Bunların kendi aralarında doğal bir etkileşimi vardır. Buna karşın aile sisteminin gerek kendisi gerekse alt sisteminde yer alan üyeleri, ana sistemin dışındaki bir sistemden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilmektedir. Okul sistemi, ailedeki çocuğu etkilediğinde bu dolaylı olarak aile sistemine de yansıyabilmektedir. Aile sisteminin dahil olduğu ülkedeki hükümet, komşuluk, değer sistemleri de aileyi ve üyelerini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uygulamalarının başarısı, sistem analizinin sağlıklı yapılmasıyla sağlanabilir.

Sistemlerin bir diğer özelliği ise açık ya da kapalı yapıya sahip olmasıdır. Şöyle ki “sistemler dışarıdaki herhangi bir uyarandan etkileniyorsa açık, eğer dışarıdaki uyaranlardan etkilenmiyor ve bağımsız ise kapalı olarak tanımlanmıştır” (Teater,

2014, s. 26). Payne, sistemin bu özelliklerini “a-Bir sistem: Sınır içinde dışına göre daha fazla enerji değişimi, b-Kapalı bir sistem: Sınır boyunca enerji değişimi yok, c-Açık bir sistem: Sınır boyunca enerji değişimi var” olarak kategorize etmektedir (2020, s. 247).

Sistem kuramı, her ne kadar bilim literatürüne biyoloji ile girmiş olsa da mühendislik, psikoloji, sosyoloji ve yönetim gibi alanlara da yayılım göstermiştir (Teater, 2014, s. 26). Sistem kuramının sosyal hizmete olan etkileri, ilk olarak Hearn’ın 1958-1969 yılları arasındaki araştırmaları ile gerçekleşmişse de 1970’li yılların başlarından itibaren önemini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle 1970’li yılların ortalarından itibaren aile terapisi ve danışmanlığının önemi ile birlikte teorik alt yapının başat kavramı olmaya başlamıştır (Teater, 2014; Duyan, 2012). Forder’ın, 1976 yılında yayınladığı “Sosyal hizmet ve sistem teorisi” başlıklı makalesi bu görüşü desteklemektedir. Teater’ın aktarımıyla Forder, sistem teorisi ile sosyal hizmet uygulamaları arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetlemektedir:

1-İnsan ve toplum hakkında felsefi katkı, 2-Sosyal hizmet uzmanının durumları değişik sistemlerin ilişkileri olarak değerlendirilmesine cesaret vermesi, 3-Sosyal hizmet uzmanlarına hangi sistemin(lerin) müdahale hedefinde olduğu kararını almaları için bakış açısı kazandırmak, 4-Sosyal hizmet süreçlerini açıklama yolu ile katkı sağlamak (Forder’dan aktaran Teater, 2014: 26).

Sistem kuramını sağlıklı olarak daha iyi anlayabilmek ve uygulamalardaki işlerliğini öngörebilmek için temel unsurlarına değinmekte yarar görülmektedir. Zira insani sosyal sistemleri anlayabilmek için sıklıkla alt sistemler ve bunların boyutları göz önünde bulundurulur ve belirli kavramların kullanılarak tanımlamaların yapılması gerekmektedir (Compton ve diğ.’den aktaran Duyan, 2012, s. 139).

Sistem kuramını oluşturan alt kavramlar, “sistem, odak sistem, alt sistem, açık sistem, kapalı sistem, sınırlar, amaç, gelişim, yapı, roller, kurallar, iletişim, yaptırımlar, güç ve işlemler, denge, eşitlik, eşitsizlik, durulum, eşsonuçluluk olarak başlıklandırılmaktadır” (Duyan (2012, ss. 139-147; Teater, 2014, s. 28). Bu ifadeden yola çıkarak, sistem kuramının oldukça karmaşık ve kapsayıcı bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. İnsani ilişkiler üzerine yapılan araştırmalarda, bu kavramların göz önüne alınması gereği ortadadır. Dolayısıyla bu denli farklı bağlamları içerisinde barındıran sistem kuramı, sosyal hizmet bilim ve mesleğinde de etkili bir yere sahip olmuştur. Öyle ki, hemen hemen hiçbir sosyal hizmet uygulaması

(müdahalesi) kuramsal alt yapı olarak sistem kuramından bağımsız planlanamamaktadır.

Sistem kuramının sosyal hizmet bilimi ve mesleğine yönelik birçok katkısı bulunmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarına yönelik katkılarını daha sağlıklı açıklayabilmek için kuramın temel varsayımlarına da değinmekte yarar görülmektedir. Varsayımlara dair Teater'ın⁸ fikirleri yol gösterici olmaktadır:

1-Sistemin bütünü, parçaların toplamından daha fazladır, 2-Sistemin parçaları birbirine bağlı ve karşılıklı bağımlıdır, 3-Bir sistem doğrudan ya da dolaylı olarak diğer sistemlerden etkilenir, 4-Tüm sistemlerin sınırları vardır,5-Tüm sistemler denge ve iç denge durumunda kalmaya ihtiyaç duyar (Teater, 2014: 30-31).

Yukarıda yer alan açıklamalardan hareketle sosyal hizmetin, bir vakayı patolojik yaklaşımla ele alan medikal model yerine, işlevsel bakış açısını ele alan sosyal modeli tercih ettiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle müdahale, sadece var olan probleme ve müracaatçı sistemine odaklanmayı uygun görmeyerek çoklu sistem değerlendirmesi sonucunda problemi azaltacak ve gerekli değişimi oluşturacak diğer sisteme veya sistemlere odaklanmayı da önemser (Teater, 2014, s. 32).

Sistem kuramı, adından da anlaşılacağı üzere geniş bir yapıyı ifade etmektedir. Doğal olarak bu yapıyı oluşturan alt kavramların olması gerekmektedir. Söz konusu alt kavramları kısaca şu şekilde ifade etmekte yarar görülmektedir.

Başlatıcı sistem: Hiçbir sistem, bir başlatıcı olmadan işler hale gelemmez. Bu aynı zamanda bir fizik kanunudur. Etki olmadan tepki olmaz. Buradaki temel nokta etkiyi başlatan şeyin ne olduğudur. Örneğin bir araba sisteminde başlatıcı sistem ateşleyicidir. Ateşleyici olmadan diğer sistemler işler hale gelememektedir. Sosyal hizmet açısından ise “başlatıcı sistem, bir sorunun varlığını ilk kez fark eden ve ona dikkat çeken bireylerden oluşmaktadır.” (Duyan, 2012, s. 148).

Değişim ajanı (faili) sistemi: Başlatıcı sistemin harekete geçirdiği sistemde bazı durum ya da sorunların değişmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu değişimi kolaylaştırmayı sağlayacak yasalar, politikalar, sosyal hizmet uzmanı vb. ajanlara ihtiyaç duyulmaktadır (Teater, 2014, ss. 29-30). Tıpkı bir araçta ateşleme sistemi ile devreye giren pistonların yakıtı enerjiye ve harekete dönüştürmesi gibi. Burada yer alan

⁸ Ayrıntılı açıklamalar için bkzn. Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çeviri Ed.) Abdullah Karatay. Ankara: Nika Yayınları.

değişim ajanı pistonlardır. Sosyal hizmet bağlamında bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür. Sorun ya da gereksinim sahibi birey, sistem başlatıcısı olarak sistemi harekete geçirir, değişim ajanı olarak profesyonel hizmet sunucuları da gerekli olan planlama, fonlama, yürütme, denetleme işlevlerini yerine getirerek sistemin gereken görevi yerine getirmesini sağlarlar. Doğal olarak değişim ajanının sistemin parçası olması gerekmektedir (Duyan, 2012, s. 149). Politikalar, prosedürler, yasal düzenlemeler, yetkinlik ve kaynaklar, değişim ajanı sisteminin profesyonel davranışlarını belirlemektedir (Compton ve diğ.’den aktaran Duyan, 2012, s. 149).

Müracaatçı sistemi: Teater (2014, s. 29), müracaatçı sistemini, “değişim faili sisteminin çalıştığı bireyler, aileler, topluluklar ya da diğer gruplar” olarak tanımlamaktadır. Kanımızca bu tanım doğru olmakla birlikte eksik kalmaktadır. Tanımı şu şekilde genişletmek daha sağlıklı olacaktır. Değişim faili sisteminin çalıştığı birey, aileler, topluluklar ya da diğer grupların etkilendikleri ve etkiledikleri tüm unsurlar müracaatçı sistemini oluşturur. Örneğin, bir çocuk müracaatçı, sosyal hizmet yasasından etkilenmekteyken, aynı zamanda toplum vicdanını da etkileyebilmektedir. Sonuç olarak müracaatçı sistemi, karmaşık bir yapıyı ve değişim ajanı sistemiyle iş birliği halinde araştırmayı kabul etmeyi ifade etmektedir (Landon ve Feit’den aktaran Duyan, 2012, s. 150).

Hedef sistemi: Hedef, varılmak istenen sonuçtur. Hedef sistem de varılmak istenen sonuca götürecek müdahalelerin uygulanmasına en uygun olan yapıyı ifade etmektedir (Teater, 2014, s. 30). Örneğin, korunma ihtiyacı içinde olan bir çocuk için hedef, sağlıklı bir aile ortamında yetişmenin sağlanması ise buradaki hedef sistem, çocuk için uygun olacağı düşünülen aile sistemidir. Bunun yanı sıra “hedef sistem, birincil yararlanıcıların istenen yararı sağlayabilmesi için değiştirilmesi gereken birey, grup, örgütsel yapı, politika ve uygulama ya da hizmet türü olabilir” (Duyan, 2012, s. 150).

Eylem sistemi: Başlatıcı sistemden hedef sisteme kadar olan aşama bir süreç dahilinde ilerlemektedir. Doğal olarak süreç birtakım eylemleri gerektirmektedir. Değişim ajanı sistemlerinin ortaya koyduğu iş birliğine dayalı farklı eylemler vardır (Teater, 2014, s. 30). Eylem sisteminin oluşması, diğer sistemlerin tamamının belirlenmesi ve katılımcıların seçilmesinden sonra ortaya çıkmaktadır (Duyan, 2012, s. 152). Örneğin; çocuk, aile, kurum temsilcileri, uygun yasalar, kaynaklar belirlenmeden evlat edindirme eylem sistemi ortaya çıkamaz.

Sistem kuramı, alt sistemleri ile birlikte bir bütündür ve ayrıştırılamaz. Başka bir ifade ile ne genel bir sistem anlayışı ile ne de alt sistemlerin ayrıştırılması ile olaylara, vakalara yönelik değerlendirme ve müdahale yapılamaz. Buna karşın sağlıklı sonuçların elde edilebilmesi için, sistemin alt unsurlarıyla ayrı ayrı çalışılması da gerekmektedir. Bu özelliğinden dolayı sistem kuramı, sosyal hizmetin disiplin ve meslek yönünden gelişmesine hayati önemde katkılar sunmaktadır.

Sosyal hizmetin tanımına yönelik bilgilere yukarıda değinilmişti. Bu tanımlarda öne çıkan ortak nokta ise insan ve çevre ilişkisidir. Sosyal hizmet; birey, aile, grup, topluluk ve toplumun işlevselliğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet, sistem kuramından yoğun bir şekilde faydalanmaktadır. Sistem kuramının sosyal hizmete katkılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Duyan, 2012, s. 147; Teater, 2014, ss. 25-32).

Sistem kuramı, bir müracaatçının sorununun sadece müracaatçının kendisi ile değil çevresi ile birlikte çalışılmasının gerekliliğine dikkat çekerek sorunların ve olası çözüm yollarının çoklu bakış açısı ile ele alınmasını sağlar.

Sorunların doğru anlaşılması, etkin ve verimli çözümler üretilebilmesi için alternatif yolların, kaynakların, fırsatların olabileceğinin farkındalığını sağlar.

İç ve dış sistemleri koordine ederek sinerji ve güç birliğinin oluşmasını sağlar. Böylelikle sorunların daha hızlı çözüme kavuşturulması mümkün olur.

Görev ve sorumluluk yüklerinin tek bir noktada toplanmasına engel olarak diğerlerinin de sistemde yer almasına katkı sağlar. Böylelikle dayanışmacı yaklaşım bilinci ile sistemin devamlılığı sağlanmış olur.

Sistem kuramı, müracaatçıların yaşam koşullarının karmaşıklığından hareketle diğerleri ile olan ilişkilerini değerlendirebilmek için sorunların ardında yatan diğer etmenlere de bakmayı sağlar. Dolayısıyla sadece kavramsal bir alt yapı olmakla kalmaz aynı zamanda bir müdahale aracı olarak da işlev görür (Duyan, 2012, s. 148).

Bir sorunun çözümü kadar, sorunun tekrarlanmaması da önemlidir. Dolayısıyla sistem kuramı bu bilincin kazanılmasına katkı sağlamaktadır.

2.1.2.2. Ekolojik sistem kuramı

Sosyal hizmetin odak noktasının insanın iyilik halinin korunması ve geliştirilmesinin olduğu sosyal hizmet tanımlarından anlaşılmaktadır. Buna karşın temel sorulardan biri ise söz konusu iyilik halinin sağlanması ve geliştirilmesinin nasıl olacağıdır. Bu noktada öncelikle insanın, yaşam döngüsünde yalnız olmadığı, diğerleri ile de ilişki ve etkileşim halinde olması gerektiğinin anlaşılması gerekmektedir. Zira insana dair güncel tanımlamalarda biyo-psiko-sosyal yönlerin birlikte ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Kut, 1988, ss. 110-111; Yolcuoğlu, 2012, s. 328; 2017, s. 415). 1980'lerin başında ortaya çıkmaya başlayan görüşlerde, biyo-psiko-sosyal boyuta ek olarak tinsel yönüyle de insanın değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Mathews, 2017). Dolayısıyla insana dair konuların çok boyutlu olarak ele alınması gerekliliği bir kez daha önem kazanmaktadır.

1929 dünya ekonomik krizi ve bunu izleyen yıllarda başlayan 2. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği işsizlik, toplumsal stres, suçluluk vb. sosyal sorunlar, birey ve toplum yaşamı üzerinde çevresel etkilerin ne denli önemli olduğu yönünde bir anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Toikko'dan aktaran Yolcuoğlu, 2012, s. 328). 1960'lı yıllardan itibaren sosyal hizmet disiplini ve mesleğinde çevresi içinde birey anlayışı öne çıkmış ve benimsenmiştir (Yolcuoğlu, 2012, s. 328). Bu anlayış günümüz sosyal hizmet uygulamalarında da önemini korumaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet bağlamında yapılacak mesleki uygulama veya bilimsel bir araştırmada ekolojik sistem kuramının temel referanslardan olması bir tercih değil gerekliliktir.

Ekolojik sistem kuramı, insanı biyo-psiko-sosyal-tinsel boyutlarıyla birlikte içinde bulunduğu çevrede yer alan sistem ve sistemler arası düzlemde gerçekleşen etkileşimlere odaklanmaktadır (Duyan, 2012, s. 163). Teater'ın (2014, s. 33) da belirttiği gibi "ekolojik yaklaşımın [ekolojik sistem kuramının] odağı, insanoğlunun gelişmesi, büyümesi ve potansiyelleri üzerinedir". Burada sözü geçen; gelişme, büyüme ve potansiyel kavramları insanın salt kendi inisiyatifi ile gelişme ya da durağanlık göstermemektedir. Turan'ın (2009) da belirttiği gibi "insanın çevresiyle olan etkileşimi, gelişme ve yeteneklerin kullanılabilmesi bakımından bir takım fırsatları oluşturabileceği gibi, olanaklara ulaşamama ya da oluşmaması gibi durumlarda da engelleyici olabilmektedir" (Aktaran, Yolcuoğlu, 2012, s. 330; Aktaran Duyan, 2012, s. 158).

Literatür okumalarından (Kut, 1988; Duyan, 2012; Teater, 2012; Sheafor ve Horejsi, 2014; Yolcuoğlu, 2012; Yolcuoğlu, 2017; Payne, 2020) çıkarılan ana fikre göre ekolojik sistem kuramının temel araştırma prensibini, sorun hangi çevrede yaşanıyorsa çözüm de oradadır şeklinde ifade etmek mümkündür. O halde ekolojik sistem kuramına göre insanın içinde bulunduğu eko-sistemin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bakış açısı sonuç odaklı değil süreç odaklı olmayı gerekli kılmaktadır (Adams ve diğ., 2015, ss. 201-218). Zira, Pier Bourdieu'nun sosyal sermaye teorisinde de belirttiği gibi “ilişkiler önemlidir” (Field, 2008, s. 1) ve söz konusu ilişkiler belirli bir eko-sistem içerisinde yaşanmaktadır.

Payne'ye göre (2020, s. 239), “sistem ve ekolojik fikirlerin sosyal hizmete en önemli katkısı aileleri, toplulukları ve diğer sosyal kurumları da içeren müdahalelerle bireyleri içeren kişilerarası müdahaleleri bütünleştirmesidir”.

Ekolojik sistem kuramı, ekolojik düşünmeyi ve bu bağlamda müdahaleler planlamayı gerekli kılmaktadır. Teater (2014, s. 35), bu gerekliliği şu şekilde açıklamaktadır, “sosyal hizmet uzmanı müdahalesini A ya da B üzerinde değil, stres ve gerginliğinin kaynağı olabilecek A ile B'nin ait olduğu aile (sosyal çevre) ya da yaşadıkları fiziksel çevre üzerine odaklaştırmalıdır”.

Ekolojik sistem kuramının bir diğer savı da birey ve çevresi arasındaki etkileşimin doğrusal olmadığıdır. Burada döngüsel ve devinimsel bir etkileşimden bahsedilmektedir. Gitterman'ın (2011) de belirttiği gibi “genellikle daha olumlu bir birey-çevre uyumunu yakalamak için birey ya da çevre kendini düzenlemekte ya da organize etmektedir” (Aktaran Teater, 2014, s. 35).

Ekolojik sistem kuramının, uygulamada etkin ve verimli kılınmasında, yaşam modeli başat rol üstlenmektedir. Yaşam modeli hayat tecrübelerine odaklanmaktadır (Teater, 2014, s. 41; Payne, 2020, s. 240). Yaşam modelinin hedef grup kapsamı hakkında Teater'ın aşağıda yer alan görüşleri yol gösterici olmaktadır:

Yaşam modeli; hayat rotası ile özellikle yaşam seyrinin bir örnek olmayan değişik çevrelerde kültürlerde ve insanın cinsiyet, etnik yapı, cinsel yönelim, sosyo-ekonomik durum ve fiziksel/zihinsel sağlık gibi değişik özellikleri ile araştırmaktadır (Teater, 2014: 37).

Yaşam modeli yaklaşımının, ekolojik sistem kuramı ile bütünleşmesini ve faydalı uygulamalara katkı sunmasını sağlayan bazı ilkelerden bahsedilmektedir. Bu ilkeleri; sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı arasında iş birliğine dayalı bir ilişki, sosyal hizmet

uzmanı değil müracaatçı kendi sorunlarının uzmanı olarak görülür, güçlendirme” (Germain ve Gitterman’dan aktaran Teater, 2014, ss. 38-39).

2.1.2.3. Güçlendirme kuramı

Sosyal hizmet bilim ve mesleğinde sıkça başvurulanan temel referans kuramlardan biri de güçlendirme kuramıdır. Güçlendirme kuramı, özellikle ayrımcılık ve baskı ile baş edebilmenin kuramsal temelini oluşturmaktadır (Thompson, 2016). Bu araştırmanın odağını oluşturan ortopedik engelli bireyler, toplumlarda çeşitli yönleriyle ayrımcılık ve baskı ile baş edebilme çabalarını sürdürmektedirler. Bu nedenledir ki ortopedik engellilik alanında yapılacak bir araştırmada güçlendirme kuramı bilgisine başvurma gerekliliği ortadadır.

Güçlendirme kuramının, bu araştırmanın kuramsal çerçevesinde alınmasının bir diğer gerekçesi ise literatürde yer alan bazı araştırmaların sonuçlarında elde edilen yararlar ile güçlendirme temelli araştırmaların kullanılmış olmasıdır. Literatürde bu araştırmalara dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu araştırmalardan bazılarının özet bilgileri aşağıda sunulmuştur.

Partneri tarafından şiddete maruz kalan kadınlar, “anneleri güçlendirme programına” katıldıktan sonra daha düşük düzeyde travmaya bağlı stres yaşadıkları tespit edilmiştir (Graham Bermann ve Miller’den aktaran Teater, 2014, s. 82).

Tip2 diyabet hastaları ile yapılan bir başka araştırma sonucunda da yaşam kaliteleri ve fiziksel faaliyetlerde iyileşmenin ve diyabetin olumsuz etkilerinin azaldığı görülmüştür (Molsted’den aktaran Teater, 2014, s. 82).

Marino ve arkadaşları (2007) tarafından HIV/AIDS tanılı bireylere yönelik uygulanan akran desteği ve arkadaş programlarının kişisel gelişim ve güçlendirmeyi artırdığı tespit edilmiştir (Marino ve diğ.’den aktaran Teater, 2014, s. 82).

Cinsel suçtan hükümlü çocuklarla yapılan grup araştırması sonucunda sosyal ilişki düzeyleri ile benlik saygısı ve empatik becerilerinde artış olduğu tespit edilmiştir (Acar, 2009).

Evli kadınlar ile yapılan grup araştırması yönteminin kullanıldığı güçlendirme çalışmaları sonucunda, evlilikte etkili iletişim ve problem çözme becerilerinde artış olduğu saptanmıştır (Akgün ve Polat Uluocak, 2010).

Üniversite öğrencileri ile yürütülen bir diğer araştırmanın sonucunda ise katılımcıların otomatik düşünceler boyutunda anlamlı değişiklikler saptandığı belirtilmektedir (Aydın ve İmamoğlu, 2001). Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde yeri geldiğinde diğer araştırmalara da yer verilecektir.

Teater'ın ifadesine göre güçlendirme temelli eğitim programları sağlık alanında, sağlıkla ilgili hususlara dair bilgilerin artırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik olarak giderek daha fazla kullanılmaktadır (Teater, 2014, s. 82).

Itzhaky ve York (2000) ve Segal ve diğ.'nin (1995), “genel olarak, güçlendirme daha yüksek düzeylerde öz-imaj, onur, kontrol duygusu, sorun çözme becerilerinin gelişmesi ve çevrenin birey üzerindeki etkilerine dair daha geniş bilgi düzeyini ortaya çıkarmaktadır” (Aktaran Teater, 2014, s. 83) ifadeleri güçlendirme kuramının önemini ortaya koymaktadır.

Güçlendirme kuramını daha iyi kavrayabilmek ve sağlıklı yorumlamalar yapabilmek için güç ve güçlendirme kavramlarını analiz etmekte yarar görülmektedir. Bu konuda detaylı tartışmalara girmeden ve araştırmanın odağında kalarak kuramsal incelemelerin yapılmasına özen gösterilecektir⁹.

Güçlendirme kelimesi, güç isim kökünden türetilen bir fiil midir? Güç ile güçlendirme arasında nasıl bir ilişki vardır? Güç gerçekten arzu edilen bir şey midir? Güç neden cezbedicidir? Niçin herkes güçlü olmak ister? Birini güçlendirmek aynı zamanda onun güçsüzlüğünü dışa vurmak değil midir? Benzeri soruları çoğaltmak mümkündür. Bu sorularla güç denilen şeyin cezbedici olduğu kadar bir o kadar da belirsizliği ve yanıltıcılığına dikkat çekilmek istenmiştir.

Dahl (1957), güç kavramını farklı bir perspektiften anlatmaya çalışmıştır:

Güç, kavramının anlamı yanıltıcıdır: yakından baktığımızda ilk olarak yanıltıcı durumu çözümlemeye çalışırız. Bu kelimeyle bir şeyler söylemek istediğimizden ve bunun büyük bir düşünce olduğundan eminizdir. Fakat bu güç kelimesini dev gibi bir belirsizlik topağından daha fazla bir şey olarak görmediğimiz sürece, yaptığımız inceleme de unutulur gider (Aktaran Thompson, 2016:13).

Yukarıda yer alan ifadelerde öne çıkan kelimeler, belirsizlik ve yanıltıcılıktır. Bunlara ek olarak Thompson da güçlendirme kavramını benzer bir yaklaşımla yorumlayarak,

⁹ “Güç ve Güçlendirme” hakkında derinlemesine bil için bkz: Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*, (Çev. Ed.) Özlem Cankurtaran). Ankara: Nika Yayınları.

karmaşıklık ve çok boyutluluk yönüne dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, güçlendirmenin insanlara güç verme süreci olarak basite indirgenmiş olduğuna da dikkat çekmektedir. O'na göre güç herhangi birinin, diğerine verebileceği bir varlık ya da nesne değildir (Thompson, 2016, s. 11). O halde güçlendirme kavramı nasıl yorumlanmalı ki olumlu bir anlayış oluşsun. Thompson, kavramın olumlu olarak anlaşılabilmesi için şu öneriyi savunmaktadır:

Güçlendirme, insanların kendi yaşamlarını daha fazla kontrol ettiği koşullar yaratma süreci olarak ele alınırsa daha iyi anlaşılabilir. Güçlendirme bu yüzden insanlar için değil onlarla birlikte yaptığımız bir şeydir. İşbirliğine dayalı bir girişimdir, bununla kastedilen şey ortaklaşa araştırmaktır. Ne gariptir ki, birine 'Seni güçlendirmek için buradayım' demek son derece güçsüzleştirici olarak görülebilir (Thompson, 2016: 12).

Thompson'un (2016) yukarıda yer alan cümleleri, sadece güçlendirme kavramını açıklamakla kalmamakta aynı zamanda mesleğin uygulayıcılarına ilkesel yaklaşımları da sunmaktadır. İfadenin birinci cümlesi, insanın kendi yaşamını diğerlerine bağımlı olmadan ama bağlarını koparmadan yönetme becerisine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla güçlendirme kavramının olması gereken yönünü öne çıkarmaktadır. İkinci cümle ise uygulamanın temel prensibini ortaya koymaktadır. Zira birisi için bir şeyi yapmak onun ihtiyacını karşılamakla birlikte onu özgür kılmaz. Başka bir ifade ile birinin ihtiyaçlarını onun adına sürekli karşılamaya çalışmak o kişiyi tembelleştirir ve yardımı sunana bağımlı kılar. Bu durum ancak yetilerinin çoğunluğunu kaybetmiş özel gereksinimli insanlar için kabul edilebilir. Zira onlar zaten diğerlerine bağımlıdır. Üçüncü cümle ise, işbirlikçi yaklaşıma vurgu yaparak toplumsallaşma ve diğergamlık kültürünün gelişmesini ifade etmektedir. Birlikte bir eylemi gerçekleştirmek diğerlerini anlamak, ait olma ve kendini değerli hissetme duygusunu yaşatmaktadır. Bu yönüyle de uygulamanın değer çerçevesine dikkat çekilmektedir.

Literatürde güçlendirme kavramına dair elbette birçok farklı tanımlamalar vardır. Burada hepsine ayrı ayrı yer vermek yerine temel vurgulara göre bir özetleme yapmakta yarar vardır. Bazı yazarlara ait tanımlarda öne çıkan temel vurguları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Kaynakları keşfetme ve kullanabilme (Saleebey, 1997), var olan potansiyelleri artırabilme süreci (Barker, 1999), güç ilişkilerindeki farklılıkları azaltmak için başvurulmuş işlem, süreç ve çıktı (Boehm ve Staples, 2002), sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıların sahip oldukları güçleri kullanarak yardım etme (Boyle ve diğ., 2006), (Aktaran Duyan, 2012, s. 179).

Zorluklarla başa çıkma kapasitesi, işlevselliği sürdürebilme, kendini toparlayabilme, sosyal destekleri kullanabilme (Teater, 2014, s. 50).

Bireyler, gruplar ve/veya toplulukların kendi koşullarının kontrolünü eline alma, iktidarını kullanma ve hedeflerine ulaşma kapasitesi ile bireysel ve kolektif olarak yaşam kalitelerini azami düzeye getirebilmek için kendilerine ve diğerlerine yardım edebildikleri süreçler (Adams'den aktaran Teater, 2014, s. 68).

Bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve harekete geçebilmesi için kişisel, kişilerarası ya da politik gücün artırılması süreci (Gutierrez, 2001), sosyal hizmet uzmanlarının insanlarda var olan kişisel güçleri beslemesi, teşvik etmesi, desteklemesi, kolaylaştırması, pekiştirmesi, uyandırması ve serbest bırakması, toplumun tüm kademelerindeki eşitlik ve adaletin ilerletilmesi (Cowger ve Snively, 2002), (Aktaran Zastrow ve Kirst Ashman, 2016, ss. 39-40).

Bireylerin güçlerini fark etmeleri ve kullanmalarına yardımcı olmayı hedefleyen mesleki müdahale süreci (Yolcuoğlu, 2012, s. 332).

İnsanların, örgütlerin veya toplumların kendi yaşamları üzerinde kontrol yetisine sahip olabilme (Anuradha'dan aktaran Yolcuoğlu, 2012, s. 332).

Özet bilgiler incelendiğinde güçlendirmenin; bireysel, toplumsal, kurumsal, mesleki ve politik vb. birçok boyuttan ele alınması gerekliliği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla güçlendirmenin, işbirlikçi ve bütüncül bir yaklaşım ile sağlanabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda güçlendirici politika ve uygulamaların planlanmasında, multidisipliner yaklaşımın benimsenmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ayrıca güçlendirmeyi hem bir kuram hem de uygulama yöntemi olarak kullanmakta yarar vardır (Teater, 2014, s. 68).

Güçlendirme tanımları incelendiğinde bazı varsayımlara dayandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu varsayımlar, Lee ve Hudson (2011) ile Parsons'ın (1991) yorumlarıyla şu şekilde ifade edilmektedir. Aşağıda yer alan maddelerin ilk üçü Lee ve Hudson, diğeri ise Parsons tarafından ifade edilmiştir:

Baskıya maruz kalmak bireyleri ve toplulukları etkileyen yapısal temelli bir olgudur. Kişiler ve topluluklar, ansızın ortaya çıkan sorunları çözmek için güçler ve kaynaklara sahiptir; aynı zamanda kurumsallaşmış baskının etkilerine ve onu sürdüren yapılara karşı dayanıklılık gösterir. Güçlendirme bireylere ve çevrelerine odaklanmayı kapsar. Güçlendirme hem bir süreç hem de bir sonuçtur (Aktaran Teater, 2014: 70-71).

Belirtilen varsayımlara ek olarak güçlendirme; birey, grup ve toplulukların onayı, katılımı ve işbirlikçi bir yaklaşımı gerekli kılan bir müdahale anlayışını gerektirir, ifadesini de eklemekte yarar görülmektedir.

Yine yukarda yer alan özet tanımlar ve varsayımlar incelendiğinde uygulayıcılara yönelik zımni birkaç temel uyarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu uyarılar, aynı zamanda uygulama süreçlerinin doğru yönetilmesi ve olası hayal kırıklıklarının da önlenmesine yöneliktir. Şöyle ki planlanan bir sosyal hizmet müdahalesi muhataplarının iş birliğini ve özellikle hizmet alanın sürece aktif katılımını sağlayacak bir şekilde tasarlanmalıdır. Planlanan sosyal hizmet müdahaleleri, hizmet alanların kendi rızaları ile kabul edildikleri sürece maksimum faydayı sağlayacaktır. Her müdahale planının, istenilen sonuca mutlaka götüreceği inancı ve beklentisi içinde olunmamalı (Thompson, 2016, s. 43). Buna karşın güçlendirmenin maksimum faydayı sağlayacak biçimde planlanması ve yürütülmesi de mümkündür. Simon'un (1994) ileri sürdüğü güçlendirme ilkeleri maksimum faydanın sağlanabilmesinde yol gösterici olacaktır:

Programları, müracaatçıların ve toplum üyelerinin ifade ettikleri tercihlere ve ortaya koydukları gereksinimlere göre şekillendirilmeli. Program ve hizmetlerin müracaatçıları ve toplum için en üst düzeyde uygun olmasını, müracaatçıların ve toplumun onlardan yararlanmasını sağlamak. Müracaatçıların kendi kendine sorun çözebilmesi yaklaşımını benimsemek. Müracaatçıların ve toplumun güçlerini gündeme getirmek ve onları bu yönden yapılandırmak. En tercih edilen müdahale yöntemini uygulamak yerine, müdahaleyi müracaatçının veya müracaatçı gruplarının kendine özgü taleplerine, sorunlarına ve gereksinimlerine uygun olarak düzenlemek ve yeniden tanımlamak. Uygulamanın ve politika geliştirmenin önceliklerini belirlemek için liderlik yapmalarını sağlamak. Güçlendirme dikkate değer bir zaman ve sürekli bir çaba gerektirdiği için sabırlı olmak. Sosyal hizmet uzmanlarının işteki kendi güçsüzlüğü ve gücünü sürekli olarak dikkate alması. Genel iyilik durumuna katkı vermek için yerel bilgiyi kullanmak (Simon'dan aktaran Duyan, 2012: 182; Simon'dan aktaran Yolcuoğlu, 2012: 335).

Güçlendirme ilkeleri aynı zamanda sosyal hizmet profesyonellerinin görevlerine de vurgu yapmaktadır. İlkeleri ve görevleri bilmek kadar bunlara yönelik geliştirilen tutumlar da önemlidir. Her ne kadar temel bilgilere sahip olursa da geliştirilen ve sergilenen tutumlar sürecin yönünü belirlemede etkili olabilmektedir. Zira tutumlar davranışlarımızın niteliği hakkında belirleyici olmaktadır. Manning'in (1998), ruh sağlığı alanında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına önerdiği ve aşağıda yer alan sekiz maddelik güçlendirici tutum önerileri diğer alanlardaki sosyal hizmet profesyonelleri için de yol gösterici olacaktır:

Bir damga veya tanıyla değil, bir kişiyle ilişki kurduğunu düşün. Bireyin kendi kararını kendisinin vermesi hakkına saygı duy. Bireyin yaşam kalitesini ve çevresel faktörleri dikkate almak suretiyle bireye karşı bir bütün olarak sorumlu ol. Değerlendirme ve

uygulama için, eksiklikleri gören modeller yerine, güçler perspektifini temel al. Müracaatçıların ilişkiye getirdiği farklı beceri ve bilgilere saygı duy. Müracaatçıların öğrenme ve yaşamlarını yönetmeleri için içsel motivasyonlarına güven. Müracaatçıların size, diğer müracaatçılara, kuruma ve topluma katkı verme becerisine ve hakkına saygı duy. İnsanların bireyselliklerini kabul et, her bir bireyin kendine özgü özelliklerine, değerlerine ve gereksinimlerine saygı duy (Aktaran Duyan, 2012: 186-187).

Güçlendirme ilke ve tutumları daha ziyade uygulama öncesi süreci kapsamaktadır. Güçlendirme kuramı elbette sadece uygulama öncesini kapsamaz. Kuramlar uygulamaların alt yapısını oluşturduğu gibi sürecin içerisinde de yer almaktadır. Ancak uygulama sürecinde daha az hissedilirler. Zira burada bir dönüşüm söz konusudur. Kuram her daim uygulamanın içerisinde vardır ancak uygulamanın kendisi değildir. Parsons ve diğ. (1998), güçlendirme kuramının uygulama modelini geliştirmişlerdir. Söz konusu model aşağıdaki gibi şematize edilmiştir:

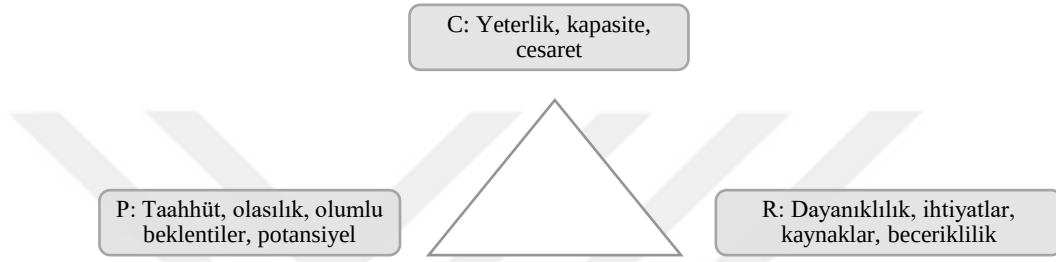
Kaynak: Parsons, Guitierrez ve Cox'den aktaran Duyan, 2012, s. 197

Şekil 2.1. Uygulama modelinin unsurları

Şekil 2.1 incelendiğinde, güçlendirme uygulamalarının, kuram ve değer (ilkeler ve tutumlar) temeline oturtulduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken çarpıcı noktalardan biri ise kuram ve değer temeli bağlamında her şey olağan seyrinde gitse dahi onay olmadan ilişki süreci başlamamaktadır. Dolayısıyla onay harekete geçirici bir kavram olarak görülmektedir. Onay kavramı müdahale sürecindeki tüm muhatapları kapsamaktadır. Başka bir ifade ile tek taraflı bir onay söz konusu olamamaktadır. Güçlendirme kuramının temel ilkeleri de zaten buna vurgu yapmaktadır.

Uygulama modeli incelendiğinde aşamalı bir işleyiş süreci prensibine dayandığı görülmektedir. Daha açık bir söylemle, bir önceki aşama gerçekleşmeden diğerine geçilemez. Dolayısıyla güçlendirme kuramına göre, birine ekonomik destek yardımı sağlamak, tavsiye vermek, vb. uygulamalar güçlendirme olarak nitelendirilemez. Ancak olsa olsa güçlendirmenin bir aracı olabilir.

Güçlendirme kuramı, güçler perspektifi ile uygulamaya yansıtılabilmektedir. Birey, grup veya topluluklar yaşadıkları güçlükleri bünyelerinde var olan güçler ile aşabilme potansiyeline sahiptirler. Teater'a (2014, ss. 50-51) göre bu potansiyeller, "bireyler açısından; büyük amaçlar, yetkinlikler ve güven olabilirken topluluklar için; fırsatlar, toplumsal ağlar, kaynaklar ve somut hizmetler olabilir". Saleebey (2013), potansiyel güçleri; köşelerini C, P ve R olarak kodladığı bir üçgen ile özetlemektedir (Aktaran Teater, 2014, s. 51). Güçlerin CPR'ı olarak isimlendirilen bu üçgen şu şekilde açıklanmaktadır:

Kaynak: Teater, 2014, s. 51'den uyarlanmıştır.

Şekil 2.2. Güçlerin CPR'ı

Yukarıda yer alan "Güçlerin CPR'ı", sosyal hizmet profesyonellerine, müracaatçıların güçlerini belirlerken, sadece görünen kişisel güçlerle yetinilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Söz konusu üçgen aynı zamanda müracaatçıların, farkında oldukları bireysel güçleri kadar farkında olmadıkları güçlerini de fark etmelerinin sağlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. CPR tekniğinin temel espirisi, birçok sosyal hizmet vakasının karmaşık hukuksal ve kurumsal işlemlere gerek kalmaksızın, bireylerin kendileri ve çevrelerinde yer alan potansiyel güçlerden yararlanılarak çözümlenebileceğidir. Burada önemli olan sadece görünen değil görünmeyen ama var olan güçlere de odaklanılmasıdır. Örneğin yoksulluk içerisinde olan bir ailenin çocuğunu, doğrudan kurum bakımına almak yerine çevrede var olan kaynakların devreye sokularak veya aileye gelir elde edebileceği bir işi bulmasına destek vererek çocuğun kendi doğal ortamında yaşaması sağlanabilir.

Güçlendirme kuramı ile güçler perspektifi birey, grup ya da toplulukların potansiyellerinin artırılması ve problem çözme becerilerinin geliştirilerek baş etme kapasitelerinin geliştirilmesinde temel referans noktasıdır. Buna karşın insanların olay ve durumlara yaklaşımı, anlamlandırması, kabulü ve baş etme istekliliği bilişsel kapasiteleri ile de yakından ilgilidir. Aynı zamanda güçlendirmenin etkili ve

sürdürülebilir olmasında da bilişsel yaklaşım belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla gerek akademik gerekse mesleki bağlamda sağlıklı planlama ve değerlendirmelerin yapılabilmesi için bilişsel kuramdan da destek alınması gerekmektedir.

2.1.2.4. Bilişsel-davranışçı kuram

İnsan davranışları geçmişten günümüze sürekli bir biçimde anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. Birçok bilim dalı karmaşık bir anatomik ve tinsel yapıya sahip olan insan ile davranışlarını incelemek için yüzyıllardır çaba harcamaktadır. Doğal olarak süreç içerisinde farklı teori/kuramlar geliştirilmiştir. Bilişsel-davranışçı kuram da bunlardan biridir. Kavram her ne kadar bilişsel-davranışçı kuram olarak yazılsa da davranışçı kuramın tarihsel gelişimi daha eskidir (Teater, 2014, ss. 170-171).

Davranışçı kuram, gözlenebilir olan davranışların incelenebileceğini öne sürmekte ve bu davranış, onun çevre hadiselerle münasebeti çerçevesine açıklamaya çalışmaktadır (Seyyar ve Genç, 2010, s. 164). İnsan ve hayvanlar üzerinde deneysel psikologlar tarafından gerçekleştirilen araştırmalarla geliştirilen klasik ve edimsel koşullanma kuramlarına dayanan davranışçı kuram sonraki süreçte sosyal hizmet disiplininde de sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bu kuram sosyal hizmet disiplininde, aynı zamanda ekolojik sistem kuramı ile desteklenmektedir. Davranışçı kuram daha ziyade deneysel modellenen araştırmaların kuramsal çerçevesini oluşturan temel referans kuramlardan biridir.

Edward Lee Thorndike, ödüllendirilen veya sonuçlandırılan davranışların öğrenmeye yol açtığını ortaya koyan etki kanunu geliştirmiştir (Teater, 2014, s. 171). Bu ifade derinlemesine analiz edildiğinde; bir durum ya da olaya yönelik etkinin niteliği davranışın da yönünü belirlemektedir. Başka bir ifade ile davranışa yönelik etkiler eğer olumlu sonuçlara yol açıyorsa gelecekte de bu olumlu davranışların sergilenme beklentisi artmaktadır. Skinner, bu noktada eylemlerin sonuçlarına yönelik verilen pekiştireçlerin önemine vurgu yapmaktadır (Teater, 2014, s. 171). Pekiştireçler, olumlu ve destekleyici ise davranışlar da olumlu ve sürdürülebilir olmaktadır. Pekiştireçler, negatif ve engelleyici ise davranışların da olumsuz olma ihtimali yükselmektedir. Teater, yeni davranışların öğretilmesi için fırsatlardan bahsetmektedir:

Davranış terapistleri, ‘şimdinin’ problemlerine odaklanır ve bu problemin ortaya çıkmasında katkısı olan davranışları; bunların öğrenilmesi sürecini geri çevirme ve olumlu veya daha kabul edilebilir sonuçları olan yeni davranışların öğrenilmesi için fırsat yaratma yoluyla düzeltmeye veya değiştirmeye yeltenir (Teater, 2014: 171).

1960’lı yıllarda, davranışçı kuram temelli terapiler ve yardım uygulamaları yaygınlaşmıştır. Buna karşın davranışçı kuramı esas alan terapilerin yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler artmaya başlamıştır. Bu eleştirileri ileri sürenlerin başında Albert Ellis gelmektedir. Ellis, gerçekleştirmiş olduğu araştırmalardan duyduğu memnuniyetsizlik sonucunda, bilişsel terapinin bir çeşidi olan akılcı-duygusal davranışçı terapiyi geliştirmiştir (Teater, 2014, s. 171). Daha sonraki süreçlerde, insanların bilişsel (kognitif) düzeylerinin davranışlarına nasıl yön verdiğine yönelik araştırmalar hız kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla davranışlar sadece görünenlerdir. Bu görüneni görünür kılan ve ona yön veren düşünceler görmezden gelinerek insanı anlamak zorlaşmaktadır.

Biliş kelimesinin sözlük anlamı; “canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli durumuna gelmesi, vukuf” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımda yer alan bilgili ve bilinçli duruma gelme vurgusu dikkat çekmektedir. “Sosyal hizmet terimleri sözlüğünde” biliş (kognisyon) şu şekilde tanımlanmıştır:

Görme, işitme duyularımızın vasıtasıyla dış çevreden (dünyadan), hafızamızdan, sosyal münasebet kurduğumuz kişilerden veya gruplardan aynı konu hakkında bazen birbirinden farklı olarak gelen birçok malumat (information)’ın psişik bir sistem tarafından proseslendiği (işletildiği, değerlendirildiği) faaliyetlerin bütünü (Seyyar ve Genç, 2010: 427-428).

Birçok insanın karşılaşmış olduğu olaylar, sözler, görseller (resim, film, haber vb.) hakkındaki bilgi ve bilinç düzeyine bağlı olarak farklı tepkiler verdiğini çevremizde görmek mümkündür. O halde kişilerin bilişsel olarak kendilerini yapılandırmaları ile tepkileri arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; babaları vefat eden iki kardeşin ölüme yükledikleri anlam ve buna bağlı olarak da tepkileri farklı olabilmektedir. Bu farklılığı anlayabilmek ve açıklayabilmek için duruma, bilişsel kuram temelinde de yaklaşmak gerekmektedir.

Biliş temelli yaklaşımlar özellikle güçlendirme temelli uygulamalar olan aile danışmanlığı, aile terapileri ile tedavi amaçlı bireysel terapilerde 2000’li yıllarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğrenim Kurumu’na ait lisansüstü araştırmalar veri tabanında bilişsel anahtar kelimesi ile yapılan taramada 1682 adet, bilişsel-davranışçı anahtar kelimesi ile yapılan taramada 77 adet, kognitif

anahtar kelimesi ile yapılan taramada ise 387 adet araştırmaya rastlanılmıştır (YÖKTEZ, 2022) Söz konusu araştırmaların çoğunluğunu 2000 yılı ve sonrasında yapılan çalışmalar oluşturmaktadır.

Thomlison ve Thomlison (2011), bilişsel terapistlerin ne şekilde düşündüğümüzün, kendimizi nasıl hissettiğimizi etkilediğini ileri sürdüklerini belirtmektedir (Aktaran Teater, 2014, s. 172). Bilişsel yaklaşımın temel bakışı, problemlerin devam etmesinde ya da çözülmemesinde çarpıtılmış inanç ve hatalı düşüncelerin yattığıdır. Bu bağlamda bilişsel yaklaşım, düşüncelerde yer alan çarpıtılmış konulara odaklanarak biliş düzenleyici müdahaleleri müracaatçıyla birlikte araştırmayı hedeflemektedir (Teater, 2014, s. 172).

Gerek davranışçı kuramın gerekse bilişsel kuramın tek başlarına sorunların çözümünde belirlenen hedeflere ulaşılmasında yetersiz kalması yönünde ileri sürülen görüşlerden hareketle 1970’li yıllarda her ikisinin birlikte işletileceği bilişsel-davranışçı yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımın benimsenmesinde Albert Bandura’nın, öğrenmenin bilişsel ve davranışsal bileşenlerini harmanlayan, öz düzenlemeye ek olarak dolaylı öğrenmeyi ve sembolik/bilişsel süreçleri vurgulayan sosyal öğrenme kuramından¹⁰ etkilenilmiştir (Teater, 2014, ss. 172 -173; Hanımoğlu, 2019, s. 106).

Her iki yaklaşımın ortak yönü ise öğrenme kuramları ve sosyal öğrenme kuramlarının teorik varsayımlarına yaslanmasıdır (Keller’den aktaran Hanımoğlu, 2019, s. 105). Bilişsel davranışçı kuramın önde gelen savunucuları, Aaron Beck, Farnk Dattilio, Albert Ellis, Norman Epstein ve Schwebel’dir ve bu kuramı benimseyen profesyoneller, ailelerin ve çiftlerin çevrelerinden etkilendiğine inanırlar (Hanımoğlu, 2019, s. 105).

Bilişsel davranışçı kuramın odak noktasını, şimdinin problemleri bu problemlerin eşzamanlı çözümleri ve hatalı öğrenme süreçlerini veya davranışları değiştirirken aynı zamanda danışan ve danışmanın iş birliği anlayışı oluşturmaktadır (Teater, 2014, s.

¹⁰ Sosyal Öğrenme Teorisi: Bireylerin çevrelerinde bulunan diğer kişileri gözlemleyerek ve onlardan model alarak öğrendiklerini, buna davranış, düşünce ve duyguların model alınmasının da dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Kişiler, olumlu ya da olumsuz olmalarına bakmaksızın çevreleri tarafından pekiştirilen davranış, duygu ve düşünceleri model alıp sergilemektedir (Sharf’den aktaran Teater, 2014, s. 173).

173). Vonk ve Early'nin (2009) şu söylemi bilişsel davranışçı yaklaşımın, bakış açısı hakkında özet bilgi sunmaktadır:

(...) müracaatçının yaşadıkları problem ve zorluklar, birbiri ile bütünlüklü bir ilişki içerisinde olan düşünce, duygu ve davranışların sonucudur, bu nedenle de bu kişilerin kendilerini veya belirli durumları nasıl gördükleri, onların bu gibi durumlara duygusal veya davranışsal olarak nasıl tepki gösterdiklerini etkilemektedir (Aktaran Teater, 2014:173).

Bilişsel davranışçı kuram bazı temel varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Thomlison ve Thomlison (2011) bu varsayımları şu şekilde ifade etmektedir:

Kişilerin bilişleri (düşünceleri), duygu ve davranışları arasındaki ilişkiye aracılık eder. Hatalı veya çarpıtılmış bilişler, psikolojik stres ve bozukluklara yol açar. Psikolojik stres ve bozuklukların azaltılması veya hafifletilmesi, hatalı veya çarpıtılmış biliş ve davranışların düzeltilmesi ve değiştirilmesini gerektirmektedir (Aktaran Teater, 2014, s. 174).

Varsayımların tümünde yer alan ana fikri şu şekilde özetlemek mümkündür. Biliş, duygulara ve davranışlara yön verdiğine göre biliş yetisini başarılı kullanabilen insanın duygularının ve davranışlarının da olumlu olması muhtemeldir. Bu noktada biliş yetisini yönetme becerisinin, gelişim dönemleri boyunca kazandırılması gerekmektedir. Buna karşın insanlar yaşadıkları birtakım hastalıklar, kazalar, yakınların vefatı, afetler, salgınlar, vb. durumlarda biliş yetisini doğru yönetme konusunda zorluklar ya da sapmalar yaşayabilmektedir ve profesyonel destek almaları söz konusu olmaktadır. Öyleyse bu durumda olan ya da olma ihtimali bulunan insanlar için profesyonel destek mekanizmalarının sistem içerisinde var olması önemli bir değer olarak görülmektedir. Özellikle üçüncü sırada yer alan varsayım bu gerekliliğin önemini vurgulamaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşım, insanların karşılaştıkları ya da karşılaşma ihtimali olan durumlara yönelik problem çözme becerilerini geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Literatürde yer alan bilişsel davranışçı tasarımlı araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir. Bu araştırmalardan birkaçına aşağıda değinilmiştir.

Lise öğrencilerinde internet bağımlılığını önlemeye yönelik bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı psiko-eğitim programının geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi konulu bir doktora araştırmasının sonucunda; programın, internet bağımlılık düzeylerini ve internette bilişsel durum ölçeği puanlarını düşürmede etkili olduğu ifade edilmektedir (Bağatarhan, 2020, s. 14).

Bilişsel davranışçı grup terapisinin sosyal anksiyete bozukluğu olan üniversite öğrencilerinde anksiyete, ruminasyon ve öz-şefkat düzeyleri üzerindeki etkisi konulu

deneysel model tasarımı doktora araştırmasında, “...bilişsel davranışçı grup terapisinin, sosyal anksiyete bozukluğu olan bireylerin sosyal anksiyetelerine ve ruminatif düşüncelerini azaltmada etkili olduğu görülmüştür” sonucuna ulaşılmıştır (Kurtoğlu, 2019, s. 86).

Bilişsel davranışçı bir grup programının lisansüstü öğrencilerinin eş seçimine dair sınırlayıcı inançları ve romantik inançları üzerine etkisi konulu deneysel modelli doktora araştırmasında, bilişsel davranışçı grup programının lisansüstü öğrencilerinin eş seçimine dair sınırlayıcı inançlarını hem birinci hem ikinci grup araştırmasında anlamlı biçimde azalttığını ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, 2016, s. vi).

Kanserli çocuğu olan ebeveynlere verilen bilişsel davranışçı yaklaşım temelli psikoeğitimin, umutsuzluk ve stresle baş etme üzerine etkisinin incelenmesi konulu yarı deneysel model ile gerçekleştirilen doktora araştırmasının sonucunda; “kanserli çocuğu olan ebeveynlere verilen bilişsel davranışçı yaklaşım temelli psikoeğitimin stresle başa çıkma tarzlarını artırmada, umutsuzluk düzeylerini azaltmada etkili olduğu belirlenmiştir” (Ay, 2018, ss. 50-51).

Bilişsel davranışçı kuram, genel olarak bireyin bilişsel kapasitesinin davranışlarına nasıl yön verdiğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda bireyin yaşadığı sorunlar sadece kendi biliş kapasitesiyle değil daha makro gerekçelere de dayanabilmektedir. Örneğin, sosyal ve politik etkenler, baskı, ayrımcılık, ırkçılık, yoksulluk, yanlış kültürel beklentiler vb. (Teater, 2014, s. 184). Dolayısıyla salt bilişsel davranışçı kuramdan hareketle insanların sorunlarının çözülmesi ya da güçlendirilmesi beklenemez. Şayet böyle bir yol izlenirse psikoloji, psikiyatri gibi disiplinlerin alanına kayma yaşanır ki bu rol savrulması ve karmaşasına yol açabilecektir. Bilişsel davranışçı kuram diğer kuramlarla birlikte işletildiğinde olumlu sonuca ulaşılmasında yararlı olacağı ortadadır. Zira sosyal hizmet disiplini ve mesleği multidisipliner bir yaklaşımı benimsemektedir.

Bu araştırmanın içeriği ve kapsamı gereğince sosyal hizmet bağlamında ele alınan kuramlara dair son olarak şu bilgiyi de vermekte yarar görülmektedir. Bu bilgi, aynı zamanda söz konusu kuramların bu araştırmanın kuramsal çerçevesine alınmasının gerekçesini ortaya koymaktadır. Sistem kuramı, durum veya sorunlara makro düzeyde bakmayı sağlayan ve daha ziyade yapısal bir anlayışı ortaya koymaktadır. Ekolojik sistem kuramı, sistem kuramının alt bileşeni olarak ilişkilere ve etkilerine

odaklanmakta olup makro bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Güçlendirme kuramı, mezzo düzeyde bir yaklaşımla birey ve çevresini birlikte ele almaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşım ise mikro düzeyde bir bakış açısıyla bireyin kendini anlaması ve çözümlemesine odaklanmaktadır. Özet olarak belirtilen kuramlar birlikte düşünüldüğünde bir kuramsal matruşka¹¹ ortaya çıkmaktadır. Her bir kuram müstakil anlama sahip iken aynı zamanda diğerini tamamlayıcı olmaktadır. Bu da zaten sosyal hizmetlerin etkili ve verimli sunulmasında göz önünde bulundurulması gereken bir beklentidir.

Sosyal hizmet ve engellilik ilişkisini sadece sosyal hizmetin kuramsal penceresinden açıklamak hem yetersiz hem de hatalı olacaktır. Sosyal hizmet kuramları daha ziyade uygulamaların teorik alt yapısını oluştururken, sosyolojik kuramlar olguların oluş biçimi ve toplumsal düzlemdeki anlamsal ilişkilerini açıklamaya araştırmaktadır. Bu bağlamda engelliliği açıklamaya çalışan sosyolojik kuramsal çerçeveyi de ele almak zaruridir. Elbette bu araştırma bir sosyolojik arka planı barındırmakla birlikte sosyoloji araştırması değildir¹². Bu bağlamda araştırmamıza destek verecek ve anlaşılır kılacak biçimde engelliliğin sosyolojik kuramsal çerçevesine dair temel bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

2.2. Engellilik

Engellilik insanlık tarihi boyunca vardı ve bundan sonra da olmaya devam edecektir. Zamanla isim ve tanımlamalar bağlamında farklılıklar görülse de üzerine konuşulan ve tartışılan şey insandır. İnsanı doğal ve tartışmasız olarak ayıran temel özellik kadın-erkek olarak belirlenen cinsiyettir. Zira bu belirlemeyi insanoğlu yapmamıştır. Buna karşın tarihsel süreç içerisinde toplumlar, birtakım geliştirdikleri sosyolojik zeminde insanı tipleştirmeye ve sınıflandırmaya başlamışlardır. Yılmaz'a (2016) göre bir toplumda engelli olma durumunun anlamlandırılması, toplumsal yaşamı şekillendiren güç ilişkileri ve kültürel kodlar ile oluşmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 328).

Literatür incelendiğinde gerek akademik gerekse diğer çevrelerde engellilik üzerine birbirini destekleyen ya da reddiye yapan tanımlama modellerinin ileri sürüldüğü

¹¹ Matruşka: İsim, (matruşka), Rusça; Özellikle Rusya'dan dünyaya yayılan, tahtadan yapılmış iç içe bebeklerden oluşan süs eşyası (<https://sozluk.gov.tr/>). Bu metin içinde 'iç içe geçmişliğe' vurgu yapmak için kullanılmıştır.

¹² Engellilik sosyolojisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.

görülmektedir. Burcu'ya göre “engelliliği açıklamayı amaçlayan modeller, beden ve engelliliğin anlaşılmasını ve yeniden biçimlendirilmesini amaçlayan araştırmacılar tarafından ortaya atılan bir tartışma odağı olarak üretilmişlerdir” (2015, s. 23).

İnsanlığın tarihi geçmişine bakıldığında insana dair normal ve normal dışılık tanımlamalarının yapıldığını görmek mümkündür. Bu tanımlamaların ortak noktası ise sağlam/normal/eksiksiz bir beden kabulü üzerinden yürütülmesidir (Yardımcı, 2015, s. 9).

Bu tartışmaları iyi-kötü, yeterli-yetersiz, doğru-yanlış, çağdaş-gerici vb. diyalektik ve pozitivist anlayışla okumamakta yarar görülmektedir. Elbette bütün tartışmalar, odağında insana ve onun yüksek yararına odaklanmalıdır. Buna karşın gelişen şartlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak daha iyiye ulaşmak için de tartışmaların yaşanması kaçınılmaz bir gerçekliktir. Şayet bu tartışmalar olmasaydı birçok dezavantajlı birey veya gruplar hak ettiklerine ulaşamazlardı.

2.2.1. Engellilik tanımları

Literatürde, engelliliği açıklamaya çalışan ve sıklıkla kullanılan iki temel modelden bahsedilmektedir. Bunlardan biri tıbbi model, diğeri ise sosyal modeldir. Her iki modele dair açıklamalar aşağıda yer almaktadır. Her ne kadar son yıllarda tıbbi model eleştirilere maruz kalsa da tıbbın yanlış bir tanımlama yaptığını söylemek katı bir muhafazakârlık olur. Buna karşın değişen ve gelişen dünyada doğal olarak engelli insanların da beklentileri ve farkındalıkları artmıştır. Öyle ki tıbbi modele alternatif olarak geliştirilen sosyal modelin de kendi içinde yeni açılımlar yapma çabasında olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2016).

Tıbbi model: Modern bilimin doğmasıyla birlikte sakatlık (engellilik/özürlülük), dini bir konu olmaktan (Tanrı'nın gazabı, insanın sınanması vb.) tümüyle çıkmasa da öncelikle tıbbi bir konu olarak kurgulanmıştır (Yardımcı, 2015, s. 10). İnsanı salt anatomik ve biyolojik yönüyle nesnel bir varlık olarak gören bu model, medikal model, biyotıbbi model, geleneksel bireyci tıbbi model olarak da isimlendirilmektedir (Burcu, 2015, s. 23; Özay, 2012, s. 58). Batı toplumlarında ortaya çıkan ve benimsenen bu model, geleneksel bir yaklaşım olmakla birlikte aynı zamanda tarihi zemini, ötekileştirici ve etiketleyici bir akla dayanmaktadır. Tıbbi model uzun yıllar boyunca batı toplumlarında gerek halk nezdinde gerekse kurumsal alanlarda hakimiyetini sürdürmüştür.

Tıbbi model, uzun yıllar Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) de benimsediği temel yaklaşım olmuştur (Burcu, 2015, s. 3). Engelliler bu bakış açısından dolayı, engizisyon mahkemelerinin, pozitif bilimlerin, ırk kanunlarının, ideolojik rejimlerin kurbanları olmuşlardır (Seyyar, 2006, ss. 4-9).

Tıbbi model, tamamen birey odaklı ve patolojik bir bakış açısına sahiptir. Sorunu da çözümü de bireye yüklemektedir. İnsanı, diyalektik bir zeminde fonksiyonlarını yerine getiren ve getiremeyen nesnel bir varlık olarak görmektedir (Smart ve Smart'dan aktaran Burcu, 2015, ss. 24; Özay, 2012, s. 58). Hatta daha ileri bir iddia ile engelliliği ortadan kaldıracak tek bilimin tıp olduğu savunulmaktadır (Kolay'dan aktaran Tınar, 2018, s. 60).

Tıbbi modelin altında yatan temel sayıltı engelliliğin, bireyin kendine ait olduğu ve kendi içinde yer aldığı nesnel koşullara bağlı olduğudur. Bu nesneleştirme süreci kişiyi insanlık dışı kılmaya kapı aralamaktadır (Burcu, 2015, s. 24).

Sorun ve tedavi bireyde başlayıp bireyde bitmektedir. Engelli bireylerin toplumda kör, felçli, akıl hastası gibi kategorilerde görülerek damgalanmasına da güçlü bir zemin hazırlamaktadır. Ayrıca engelliliğin bireyselleştirilmesine, kişiselleştirilmesine ve tıbbileştirilmesine bağlı olarak tıbbi model sosyal adalet gibi meselelerde sessiz kalmıştır (Smart ve Smart'dan aktaran Burcu, 2015, ss. 24-25).

Eksiklik, yetersizlik, işlevsizlik, anormallik, başarısızlık ya da tıbbi sorun bireyde bulunmaktadır (Bickenbach'den aktaran Burcu, 2015, s. 24). Bu bakış açısı engelli bireye, kendisini geliştirebilecek potansiyele sahip olmadığı inancını dayatır ki bu da toplumla bütünleşmenin önünde bariyer oluşturur.

Engellilik, insanların sağlığındaki sorun ya da hata/yanlışlık olarak ifade edilmekte ve bu bakış, engelliliği sakatlıkla/bozuklukla eşdeğer kılmaktadır. Engelli birey, engeli ya da sakatlığı nedeniyle talihsiz-şanssız-trajik konumda algılanandır. Bu kabul ise sosyal dışlanmanın temelinde yatan bir anlayıştır (Albert'den aktaran Burcu, 2015, ss. 24-25).

Engelli bireyler için tıbbi modelin bakış açısını daha iyi anlayabilmek için Burcu'nun aşağıdaki ifadeleri yol gösterici olmaktadır:

(...) engelli bir birey beceri ve yetenekleri ne olursa olsun değersiz bir gruba ait olduğunu anlamaktadır. Engelli birey diğerlerinin gözündeki engelli olarak yaşamının kendisine yapılacak yatırımlar açısından daha değersiz olduğunu farz etmeye başlamıştır. Dahası

birçok engelli birey kendisini otomatik olarak küçümseyen ve hastalıklı gören bir toplumla bütünleşmeye çok da değer atfetmemektedir (Burcu, 2015: 24).

Yukarıda yer alan ifadeler analiz edildiğinde engelli insanların, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak değil de tam aksine ayrıştırılan, ötekileştirilen, özel yasalarla korunması gereken dezavantajlı kimseler olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Oysa onların toplumsal yaşam içinde işlevselliklerini engelleyen unsurlar göz ardı edilmektedir.

1960'lar döneminin engellilere ve engelliliğe yaklaşımını temsil eden tıbbi model üzerine eleştiri sesleri ve toplumsal eylemler artmaya başlamıştır (Burcu, 2015; Özey, 2016; Yılmaz, 2016). Tıbbi modele yönelik en önemli eleştirilerden biri sakat olmayan kişileri kollayan ideolojiye sahip olmasıdır. Bu ideolojiyi besleyen ise bir yaşam düzeni olarak sağlamlılık anlayışının benimsenmesidir (Yardımcı, 2015, s. 8).

1980 ve 1990'lı yıllarda bu eleştiriler özellikle antikapitalist söylemlerle daha da yoğunlaşmış Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde yükselen engelli mücadeleleri sosyal bilimlere engellilik üzerine düşünmeye zorlamıştır (Yılmaz, 2016, s. 333). Böylece engelliliğin, “insanların bedenlerine ve/veya ruhlarına dair bir durum olmadığı, içinde yaşanan toplumsallık bağlamında geliştirilen bir ilişki” (Yılmaz, 2016, s. 333) olduğunu savunan sosyal model gelişmeye başlamıştır.

Sosyal model: Tıbbi modelin, insanı nesnel bir varlık olarak görmesi ve bedene odaklanması, sosyal çevrenin etkilerine duyarsız kalması gibi gerekçelerle ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Sosyal modelin temelde karşı çıktığı anlayış, engellilik ya da bozukluğun, engelli olmayan bireylerin yaptığı pek çok şeyi yapmakta sıkıntıya sahip olmanın nedeni olduğuna dair inançtır (Burcu, 2015, s. 31). Bu inanç uzun yıllar boyunca birçok gelişim potansiyeline sahip engelli bireylerin toplumsal yaşamın dışında kalmasına belki de insanlığın yararına yapılabilecek birçok bilimsel araştırmaların engellenmesine yol açmıştır. Literatürde, sosyal medyada, görsel ve yazılı basında, engelli olduğu halde fırsat sunulduğunda birçok başarıya imza atmış insanların hikayesine rastlamak mümkündür.

Sosyal modelin, engellilere yaklaşımını anlayabilmek için Burcu'nun aşağıdaki açıklamaları yol gösterici olmaktadır:

Sosyal model, önyargı ve klişeler, iş gibi aktivitelerin esnek olmayan bir biçimde organize olması, erişilemez bilgi, ayrılmış hizmetler, erişilemez binalar, erişilemez taşıma gibi bariyerlerin engelli insanların günlük yaşama katılmasını engellediğini göstermeyi araştırmaktadır (Burcu, 2015: 31).

Sosyal modele dair bu tespitlerin arka planında, engelli insanları kısıtlayıcı, belirli sınırlar içinde kalmaya zorlayan, sosyal refahtan sadece kendilerine sunulanlara rıza gösterme vb. öğrenilmiş ve öğretilmiş yaklaşımlara itiraz anlaşılmaktadır. Sosyal modele göre değişmesi gereken sadece bireyin kendisi değildir. Aksine bireyin gelişmesi için sosyal çevrenin iyileştirilmesine odaklanılmalıdır. Sosyal hizmetin yukarıda verilen tanımları incelendiğinde bireyi çevresi içinde değerlendiren bir yaklaşımı benimsediği anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki sosyal hizmet disiplini ve mesleği, engellilere yönelik müdahalelerin ve bilimsel araştırmaların, tıbbi modeli tamamen yok saymayan ancak sosyal modelsiz de asla başarılı yapılamayacağı bakış açısını savunur.

Sosyal modelin temeli, 1960'lı yıllarda engelli düşünür ve engelli hakları aktivistleri tarafından gündeme getirilen kuramsal tartışmalarla ileri sürülen “toplumsal engellilik modeli” yaklaşımı ile atılmıştır (Barnes’dan aktaran Yılmaz, 2016, s. 333). Modelin benimsenmesine yönelik araştırmalar 1970’li yıllarda başlamış, 1980-1990’lı yıllarda hız kazanmış ve 2000’li yıllarda ise yaşamın her alanına yayılmaya başlamıştır (Burcu, 2015; Özay, 2012; Yılmaz, 2016). Sosyal model odaklı düzenlemeleri, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) vb. uluslararası ve ulusal birçok mevzuatta görmek mümkündür¹³. İngiltere’de 1995 yılında çıkarılan ve 2005 yılında geliştirilen “İngiltere özürllülere ayrımcılıkla mücadele” yasasının yanında, AB tarafından 2003 yılının, özürllülüğe yönelik ayrımcılıkla mücadele yılı ilan edilmesi sosyal modelin etkilerinin dışavurumu olarak değerlendirilmektedir (Güngör ve Güneş, 2012, s. 37).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, mevzuatlarını sosyal modeli içerecek biçimde düzenleyen ülkelerden biridir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı engelliler hakkında kanunun 3/c. maddesinde, “engelli; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi...” olarak tanımlanmıştır (EHK, 2005). Kanun maddesinin son bölümünde yer alan “...tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi” ifadesi sosyal modelin bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

¹³ Detaylı bil için bkz. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/>;
<https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/>

Her ne kadar sosyal model fikri mevzuatlarda yerini alsada toplumsal yaşamda benimsemesi zaman almaktadır. Benimseyişe karşıt direnç, sadece engelli olmayanları değil engellilerin kendisini de içermektedir. Burcu (2015, s. 32), bu benimseyişin ancak engelliliği, farklılık ve öncelikli ihtiyaçlar olarak kabul etmekle mümkün olacağını savunmaktadır. Objektif olarak bakıldığında, dünya üzerinde yaşayan milyarlarca insan birbirinden farklıdır ve herkesin öncelikli ihtiyaçları vardır. Öyleyse engelliler de herkes gibi farklı özellikleri olan ve öncelikli ihtiyaçları olan insanlardır.

Chicago Engelliler Araştırma Enstitüsü'nden Carol Gill (Aktaran Burcu, 2015, s. 27), engelliliğin tıbbi model ve sosyal model perspektifinden nasıl anlaşıldığına dair bir uyarlama yapmıştır. Gill'in bu uyarlaması, aşağıdaki tabloda belirtilmektedir:

Tablo 2.1. Tıbbi model ve sosyal model karşılaştırma¹⁴

Tıbbi Model	Tıbbi Model ve Toplumsal Bakış Üzerindeki Etkisi	Sosyal Model	Sosyal Model ve Toplumsal Bakış Üzerindeki Etkisi
Engellilik noksanlık/eksiklik/anormal/patolojik bir durumdur.	Engellilik bireyi diğer bireylerden geride tutan bir durum olarak örülmektedir. Kimsenin istemeyeceği ya da bireyin kötü bir şekilde farklı kılındığı bir durumdur.	Engellilik farklılıktır.	Engellilik sadece farklılıktır; cinsiyet ya da ırk gibi.
Engelli olmak, olumsuz/negatif bir durumdur.	Engellilik kötü/istenmeyen/kaçınılması gereken/trajik bir durumdur.	Engelli oluş özünde nötr bir durumdur.	Engelli olmak ne iyidir ne de kötüdür, sadece senin düşüncene sana bağlıdır.
Engellilik bireysel bir durumdur.	Engellilik bireysel bir problemdir, 'sen engellisin' ve 'bu sadece senin problemdir' demektir.	Engellilikte birey ve toplum arasında etkileşim sağlanmalıdır.	Sorunlar, girişinin engellendiği bir toplumda işlevlerini yerine getirmeye çalışan engelli bireyin engellenmişliğinden kaynaklanmaktadır.
Engelliliğin yarattığı sürekli olan problemlerin çözümü/çaresi bireysel tedavi, iyileştirmeye ve normalleştirmeye yönelik müdahalelerle mümkündür.	Sorunların çözümü, insanları tedavi etmek ya da engellerini mümkün olduğunca az göstermektedir.	Engelliliğin sürekli olan problemlerinin çözümü/çaresi birey ile toplum arasındaki iletişimin değişmesidir.	Engelli bireylerin daha iyi konuma gelmesinde ilgili sorun ve konular toplumdaki değişimle ilgilidir; örneğin her şeyin ulaşılabilir hale getirilebilmesi gibi.
Temsili çözüm ise profesyoneldir/uzmanlık gerektirir.	Yalnızca profesyonel müdahale ve yardım alınarak engelli bireylerin tamlığı, toplumsal uyumu ve toplumla bütünleşmesi gerçekleşebilir.	Çözüm aracı bireyin kendisiyle ya da birey ile toplum arasındaki düzenlemelerle uğraşanlardır.	Bu değişiklik, engelli bireyden ya da engelli bireylerin topluma eşit bir şekilde katılmasını isteyen herhangi bir bireyden gelebilir.

Kaynak: Gill'den aktaran Burcu, 2015, s. 27.

¹⁴ Tıbbi model ve sosyal model hakkında farklı bir karşılaştırma için bkz. Yardımcı, S. (2015). *Sakatlığın Tarihsel İnşası*. <https://secbir.org/wp-content/uploads/2020/03/Engellilik-ve-Ayrimcilik.pdf>,

Sosyal model, her ne kadar tıbbi modele göre engelliliğe ve engellilere yönelik içermeci bir yaklaşımı benimsemiş olsa da bazı yönleriyle eleştirilmektedir. Yardımcı (2015), bu eleştirileri iki farklı açıdan yorumlamaktadır. İlk olarak, ‘sakatlayıcı toplum’ vurgusunun, biyolojik ve bedensel olanla tarihsel, toplumsal ve kültürel olan arasındaki ikiliği yeniden üretmesidir. İkinci olarak, sosyal modelin, bedenin fizyolojik koşullarını ve bunların sonuçlarını (örneğin acıyı) hiçbir şekilde dikkate almadığı, dolayısıyla engelliliği (sakatlığı) tümüyle çevresel bir duruma indirgemesidir (Yardımcı, 2015, s. 12).

Her iki model de engelliliğin, ortaya çıkış biçimi, etkileyen faktörler, sorumlular, sorunlar ve çözümler üzerinde tartışma getiren açıklamaları kapsamaktadır. Bu tartışmalar elbette bir şekilde değişerek ve dönüşerek devam edecektir. Zira engellilik, toplumda yaşayarak dönüşen bedendir. Engelli birey toplumun tanımladığı tutum ve normlar yoluyla engellileştirilmektedir (Burcu, 2015, s. 26).

Tıbbi model ve sosyal modelin her ikisi de halen varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte olumlu gelişmelerden biri ise engellilik ve engelli bireylere yönelik düzenleme ile uygulamalarda her iki modelin birlikte işletilme çabalarının artmasıdır.

Engelliliği tanımlamayabilmek için süreç içerisinde ortaya sürülen modellerin olması ve farklılaşması doğaldır. Türkiye’de engellilik alanında yürütülen sosyal politikaların oluşumunda yer alan önemli isimlerden biri olan Seyyar, engelliliğin tanımında dikkate alınması gereken sosyal faktörleri; “bakıma muhtaçlık, çalışabilirlik, sosyal hayata intibakın sağlanabilmesi, ulaşılabilirlik” olarak başlıklandırmaktadır (Seyyar, 2006, ss. 18-23). Yazar bununla birlikte salt bu başlıkları içeren tanımlamaların yeterli olmayacağına da vurgu yapmaktadır:

Diğer yandan, özürllülere¹⁵, yönelik sosyal politika hedefleri belirlenmeden özürllülüğün ve özürllünün tanımını yapmak eksik kalır. Bir başka ifadeyle, özürllünün bakıma muhtaçlık, istihdam, sosyal hayata uyum ve ulaşılabilirlik gibi çok yönlü sorunlarına çözüm stratejileri üretmeden yapılan tanımlar birçok yönüyle belirsizliklere sebebiyet verebilir (Seyyar, 2006: 24).

Tıbbi model ve sosyal model, doğrudan engellilik ve engelli bireylerin durumunu ortaya koymaya çalışan düşünce biçimleridir. Bununla birlikte engellilik ve engellileri bilimsel düzlemde ele alan ve toplumsal algılara yol gösteren ya da oluşmasını

¹⁵ Atıf yapılan metnin kaleme alındığı tarihlerde ‘özürllü’ ifadesi yasal olarak kullanılabilmekteydi. Yazarın metnine sadık kalmak adına kavram orijinal hali ile alınmıştır.

sağlayan kuramsal bir çerçeve de bulunmaktadır. Burcu'ya (2015, s. 26) göre "... engellilik, toplumda yaşayarak dönüşen bedendir".

2.2.2. Engellilik kuramları

Literatürde yer alan engellilik araştırmaları incelendiğinde özellikle sosyolojik ele alışların yoğun olduğu görülmektedir. Bu durum engelliliğin geçmişten günümüze ve de geleceğe yönelik olarak toplumsal yaşam içerisinde kadrolu bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır. Engellilik sadece bireyi etkileyen bir durum değildir aynı zamanda toplumsal bir durumdur. Engellilik olgusu doğrudan bireyleri ve ailelerini etkilese de engellilik politikaları kolektif eylemleri gerektirmektedir. Bu nedenledir ki engellilik araştırmalarının alternatif sosyolojik eleştiriler ve çözüm önerilerine odaklanması beklenmektedir. Bu beklenti doğrultusunda da sosyoloji, çeşitli yaklaşımlarla engellilik konusunu anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Engellilik sosyolojisine dair okumalarda dikkat çeken noktalardan biri yaklaşımlar geliştirilirken son dönemlerde engellilik kavramının sosyal baskı olarak; Alan Sutherland (1981), Paul Abberley (1996, 1998), Mike Oliver (1990, 1992, 1996) gibi birçok engelli sosyolog ve aktivistler tarafından ele alınmasıdır (Barners'dan aktaran Burcu, 2015, s. 42).

Elbette engellilik olgusuna dair araştırmalar sadece engelli sosyologlar tarafından gerçekleştirilmemiştir. Özellikle son yıllarda engelli olan ya da olmayan sosyologlar tarafından engelliliğin sosyal teorisi üzerine ciddi araştırmalar yürütülmektedir. Literatürde yer alan bu teorilerden bir kısmı bilim camiasında geniş kabul görmekte iken bir kısmı ise akademik, politik bağlamda ciddi tartışmalara maruz kalmaktadır. Bu araştırmada küresel bağlamda akademik alanyazında geniş kabul görmüş olan ve sosyolojik bilimsel araştırmaların büyük çoğunluğunda referans gösterilen üç kuramsal yaklaşım ele alınmıştır.

2.2.2.1. Yapısal-işlevselci kuram

Sosyal olguların yorumlanmasına yönelik yapısal-işlevselci yaklaşım, temel referans teorilerden biri olarak kabul görmektedir. Canlı bir organizma olarak nitelendirilen toplumun varlığını sürdürebilmesinin cevaplarının yapısal-işlevselci (foknsiyonalist) yaklaşımlarla verilmeye çalışıldığını görmek mümkündür (Aydın, 2014, s. 214). Sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlere ait literatür incelendiğinde yapısal-işlevselci yaklaşımın en önemli öncüleri olarak; Comte, Spencer, Pareto ve Durkheim karşımıza

çıkmaktadır. Elbette bu yaklaşımın sonraki kuşaklarda Merton (1910-2003) ve Parsons (1920-1979) gibi farklı temsilcileri de akademik yazında farklı bakış açılarıyla yerini almıştır.

Yukarıda ismi geçen yapısal-işlevselci öncü kuramcılarının sosyale dair bakış açılarını şekillendiren ana temalar şöyle özetlenebilir; “pozitivizm, sosyal statik-sosyal dinamik, sosyal evrim, sosyal olgu, iş bölümü, mantıksal olmayan davranışlar, sistem ve alt sistemler, uyum, anomi, açık ve gizli işlev” (Yıldız, 2013, ss. 91-158).

Yukarıda yer alan ana temalar, sosyal olguları farklı ilişkiler ve işlevsellikler bağlamında ele almaktadır. Kuramcılarının yaşadıkları döneme ait sosyo-politik-kültürel değişim ve dönüşümler elbette sosyal olgulara dair bakış açılarını etkilemiştir.

Engellilik bağlamında bakıldığında daha ziyade Durkheim ön plana çıkmaktadır. Comte ve Spencer, yapısalci teorilerini daha ziyade doğa bilimleri üzerinden açıklamaya çalışırken Durkheim, toplum bilimini kendi olgularını kendi ön dayanaklarıyla işleyen bir bilim durumuna getirmeye çalışmıştır (Yıldız, 2013).

Durkheim’ın ölümünden yıllar sonra yayınlanan bir eserde sosyal etkileşim biçimleri olarak mekanik ve organik dayanışma sınıflamasından bahsedilmektedir (Durkheim’den aktaran Burcu, 2015, s. 45). Mekanik dayanışmalı gruptan iş bölümü ile ayrılarak bireyselleşmiş organik dayanışmalı iş bölümüne geçiş, rollerin yerine getirilip getirilmemesi kriterini ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış engellilerin toplumsal konumları ve toplumdan ayrı tutulmaları yapısal-işlevselci yaklaşım için önemli tartışma alanlarını oluşturmuştur (Burcu, 2015, s. 45).

Sosyal bilimlerin farklı alt alanlarında sosyal olgular üzerine çalışan birçok düşünür, yazar ve akademisyen doğal olarak Durkheim’den etkilenmiştir. Bunlardan birisi de Topliss’dir. Burcu bir eserinde, Topliss’in (1982) engelli bireyler için toplumlardaki kaçınılmaz ayrımcılığa dikkat çeken ifadelerini şöyle dile getirmektedir:

Engelliliğin tipi ve derecesine göre bireyin topluma katılım şekli değişebilir. Ancak, gerçek olan bir şey ya da kaçınılmaz olan bir şey vardır ki bu da bir bütün olarak toplumda engelli olmayan çoğunluğa göre engelli olan azınlığın çıkarlarının daha az göze çarpmasıdır. Benzer bir şekilde toplumun temelini oluşturan değerler, çoğunluğun (engelli olmayan çoğunluğun) çıkarlarını, ilgilerini ve aktivitelerini desteklemektedir. Toplumda bir yandan başarı ve bağımsızlık değerleri hakimken diğer yandan engelli bireylere yönelik etiketleme ve olumsuz bakış açısı hakimdir (Burcu, 2015: 45).

Yapısal-işlevselci yaklaşımın öncelikli konusu toplum ve onu oluşturan yapıların ahenkli bir şekilde sistemin varlığını devam ettirmesi ve sekteye uğratmamasıdır. Bu

bağlamdan bakıldığında yapısal-işlevselci yaklaşımın engellilik ve engellilere yönelik makro bir pozisyon belirlediğini söylemek mümkündür. Başka bir ifade ile engellilik ve engelliler; kurumlar, değerler, işlevler statüler, roller, görev ve sorumluluklar açısından ele alınmalıdır (Burcu, 2015, s. 45). Bu bakış açısı eleştirilere açıktır. Zira engelli olmayanların, engelli olanlara yönelik bakış açılarındaki olumsuzlamayı meşrulaştırmaktadır. Bu anlayışa göre, engellilerin yaşadığı sorunlar yapı-sistem sorunudur. Şayet kurumlar ve toplumsal sistemler doğru konumlandırılırdı engelliler olumsuzluklarla karşılaşmak durumunda kalmazlardı.

Layder (2010, s.19), bu konuda Parsons'ın ısrarlı bir şekilde düzenliliğin büyük ölçüde belirli değerlerin (aile veya insan hayatının kutsallığına olan inanç gibi) sonucu olduğuna vurgu yaptığını dile getirmektedir. Layder, bu vurguyu da şöyle açıklamaktadır; “bu değerler belirli durumlarda daha somut bir biçimde ve daha dolaysız olarak işleyen normlar veya davranış kuralları aracılığıyla ifade edilir” (2010, s. 19).

Yukarıda belirtilen yaklaşım tam da Parsons'ın, sistem-alt sistem savunusuna dayanmaktadır. Bu savunuya göre, engellilik sorununun giderilmesi için toplum sisteminde farklı birimler birtakım işlevleri yüklenmeli ve bu işlevleri eksiksiz olarak yerine getirmelidir. Bu yaklaşım salt sistemsel ve makro düşünüldüğünde olumlu bir sezgi oluşturmaktadır. Buna karşın her şeyin çözümünü profesyonelleşmiş kişilere bırakması ve engelli bireyleri iyileştirilmesi gereken hastalar konumuna taşıması anlamında da tartışmalıdır. Parsons belki iyi niyetli ancak hatalı bir yaklaşımla normal olanı “iyi-sağlıklı” olarak nitelendirmiş ve hastalığı, “normallikten ayrılma ve sapma” olarak ele almıştır (Taylor'dan aktaran Burcu, 2015, s. 46).

Parsons'tan sonraki kuşakta yer alan özellikle medikal alanda araştırmalar yapan sosyologlar, hocalarının aksine hastalığı farklı bir perspektiften hastalığın deneyimleri ve sosyal etkileri üzerinde durmuşlardır. Zira onlara göre hastalık, engellilik vb. kavramlar damgalayıcı ve etiketleyici anlamlar taşımaktadır. Özellikle Oliver'ın (1996) da ileri sürdüğü hastalık çağdaş bir kavram iken sakat, engelli vb. kavramlar bireyin bağımlılığını kabullenmeye zorlamaktadır ki bu yaklaşım bireyci tıbbi modeli destekler niteliktedir (Oliver'dan aktaran Burcu, 2015, ss. 46-47).

1990'lı yılların başlarında yapısal-işlevselci yaklaşım, ekolojik yaklaşımla birlikte ele alınarak engellilik yeniden açıklanmaya başlanmıştır. Yapısal-işlevselci yaklaşım

şemsiyesinin altında gelişen ekolojik model, engelliliğe yönelik üç ayrı kavramlaştırma ortaya koymaktadır. Bunlar; patoloji (anormallik), bozukluk ve engelliliktir (Burcu, 2015, s. 47).

Burcu'nun açıklamalarına göre “ekolojik model, engelliliği bozukluğun, eylem sınırlılıklarının ve iş, ev veya okul gibi belirli bir sosyal veya fiziksel çevredeki katılım sınırlamalarının etkileşiminden kaynaklandığını kabul eder” (Burcu, 2015, s. 47).

1990'lı yıllardan itibaren yapısal-işlevselci yaklaşımın işlevselci-çevreci/ekolojik gibi farklı kombinasyonlarla yeniden tasarlanması ilk başlarda bireyci tıbbi modele destek verdiği yönündeki eleştirileri yumuşatmaya başlamıştır. İşlevselci-çevreci/ekolojik yaklaşım ile birlikte dikkatler çevreye ve topluma odaklanmaya başlamıştır. “Bu modelde birçok engelliliğin bireyin dışında gerçekleştiği özellikle de engelliliğin çevrede ve işlevsel ihtiyaçlarda ortaya çıktığı kabul edilmektedir.” (Burcu, 2015, s. 47). Bu anlayış ulusal ve uluslararası mevzuatlarda engelliliğin yeniden tanımlanması inancı ve gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 2000'li yılların başında yapılan tanımlamalar bunu ispatlamaktadır.

Engellilik ve engellilere yönelik yeni bakış açısı kaçınılmaz olarak çevreyi de kapsayan, bireyin kendisi kadar çevrenin de sorumlu tutulması gereken bir anlayışı içermektedir. Bu noktadan bakıldığında çevrenin evrensel tasarımıyla her kesime hitap edebilecek insan odaklı bir anlayışla düzenlenmesi, birçok engelin aşılmasına belki de ortadan kalkmasına yardımcı olabilecektir.

Son olarak yine Burcu'nun tespitlerine atıf yaparak, alt model olan işlevselci-çevreci/ekolojik modelin ana fikrini şu şekilde belirtmekte yarar vardır.

İşlevselci-çevreci/ekolojik modele göre, engelli birey damgalanmış tıbbileştirilmiş bir kategoride değil de bir bütün olarak resmedilmelidir ve ancak bu şekildeki bütüncü bakış ile ayrımcılık zayıflayabilir. Bu bağlamda engelliliğe karşı tutum geliştirmenin kısmi sorumluluğu topluma ait iken, fiziksel ulaşılabilirlik ve önyargısız çevre sağlamada da toplumun işlevleri göz ardı edilemez (Burcu, 2015: 48).

Yakın tarih sosyologlarından olan Giddens, yapısal ve post-yapısalcıların, “öznenin, merkezi konumdan uzaklaştırılması” (Giddens, 2013, ss. 231-233) yönündeki tutumlarını sert bir şekilde eleştirmektedir. Giddens'a (2013, s. 233) göre “öznenin merkezi konumdan uzaklaştırılması ile ilişkili yapısalcı ve post-yapısalcı açıklamalar, yapısalcı dilbilimle ve ondan etkilenen görüşlerle bağlantılı dil ve bilinç dışı yaklaşımlarıyla yakından ilişki içindedir.” Giddens, yapısalcıların bu diyalektik

yaklaşımlarının hatalı olduğunu iddia etmekte ve bu hatalı yaklaşımın düzeltilmesi için şu öneriyi sunmaktadır; “farklı bir insan özne/fail anlayışına dili toplumsal pratikler içinde konumlanmış bir etkinlik olarak aldığımızda ve ayrıca yapısalcı ve post-yapısalcı yazarların benimsedikleri bilinçli-bilinçdışı ayrımını reddederek ulaşabiliriz.” (Giddens, 2013, s. 233).

Giddens’in yukarıda yer alan eleştirisi ve önerileri engellilik olgusuna yeni bir pencereden bakmanın da yolunu açmaktadır. Zira toplumsal yaşamda tutum ve davranışlar dil yoluyla ifade edilmektedir. Örneğin bugün engellilik olarak ifade edilen olgu aslında geçmişten bugüne hep aynı insanları (görme, işitme, hareket, biliş, ruh yetilerinde kayıp yaşayan) anlatmaya çalışmıştır. Buna karşın kullanılan dil, bu özellikleri taşıyan insanlara yönelik algıların ve de tanımlamaların değişmesine neden olmuştur. Oysa insan çeşitli nedenlerle fiziksel olarak değişiklikler yaşasa da özne olarak hep aynıydı. Bu bağlamda engellilik ve engellilere yönelik toplumsal tutum ve yaklaşımların dil aracılığıyla üretilen kültürün bir ürünü olduğunun farkında olmakta da yarar vardır. Ancak tüm bunlar yapısal-işlevselci yaklaşımları, toptancı bir anlayışla reddetmeyi gerektirmemektedir. Belki de yapısal-işlevselci yaklaşımın, Giddens’in da vurguladığı şekilde özneyi merkezi konumdan uzaklaştırmayan bakışla yeniden yorumlanması kapsayıcı bir anlayışın gelişmesine katkı sağlayabilir.

2.2.2.2. Çatışmacı kuram

Çatışmacı kuram, isminden de anlaşıldığı üzere güç ve eşitsizlikler üzerine inşa edilen çatışmacı bir düzeni ifade etmektedir. Bir yerde güçten bahsediliyorsa orada mutlaka güçlü-zayıf diyalektik anlayışı hâkim demektir. Güçlü-zayıf diyalektiği ise beraberinde doğal olarak çatışmacı bir anlayışı ortaya çıkaracaktır.

Marxist anlayışın şekillendirdiği kuramın en önemli sorunu, engellilik ve engelli bireylerin sorunlarının maddi unsurlar (nesnel bakış) üzerinden tartışılmasıdır. Marx’ın üretim ilişkileri, sınıf çatışmaları, rekabet, sömürü, egemenlik üzerine söylemleri, engelliliğe yönelik bakış açılarını da şekillendirmektedir. Marx’ın takipçileri de bundan etkilenmiştir. Bu anlayışa göre, engelliler endüstrileşmenin kurbanlarıdır. Aynı zamanda da engelli olan veya doğan bireyler üretim ilişkilerinde ayak bağıdır ve sistemi yavaşlatırlar. Bu nedenle sistem dışında kalmalıdır. Onlar artık ideal insan olmadıklarından kapitalistlerin gözünde değersizdirler. Oliver’a (1990) göre de endüstriyel kapitalizmde üretimin örgütlenme biçimi bedensel ve ruhsal

engelleri bulunan insanları üretimden dışlayıcı bir karaktere sahipti (Oliver'dan aktaran Yılmaz, 2016, s. 330).

Yılmaz'a (2016) göre kapitalizmin özellikle Fordist üretim teknikleri yoluyla her insan emeğinin standart bir hız ve verimlilikte araştırması gereği üzerine kurulan biçimi, farklı engelleri olan bireyleri istihdam alanında ortak bir dışlanma deneyimine maruz bırakmıştır. Engelliliğin kapitalist yansımalarını kentleşme üzerinden okuyan Gleeson (2001) da kapitalist şehirlerin inşa edilmesi ile oluşturulan mekânsal ve toplumsal normallik imajı yoluyla engelliler, toplumsallığın dışına itilmişlerdir (Gleeson'dan aktaran Yılmaz, 2016, s. 330).

Beden üzerinden yürütülen normal-anormal insan anlayışı, çatışmacı kuramın 2020'li yıllarda da işler olduğunu göstermektedir. Türkiye'de engelli istihdamına yönelik politika ve uygulamaların özellikle 2005 yılında başlayıp 2015-2020 yılları arasında artış olduğu görülmektedir. Her ne kadar engelli istihdamı teşvik ediliyor olsa da bunun çoğunlukla kamu kurumlarında yerine getiriliyor olması da düşündürücüdür. Zira özel sektör halen kapitalist sistemin etkisi altında kalarak bir şekilde engelli bireyleri sistem dışında tutmaya çaba göstermektedir.

Engelliler, çatışmacı kuramın yansımalarını sadece istihdam alanında yaşamıyorlar. Evlilik olgusu da onlar için ayrı bir mücadele cephesidir. Sağlıklı insan evlenir, anlayışı engellilerin evlilik ilişkisini temin etmesini, sağlıklı olup sonradan engelli olanların da evlilik yaşamlarını etkileyebilmektedir.

2.2.2.3. Sembolik etkileşimci kuram

Sembolik etkileşimci kuram, yapısal-işlevselci ve çatışmacı kurama göre mikro düzeyde bir bakış açısını savunmaktadır. Sembolik etkileşimci kuramcılar, toplumu bireylerin günlük etkileşimlerinin bir ürünü olarak görmekte ve toplumu anlamanın yolunun bireyler arasında neler olup bittiğinin anlaşılmasından geçtiğini savunmaktadırlar (Tatar, 2018, s. 1421).

Sembolik etkileşimci kuram, insanın nesnel yapılar tarafından belirlenen pasif bir varlık olarak ele alınmasına reddiye yaparak insanın öznelliği ile semboller ve iletişim aracılığıyla düzen ve anlam üretebilme özelliğinin ön plana çıkarılmasını savunmaktadır (Tatar, 2018, s. 1422).

Sembolik etkileşimci kuram temelde üç önermeye dayandırılmaktadır. Blumer, bu önermeleri şu şekilde belirtmektedir; insanlar şeylere şeylerin onlar için ifade anlamlara göre davranırlar, şeylerin anlamı insanın diğer insanlarla toplumsal etkileşimi sonucu ortaya çıkar, şeylerin anlamları bunlarla karşılaşılacak kişi tarafından yapılan yorum sürecinden geçmekte ve değiştirilmektedir (Blumer'den aktaran Tatar, 2018, s. 1422).

Toplum, roller ve bu rollerin çakışması ile oluşan bir ilişki ağına sahiptir. Tıpkı bir trafik ağı gibi. Bu karmaşık yapıyı kaotik duruma dönüştürmeden sürdürebilmenin yolu toplum tarafından üretilen semboller ve bu semboller yoluyla iletişimin sağlanmasıdır (Jamrozik ve Nocella'den aktaran Burcu, 2015, s. 52). Ancak burada kritik öneme sahip olan temel unsur, üretilen bu sembollerin toplumu oluşturan bireyler tarafından aynı anlamda okunmasıdır. Semboller farklı okunduğunda ve anlamlandırıldığında toplumsal düzen ve ilişkiler yıpranmaya başlar. Örneğin kadın ve erkek, her ikisi de özde insan olmakla birlikte beden üzerinden sergilen farklı sembollere sahiptirler. Aynı toplumda dahi kadın ve erkek sembolüne farklı anlamlar yüklenmektedir. Toplum üyeleri bu anlamlar konusunda konsensüs oluşturamadığında cinsiyet sembollerini üzerinden farklı yorumlamalara gidebilmektedirler. Engelli bireyler de özde insan olmakla birlikte yaşadıkları yeti yitimleri ve buna bağlı işlevsel kayıplar nedeniyle sembolize edilmektedirler. Engellilik ve engellilere yönelik semboller kullanılarak, toplumlar kültürel kodlarına göre farklı anlamlar üretebilmektedir.

Burcu (2015), sembolik etkileşimci yaklaşıma göre sosyal sorunların belirli davranış ve olayların, problemleri durum olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal sorunun nedenini toplumun farklı bir davranışın ya da durumun varlığının farkına varması olarak açıklamaktadır (Burcu, 2015, s. 52). O halde engellilik soyut bir kavram ve engelli olmak da yaşamın içerisinde bir şekilde ortaya çıkabilecek bir durum iken (hastalık, ölüm gibi) asıl tartışılması gerekenin, toplumun bu durumu sorun olarak görüp görmemesidir. İşte bu noktada semboller ve onlara yüklenen anlamlar önemli olmaktadır. Ritzer'in (1990) şu sözleri bu görüşümüzü destekler niteliktedir; "sembolik etkileşimci yaklaşımda, toplum herhangi bir durumu sorunlu ya da sapkın olarak etiketleyerek bir davranış ya da durumu problem haline getirmektedir" (Ritzer'den aktaran Burcu, 2015, s. 52).

2.3. Evlilik

Evlilik genel anlamıyla farklı iki cinsiyetten insanın dinen ve/veya resmi-meşru özel yaşam ilişkilerinin başlangıcı olarak bilinse de aslında karmaşık bir arka plana sahiptir. Literatür incelendiğinde evlilik olgusunun farklı disiplinlerce anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira evlilik, dar anlamda karı-koca/eşler arasında gerçekleşen bir ilişkiden daha öte anlamları kapsamaktadır.

Evlilik olgusunun harcını; teolojik, sosyolojik, psikolojik, antropolojik, ekonomik, biyolojik ve hukuksal unsurlar oluşturmaktadır. Bu unsurlardan herhangi biri yok sayılır ya da olması gerektiği ölçüde kullanılmaz ise evlilik yapısının zarar görme ihtimali yükselecektir.

2.3.1. Evlilik tanımları

Literatür incelendiğinde, evlilik olgusunun farklı biçimlerde tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu tanımlamalar incelendiğinde evliliğin hukuksal ve sosyolojik bağlamda toplumsal bir kurum (Akyüz, 2008, ss. 103-108), amaçsal ve araçsal bir unsur (Baruh ve Miller, 1993), aile yaşam döngüsünün başlangıcı (Demirtaş Zorbaz, 2019, ss. 91-100; Özer, 2016, ss. 6-7), dini bir görev (Kur'an-ı Kerim¹⁶; Yüceoglu, 2019, ss. 25-52; Yatkın, 2010, s. 48; Alija, 2017, ss. 8-19), cinsel tatminin ve üremenin meşru yolu (Kur'an-ı Kerim; Akyüz, 2008, ss. 117-123; Uysal, 2015; Özgüven, 2014, s. 19; Seyyar ve Genç, ss. 221-222), psikolojik ve sosyal ihtiyaçların doyurulma aracı (Özgüven, 2014, ss. 20-21; Özden Yıldırım, 2019, s. 3) olarak farklı biçimlerde yorumlandığı görülmektedir. Elbette meta analiz araştırması ile literatür incelendiğinde daha farklı yorumların da olduğunu görebilmek mümkün olacaktır. Evlilik, taraflara hak ve sorumluluklar yükleyen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle öncelikle güncel yasal tanımlamanın yapılması ile başlamanın daha uygun olacağı düşünülmektedir¹⁷.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Bakara suresi;187, 226, 232, 234, 240. ayetler. Nisâ suresi; 2-4, 20-24, 34 ve 129 ayetler. Ra'd suresi; 38 ayet. Nahl suresi; 72 ayet. Mü'minûn suresi; 6. Ayet. Nur suresi; 3, 6, 7, 32 ve 33 ayetler. Rûm suresi; 21. Ayet. Mâide suresi; 5. ayet. Furkân suresi; 74. Ayet. Şu'arâ suresi; 165 ve 166. ayetler. Ahzâp suresi; 4, 6, 37, 50. ve 54. Ayetler. Şûrâ suresi; 11.ayet. Mücâdele suresi; 3. Ayet. Mümtehine suresi; 11. Ayet. Teğâbun suresi; 14. Ayet.

¹⁷ Evlilik olgusu tarihsel süreç içerisinde farklı toplum ve medeniyetlerde değişik biçimlerde yaşanmıştır. Kimileri ortadan kalkmış kimileri de farklı formlara bürünerek günümüze kadar gelmiştir. Evlilik tarihi ve toplumsal karşılaştırmalar bu araştırmanın konusu olmadığından dolayı tarihsel arka plan detaylı olarak ele alınmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının aile hukukunu düzenleyen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu¹⁸ incelendiğinde özel bir evlilik tanımına rastlanılmamaktadır. Buna karşın evlenme ehliyeti ve engelleri ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu kanuna göre evliliğin gerçekleşebilmesindeki en önemli unsur yaş ve cinsiyettir. Şöyle ki, “Erkek veya kadın onyediyi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir.” (Türk Medeni Kanunu (TMK), m. 124). İlgili madde incelendiğinde, yasal olarak bir evliliğin gerçekleşebilmesi için olağanüstü durumlar ve hâkimin onayını gerektiren durumlar haricinde, on yedi yaşının doldurulmuş ve on sekiz yaşından gün alınmış olması gerekmektedir. Bir diğer temel unsur ise kişinin ayırt etme gücüne sahip olmasıdır (TMK, m. 125). Burada ifade edilmeye çalışılan durum ise evliliğin ne anlama geldiğini bilme, kendisi ve başkaları ile ilgili fiil veya düşüncelerin sonuçlarını kestirebilme ehliyetine sahip olmaktır. Başka bir ifade ile akli melekelerini ve iradesini bağımsız olarak kullanabilme becerisidir. Üçüncü temel unsur ise hısımlık ilişkisidir. Bu durum, kanun maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

Aşağıdaki kimseler arasında evlenme yasaktır: 1. Üstsoy ile altsoy arasında; kardeşler arasında; amca, dayı, hala ve teyze ile yeğenleri arasında, 2. Kayın hısımlığı meydana getirmiş olan evlilik sona ermiş olsa bile, eşlerden biri ile diğerinin üstsoyu veya altsoyu arasında, 3. Evlât edinen ile evlâtlığın veya bunlardan biri ile diğerinin altsoyu ve eşi arasında (TMK, m: 129).

Dördüncü olarak da şayet kişi daha önce bir evlilik yapmış ise bu evliliğinin yasal olarak sona erdiğini ispat etmesidir (TMK, m. 130-131).

Yukarıda yer alan bilgilerden hareketle Türkiye açısından evliliğin yasal tanımını şu şekilde yapmak mümkündür. Olağanüstü durumlar ve hakimnin iznini gerektirmeyen haller haricinde on sekiz yaşını doldurmuş, ayırt etme gücüne sahip olan, evlenmeye engel teşkil eden hısımlık bağı içinde olmayan, yasal olarak daha önce hiç evlenmemiş veya evlenmiş olsa bile evliliğinin yasal olarak bittiğini ispatlayan kadın ve erkek

¹⁸ Türk Medeni Kanunu, ilk haliyle, İsviçre Medeni Kanununun çeviri kopyası olarak 17.02.1926 tarihinde 743 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra duyulan ihtiyaç üzerine 22.11.2001 tarihinde 4721 sayılı kanun olarak değiştirilmiş ve 01.01.2002 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, 26.01.2021). Elbette bu kanunda yer alan aile hukuku ve evliliğe dair düzenlemeler temelini İsviçre Medeni Hukukuna dayandırmıştır. Dolayısıyla bazı noktalarda İslam Hukuku ile çelişmektedir. Türk ve İslam Hukuku karşılaştırması için bkzn. Tüzüner, Ö., (2013), Türk ve İslam Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukuki Niteliği Hakkında Bir İnceleme, Ankara Baro Dergisi, Yıl.71, Sayı.1, ss.125-148, <http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/AnkaraBarosuDergisi/2013-1.pdf>, 26.01.2021.

arasında yasal ritüeller ve izinler doğrultusunda, evlendirmeye yetkili birimlerce onaylanarak belgelendirilen, kadın ve erkeğe birlikte hak ve sorumluluklar yükleyen, bunun yanı sıra muhtemel bir uyumsuzluk durumunda da ancak mahkemelerce sonlandırılabilen bir birlikteliktir.

Akyüz (2008, s. 103), evliliğin hukuksal anlamdaki içeriğini açıklamaya çalışan üç görüşten bahsetmektedir. Bunlar; akit, kurum ve şart tasarruf¹⁹ ile ifade edilmektedir. Yazar'ın ifade ettiği bir diğer önemli vurgu ise günümüzde bu üç görüşten öne çıkanın akit olduğudur. Akit, kimi toplumlarda yazılı, kimi toplumlarda ise sözlü gerçekleşmektedir. Başka bir ifade ile evlilik konusunda evrensel bir hukuktan söz edilememektedir.

Akyüz (2008), evliliği formel ve informal yönüyle birlikte de açıklamaya çalışmıştır. Şöyle ki, formel yönüyle evlilik, hukuksal bir zemini ve çerçeveyi ifade etmektedir (Akyüz, 2008, s. 103). Akıntürk'ün (1988) de belirttiği gibi TMK'na göre evlenme, “tam ve sürekli hayat ortaklığı yaratmak üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli bir şekilde birleşmesidir” (Akıntürk'ten aktaran Akyüz, 2008, s. 103). Informel yönüyle ise evlilik daha kapsamlı ve derin bir zemin ve çerçeveye sahiptir. Zira yasa (formel yapı), bir evliliğin nasıl tesis edilebileceğini ve hangi durumlarda sonlandırılabilirliğine dair dar ve sınırları belirli bir çerçeve belirlemektedir. Oysa informal bağlamda evlilik ise şu şekilde yorumlanmaktadır:

Sevgi, içten bağlanma, cinsiyet dürtüsünün tatmini, soyun devamlılığının sağlanması, psikolojik zevk ve doyuma ulaşılması, birliktelik gücünün kazanılması, toplumsal dayanışma, kültürel yeteneklerin korunup sürdürülebilmesi ve bireylerin toplumsallaşması konusunda çeşitli ritüel ve törelerin oluşması anlamlarını da içermektedir (Akyüz, 2008: 103).

Dolayısıyla evliliğin informal yönü daha soyut, göreceli, sınırları oldukça değişken ve esnek bir anlamı ifade etmektedir. Evlilik doyumu da evliliğin önemli informal yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Zira doyum kavramı; soyut, göreceli ve değişken bir özelliğe sahiptir. Bu araştırmanın ana temasını da evliliğin informal yönlerinden biri olan evlilik doyumu ve belirleyici unsurlarının araştırılması oluşturmaktadır. Bu nedenle evliliğin formel yönleri üzerinde detaylı bilgiye yer verilmemiştir.

¹⁹ Tüzüner (2013: 133-134), bu kavramları “sözleşme, müessese ve şart tasarruf olarak” ifade etmekte ve her üç görüşe dair ayrıntılı açıklamalar sunmaktadır (<http://www.ankarabarsu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/AnkaraBarosuDergisi/2013-1.pdf>, 26.01.2021).

Evlilik yapısal, ilişkisel ve işlevsel unsurları içinde barındıran, toplumların yasal, inançsal ve geleneksel kabulleri doğrultusunda belirli ritüellerle gerçekleşen, kadın ve erkek cinsinden iki kişinin yaşamlarını; süreklilik, paylaşım, destekleme, mahremiyet, koruma, kollama, sevmeye, soyu devam ettirme beklentilerini içeren bir olgudur. Başka bir ifade ile evlilik bir süreci evlenme ise sürecin başlangıcını ve ritüellerini ifade etmektedir.

Evlilik olgusunu, yapısal, ilişkisel ve işlevsel olmak üzere üç temel unsur bağlamında değerlendirmekte yarar görülmektedir. Bu unsurlara dair özet bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

Yapısal: Evlilik öncesi ve sonrasını kapsayan biçimsel ve sistemsal bir yapıyı ifade etmektedir. Evlenme türlerini²⁰⁻²¹, yasaları (dini/medeni), ritüelleri, normları ve yaptırımları kapsamaktadır.

İlişkisel: Özden Yıldırım'a (2019) göre evlilik, ben ve biz olarak yürütülen bir ilişki dünyasıdır. Dolayısıyla evlilik ilişkisinin sağlıklı bir şekilde başlaması ve sürdürülebilmesinde bu bakış açısının kadın ve erkek tarafından önceden kazanılmış olması kıymetlidir. Söz konusu ilişki dünyası, sadece eşlerin birbirleri olan ilişkilerini kapsamamaktadır. Kadın ve erkeğin her ikisinin kök aile üyeleri, akrabalar, iş arkadaşları ve çocukları ile olan ilişkilerini de kapsamaktadır. Bu ilişkilerin niteliği, sağlıklı (kabul edici, koruyucu, destekleyici, güvenli) olabileceği gibi sağlıklısız (ilgisiz, reddedici, ötekileştirici, baskıcı, bağımlı, güvensiz) da olabilir. İlişki biçimleri doğrudan ya da dolaylı olarak evlilik doyumunu etkileyebilmektedir.

İşlevsel: Evlilik olgusu evlenme eylemine dönüştüğünde (hatta sözlenme ve nişanlılık ile birlikte) bazı işlevlerin yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu işlevler; psikolojik, ekonomik, sosyolojik, hukuksal, kültürel, dini ve geleneksel temellere dayandırılarak oluşturulmuş rol ve beklentilerin yerine getirilmesidir. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür. Öncelikle kadın ve erkeğin kendisini yeni bir aile kurmaya hazırlamasıdır. Evlenme eyleminin gerçekleşmesi sonrasında toplum tarafından verilen karı-koca/eş/anne-baba olma rollerini sağlıklı bir şekilde

²⁰ Detaylı bilgi için bkzn: Seyyar, A. ve Y. Genç. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri*. (222-223). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

²¹ Detaylı bilgi için bkzn.: Altuntek, N. S. (2001), *Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi*. 2(2). (17-28). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597307>, 23.01.2021.

gerçekleştirebilmesi, eşlerin birbirlerine sevgilerini göstermesi, duygusal doyumlarını gerçekleştirmeleri, cinsel arzuların karşılanması, üremenin gerçekleşmesi, dünyaya gelen çocuğun büyütülmesi, evin geçim ve düzeninin devamlılığının sağlanması başlıca işlevlerdir.

Literatür ve kutsal metinler incelendiğinde, evliliğin geçmişten günümüze farklı toplumlarda ve kültürlerde sadece beşerî akıl ile teşkil edilmiş bir sistem/eylem olarak algılanmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile evlilik hem yaratıcının insana sunduğu bir lütuf hem de görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda evlilik, sadece insan-insan ilişkisini değil aynı zamanda insan-aşkın güç ilişkisini de içinde barındırdığından dolayı teolojik olarak da kutsal bir anlam kazanmaktadır. Musevilik, İsevilik ve İslam inancı açısından evliliğin hala teolojik zemini, medeni zemini kadar kıymetli görülmektedir. Zira evlilik hem bireyler hem de toplum açısından etkileyici bir olgu olarak algılanmaktadır. Kavas’a (2007) göre:

Ailenin temelini teşkil eden evlilik bütün ilahi dinlerde, kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşru ilişki olarak kabul edilmiştir (Aktaran: Alija, 2017: 6).

Evliliği hem Allah hem de toplum nezdinde meşrulaştıran ritüel ise nikahtır. Tüm ilahi dinlerde biçim olarak farklılık göstermekle birlikte öz olarak evliliği kutsayan ve meşrulaştıran nikah ritüeli yer almaktadır. Doğan’a (2012) göre “nikahla birlikte ortaya çıkan evlilik kurumu din olarak kutsal, toplumsal olaraksa önemli bir kurum olarak kabul edilir” (Aktaran Alija, 2017, S. 6).

Fowers (1993) evliliği, kişinin duygusal açıdan da doyum yaşamasını sağlayan bir kurum olarak ifade etmektedir (Özden Yıldırım: 2019, s. 7). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere evlilik ve evlenme, psikolojik unsurları da içermektedir. Ancak burada birkaç sorunun tartışılması gerekmektedir. Doyum soyut ve göreceli bir kavram olduğuna göre sıradan/sıra dışılık neye göre belirlenecek? Doyumun gerçekleşip gerçekleşmediğine kim karar verecek? Kıyaslamalar nelere göre yapılacak? Evlilik doyumunu oluşturan unsurlar nelerdir? Bu soruların sağlıklı bir şekilde cevaplanması ve doyum kavramının anlaşılması kıymetlidir.

Evlilik sistemsel özelliklere de sahiptir. Evlilik hem aile sisteminin bir alt sistemi hem de kendi üst sistemini üreten çekirdek sistem olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda evlilik, denge, bütünlük, ilişki (Buckley’den aktaran Kut, 1988, s. 94) unsurlarının

uyum ve sürekliliğini gerektiren bir olgu olarak da tanımlanabilir. Bu anlamda evlenme ile birlikte sistemsal bir sorumluluk da üstlenilmektedir.

Evlilik aynı zamanda karşılıklılık anlamını da ifade etmektedir. Karşılıklılık kadın ve erkeğin her ikisi için de geçerlidir. Kadın ve erkek sadakat, güven, aşk ve sevgi, teslimiyet, koruma, gözetme, nafakanın temini, birlikte zaman geçirme, problemleri birlikte çözme, iletişim, ev ekonomisi, kök aile ilişkileri, çocuklara yönelik sorumluluklar, manevi ve inanç gereksinimlerinin karşılanması bağlamında karşılıklı olarak sorumludurlar. Zira karşılıklı uyum sağlandığında evlilik doyumu sağlanabilir. Yukarıda sayılan unsurlardan birinde ya da birkaçında yaşanan uyumsuzluk, evlilik doyumsuzluğunu ortaya çıkaracaktır ki giderilmediğinde ve kronikleştiğinde evlilik birliği muhtemelen sarsılacaktır.

Evlilik olgusunun çok boyutlu anlam içeriğine sahip olduğu daha önce de belirtilmişti. Bu boyutlardan biri de değerler boyutudur. Evli bireyler, içinde geliştikleri toplumun sosyo-kültürel ve inançsal kurallarının yanı sıra kendileri için anlamlı ve kabul edilebilir olduğuna inandıkları öz değerleri de evlilik yaşantısına taşırlar. Benimsenen değerler, bireyci ve toplulukçu değer anlayışı biçimleriyle kişisel değer sistemlerinin bir parçası olarak yaşanmaktadır (Tekin Çatal ve Kalkan, 2019; Tekin Çatal ve diğ., 2017; Bromley, 1997).

Bromley (1997), bireyci evlilik değerlerini; bireyin kendi gereksinimi, duyguları, kişisel gelişimi, otonomi, rekabet, zevk ve özgürlük gibi durumlar, toplulukçu evlilik değerlerini de kişisel zevklerden çok çift çıkarları, itaat, uyum, fedakârlık vb. olarak açıklamaya çalışmıştır (Bromley'den aktaran Tekin Çatal ve Kalkan, 2019, s. 180). Bromley'e (1997) göre evlilik değerleri aynı zamanda özellikleri bağlamında da birbirinden ayrılmaktadır.

Tablo 2.2. Bireyci ve toplulukçu evlilik değerlerinin ayrışan özellikleri

Bireyci Evlilik Değerlerinin Özellikleri	Toplulukçu Evlilik Değerleri Özellikleri
Toplumun temel birimi bireydir	Toplumun temel birimi evliliktir
Evlilik gelişiminin birincil aracı bireyin kendi gelişimidir	Bireysel fedakârlık kolektif iyi için istenir
Müzakere ve karşılıklı anlaşma geçerlidir	Bağlılık ve evlilik yemini önemlidir
Evlilikte bir sorun olduğunda evliliği düzeltmede aile terapisi gibi modern profesyonel müdahaleler birincil araç olarak görülür.	Evlilik tehdit altında olduğunda ya da yıprandığında inançsal kaynaklar gibi geleneksel müdahaleler temel birincil seçenektir.

Kaynak: Tekin Çatal'dan (2019, s. 27) uyarlanmıştır.

Literatürde yer alan bazı araştırmalarda evliliğe yönelik tipolojik tanımlamaların da yapıldığı görülmektedir (Fitzpatrick, 1988; Tekin Çatal ve diğ., 2018; Noller ve Hiscock'den aktaran Tekin Çatal ve Kalkan, 2019). Evliliğe yönelik tipolojik tanımlamalar aşağıda özet şekilde verilmeye çalışılmıştır.²²

Geleneksel tip: Bu evlilik tipinde evliliğin kalitesi ve devamlılığı için bazı bireysel özgürlüklerden özveride bulunulması gerektiği kabul ve inancı ön plana çıkmaktadır. Doğal olarak yüksek düzeyde paylaşımcılık ve fedakârlık içeren bir tutum sergilenmiş olmaktadır. Eşlerin ilişkilerinde iç içelik durumu söz konusudur. Bireysel fiziksel alan kullanımı bu evlilik tipinde görülmediğinden dolayı eşler arasındaki ilişki ve etkileşim artmaktadır. Geleneksel tip evliliklerde eşler arası geleneksel cinsiyet rolleri hâkim konumdadır. Dikkat çeken evlilik değerleri olarak eşin mutluluğu için çaba gösterme, birlikte zaman geçirme, eşe ihtiyaç duyma vs. gibi özellikler öne çıkmaktadır (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Nazlı, 2009; Geçtan, 2018; Tekin Çatal ve diğ., 2018; Tekin Çatal, 2019).

İlişkili özerk tip: Bu evlilik tipinde eşlerin birbirlerinin fikirlerinin önemsenmesi, aile içi konularda kararların ortak alınması ve evlilik ilişkilerinde kadın erkek eşitliğine inanılması, belirleyici evlilik değerleri olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel tip evliliğe göre bireysel özerklik ön planda tutulmaktadır. Başka bir ifade ile evliliğin kalitesi ve evlilik doyumu eşlerin bireysel iyiliklerine bağlıdır. Birey mutlu ise evlilik doyumu da yüksektir. Eşler arası etkileşimden ziyade anlaşma ve uzlaşma daha gerçekçidir. Bu evlilik tipinde yer alan eşler iletişim tarzlarını atılgan olarak tanımlarlar ve çatışmalar yoğunudur. İlişkili özerk tip grubunda yer alan eşler için öncelikli evlilik değerleri kendini ifade etme, ortak arkadaş grupları ve gerçekçiliktir (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Nazlı, 2009; Geçtan, 2018; Tekin Çatal, Kalkan ve Vural Batık, 2018; Tekin Çatal ve Kalkan, 2019).

Özerk tip: Burada yer alan temel belirleyici özellikler, evlilik öncesi anlaşılan mutabakata çiftlerin bağlı kalması, kişisel hedeflerin evlilikten daha önde gelmesidir. Eşlerin birbirine bağlılığı, paylaşım, fedakârlık gibi evlilik değerleri, diğer iki tipe

²² Evlilik türü ile evlilik tipi benzer algılanmakla birlikte içerik olarak birbirlerinden farklı kavramlardır. Evlilik türü; yapısal, törensel, biçimsel özellikleri ifade ederken evlilik tipi ise evlilik ilişkisine yüklenen; fedakârlık, bağımsızlık, özveride bulunma, eşitlikçilik vb. özellikleri kapsamaktadır. Araştırmamızda evlilik ilişkileri odak olarak alındığından dolayı evlilik türlerinin tanımlamalarına yer verilmemiştir.

oranla daha az önemsendir. Ortak zaman geçirmek her daim yaşanması bir durum olmaktan öte planlı olarak yaşanabilir. Bu tip içerisindeki eşler, genellikle heyecanlı ve yeniliğe açık kişilik özelliği sergilerler (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Nazlı, 2009; Geçtan, 2018; Tekin Çatal ve diğ., 2018; Tekin Çatal ve Kalkan, 2019). Özerk tip evlilik için modernizmin evlilik tipi yakıştırmaları yerinde olacaktır.

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşıldığı üzere evlilik olgusuna yönelik tanımlamalar ve açıklamalar oldukça değişkenlikler göstermektedir. Bu değişkenliklerin ortaya çıkmasında süreç içerisinde farklı kuramsal açıklamaların yer aldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda evliliği ve evlilik doyumunu açıklamada sıklıkla başvurulan kuramsal referans çerçeveye dair bilgiler aşağıda ele alınmıştır.

2.3.2. Evlilik kuramları

Türkiye ve yurtdışı literatür incelemeleri sonucunda; evlilik ve evlilik doyumunu açıklamada sıkça başvurulan temel referans kuram/yaklaşımlara dair bilgiler aşağıda sunulmuştur. Söz konusu kuram/yaklaşımlar, aynı zamanda bu araştırmanın araştırma tasarımı ve bulgularının yorumlanmasına alt yapı oluşturmaktadır.

2.3.2.1. Bağlanma kuramı

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren kendisini yaşamda tutacak, başta bakımını sağlayan kişi olmak üzere birilerine bağlanma ihtiyacı hisseder. Bağlanma ihtiyacı gelişimsel dönemlere ve diğerleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Bağlanma ihtiyacı ve bağlanmanın insan üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, 1960'lı yıllarda Bowlby ile gündeme gelmeye başlamıştır. Bowlby (1969), bebeklerin kendilerine bakım veren kişilere yönelik geliştirdikleri ilişkiler üzerine araştırmalar yürütmüştür. Bowlby'nin (1969), nesne ilişkileri kuramı ve psikodinamik yaklaşımı temel alarak başlattığı araştırmalar, takipçileri tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bağlanma kuramı, özellikle ilişkilerin merkezde olduğu araştırmalarda temel referans kuramlardan biri olmuştur.

Bağlanma kuramına göre insanın bebeklik döneminden itibaren özellikle annesine, kimi durumlarda da annesinin yerini alacak bir bakıcıya yönelik geliştirdiği bağlanma stilleri, yetişme ve yetişkinlik dönemlerinde diğer insanlarla kuracağı ilişkilerin

yönünü belirlemektedir (Klein'den aktaran Çakır, 2014, s. 31; Bowlby, 1969; Atak ve Taştan, 2012, s. 524).

Bowlby'ye (1973) göre çocukluk yıllarında sevgi ve güvene dayalı gelişen ilişkiler, ileriki yıllarda başkaları ile kurulacak ilişkilerin güven ve sevgi temelinde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Buna karşın ilişkiler her daim güven ve sevgi temelinde gelişmeyebilir. Bunun farkında olan Ainsworth (1978), Bowlby'nin geliştirmiş olduğu bağlanma kuramını, “güvenli, gerilimli-kaçıncı ve gerilimli-karşı koyucu” olarak sınıflandırmayı tercih etmiştir (Hortaçsu, 1991, s. 40; Hortaçsu, 2003, s. 74; Özer, 2016, s. 20; Atak ve Taştan, 2012, s. 524).

Fraley ve Shaver (2000) bağlanma konusunun ilk zamanlarda bebekler ve çocuklar üzerinden yürütülürken, 1980'li yıllardan itibaren ise yetişkin romantik ilişkilerini de açıklama çabasına girildiğini ve bu alanda birçok araştırmanın gerçekleştirildiğini belirtmektedirler. Bu araştırmaların öncüleri olarak Weis (1982), Shaver ve diğ., (1988) dikkat çekmektedir. Shaver ve arkadaşları, Bowlby'nin içsel araştırma modelleri, bu modellerin kişiliğe yansımaları ve Ainsworth'un bağlanma türlerine ilişkin görüşlerini romantik aşka uyarlamaya çalışmışlardır (Atak ve Taştan, 2012, s. 522).

Weis (1982), bebeklik döneminde sergilenen bağlanma stillerinin yetişkin bağlanma stilleri ile farklılık gösterdiğini ileri sürerek araştırmaların yetişkinlere de yönelmesinde öncülük etmiştir. Çakır (2014, s. 34), yetişkin bağlanma ilişkilerinin “bağlanma, bakım ve cinsel birleşme” özelliklerini kapsayan bir yapıdan meydana geldiğini belirtmektedir.

Hortaçsu'ya (1991) göre güvenli bağlanma stili geliştirmiş aşıklar, başkalarına yaklaşımdan çekinmedikleri gibi terk edilme korkusunu da yaşamazlar. Buna karşın gerilimli-kaçıncı bağlanma stili geliştirmiş olan aşıklar için ise güven ve bağlı olmak bir sorun teşkil etmektedir. Üçüncü grupta yer alan gergin-çelişkili aşıklar ise sevgililerinin kendilerini tam anlamıyla sevmedikleri ve her an terk edilebilecekleri yönünde bir düşünce geliştirirler (Hortaçsu, 1991, s. 41; Atak ve Taştan, 2012, s. 525).

Hortaçsu, kuramın temel sayıltılarını Bowlby (1969), Bretherton (1992) ve Rutter'in (1970) araştırmalarından hareketle şu şekilde toparlamaya çalışmıştır;

Yaşamın başında kurulan bağıllık ilişkisi bütün insanlar için geçerlidir, yaşamsal işlevi vardır, anne ve bebekler bu ilişkinin gelişmesini kolaylaştıran eğilimlere sahiptirler.

Bağılılık ilişkisi dünyanın her tarafında vardır, ancak ilişki içinde yaşanan fiziksel ve sosyal çevreye göre farklı özellikler gösterebilir. Bağılılık kişilerin değil ilişkinin bir özelliğidir, başka bir deyişle birey değil, ilişki düzeyinde bir kavramdır. Bağılılık ilişkisinin sona ermesi olumsuz sonuçlar doğurur. Kişilerin birden çok bağılılık ilişkisi olabilir, ancak birincil ve diğer ilişkiler arasında niteliksel farklılıklar vardır. İlk bağılılık ilişkisi insanın ilişkilerle ilgili içsel ilişki modelini oluşturur, bu model kişinin sonraki ilişkilerini yönlendirir (Hortaçsu, 2003: 75).

Evlilik, kadın ve erkek açısından yakın ve özel ilişkilerin yaşanmasını gerekli kılmaktadır. Kaldı ki bu ilişkilerin bir diğer özelliği de süreklilik göstermesidir. O halde kadın ve erkeğin çocukluk yıllarından yetişkinliğe kadar olan dönemde geliştirdiği bağlanma stilleri evlilik sürecinin niteliğini belirlemede hassas öneme sahiptir diyebiliriz.

Literatür incelendiğinde bağlanma ve evlilik ilişkileri üzerine yapılan araştırmaların 1990'lı yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Bağlanma kuramına yönelik araştırmalar 1960-1980'li yıllarda bebekler ve çocukların odağında, 1980'li yıllarda Ainsworth ile başlayan yetişkinlere yönelmiş ve Shaver ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalarla artış göstermeye başlamıştır. Bu nedenle bağlanma ve evlilik ilişkileri üzerine yürütülen araştırmaların 1990'lı yıllarda artış göstermesi de kabul edilebilir bir durumdur.

İlişki bağımlılığı ve bağlanma ilişkisi üzerine Ançel ve Kabakçı (2009) tarafından Türkiye’de bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda yüksek düzeyde ilişki bağımlılığı tutumuna sahip bireylerin kurdukları yakın ilişkilerde yüksek düzeyde kaygılı bağlanma özelliklerini sergiledikleri ve bu durumun aile içi yaşama da yansıdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yine aynı araştırma sonucunda, ilişki bağımlılığı yüksek olan bireylerin ailelerinde bazı sorun alanlarının diğerlerine oranla daha yüksek bildirildiği belirtilmektedir. Bu alanlar; otoriter-baskıcı tutum, ilişkilerde duyarsızlık ve tutarsızlık, anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluk, ev ortamında düzensizlik, ekonomik sorunlar, sınırsızlık ve istismardır (Ançel ve Kabakçı, 2009, s. 453). Ançel’e (2017, s. 102) göre “bağlanma, erken dönem yaşantılarıyla belirlenen, süreklilik gösteren ve bireylerin başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklayan bir kavramdır” şeklinde güncel olarak tanımlanmıştır. Bu bilgilerden hareketle bağlanma biçiminin ilişkilerde kendisini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Sağlıklı bağlanmayı geliştiremeyen bireyler ilişkilerde bağımlı olma eğilimini sergileyebilmektedirler.

Collins ve Read (1990), erkekler üzerine bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar yakınlık ölçeğinde yüksek puan alan erkeklerin, hangi özelliklere sahip kadınlarla eşleştiklerini incelemişlerdir. Sonuç olarak, erkek katılımcıların yakınlık ve bağlılık ölçeğinde yüksek, kaygı ölçeğinde düşük puan alan kadınlarla eşleştikleri tespit edilmiştir. Türkiye dışı literatürde evlilik ve bağlanma ilişkisini konu alan birçok çalışmada eşlerin bağlanma stillerinin evlilik doyumlarını yordadığı tespit edilmiştir (Kaya Balkan, 2009, ss. 21-24).

1990'lı yıllarda Avrupa ve Amerika kıta ülkelerinde ilgi gören evlilik ilişkilerini bağlanma kuramı üzerinden açıklama araştırmaları elbette Türk bilim insanları ve akademisyenlerinin de ilgisini çekmeye başlamıştır. Bağlanma kuramı, öncelikle insan ilişkilerini anlama araştırmaları ile Türkiye literatüründe yerini almaya başlamıştır (Hortaçsu, 1991). 2000'li yılların başından itibaren de lisansüstü eğitim araştırmaları ve çeşitli bilimsel araştırmalarda genelde evlilik özelde ise evlilik ve bağlanma stilleri ilişkisinin sıkça ele alındığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarının sonuçları incelendiğinde eşlerin sahip olduğu bağlanma stillerinin evlilik doyumunu yordadığı anlaşılmaktadır (Aydın, 2017; Erişti, 2010; Altun, 2015; Bayraktar, 2015; Çağlayan, 2019; Kılıç, 2017; Öztürk, 2016; Kaya Balkan, 2009; Alkım Arı, 2015; Yazıcı Çelebi, 2016; Çakır, 2014; Erdoğan 2007; Toksöz ve Kolburan, 2018). Dolayısıyla Türkiye ve yurtdışında yapılan çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Tüm bu bilgiler ışığında evlilik, evlilik doyumu, evlilik uyumu, evlilik yaşamı, evlilik kalitesi, evlilik ilişkilerini anlamaya çalışan araştırmaların tasarımı ve bulguların yorumlanmasında en sık başvurulan kuramlardan birinin bağlanma kuramı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.2.2.Yükleme kuramı

Evlilik doyumu, evlilik uyumu, evlilik yaşam kalitesi gibi konular merkezde eşlerin yer aldığı bunun yanı sıra diğerlerinin (evlilik sisteminde etkileyen ve etkilenen her kim varsa) de dahil olabildiği ilişkileri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu karmaşık ilişkiler sisteminde ortaya çıkabilecek olumlu ya da olumsuz her sonucun “Neden?” sorusuyla cevabı bulunmak istenmektedir. Zira insanlar, olayların kaynaklarını veya nedenlerini arayarak kendilerince çıkarımlar yapma ihtiyacı hissetmektedirler. Evlilik ilişkilerinde de her davranışın doğal bir sonucu vardır ve bu sonuç açıklanabilir olmalıdır. “Yükleme kuramı, insanların nedensel açıklamaları nasıl yaptıkları ve neden

diye başlayan soruları nasıl cevapladıklarıyla ilgilenen bir kuram olarak geliştirilmiştir” (Tutarel Kışlak, 1995, s. 1).

Kuramın geliştirilmesi ve literatüre kazandırılmasına öncülük eden Bradbury ve Fincham’a (1990) göre evliliği kıymetli hale getiren değerlerin güçlendirilmesi için yüklemeler konusunda sistematik olarak araştırmalar yapılmasında fayda görülmektedir. Zira eşleriyle uyumlu ve uyumsuz çiftleri belirleyen davranış değişikliği örüntülerini tespit etmek yüklemeler konusunda yürütülecek araştırmalarla anlam kazanacaktır (Tutarel Kışlak, 1995, s. 3).

Yükleme kuramına göre bir olaya ilişkin nedenin algılanması, algılayan kişi ve olayla bağıntılı olduğundan dolayı bireyin belli bir olaya yaptığı nedensel yükleme de onun sonraki duygu ve davranışlarında önemli sonuçlar yaratır (Ersanlı ve Kalkan, 2008, ss. 12-13). Aslında gerçekleşen olayın/durumun kendisinden ziyade kişi/kişiler tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığı önem kazanmaktadır. Örneğin, eşim her zamanki gibi beni bugün kapıda karşılamadı, diyen diğer eş tarafından “Neden” sorusu sorularak bir anlam üretilebilir. Bu anlam, sorunun sahibi tarafından nasıl şekillendiriliyorsa tepki de ona göre biçimlenecektir. Özgüven’in (2014, s. 117) de dediği gibi “çatışma durumu değerlendirilirken, taraflar eşinin isteğini kendi kişisel algısına göre yorumlamakta ve buna göre davranışına yön vermektedir”. Burada olayın nedeni ile ilişkili olarak tarafların algılama sürecinin şekillendiği görülmektedir.

Özgüven (2014, s. 118), yükleme kuramı bağlamında yürütülen araştırmalara atıf yaparak insanların zaman zaman, yaşanan olayların nedenlerini ya içsel ya da dışsal olarak çevrelerindeki dış güçlere yüklediklerini, bu yüklemelerde de bazı yanlışlık ve hatalar yapabildiklerini belirtmektedir. Bu tespiti destekler nitelikte bir başka değerlendirme ise Thomson ve Kelley (1981) tarafından ileri sürülmüştür. Şöyle ki, insanlar, olumlu bir olayı kendilerine, olumsuz bir olayı ise çevre etmenlerine veya karşısındaki kişilere yükleme eğiliminde olmakta ve yanlışlık yapabilmektedirler (Aktaran Özgüven, 2014, s. 118).

Heider (1958), eylem ya da davranışların oluşumunda iki temel aktörün rol oynadığına vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri kişisel güçler, diğeri ise çevresel güçlerdir.

Yükleme kuramı, “nedensel yüklemeler ve sorumluluk yüklemeler” olmak üzere iki alt bileşenden oluşmaktadır ve bu bileşenler birbirini tamamlar niteliktedir (Tutarel Kışlak, 1995). Her iki yüklemelere dair özet bilgiler aşağıda sunulmaya çalışılmıştır.

Nedensel yüklemeler: Yükleme kuramının öncüsü kabul edilen Heider'in (1958), sosyal psikoloji bağlamında algı temelli araştırmaları doğrultusunda üzerinde çokça çalıştığı bir olgudur. Heider'e göre (1958), yükleme kuramı sağduyu psikolojisidir. Heider'e (1958) göre yüklemsel bilgiyle ilgili üç özellik söz konusudur. Bunlar, algılayandan kaynaklanan faktörler, nesnenin özellikleri ve aradaki koşullardır (Heider, 1958; Tutarel Kışlak, 1995, s. 6).

Jones ve Davis (1965), yükleme-etki bağı kavramını üretmişlerdir. Bu kavramı da şöyle tanımlamışlardır; “niyetler ve eğilimler kişinin yüklemeleridir ve bir niyet ile bir eylem arası bağı algılamaya, yükleme-etki bağı denmektedir” (Heider'dan aktaran Tutarel Kışlak, 1995, s. 6). Bu tanım bize eylemin neden ortaya çıktığını açıklama yetisini kazandırmaktadır.

Sorumluluk yüklemeleri: Heider'a (1958) göre sorumluluk yüklemesi eylem yüklemesi ile ilgili sorunları içerir ve bu beş düzeyde yapılabilmektedir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz; bağ kurma, nedensellik, ileriye görme becerisi, niyetlilik, haklı çıkarma.

Fishbein ve Ajzen (1973), sorumluluk yüklemesi üzerine yapılan araştırmaların, sezgisel hipotezlere ve spekülasyonlara dayandığından dolayı kesin olmayan ve genellenemeyecek sonuçlarının olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşın Fincham ve Bradbury (1987), Fincham ve diğ. (1987), sorumluluk yüklemesinin evlilikte doyumla anlamlı bir ilişki kurulduğunu savunmaktadırlar (Tutarel Kışlak, 1995, s. 13).

Heider'in yükleme kuramını farklı zamanlarda farklı boyutlarıyla geliştirme çabaları takipçileri tarafından devam ettirilmiştir. Weiner ve arkadaşlarına (1972) göre insanlar, başarı ile ilişkili olayların sonuçlarını şu dört nedenden birine ya da birkaçına yüklemeyi tercih ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Bunlar; yetenek, çaba, işin güçlüğü ve şanstır (Tutarel Kışlak, 1995, s. 8)

Evlilik doyumunun en başlıca belirleyicilerinden biri çatışma yönetimi becerisidir. Yükleme kuramı tam da bu noktada temel açıklayıcı rolü üstlenmektedir. Özgüven'in (2014: 118) ifadelerinden yola çıkarak yükleme kuramına göre kişinin çatışma durumunun ortaya çıkma nedenini, dışsal olarak eşine ya da içsel olarak kendisine yükleme biçimi eşinin ve kendisinin isteklerini algılama derecesini ve çatışmayı ele alış biçiminin, davranışının niteliğini etkileyeceğini söylemek mümkündür.

Nedensel ve sorumluluk yüklemeleri bağlamındaki araştırmaların, 1980’li yıllarda özellikle Avrupa’dan başlayarak Türkiye’ye de yayıldığı görölmektedir. Türkiye dışında yapılan araştırmalarda nedensel ve sorumluluk yüklemeleri ile evlilik doyumu arasında doğrudan ilişki olduğu belirtilmektedir (Tutarel Kışlak, 1995, ss. 14-28).

Heider’in öncölüğünü yaptığı yükleme kuramı, Avrupa’da özellikle Finchman ve Bradbury ikilisinin araştırmaları ile literatürdeki yerini almıştır. 1990’lı yılların ortasından itibaren Türkiye’de yükleme kuramı ile ilişkili araştırmaların başladığı görölmektedir. Türkiye’de yükleme kuramı bağlamındaki ilk araştırmalardan biri, Tutarel Kışlak’ın 1995 yılında tamamladığı “Cinsiyet, evlilik uyumu, depresyon ile nedensel ve sorumluluk yüklemeleri arası ilişkiler üzerine bir araştırma” isimli doktora çalışmasıdır.

Tutarel Kışlak (1995), tarafından 112 evli kadın ve 112 evli erkek katılımcı ile nicel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda şu tespitler belirtilmektedir:

Araştırma bulgularına göre, eşleriyle uyumsuz olanlar, olumsuz eş davranışlarına karşı, uyumlulardan daha fazla yükleme yapmaktadırlar. Depresiflerin depresif olmayanlara göre olumsuz eş davranışlarına karşı daha fazla yükleme yapmakta oldukları da ortaya konmuştur. Eşleriyle uyumsuz veya depresif kişilerin, sorumluluk yüklemelerini nedensel yüklemelerden daha fazla kullandıkları da belirlenmiştir. Depresif deneklerin, olumsuz eş davranışlarına karşı olumlu tepki vermelerinin nedeni olarak, depresiflerin eşlerinin olumsuz davranışlarından kendilerini sorumlu tuttukları ve suçluluk yaşadıkları söylenebilir (Tutarel Kışlak, 1995: 179).

Arslan (2005) tarafından Selçuk Üniversitesi’nin farklı bölümlerinde öğrenim gören 190 erkek ve 257 kız öğrenci ile nicel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda, “yükleme karmaşıklığı yüksek olan öğrencilerin, yükleme karmaşıklığı düşük olan öğrencilere göre daha olumlu bir problem çözmeye yaklaşımına sahip olduğu bulunmuştur” (Arslan, 2005, s. III).

Kara (2013) tarafından İstanbul, Aydın, Samsun ve Denizli illerinde ikamet eden 100 evli çift ile nicel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre nedensellik ve sorumluluk yükleme puanları ile çift uyumu arasında negatif yönde yüksek düzeyde ilişki olduğu belirtilmektedir.

Göl (2016) tarafından Hakkâri ve Van ilinde ikamet eden 370 katılımcı ile gerçekleştirilen bir diğer araştırmanın sonucunda; uyum, yükleme ve dayanıklılık konularında, flört ederek evlenen grupların en avantajlı grup olduğu, buna karşın görücü usulü zorla evlendirilenlerin ise en dezavantajlı grup olduğu belirtilmektedir.

Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri de görücü usulüne rıza göstererek evlenenlerin orta düzeyde yer almalarıdır.

Yıldırım (2019), tarafından Türkiye'nin çeşitli illerinde ikamet eden 376 evli bireyle gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre ilişkide yükleme tarzları alt boyutu olan sorumluluğun, evlilik uyumunun en güçlü yordayıcısı olduğu, eş değerlendirmenin kontrolcülük ve kopukluk alt boyutlarının ise evlilik uyumu ile yüksek ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmanın önemli sonuçlarından bir diğeri de bağımlılığın ve ilişkide yükleme tarzları nedensellik ve sorumluluk alt boyutlarının ise evlilik uyumu ile negatif yönde ilişkili olduğudur.

Berk (2009) tarafından evli 91 kadın, 74 erkek öğretmenden oluşan denek grubu ile yapılan araştırma sonucunda; sorumluluk ve nedensellik yüklemeleri ve evlilik doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Nedenselliğin alt boyutlarından olan genellik ve istikrar ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna karşın odak boyutu ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yükleminin bir diğeri boyutu olan sorumluluğun alt boyutları olan niyet, güdü ve suçlama ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir farklılıktan bahsedilmektedir.

Deniz, Uzun ve Yıldırım Kurtulmuş (2019, s. 852), tarafından İstanbul ilinde ikamet eden 190 katılımcı ile gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda evlilik doyumu ve ilişkilerde yükleminin arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, ilişkilerde yükleminin evlilik doyumunu anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir.

Taysi (2010) tarafından 80 evli çift ile yapılan bir araştırma sonucunda;

...özellikle sorumluluk yüklemelerinin, bağışlamanın en iyi yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Evli kadınlar için sadece sorumluluk yüklemeleri bağışlamanın en iyi yordayıcısı olarak görülürken, evli erkeklerde sorumluluk yüklemeleri ile evlilik uyumu bağışlamayı en iyi yordayan değişkenler olarak bulunmuştur (Taysi, 2010: 40).

2.3.2.3. Sosyal öğrenme kuramı

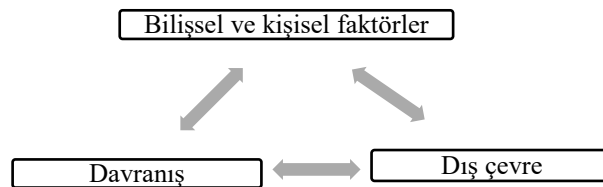
Evlilik ilişkileri ve sonuçları üzerine yapılan araştırmaların birçoğu bulgularını değerlendirirken sosyal öğrenme kuramını da göz önünde bulundurmaya tercih etmektedirler. Bunun elbette haklı ve bilimsel temelleri vardır. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren içgüdüsel olarak öncelikle annesi ve diğerleriyle ilişki kurarak ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çabalarda bulunur. Gelişim dönemi ilerledikçe somuttan soyuta ve daha karmaşık ilişki dünyasına doğru yol alır. Bu süreçte birçok

konuda öğrenmeler yaşar. Bu öğrenmelerin kimisi yapılandırılmış (okuma, yazma, ibadet, zanaat vb.) kimisi de doğal yaşam içerisinde gözlem ve taklit yolu ile (konuşma, yürüme, yeme-içme, ritüeller, değerler vb.) gerçekleşmektedir. Evlilik, rol ve işlevleri de gözlem ve taklit (modelleme) ile öğrenilmektedir.

Albert Bandura (1977), insan ilişkilerinin, salt ikili ilişkiler perspektifinde açıklanamayacağını, insanın çevresinde olup bitenleri gözlemleyerek, taklit ederek ve kendi bilişsel süzgecinden geçirerek davranışlarını şekillendirdiği savunan sosyal öğrenme kuramını (Social Learning Theory) geliştirmiştir. Kuram, başta eğitim bilimleri, psikoloji olmak üzere sosyal hizmet ve aile danışmanlığı alanlarında da sıkça kullanılmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramının başlıca kabulü; öğrenmenin temelinde başkalarının davranışlarını gözlem ve taklit ederek dolaylı öğrenme oluşturmaktadır (Bandura, 1977; Bahar, 2019, s. 239). Wood ve Bandura (1989), sosyal öğrenme kuramını, karşılıklı belirleyicilik ilkesine dayandırarak daha kapsayıcı bir işlevsellik kazandırmaya çalışmışlardır. Karşılıklı belirleyicilik ilkesine göre kişi davranışları ve çevresi arasında karşılıklı etkileşimsel nedensellik ilişkisi olduğu görüşü savunulmaktadır (Bahar, 2019, s. 239).

Wood ve Bandura'ya (1989, s. 362) göre davranış, bilişsel ve kişisel faktörler ile çevresel olaylar birbirini karşılıklı olarak etkileyen, etkileşimli belirleyiciler şeklinde araştırmaktadırlar. Burada dikkat edilmesi gereken ince ayrıntı ise karşılıklılık ilkesinin değişik etki unsurlarının aynı güçte olduğu ya da aynı zamanda gerçekleştiği anlamına gelmemesidir. Ayrıca ortaya çıkacak etkinin iki yönlülük özelliğinden dolayı insanların yaşadıkları çevrenin hem ürünleri hem de üreticileri olduğudur (Wood ve Bandura, 1989; Bahar, 2019, s. 239). Belirtilen ilişki, Şekil 2.3'te gösterilmektedir.

Kaynak: Wood ve Bandura, 1989, s. 362

Şekil 2.3. Davranış, bilişsel ve kişisel faktörler ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler

Korkmaz (2003), sosyal öğrenme kuramında dolaylı öğrenmeyi sağlayan dört etkenden bahsetmektedir. Bunlar;

a-gözlemcinin, gözlemlediği davranışı tekrar yapmasına olanak veren ödüllendirmeyi gerektiren “dolaylı pekiştireç”, b-modelin eyleminden dolayı cezalandırıldığını gözlemleyen kişiyi o davranışı tekrar etme olasılığından uzaklaştıran “dolaylı ceza”, c-model alınan kişinin, şayet gözlenen davranış sonucunda olumlu bir sonuçla karşılaşması ve gözlemcinin de bu davranışı yapmaya daha çok istek duymasını sağlayan “dolaylı güdüleme”, d-bir kişinin davranışlarını gözlemlerken empati kurulması gözlem yapan kişide duygusal koşullanmaya neden olabilir. Bunun sonucunda kişinin kendi yaşamadığı halde model aldığı kişinin korktuklarından korkması, sevdiklerini sevmesi eğiliminde olabileceği “dolaylı duygusallık” olarak özetlenmektedir (Aktaran Bahar, 2019: 239).

Yukarıda yer alan bilgilerden hareketle sosyal öğrenme kuramının, bireylerin evliliklerinde gösterecekleri davranışları kendi anne-babaları, yakın akrabaları veya komşuları arasındaki ilişkiyi gözlemleyerek ya da kendileriyle aynı özellikleri taşıyan kişilerin evliliklerindeki davranışları modelleme ihtimallerinin olduğunu söylemek mümkündür. Epstein’e (1992) göre yanlış algılar, geçersiz varsayımlar, olumsuz şemalar ve şemalara bağlı yapılan genellemeler sorunlu ilişkilerin temel özellikleridir (Yazıcı Çelebi, 2016, s. 14). İlişkilerde sosyal öğrenmeye dayalı gelişen bu negatif bilişsel inşaa, düzeltilmediği takdirde evlilik uyumu doğal olarak sarsılacaktır ve sonuçta doyumsuzluk ortaya çıkacaktır.

Nazlı’ya (2009) göre bilişsel/davranışsal aile danışmanlığı uygulamaları, sosyal öğrenme kuramı temellerine dayanmaktadır. Aile danışmanlığı, her ne kadar aileyi bütün bir yapı olarak ele almayı tercih etse de genelde eşler arası ilişkilere yoğunlaşmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre ailenin çeşitli evrelerinde²³ nasıl etkilendikleri, karşılıklı nedensel kalıpları nasıl geliştirdiklerinin ortaya konması önemlidir. Eşler arasındaki uygun aile becerilerinin yetersizliği, dış çevredeki değişimler, aile üyelerinin birbirlerine yönelik olumlu pekiştireçleri azaltmaları, alışılmış tepkiler devam ettirmeleri problemlerin genel nedenleri olarak ortaya konmaktadır (Fenell ve Weinhold’dan aktaran Nazlı, 2009, s. 208). Ortaya konan bu nedenler ise başta eşler olmak üzere diğer aile üyeleri tarafından öğrenilerek aktarımlanabilmektedir.

Aile içi şiddet ve sosyal öğrenme ilişkisi üzerine Bursa ilinde 31 kadın katılımcı ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak yapılan bir araştırmada; şiddetin öğrenilen boyutu ortaya konulmuş ve ailesinde şiddet gören ya da tanık olan bireylerin şiddet

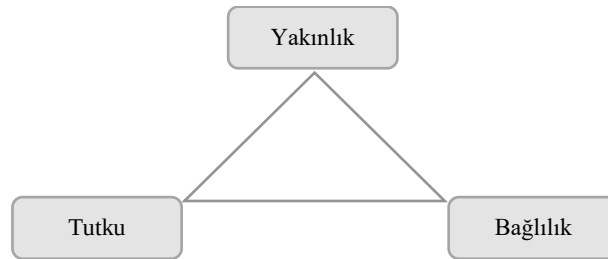
²³ Evreler hakkında bkz. Nazlı, 2009, ss. 208-209.

uygulamaya yatkın oldukları sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir (Altıparmak, 2018, s. 233).

Balcı Arvas (2017) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda ise evlilik doyumu ile kişisel değerler ve dindarlık değişkenleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Kişisel değerler ve dindarlığın gelişmesinde, Wood ve Bandura'nın (1989) ortaya koyduğu; davranış, bilişsel ve kişisel faktörler ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkilerin etkisi söz konusudur.

2.3.2.4. Üçgen sevgi kuramı

Evliliğin yapısını dini, örfi ve medeni yasalar oluştururken ruhunu ise sevgi oluşturmaktadır. Bu bağlamda evlilikleri sürdürülebilir kılan en önemli unsurun sevgi olduğu bir gerçektir. Sevgi, “insanı bir şeye veya kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yöneltten duygu” (TDK, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Sternberg (1986), üçgen sevgi kuramını kaleme aldığı makalesinde de benzer açıklamaları yapmaktadır. Sternberg (1986), sevginin yakınlık, tutku ve bağlılık olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu belirtmektedir. Bu üç ögeyi de üçgen bir temelin vazgeçilmez unsurları olarak gördüğü için kuramına üçgen sevgi kuramı adını vermiştir. Aşağıda yer alan şekil incelendiğinde üçgenin her bir köşesinde yer alan ifadenin diğerleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Üçgenin herhangi bir köşesinde yaşanacak sorun sevgiye zarar verme olasılığını taşımaktadır.

Kaynak: Sternberg'dan (1986) uyarlanmıştır.

Şekil 2.4. Sternberg'in sevgi üçgeni

Yakınlık bileşeni; yakınlık duygusu, bağlılık, sevgi dolu ilişkilerde bağlılığı içerir. Ayrıca, sevgi ilişkilerindeki sıcaklığın deneyimini içerir. Tutku bileşeni, temelde romantizme yol açan dürtüleri ifade eder. Dürtülerle ilgili fenomenler ise fiziksel çekicilik, cinsellik, motivasyon kaynakları ve sevgi dolu ilişkilerin deneyimidir. Bağlılık bileşeni, aslında ilişkiyi sürdürmeye yönelik bir taahhüdü ifade etmektedir.

Kadın ve erkek birbirini sevdiğini ifade ediyorsa ve bu konuda kararlı iseler ilişkilerini sürdürmeyi taahhüt etmektedirler (Sternberg, 1986, s. 119).

Sternberg'in (1986) makalesi incelendiğinde insanların sevgi ilişkilerinde yakınlık ve tutku bileşenine yönelik sıcak yaklaşıtları buna karşın bağıllık/taahhüt bileşenine ise soğuk yaklaşıtları yönünde ilginç bir görüş dikkati çekmektedir. Buradan hareketle üçgenin en zorlayıcı bileşeninin bağıllık bileşeni olduğunu söylemek mümkündür. Zira tutku ve yakınlık daha ziyade duygusallığa dayandığı için geçici, bağıllık/taahhüt ise bilişsel ve davranışsal sorumluluklar gerektirdiği için uzun süreli ilişkilere vurgu yapmaktadır. Uzun süreli ilişkileri yürütmek ise ciddi çabalar gerektirmektedir. Evlilik, başlangıcı belli ancak bitimi belli olmayan bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında ise bağıllık/taahhüt bileşeni diğerlerine göre daha çok anlam kazanmaktadır. Johnson'a (2005) göre "eşlerin birbirine bağı olduğu güçlü duygusal birlikteliklerde, birey hem kendisini hem de eşini bilişsel olarak net bir şekilde algılayabilmektedir (Johnson'dan aktaran Canel, 2007, s. 119).

Sternberg'e (1986) göre yukarıda yer alan sevgi üçgenini oluşturan üç temel bileşen, birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Şöyle ki yakınlık arttıkça, tutku ve bağıllık da artabilmektedir. Aynı zamanda, bağıllık ve yakınlık bileşenleri, çaba ve kararlılık gerektirmektedir (Sternberg'den aktaran Soyer, 2019, s. 25). Panayiotou'ya (2005) göre ise bu üç bileşenin oranlarındaki değişim, ilişkideki başarı ve başarısızlıkla yakından ilişkilidir (Soyer, 2019, s. 26) Bu durum sevgi üçgeninin farklı formlara dönüşebileceğini de göstermektedir.

Özer'e (2016, s. 23) göre bu üç öge, "kalıcılık, kontrol edilebilirlik, dikkat çekicilik, kısa ve uzun süreli ilişkilerdeki önem derecesi, her tür sevgi ilişkisi için geçerli olup olmama, psiko-fizyolojik boyutun işe karışması ve bilinçli olma düzeyi açılarından farklılık göstermektedir".

Sevgi, her ne kadar insanın yaratılış kodlarında yer alsa da hissetme, yaşama ve sergileme eylemleri kişiden kişiye değişebilmektedir. Zira sevginin, sevme ve sevilme eylemine dönüşme biçimi, içinde bulunulan şartlara, geleneklere, inanç sistemlerine, yetiştirilme tarzlarına ve sosyal öğrenme düzeylerine bağı olarak değişecektir. Soyer'in (2019, s. 147) de belirttiği gibi "romantik aşka yönelik algı, tutum ve beklentiler çoğunlukla ebeveyn ilişkilerini gözleme, ilk romantik ilişkiler, okunan

kitaplar, izlenen filmler veya medya kanallarının etkisi ile gelişmekte ve değişmektedir”.

Üçgen sevgi kuramı, farklı ilişkileri aynı çerçeve içinde açıklamaya çalışırken, ilişkilerin zaman içinde farklılaşabileceğini de savunmaktadır. Buna karşın güçlü bir evliliğin yolunun, kuramın öğretileri doğrultusunda tüm bileşenlerin birbirinin tamamlayıcısı olarak görmekten geçtiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda evlilik doyumunun geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması için sevgi üçgenini oluşturan tüm bileşenlerin güçlendirilmesi gerekecektir.

2.3.2.5. Sosyal mübadele kuramı

Kişilerarası ilişkileri açıklayan en önemli kuramlardan biri olan sosyal değişim kuramı (Social Exchange Theory), sosyal psikolog olan John W. Thibaut ve Harold H. Kelley (1959) tarafından geliştirilmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda, Homans (1961), Blau (1964) ve Emerson'un (1972) ilk yazılarından bu yana sosyal psikoloji alanındaki en önemli teorik açıklamalardan biri olmaya başlamıştır (Cook ve Rice, 2006, s. 53). Türkçe literatürde; sosyal mübadele kuramı, değiş-tokuş kuramı veya sosyal alış-veriş kuramı²⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır (Hortaçsu, 1991; Ersanlı ve Kalkan, 2008; Balcı Arvas, 2017; Seyyar ve Genç, 2010).

Mübadele, değiş-tokuş, alış-veriş kavramlarının tümü karşılıklılığa atıf yapmaktadır. Kuramın, ilişkileri açıklamak için kullandığı başlıca kavramlar; ödül, bedel/maliyet, çıktı/sonuç, kıyaslama düzeyi/karşılaştırma seviyesi ve seçeneklerin karşılaştırma seviyesidir (Hortaçsu, 1991, s. 24; Redmond, 2015). Kuram, fayda-maliyet ilişkisi üzerinde temellenmiştir. Yalnız buradaki fayda-maliyet analizi, maddi karşılıktan ziyade değersel karşılığa sahiptir. Başka bir ifade ile karşılıklı alışveriş, tarafların birbirlerine yönelttikleri değer yüklemesine göre anlam kazanmaktadır. Örneğin, halk arasında hamal olarak tabir edilen bir işçi sıradan birinin eşyasını taşıdığı anda ücret talep ederken, yaşlı ve yoksul birinin eşyasını ücretsiz taşıyabilmektedir. Birinci kişiye yüklediği anlam ile ikinci kişiye yüklenen anlam ve beklenen fayda değişmektedir. Birincisinde maddi bir karşılık beklenirken ikincisinde ise yardım etmenin getirdiği hayır, sevap kazanma ya da iyilik yapma ile elde edilen manevi bir fayda söz konudur.

²⁴ İngilizce “exchange” kelimesinin Türkçe karşılığı “alış-veriş” olmamakla birlikte Seyyar ve Genç (2010: 512), “Mübadele Teorisinin” eş anlamlı karşılığı olarak “alış-veriş teorisi” demeyi tercih etmişlerdir.

Buna karşın her iki sonuç da emek maliyetine katlanan kişiye fayda sağlamaktadır. Bu kurama göre herhangi bir ilişkiye yapılacak yatırım, o ilişkiden beklenen faydayı karşılamalıdır.

Sosyal mübadele kuramı karşılaştırmalar üzerine inşa edilmiştir. Homans'a göre taraflar, birbirleri için yaptıkları yatırımlarından dolayı maliyetinden daha değerli bir şey elde etmeye çalışırlar (Aktaran Redmond, 2015). Burada taraflar için neyin değerli olduğu sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Evlilik ilişkilerinde kadın veya erkeğin, ilişkileri için harcadıkları bedel sonucunda ulaşmak istedikleri ödülün değerini anlamlandırmaları beklenmektedir.

Redmond'un anlatımından hareketle bu ilişkiyi şu şekilde açıklamak mümkündür; ödüller ve maliyetler olumlu sonuçları ya da ödüller ve maliyetler olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. İlişkilerdeki eşitsizliği ise şu şekilde açıklayabiliriz; maliyetler, ödüllerden büyük ise eşitsizlik ortaya çıkmaktadır (Redmond, 2015).

Foa'ya (1971) göre ödüller, özel-genel ve somut-soyut boyutlarında sınıflandırılabilir:

Özellik boyutu, ödülün değerinin, onu veren kişiden ne kadar etkilendiğini göstermekte, somutluk boyutu ise ödülün elle tutulabilirliğini belirtmektedir. Bu sınıflamaya göre; para, eşya, bilgi servisi, statü ve sevgi farklı kategorilere girmektedir (para=genel-somut, sevgi=özel-soyut gibi) (Aktaran Hortaçsu, 1991: 25-26).

Sosyal mübadele kuramında ilişkilerin ödüllendirici bir özelliği söz konusudur. Şöyle ki çiftler arasında gerçekleşen ilişkiler, çiftlerden her birini, zararları telafi edici faydalar sağladıklarını hissetmeleri noktasında ödüllendirir (Wilson ve Musick, 1996). Evlilik süreci aslında birçok maliyet ve çatışmalarla dolu geçmektedir. Buna karşın taraflar kaybettiklerinden ziyade kazanacakları ödüle odaklanmaktadır. Çiftler, en az bedelle en fazla ödüle ulaşmanın yollarını arayacaklardır. Zira ödül, bedelden yüksek olursa evlilikten alınan doyum da yüksek olacaktır.

Sosyal mübadele kuramının ilk geliştiricileri olan Thibaut ve Kelley'e göre kuram bazı sayıtlara dayanmaktadır:

İlk olarak insanların temel güdüsü hazzı yaşamak, elemenden uzaklaşmaktır. Haz ödül, elem ise bedel olarak tanımlanmıştır. Thibaut ve Kelley'nin önemle üzerinde durdukları temel kavramlardan diğer ikisi de iş birliği ve rekabettir. Kurama göre ilişkide bulunan bireyler, kendi ödülleri yanı sıra eşlerinin (partner) ödülleri de en yüksek düzeye çıkarma eğilimdeyseler buna iş birliği adı verilmektedir. İlişkiye giren bireyler, kendi ödülleri en yükseğe çıkarırken, eşlerinin bedelini arttırmaya ve/veya ödülleri azaltmaya yönelmişlerse bu ilişkiye de rekabet ilişkisi adı verilmektedir (Aktaran Balcı Arvas, 2017: 52).

Redmond (2015, parag. 7-12), sosyal mübadele kuramını oluşturan unsurları ve rehber ilkelerini şu şekilde belirtmektedir:

Kuramın başlıca unsurları: a-ödülün değeri ve ödüller, b-sosyal ödüller, c-maliyetler, d-kar, e-eşitlik ve dağıtıcı adalet, f-sosyal değişim.

Rehber ilkeler: a-sosyal davranış, maliyetler, ödüller ve alışverişler açısından açıklanabilir. b-insanlar, en yüksek kar için, ödülleri maksimize etmek ve maliyetleri minimize etmenin yollarını ararlar. c-sosyal etkileşim, ihtiyaç duyulan ödülü paylaşmak için iki tarafı içerir. d-sosyal mübadele kuramı, gelişimi açıklamak ve kişilerarası ilişkilerin yönetimi için kullanılabilir. e-sosyal mübadeleler, organizasyon ve grupların üyeleri arasındaki ilişkileri etkiler.

Sosyal mübadele (değiş-tokuş) kuramı bazı yönleriyle eleştirilmektedir. Bunlardan ilki, ödül-bedel kavramlarının, kişiden kişiye ve aynı kişi için de zamandan zamana değişebilmesinden dolayı kesin yargılar geliştirmenin imkansızlığıdır. İkincisi, geçmiş ve gelecekte etkilenecek düşünen ve davranan bilişsel-hedonist (çıkarıcı) bir insan modelini varsaymasıdır. Üçüncüsü konuların ayrıntıları üzerinde durmamasıdır. Dördüncü olarak da ilişkilere salt birey açısından bakmasıdır (Hortaçsu, 1991, ss. 25-26).

Hortaçsu, bu eleştirilerine rağmen kuramın güçlü yanlarına da vurgu yapmaktadır. Bunları da şu şekilde özetleyebiliriz; a- ödül-bedel, kıyaslama düzeyi ve alternatiflerin kıyaslama düzeyinin zamandan zamana ve insandan insana değişebileceğini öngörerek, değişik ilişkilerin değişik devrelerini ve kişilik farklılıklarını da açıklamak yolunda bir adım atması. b-kişilerin geçmişte, şimdiki zamanda ve gelecekteki ilişkileri ile ilgili beklentilerinin, içinde bulundukları ilişkinin algı ve değerlendirmelerini etkilediğini savunmasıdır (Hortaçsu, 1991, s. 26).

2.3.2.6. Denge kuramı

Evlilik her ne kadar kadın-erkek arasındaki iki kişilik formel bir ilişkiyi ifade etse de etkileme ve etkilenme boyutlarıyla üçüncü kişileri de kapsamaktadır. Bu bağlamda evlilik yaşamını yorumlama ve anlama araştırmalarında denge kuramına da yer verilmesinin gerekliliği vardır.

Sosyal psikoloji kuramları arasında önemli bir yere sahip olan denge kuramı, 1950'li yılların sonlarında Fritz Heider (1958) tarafından temellendirilmiştir. Kuram, kişiler

arası ilişkilerdeki tutarlılık-tutarsızlık, uyumluluk-uyumsuzluk diyalektiği üzerine inşa edilmiştir. Kuramın en önemli özelliği ilişkilere üçüncü kişileri de dahil ediyor olmasıdır. Kurama göre; ilişkiler üç öge arasında gerçekleşmektedir. Bu ögeler; kişi (P), bir başka kişi (O) ve üçüncü bir kişi veya nesnedir (X). Heider, ayrıca duygusal ve birim (aynı birimin parçası olup olmama) olmak üzere iki tür ilişkiden de söz etmektedir (Hortaçsu, 1991, s. 17).

Heider (1958), “The psychology of interpersonal relations (Kişilerarası ilişkiler psikolojisi)” isimli eserinde insan ilişkileri ve duygu ilişkilerinin dengeli bir duruma yönelme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Yine aynı eserde, insanların diğer insanların eylem ve davranışlarını gözlemleyerek değerlendirmeler yaptıklarından söz edilmektedir. Buradaki amacın ise uyum olduğu belirtilmektedir. Zira insanlar ortamlara ve ortamlardaki diğer kişilerle uyumlu oldukları sürece ilişkilerinden doyum sağlayabileceklerdir. Uyum ise kişilerin algıları bağlamında nitelik kazanacaktır. Algı pozitif (+) ise uyum, negatif ise uyumsuzluk (-) söz konusu olacaktır (Heider, 1958).

Hortaçsu’nun (1991, s. 17) eseri incelendiğinde denge kuramının ileri sürdüğü bazı görüşler dikkati çekmektedir. Bu görüşler özet olarak aşağıda belirtilmiştir.

a- Aynı birimin ögeleri arasında olumlu duygular dengeye, olumsuz duygular ise dengesizliğe neden olur. Örneğin; aynı futbol takımında yer alan oyuncular birbirlerini severlerse uyum, sevmezlerse uyumsuzluk ortaya çıkar.

b- Kişiler (P), arkadaşlarının (O) hoşlandıkları kişi veya nesnelerden (X) hoşlanırlarsa denge, hoşlanmazsa dengesizlik oluşur. Örneğin; kişi eşinin değer verdiği ve sevdiği aile üyelerinden hoşlanırsa uyum, hoşlanmazsa uyumsuzluk ortaya çıkacaktır.

c- Bizimle aynı düşünceleri paylaşan kimselerden hoşlanmak, paylaşmayanlardan da hoşlanmamak denge kuramının beklentisidir. Aksi durum, dengesizlik olarak yorumlanacaktır. Örneğin; engelli olan bir kişinin, engellileri dışlayıcı tutum sergileyen birinden hoşlanmaması beklenir.

d- Kişilerin, düşmanlarının düşmanlarından hoşlanmaları, düşmanlarının dostlarından ise hoşlanmamaları beklenir.

Bazı araştırmalar, kuramı ilişkilerin olumlu olduğu durumlarda desteklemiş, olumsuz oldukları durumlarda ise desteklememişlerdir (Secord ve Bacman’dan aktaran

Hortaçsu, 1991, s. 17). Evlilik araştırmalarında özellikle üçüncü kişiler ve çevreye dair tutumların incelenmesinde denge kuramı açıklama ve anlamalara yardımcı olacaktır.

2.3.2.7. Kriz kuramı

Evlilik, birçok yönü ile arzu edilen bir olgu ve durum olsa da süreç içerisinde bazı stresli durumların yaşanması muhtemeldir. Hastalıklar, kazalar, eşler arasında yaşanan ciddi çatışmalar, çocuk kaybı, çocuk sahibi olamama, aile ekonomisinde beklenmedik bozulmalar gibi kriz durumları bunlardan bazılarıdır.

Reuben Hill (1949-1958) tarafından geliştirilen kriz kuramı, stresli durumlarda ailelerin ne tür tepkiler gösterdiklerini açıklamaya araştırmaktadır (Rosino, 2016). Zira yaşanan kriz durumlarında her aile aynı tepkileri göstermemektedir. Kimileri kriz durumu ile yüzleşerek baş etmeye çalışırken kimileri de bu durumdan ciddi zarar veya kayıplar yaşayabilmektedir (Kurt, 2018, s. 40).

Hill, aile stresi ve baş etmeyi, ABC-X olarak isimlendirdiği model üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Hill'in orijinal ABC-X modeli stres yaratan olayları tanımlamayı araştırmaktadır. Stresörler hem aile içi hem de aile dışı; hastalık, engellilik, madde bağımlılığı gibi unsurları içermektedir (Rosino, 2016, s. 2).

Rosino'ya (2016) göre ABC-X modelinde, aile sistemi belirli değişkenlerle temsil edilen girdi ve çıktıları içerir. Bunlar; stresli olaylar (A), ailenin mevcut kaynakları (B), stres oluşturan olaylara yönelik algılar (C) ve krizin doğası ve tepki derecesidir (X). McCubbin ve diğ.'ne (2014) göre "başarılı bir iyileşme dönemi, aile birliğinin korunduğu ve aile sistemi, aile üyelerinin büyümesi ve gelişimlerinin arttığı bir adaptasyonu içerir" (McCubbin ve diğ.'den aktaran Kurt, 2018, s. 40).

McCubbin ve diğ. (2014), modele yönelik geliştirdikleri genişletici yorumlarla bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Kurt'un (2018) aktarımından hareketle bu yorumlar şu şekilde özetlenebilir: a-Bir olaya verilen tepkiler zaman içerisinde gelişebilir ve değişebilir. b-Bir olaya verilen tepkiler, gelecekteki olaylarda gösterilebilecek tepkilere dair belirtiler gösterebilir. c-Modelin her ögesinin, bir ilk anlamı, bir de zaman içinde ortaya çıkan anlamı vardır. d-Bir krize verilen tepki hem uyum hem de uyumsuzlukla sonuçlanabilir (Rosino, 2016; Patterson'dan aktaran Kurt, 2018, ss. 40-41).

Rosino (2016) gerek Hill'in orijinal ABC-X modeli gerekse McCubbin ve diğ. (1982) tarafından geliştirilen çift ABC-X modelinin; aile stresi, başa çıkma, kriz ve uyum, danışmanlık uygulamaları için yararlı kaynaklar sağladığını ve son derece faydalı olduğunu ileri sürmektedir Özellikle çift ABC-X modelinin, hastalık ve çocukluk engeliyle karşı karşıya olan aileleri incelemek için son derece etkili ve yararlı olduğunu savunmaktadır (Rosino, 2016, ss. 5-6).

Kuram, her ne kadar ailelerin işleyişlerini açıklamak için tasarlanmış olsa da evlilik üzerine araştırma yapan birçok araştırmacı tarafından evliliklerin nihai durumunu açıklamak ve yorumlamak için de kullanılmaktadır (Kurt, 2018). Zira evlilik her daim stabil ya da pozitif yönde ilerlemeyebilir. Zaman içerisinde evlilik doyumunda düşüşler, uyumsuzluklar, boşanma ve ayrılıklar yaşanabilmektedir. Tüm bu olumsuz sonuçların ortaya çıkmasında ise yaşanan krizlerin doğru ve başarılı yönetilememesinin yattığı düşünülmektedir. Buna karşın McCubbin ve diğ.'ne (2014) göre "genellikle daha stresli olaylar yaşayan çiftlerin negatif evlilik durumlarına daha açık olmaları gerekir ve bu etki çiftlerin kaynaklarının seviyesi ve yaşanan olayları tanımlama tarzlarınca değiştirilebilir" (McCubbin ve diğ.'den aktaran Kurt, 2018, s. 41).

1950'li yıllardan itibaren evlilik ve evlilik ilişkilerine yönelik bakış açılarında yeni perspektifler gelişmeye başlamıştır. Önceki bakış açılarına göre evliliklerin öncelikle eşler arasında veya eşlerin kendilerinden kaynaklanan değişkenlerden etkilendiği düşünülmekteydi. Buna karşın kriz kuramı, eşlerin içsel (olayı algılama ve tanımlama tarzları) ve eşler arasındaki (adaptasyon ve uyum) süreçlerde dışsal (durumsal veya çevresel) olaylardan doğrudan etkilenmeleri üzerine odaklanmışlardır. Kriz kuramına göre evli çiftlerin kendi dışsal dünyaları ile sürekli etkileşim halinde oldukları kabul edilir (Rosino, 2016; Karney ve Bradbury, 1995; Kurt, 2018).

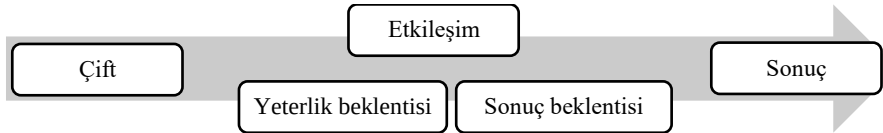
Kriz kuramı, stresli olaylara adapte olmada başarısız olmanın evliliklerdeki problemlere zemin hazırlayan ve hızlanmasına neden olan başlıca unsur olduğunu savunmaktadır. Diğer kuramlardan farklı olarak çiftlerin kendi içlerindeki değişkenler ve evliliğin sürecine dair sorunlar da değerlendirilir (Rosino, 2016; Kurt, 2018).

Karney ve Braudbury'ye (1995) göre kriz kuramının en zayıf yönü, evlilikte yaşanan değişimlerde dış kaynaklı olayların önemini kabul etmesine rağmen bu değişimlerin nasıl meydana geldiğini açıklayamamasıdır.

2.3.3. Evlilik doyumu

Doyum kelime anlamı ile “eldekinden hoşnut olma durumu, doyma işi, yetinme, kanma, kanaat, bazı istekleri giderme, tatmin, orgazm” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2022). Buradan hareketle evlilik doyumunun sözlük anlamını; evlilikten memnun olma, evlilik ilişkilerine dair isteklerin karşılanması, ilişkilerden tatmin olma olarak yorumlamak mümkündür. Elbette bu yorumlama oldukça genel ve yüzeysel düzeyde kalmaktadır. Doyum kavramı yukarıda da belirtildiği gibi farklı şekillerde ifade edilse de hepsi için ortak olan nokta bir sonuca gönderme yapmasıdır. Zira doyumun olabilmesi için bir sürecin yaşanması gerekmektedir. Evlilik doyumu evlilik sürecinin dinamik ve değişken yapısı ile yakından ilgilidir. Bu nedenle de evrensel bir tanımlama ya da doyumun elde edilebilmesi için kesin sonuçlar veren formülizasyon yapılamamaktadır.

Evlilik doyumu, evlilik ilişkisinde gerek kişisel kapsam açısından (eşlerin birbirlerine karşı gösterdikleri sevgi biçimi, cinsel doyma, iletişim tarzı vb.) gerek çevresel kapsam açısından (verilen kararlarda eşitlik, kazanç, araştırma ve problemleri paylaşma vb.) elde edilen psikolojik bir doyumdur (Sokolski ve Hendrick, 1999). Weiss (1984), self-efficacy (öz yeterlik/kendi kendine yeterli olma) modelinden hareketle bu süreci aşağıdaki gibi şematize etmeye çalışmıştır.

Kaynak: Weis'den aktaran Bennun, 1991: 252

Şekil 2.5. Evlilik etkileşiminde yeterlik modeli

Yukarıdaki şekil incelendiğinde eş, etkileşim, sonuç unsurlarını içeren bir sürecin var olduğu görülmektedir. Bu sürecin sağlıklı bir sonuç verebilmesi için iki tip beklentinin başarı ile karşılanması gerekmektedir. Birincisi yeterlik beklentisi diğeri de sonuç beklentisidir. Yeterlik beklentisi bilişsel yeterliğe gönderme yapmaktadır ve etkileşimleri anlamlı kılmaktadır. Başka bir ifade ile bilişsel yeterlik düzeyi eşler ve etkileşim arasında aracılık etmektedir. Bilişsel yeterlik eşlerin etkileşim niteliklerini belirlemektedir. Bu etkileşimden hareketle eşler için bir sonuç beklentisi gelişir ve bu da sonucun niteliğini belirlemektedir. Bu modelden hareketle eşler için evlilik

doyumunun; yeterlik beklentisi, etkileşim ve sonuç beklentisinin birlikte yorumlanması sonucunda oluştuğunu söylemek mümkündür (Bennun, 1991, s. 252).

Tezer (1996, s.1) evlilik doyumunu açıklamaya yönelik ilk araştırmaların başında evlilik ilişkisinin değerlendirilmesi amacına yönelik ölçme aracı geliştirme araştırmalarının geldiğini ve öncül araştırmacıların da Spanier (1976), Edmonds (1967), Locke ve Wallace (1959), Locke ve Williamson (1958), Terman ve Wallin (1949) olduğunu belirtmektedir.

Burada, araştırmacıları evlilik ve evlilik ilişkileri üzerinde araştırmaya yönelten gerekçelerin neler olduğunu sorgulamak yerinde olacaktır. Tezer (1996: 1), Freedman (1978), Campbell ve diğ.'nin (1976) araştırmalarına atıf yaparak, yapılan araştırmaların bireylerin mutlu bir evliliğe, iş ve ekonomik güvence gibi yaşamın önemli sayılabilecek başka doyum kaynaklarından daha fazla önem verdiklerini ileri sürmektedir.

Evlilik doyumunu, evlilik süreci devam ettiği müddetçe eşlerin birlikteliklerinde psikolojik, biyolojik ve sosyal gereksinimlerinin karşılanması yanı sıra güdülerin de doyurulması halinde ortaya çıkan sonuç algısıdır (Medling ve Mccarrey'den aktaran Tekin Çatal ve Kalkan, 2019; Tezer, 1996; Özgüven, 2014, s. 20). Bu ifade aynı zamanda doyumun negatif yönüne de dikkat çekmektedir. Şöyle ki eşlerden her ikisi ya da biri, gereksinimlerinin yeterince karşılanmadığı yönünde bir algı geliştirirse bu durumda evlilik doyumsuzluğu algısı gelişecektir. Eşler arası etkileşimlerin sonucu olarak eşlerin ilişkilerini kuvvetlendiren şeyi bilmeleri ve ilişkilerinde olumlu olayların mümkün olabildiğine ya da olmadığına inanmaları evlilik doyumunu ya da doyumsuzluğu algısını belirlemede etkili olacaktır (Bennun, 1991, s. 252). Bu algının belirlenmesinde neyin etkili olduğunu kavrayabilmek için Bennun'un (1991) "problem, her eşin kişilerarası davranışında sahip olduğu algılardan ve davranışsal beklentilerden kaynaklanır" (1991, s. 253) ifadesi yol gösterici olacaktır.

Özgüven'in, aşağıda verilen açıklamaları evlilik doyumunu anlamada yol gösterici olacaktır:

Evlilikte eşler, 'sosyal' gereksinim olarak, birlikte güven içinde olma, korunma, dayanışma içinde olduklarını hissetme, geleceğe güvenle bakabilme, toplumda bir yer edinebilme, birbirlerinden onur ve kıvanç duyabilme gibi 'bireylerin destek, koruma ve yaşam gereksinimlerini de doyurma' olanağı bulurlar (Özgüven, 2014: 20).

Özgüven'in (2014) bu açıklaması derinlemesine analiz edildiğinde evlilik doyumunun, her iki eş açısından da hem bir hak hem de bir sorumluluk anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, tek taraflı bir doyumdan ziyade diğerrinin de doyurulmasını hedefleyen bir ilişki sistemine gönderme yapılmaktadır.

Yukarıdaki ifade aynı zamanda doyumun, sadece ruhsal iyi oluştan ziyade sosyal açıdan da iyi olmayı sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım sosyal hizmet disiplini açısından da arzu edilmektedir. Zira araştırmamızın ilk kısımlarında yer alan sosyal hizmet tanımları incelendiğinde, çevresi içinde birey ilkesinin uygulamalarda başat rol üstlendiğı görülecektir.

Özelde evlilik, genelde ise aile yaşamının bireyler açısından doyum sağlayıcı olması birtakım işlevlerin de yerine getirilmesine bağlıdır. Söz konusu işlevlerin niteliğı evlilik ve aile yaşamını doğrudan etkileyecektir. Ogburn (1963) söz konusu işlevleri yedi başlık altında ele almıştır. Bunlar özetle; neslin devamının sağlanması, geçimin temin edilmesi, toplumda bir statü edinilmesi, çocukların dünyevi ve uhrevi eğitimlerinin sağlanması, sosyalleşmenin sağlanması, üyelerin korunması ve sevgi ihtiyacının karşılanması, cinsel dürtülerin doyurulmasıdır (Aktaran Özgüven, 2014, s. 20). Bu ifadelerden yola çıkarak şu şekilde toparlayıcı bir cümle kurmak mümkündür. Evlilik doyumu süreç içerisinde kendiliğinden ortaya çıkan bir durum değildir. Dolayısıyla eşlerin bilinçli farkındalık, işbirlikçi bir yaşam anlayışı, sorumlulukların karşılıklı paylaşımı, aile yükünün adil dağılımı, problemleri çözmeye yönelik çaba gösterme, olası kriz durumlarına yönelik hazır oluşluk, gerektiğinde her iki tarafın da aile üyelerinin desteğini alabilme vb. konularda kendilerini güçlendirmiş olmalarına yönelik bir beklenti öne çıkmaktadır.

Yukarıda yer alan ifade ve tanımlamalar derinlemesine incelendiklerinde farklı açıdan da gizil anlamları içerdiği görülecektir. Şöyle ki; evlilik doyumu, evlilik ilişkilerinin sonucunda hissedilen bir haz, doyum, tatmin duygusu ise de bu her zaman doğrusal ve istikrarlı bir gidişi ifade etmemektedir. Dolayısıyla burada eşlerin sürekli yükselen ya da stabil bir beklenti içerisinde olmamaları gerekmektedir. Aslında ifade edilmek istenilen düşünce, evlilik doyumunu etkileyecek her durumunun farkında olabilmek ve bu durumlarla baş edebilme becerilerini geliştirebilmektir. Bunun gerçekleşebilmesi için de öncelikle evlilik doyumunu etkileyen unsurların bilinmesinde yarar görülmektedir.

2.3.3.1. Evlilik doyumunu etkileyen unsurlar

Evlilik doyumunu araştıran çalışmalar, Avrupa ülkelerinde daha erken dönemde başlamıştır. Bu alanda öncü isimlerden biri olan Mary Anne Fitzpatrick, evlilik doyumu üzerinde belirleyici olan unsurları ve kendini mutlu olarak tanımlayan eşlerin karakteristik özelliklerini şu şekilde belirtmektedir; daha olumlu sözsüz ipuçları, daha fazla anlaşma ve onay, anlaşma oranının anlaşmazlıklardan daha yüksek olması, daha fazla pozitif mesaj kullanmak, çatışmaktan kaçınma, destekleyici davranışlar sergileme, karşılıklı uzlaşma, sözsüz mesajlarda tutarlılık, memnuniyet oranının memnuniyetsizlikten daha yüksek olması (Fitzpatrick ve Badzinski'den aktaran Fitzpatrick, 1988, s. 37).

Rosen ve Grandon da karşılıklı sevgi, birbirlerine bağlılık, tatminkâr bir ilişki içerisinde olmak gibi ilişki unsurlarının evlilik doyumu üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir (Aktaran Özer, 2016, s. 62).

Evlilik doyumuna ve uyumuna ilişkin araştırmaları inceleyen Rosen Grandon ve diğ. (2004), evlilik istikrarı, eşe sadakat, güçlü ahlaki değerler, iyi bir ana-baba olmaya istekli olmak, dine/maneviyata bağlılık, cinsel bağlılık, eş desteği, affetme ve affedilmeye gönüllü olmak faktörlerinin evlilik oyumunu artırdığını tespit etmişlerdir (Kasapoğlu ve diğ., 2017, s. 472).

Özer, 1988-2002 yılları arasında yurt dışında gerçekleştirilen araştırmaları inceleyerek evlilik doyumunu etkileyen ve üzerinde sıkça araştırma yapılan unsurları aşağıdaki şekilde özetlemiştir; evlilikte sevgi, aşk ve duygusal bağ, problem çözücü iletişim tarzının derecesi, evlilikte çatışma çözme becerilerinin varlığı, evlilikte şiddet, birlikte zaman geçirme, maddi konulardan kaynaklanan anlaşmazlıklar, cinsel doyumsuzluk, evlilikte cinsiyet rollerinin ve rol beklentilerinin karşılanması, çiftlerin kendi aile orijinlerinden şimdiki ilişkilerine taşıdıkları unsurlar, çocuklardan kaynaklanan ve evliliğe yansıyan problemler (Özer, 2016, s. 69).

Evlilik doyumu evlilik öncesi, evlilik yaşamı ve sonlanma aşamasını içine alan bir süreçtir. Böylesine çoklu, karmaşık ve belirsizliklerle dolu bir süreç elbette ki bazı unsurlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenecektir. Bu düşünceden hareketle Türkiye'de 1996'lı yılların ortasından bu yana lisansüstü eğitim araştırmalarında evlilik doyumunun birçok bağlamda ele alındığı görülmektedir. Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu'nun resmi dijital arşivi olan, YÖKTEZ Merkezi kayıtları

incelendiğinde, 1996-2022 yılları arasında evlilik doyumunun çalışıldığı 156 civarında lisansüstü araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalardan 138 adedi yüksek lisans, 17 adedi, doktora, 1 adedi de tıpta uzmanlık tezidir. Söz konusu araştırmalarda ele alınan evlilik doyumunu etkileyebilecek unsurlar temel başlıklar altında gruplandırılmış ve aşağıda sunulmuştur.

Psikolojik unsurlar: Yakın ilişki kaygısı, cinsel doyum, merhamet düzeyi, duygusal zekâ ve kullanımı, kıskançlık, ebeveynlik algısı, otomatik düşünceler, evliliğe dair inançlar, benlik saygısı, kontrolcülük ve bağımlılık algısı, depresyon düzeyi, anksiyete, yetişkin ayrılma anksiyetesi, ebeveynlik yeterlik algısı, güç algısı, erken dönem uyum bozucu şemalar, somatizasyon, çocukluk çağı travmaları, umutsuzluk düzeyi, psikolojik iyi oluş, psikolojik dayanıklılık, öz şefkat.

Sosyal çevre unsurları: Yaşanan çevre özelliği (kır-kent), meslek-mesleki tükenmişlik, iş yaşamı ve iş doyumu, kök aile ilişkileri, yaşam kalitesi, algılanan sosyal destek

Yapısal unsurlar: Çekirdek aile tipi, evlenme biçimi, evlilik süresi, evlilik yaşı, adölesan evliliği, kişilik özellikleri, evlenme biçimi özellikleri, sosyo-ekonomik düzey, çocuk sahibi olma/olmama, üvey çocuğa sahip olma, evlilik tipleri.

İnançsal unsurlar: Dindarlık, cinsel mitler, evlilik değerleri.

Kültürel unsurlar: Farklı kültürden evlilik.

İlişkisel unsurlar: Algılanan eş davranışları, evlilik çatışmaları, iletişim çatışmaları/becerileri, cinsiyet ve cinsiyet rolleri, problem çözme becerileri, affetme, empati, yardım alabilme becerileri, bağlanma stilleri, aldatma, mükemmeliyetçilik, mizah tarzları, aşk düzeyi, sözsüz yakınlık, şiddete maruz kalma, eşe kendini açma, çatışma yönetimi, duygu dışavurumu, ilişki sürdürme davranışları.

Ailesel unsurlar: Özel gereksinimli çocuğa sahip olma, anne-çocuk ilişkisinde kabul-ret tutumları, ruhsal tanıya sahip ebeveyn ile büyüme, eş desteği, ev işi paylaşımı, ana-baba tutumları, çocuklukta ebeveynleştirme, çocuk yetiştirme tutumları, aile yılmazlığı.

Bilişsel unsurlar: Şiddete yönelik nedensellik-sorumluluk yüklemeleri, psiko-eğitim programlarına katılım, eğitim düzeyi, bilinçli farkındalık, bilişsel çarpıtmalar, interneti kötüye kullanma, stresle baş edebilme, bilişsel şemalar, serbest zaman kullanımı, öz yetkinlik, ebeveyn özyetkinliği, bilişsel duygu düzenleme.

Sağlık unsurları: Kalp hastalığı, sosyal medya bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı, pandemi.

Yukarıda yer alan bilgiler incelendiğinde evlilik doyumu üzerine yapılan araştırmaların, çoğunlukla psikolojik unsurlar, eşler arası ilişki unsurları ve bilişsel unsurlar üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen lisansüstü araştırmalar incelendiğinde; bağlanma stilleri, problem çözme becerileri, cinsiyet ve cinsiyet rolleri başlıklarının daha fazla çalışıldığı görülmektedir. En az çalışılan başlık ise kültürel unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Lisansüstü araştırmalar haricinde de evlilik doyumu ile ilişkili araştırmalar yapılmaktadır. Yerli ve yabancı literatürde yer alan kaynaklardan derlenen bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Kasapoğlu ve arkadaşları tarafından 306 evli bireyin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada; olumlu kişilerarası ilişki tarzının, evlilik doyumunu ve evlilikte özyeterliği yordadığı, olumlu kişilerarası ilişki tarzı ile evlilik doyumu arasındaki ilişkide evlilikte özyeterliğin kısmi aracı rol üstlendiğinin saptandığı belirtilmektedir (Kasapoğlu ve diğ., 2017, s. 469).

Ödenen bedel ne kadar fazlaysa evlilikten ve eşten, genel olarak o kadar az doyum sağlanır. Benzer şekilde algılanan faydalar ne kadar yüksekse, evlilikten ve eşten o kadar çok doyum elde edilir (Stone ve Shackelford, 2007).

Evlilik doyumu araştırmalarında, evlilik ilişkisinde kendini yeterli görmenin evliliğin sürdürülmesine ve evlilikten alınan psikolojik doyuma katkısına dikkat çekilmektedir (Kasapoğlu ve diğ., 2017, s. 473).

Evlilikte özyeterlik, “bireyin başarılı bir evlilik ilişkisine yönelik davranış sergileme ve evlilikte ortaya çıkan zorluklarla başa çıkma ile ilgili yeteneğine ilişkin kişisel inancı” olarak tanımlanmaktadır (Mitchell, 2012, s. 4).

Evlilik yaşantısında özyeterlik, eşlerin anlaşma sürecine getirdikleri kendilik inancını etkilemekte ve doyurucu sonuçlara ulaşabilme çabalarındaki devamlılığa katkı sağlamaktadır (Cihan Güngör ve Özbay, 2009).

Özyeterlik inancı yüksek olan bireyler dikkatlerini ve çabalarını durumun gerekleri doğrultusunda şekillendirerek engelleri aşmaya daha çok güdülenirler. Ayrıca hayatlarında başarılı olacak senaryoları kafalarında kolaylıkla canlandırabilir ve böylece olası problemlere daha etkili çözümler üretebilirler (Bandura, 1977, 1997).

Türkseven ve arkadaşları tarafından, İstanbul ilinde özel bir hastanenin psikiyatri, üroloji ve kadın hastalıkları dışındaki polikliniklere başvuran 23-58 yaş arası 100 evli katılımcı ile bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda kadın ve erkek grubunda benzer şekilde evlilikte hissettikleri uyumun, cinsel doyum problemleriyle olumsuz yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Türkseven ve diğ., 2020, s. 9). Yurtdışında 60 evli çiftin katıldığı bir araştırma sonucunda ise cinsel istek ile evlilik doyumu arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur (Brezsnyak ve Whisman, 2004).

Cinsel aktivite ve evlilik memnuniyeti ilişkisini yordayan bir araştırmada; kadınların 46,7'sinin evliliklerinin kötü sürdüğünü, % 0,8'nin de eşlerine karşı çoğunlukla sevgi duymadıklarını belirttikleri ortaya konmuştur (Ürkmez, 2018). Cinsel doyum, evlilik doyumunu etkileyen temel unsurlardan biri olmakla birlikte tek belirleyici değildir.

Dinler, insanların bireysel ve sosyal hayatını düzenlemek suretiyle onlara bir yaşam tarzı sunmakta, kognitif yönleri vasıtasıyla insanlara dünya görüşü sağlamakta, olaylara karşı nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiğini göstermektedir (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019, s. 203). Bir dine inanan bireyin, gündelik hayatını dizayn ederken dinî kabullere göre hareket etmesi beklenir. Ataerkil bir yapıya sahip olan kültürlerde doğup gelişen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dininde hem erkeklerin hem de kadınların neyi nasıl algılayacakları, nerede nasıl davranacakları, nasıl yaşayacakları, nasıl ibadet edecekleri kesin hatlarla çizilmiştir (Tekin, 2011, s. 237; Yapıcı, 2013, s. 1).

Dinlerin kural koyucu karakterleri vasıtasıyla, bireyin hayatında önemli bir yeri olan evlilik ve aile kurumunu muhafaza etmeleri, onların sosyal kontrol özellikleri bağlamında değerlendirilebilir Diğer taraftan aile içi dayanışmayı vurgulaması, aile değerlerine önem vermesi, aile bireyleri arasındaki ilişkiyi düzenlemek suretiyle aile kurumunun düzenine ve mutluluğuna yardımcı olması gibi tavırları ise dinlerin sosyal destek özelliğini öne çıkarmaktadır (D'Antonio ve diğ.'den aktaran, Geçioğlu ve Kayıklık, 2019, s. 203).

2019 yılında Türkiye'de 418 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda; evlilik uyumu ve dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019, s. 202).

Evlilik doyumu literatürü incelendiğinde temel mantığın, bireylerin ve ailelerin mutluluğu, sağlıklı evliliklerin topluma sağladığı yararlar ile evlilik sorunlarını ve aile

parçalanmalarını önlemeye yönelik yenilikçi uygulamalara duyulan ihtiyacın öne çıktığı görülmektedir (Waite ve Gallagher, 2000; Williams, 2003).

Tüm bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki evlilik doyumu oldukça fazla değişkenlerden etkilenmektedir. Bu değişkenlerin bazılarının daha çok, bazılarının ise daha az çalışılmış olmasının elbette araştırmacıların tercihleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Buna karşın her bir araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ve öneriler evlilik kalitesinin artırılması açısından kıymetli olarak görülmektedir.

Bu çalışmada ele alınan yeti yitimi ve evlilik doyumu ilişkisi, incelenen araştırmaların hiçbirinde ele alınmamıştır. Bu bağlamda çalışmamızın sonucunda elde edilen bulgular ve öneriler evlilik doyumu literatürüne engellilik perspektifinden ayrıca bir katkı sunacaktır.

2.3.3.2. Evlilik doyumu ve yeti yitimi ilişkisi

1980’li yılların başında Avrupa ve Amerika kıtalarında engellilerin toplum yaşamında hak ettikleri yeri almalarına yönelik başlatılan insan hakları savunuculuğu son yıllarda olumlu sonuçlar ve uygulamaların ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Araştırmaların makro düzeyden mikro düzeye doğru bir yön izlediğini de söylemek hatalı bir değerlendirme olmayacaktır. Şöyle ki, makro düzenleme olan engelli insan hakları düzenlemelerine yönelik başlayan araştırmalar, mikro düzeyde ve daha spesifik olan engelli bireylerin mesleki gelişimi, sanatsal faaliyetleri, evlilik yaşamları vb. alanlara doğru yayılım göstermektedir.

Literatür incelendiğinde engellilik bağlamında yürütülen gerek yasal gerekse akademik araştırmalarda en önemli kafa karışıklığının kavram sorunu olduğunu söylemek mümkündür. Gerek ulusal gerekse uluslararası arenada yeti yitimi yaşayan insanları ifade etmeye yönelik son yıllarda birçok kavramın üretilmesi bu duruma bir delil olarak sunulabilir.

TDK sözlüğünde “yeti: İnsanda bulunan, bir şey yapabilme yeteneği, kuvve, meleke” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2022). Araştırmanın birinci bölümünde engel ve engellilik tanımlamalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, yeti yitimi ile engellilik arasında nasıl bir fark olduğu sorusuna cevap arama ihtiyacı oluşmaktadır. Yeti yitimi, bireyin kendisine atıf yapmakta iken engellilik, toplumsala atıf yapmaktadır. Örneğin, görme yetisinin azalması ya da kaybolması bireyin durumunu ifade ederken görme

yetişi sorunu yaşıyan birinin eğitim dışında kalması, erişim güçlüğü yaşaması, dışlanma vb. durumlar sahip olduğu yeti sorunundan kaynaklı engellenmeyi ifade etmektedir.

Yeti yitimi yaşıyan bireyleri ifade etmeye çalışan kavramların etimolojisine bakıldığında, İngilizcede birbirine yakın anlam taşıyan “impairment, disability ve handicap” kelimeleri ile karşılaşılmaktadır. DSÖ, 1980 yılında yayınladığı “International classification of impairments, disabilities and handicaps 1980 (ICIDH)” raporunu 2001 yılında yeniden gözden geçirerek “International classification of functioning, disability and health (ICIDH-2)” raporunu yayınlamıştır (Kızılaslan ve diğ., 2015, s. 184). 2001 yılında yayınlanan raporda dikkat çekici noktalardan biri engelli bireyi tanımlamakta kullanılan handicap (maluliyet) kavramı yerine participation restrictions (katılım kısıtlamaları) kavramının yazılmasıdır. Ayrıca disability kavramının da beden, birey ve toplumu kapsayacak şekilde genişletilmiş olduğu görülmektedir (Aktaran Kızılaslan ve diğ., 2015). Aslında bu tespit, yukarıda belirtilen yeti yitimi, bireyin kendisine atıf yapmakta iken engellilik, toplumsala atıf yapmaktadır iddiamızı desteklemektedir.

Kızılaslan ve arkadaşları tarafından 2015 yılında yayınlanan “Yeti yitimi modellerinin tarihsel süreci” isimli makalede, “öteki” algısı bağlamında engelli bireylerin tarihsel süreçte hangi sebeple, neden ve ne şekilde öteki olarak algılandığını ve bu algıları tanımlayan modellerin nasıl oluştuğu açıklanmaya çalışılmıştır (Kızılaslan ve diğ., 2015). Araştırma sonucunda “(...) toplumun yeti yitimi olan bireylere karşı oluşan mevcut algılarının bir tarihsel geçmişinin olduğu” tespiti dikkat çekicidir. Yine aynı araştırmanın sonuç bölümünde yer alan “engelli birey için engel teşkil eden şey yeti yitiminin kendisi değil, onları toplumsal yapıyla bütünleşmelerini engelleyen düzenlemelerdedir.” (Kızılaslan ve diğ., 2015, s. 193) tespiti yeti yitimi ve engellilik ayırımına vurgu yapmaktadır. Bu tespitler yeti yitimi olan bireylerin toplum tarafından nasıl algılandıklarına bağlı olarak evlilik yaşamlarına yönelik yorumları da merak konusu haline getirmiştir.

Evlilik ve aile yaşamı birçok rol ve sorumlulukların eşler tarafından üstlenilmesini gerekli kılmaktadır. Eşlerin tüm bunları başarılı bir şekilde yönetebilmesi birçok yetiye sahip olabilmeyi ve doğru bir şekilde kullanabilmeyi gerekli kılmaktadır. Buna karşın toplumsal yaşamda birçok insanın ya doğuştan ya da sonradan bir şekilde yeti yitimine

maruz kaldığı da bir gerçektir. Ortaya çıkan yeti yitimi, evlilik yaşamının yönünü de belirleyebilmektedir. Özellikle evlilik rol ve sorumluluklarını yerine getirme ve ikili ilişkileri sağlıklı bir şekilde yürütebilmeyi gerekli kılan yetiler daha da önem kazanmaktadır. Örneğin, evin geçimini sağlama, çocuklara sağlıklı ebeveynlik yapabilme, eşini mutlu etme, aileyi koruyabilme gibi.

Literatür incelendiğinde doğrudan yeti yitimi ve evlilik doyumu ilişkisi üzerine araştırmalara rastlanılmamıştır. Bu durumun, yeti kavramının geneli kapsamından dolayı kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle daha spesifik yeti yitimleri üzerine odaklanılmıştır. Evlilik doyumu ile ilişkili olarak çalışılan yeti yitimlerine ve yeti yitimine neden olan faktörlere dair bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Kalp hastalığı tanısı almak günlük yaşamda birçok yetinin sağlıklı olarak kullanılmasını engellemektedir. Kalp hastalığı tanısı almış 297 kadın hastanın katılımı ile İstanbul ilinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda hastalığın, günlük işleri sağlıklı olarak yapabilmede engel oluşturduğu, eş desteğine ihtiyaç duyulduğu ve psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Yuca, 2019, ss. 51-52). Belirtilen sonuçların, mutlak biçimde evlilik doyumunu olumlu/olumsuz etkileyeceğini söylemek elbette mümkün değildir. Buna karşın tanı alan eşin, kendisinin ve yakın çevresindekilerin tutumu evlilik doyumunun yönünü belirleyecektir.

Doğurganlık bir yeti türüdür. Doğurganlık yetisinin olmaması infertilite²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Doğurganlık yetisinin olup olmaması da evlilik doyumunu etkileyebilen unsurlardan biri olarak görülmektedir. İnfertilite, yapı yönüyle biyolojik bir olgu olmakla birlikte etki yönüyle de psiko-sosyal bir olgudur. Özellikle Türkiye gibi doğurganlığın önemsendiği bir ülkede toplumsal roller bağlamında infertilite aynı zamanda eşler üzerinde bir baskı da oluşturabilmektedir. Kısır erkek-kısır kadın olmak demek aynı zamanda baba-anne olamamak demektir. Eşler arasında evlilik ilişkileri bağlamında hiçbir sorun yaşanmasa dahi infertilite damgası süreci gölgeleyebilmektedir. Kapısız ve arkadaşları tarafından Türkiye'nin başkentinde, bir devlet hastanesinde infertilite nedeniyle tedavi gören 138 evli çift ile yapılan araştırma

²⁵ İnfertilite: Çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerde, kadının yaşı 35'ten küçük ise 1 yıllık korunmasız düzenli cinsel ilişki, kadının yaşı 35 ve daha büyük ise 6 aylık korunmasız düzenli cinsel ilişkiye rağmen gebe kalınamaması olarak tanımlanmaktadır ve yaygınlığı %10-15 olarak bildirilmektedir (Güleç, Yalçın ve Yenilmez, 2019, s. 2; Kapısız ve diğ., 2019, s. 1074).

sonucunda, her beş çiftten dördünün düşük evlilik doyumu yaşadıkları belirtilmektedir (Kapisız ve diğ., 2019, s. 1082).

İran’da yapılan bir araştırmada ise engelli ve sağlıklı bireylerin evlilik uyumu ve evlilik doyumu karşılaştırılmış ve anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Abed Nezhad ve Hatami, 2015, s. 23).

2.3.3.3. Evlenme süreci ve yeni evli olmanın evlilik doyumuna etkisi

Evlilik, birçok ön hazır oluşu gerektiren bir süreçtir. Biyolojik, bilişsel, ruhsal, teolojik, ekonomik, hukuki ve sosyal hazır oluşları gerekli kılmaktadır. Sağlıklı bir evliliğin başlangıcının mümkünse tüm bu unsurların hepsini kapsayacak şekilde tasarlanması ile gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Örneğin biyolojik olarak evlenmeye hazır olmayan kadın veya erkeğin evliliğinin baştan kusurlu olacağını söylemek çok da radikal bir söylem olmasa gerek. Zira bilimsel araştırmalar, erken yaş evliliklere dair birçok negatif unsurları ortaya koymaktadır. Buna karşın biyolojik olarak hazır olan eş adayları, bilişsel ve ruhsal açıdan kendilerini evlilik yaşamına hazır hissetmiyorlar ise yine sorunlu bir başlangıç olacağı kaçınılmazdır. Biyolojik, bilişsel ve ruhsal açıdan evliliğe hazır oluşluğa rağmen yasal, dini, sosyal ve ekonomik yönlerden bir kısıt söz konusu ise yine sorunlu bir başlangıç olacaktır. Buna karşın evlilik öncesi süreci sağlıklı tasarlanmış ve yönetilmiş her evlilik de sonuna kadar yüksek doyumla geçecek anlamına gelmemektedir. Zira evlilik yaşamı birçok riskler ve belirsizliklerle doludur.

Kızıldağ (2019, ss. 15-26), sağlıklı ve doyumu yüksek bir evlilik yaşamı için evlilik öncesinde eş adaylarının; “evliliğin anlamı, yaşam amaçları, karşılıklı beklentiler, yaşam planı, çocuklar, para, köken aile, cinsiyet rolü beklentileri, cinsellik, çatışma, manevi yaşam, ev dışı konular ve ilişkiler” gibi konularda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini savunmaktadır.

Evlilik öncesi süreç kadar evliliğin ilk yılları da birçok yönü ile evlilik doyumunun yönünü etkileyebilmektedir. Zira evlilik salt iki kişinin birbirini sevmesi ve kabullenmesi demek değildir. Evlilik ile başlayan aile yaşam döngüsü kendi iç ve dış dinamiklerini de ürettiğinden dolayı uyum süreci çok da kolay olmayacaktır. Hemen hemen her yasal evlilikte görülen hafif, orta veya ağır düzeyde yaşanan bir “ilk evlilik krizi” (Demirtaş Zorbaz, 2019, s. 91) söz konusudur. Evliliğinin ilk yıllarında olan çiftlerin incelendiği bir araştırmada, en çok sorun yaşanan konuların iş ile ev arasında

denge kurma ve evlilik öncesi sahip olunan borçlar olduğu belirtilmiştir (Schramm ve diğ.'den aktaran, Demirtaş Zorba, 2019, s. 92). İlk evlilik krizlerinin en önemli unsurlarından birinin de ilişkilerinin ilk zamanlarında eşini idealize etme durumunun olduğu belirtilmektedir (Gladding'den aktaran Demirtaş Zorba, 2019, s. 92).

Türkiye'de yeni evlenen ve uzun süreli evli olan çiftlerin evlilik doyumlarını inceleyen bir araştırmaya dair bulgular, evliliğin ilk yıllarına dair önemli bilgiler sunmaktadır:

Evlilik süresi 0-5 yıl olan kişilerin 6-10 yıl ve 10 yıl üzeri olan kişilere göre hem eş destek hem de evlilik doyum puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Daha açık bir deyişle 0-5 yıl arası evli olan kişiler en yüksek düzeyde eş desteği ve evlilik doyum puanlarına sahipken ardından 6-10 yıl arası evli bireyler gelmektedir. Sonuncu olarak ise en düşük eş desteği ve evlilik doyumu puanına sahip bireyler 10 ve üzeri yıldır evli olan bireylerdir. (Keçebaş, 2020: 46).

Evlenme biçimi ile evlilik ilişkisi üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar vardır. Bu araştırmalardan birinde, görücü usulü evlenmenin eşler arasındaki iletişim, evlilik ilişkisinden duyulan memnuniyet ve eşler arasında yaşanan çatışma miktarı üzerinde olumsuz etkisinin olduğu belirtilmektedir (Tutarel Kışlak ve Çabukça, 2000, s. 35-41). Görücü usulü evlenmenin, çiftlere dair evlenmeden önce birbirlerini tanıma fırsatı bulamadıklarından dolayı geleceğe dair beklentilerini de tam olarak belirleyemedikleri için evlilik uyumlarının flört ederek evlenenlere göre daha düşük olduğu yorumu yapılmaktadır (Demir Erbil ve Hazer, 2018, s. 112)

Evlenme biçimi ve evlenme öncesi sürecin kadınların evlilik doyumuna etkisini araştıran bir araştırmanın sonucunda ise "... evlilik öncesi sürecin evliliğin gidişatı ve yönü konusunda belirleyici olduğu düşünülse de tek başına bireylerin evliliklerinden aldığı doyumu etkilemediği" belirtilmiştir (Toprak Gültekin ve Parlar, 2019, s. 38). Dolayısıyla evlilik doyumunun nelerden etkilendiği sorunsalının göreceli ve tartışmaya açık olduğu anlaşılmaktadır. Yapısal unsurlar kadar çevresel unsurlar da evlilik doyumunun niteliğini etkileyebilmektedir.

2.3.3.4. Evlilik doyumu, aile yaşamı ve sosyal çevre ilişkisi

Evlilik her ne kadar iki kişilik bir ilişki gibi görünse de diğerlerinden de etkilenmekte ve diğerlerini de etkilemektedir. Zira aile sisteminin en önemli özelliği değişken ve geçirgen oluşudur. Bu nedenle iki kişi arasında yaşanan evlilik doyumu ya da doyumsuzluğunda bir şekilde diğerlerinin de rolü bulunmaktadır. Diğerlerinden kastedilen, çekirdek aile üyeleri, kök aile üyeleri, iş arkadaşları, akrabalar, komşular

ve toplumdur. Literatür incelendiğinde diğerlerinin evlilik doyumuna etkisi üzerine bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir.

Türk toplumunda evliler açısından bakıldığında diğerleri başlığı altında ön plana çıkan aktörlerden biri kayınvalidelerdir. Özellikle gelin-kayınvalide ilişkileri gerek akademik çevrenin gerekse film endüstrisinin ilgi odağında olmuştur. İpek (2021), gelin-kayınvalide ilişkileri ile evlilik doyumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma, Türkiye’deki coğrafi bölgelerden rastgele seçilen 21-57 yaş aralığındaki 188 kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Gelin-kayınvalide ilişkisinin olumlu ilerlediği evliliklerde, evlilik doyumunun da olumlu ilerlediği bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuçların benzer araştırmalarla tutarlılık gösterdiği de belirtilmektedir (İpek, 2021, s. 45). 125 Tayvan’lı kadının katılımı ile gerçekleştirilen bir araştırmada (Wu ve diğ., 2010), kayınvalide-gelin çatışmasının eşlerin evlilik doyumunu etkilediği, kayınvalide-gelin çatışmasının evlilik doyumunu olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Kök aileler Türkiye kültüründe evlilik sisteminin önemli bir parçası olduğundan eşlerin birbirlerini sevmeleri yetmemektedir. Kök aileleri ile de belirli bir düzeyde anlaşma ve uyum içerisinde olmaları beklenmektedir (Kızıldağ, 2019, s. 22).

Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları gelecek yaşamı da şekillendirmektedir. Hatta bu tutumlar çocukların evlenmesi sonrasında dahi sürdürülebilmektedir. Bu bağlamda eşlerin kök ailelerinin çocuk yetiştirme tutumları ile evlilik doyumu arasında bir ilişkinin varlığı akademik çevrelerce araştırılmıştır. Kendir ve Demirli (2016, s. 95) tarafından 200 erkek ve 200 kadın katılımcı ile yapılan bir araştırma sonucunda, “anne baba demokratik tutumunun evlilik doyumunu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Otoriter ve korumacı anne baba tutumunun evlilik doyumu ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir”. Engelli çocuğu olan anne-babalar, özellikle de anneler, çocuklarına yönelik aşırı koruyucu ebeveyn tutumları sergileyebilmektedir. Çocukluk ve gençlik yıllarında devam eden bu tutum evlilik sürecine de aktarabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ebeveynler çocuklarını evlendikleri takdirde yanlarından ayrılacakları için eşlerinin onlara kendileri gibi bakamayacağını düşünerek ya evlenmelerine izin vermemekte ya da evlenmesi halinde de sık sık kontrol altında tutmaya çalışabilmektedirler. Bu durum eşlerin evlilik doyumuna bir şekilde etki etmektedir.

Alan yazın incelendiğinde, çocuk sahibi olan kadınların çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşük düzeyde evlilik doyumuna sahip oldukları görülmüştür (Aras, 2020, s. 42).

Evli çocuklu çiftler ile evli çocuksuz çiftlerin evlilik doyumu ve depresyon düzeylerinin karşılaştırıldığı başka bir araştırmada, katılımcı grup arasında çocuklu ve çocuksuz olmaya göre depresyon düzeyinin anlamlı çıkmadığı, buna karşın evlilik doyumunun çocuklu ve çocuksuz çiftlerde anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmaya göre çocuklu çiftlerin evlilik doyumu, çocuksuz olanlara göre daha düşüktür. Araştırmaların sonuçlarının yurt dışı araştırmalarla benzerlik taşıdığına da vurgu yapılmaktadır (Özşirin, 2019, ss. 86-87).

İlk çocuk sahibi olmakla birlikte eşlerin birbirlerine olan ilgileri, birlikte zaman geçirme düzeyleri eskisine göre azalmaktadır. Dolayısıyla erkek açısından ilgi ve özel vakitlerde azalma, kadın açısından hem eşine hem de çocuğa zaman ayırma yükü artmaktadır. Bu durum doğal olarak evlilik doyumunu etkilemektedir. Bu noktada eşlerin süreci yönetme biçimleri ve becerileri doyumun yönünü belirleyecektir. Keleş (2019) tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırmada ise çocuk sayısı ile evlilik doyumu arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu belirtilmiştir. Burada çocuk sahibi olmak kadın ve erkeğin doğurganlık yetisinin güçlü olmasından ve toplumsal rollerin yerine getirilmiş olmasından kaynaklı sevinç ve mutluluğun, eşlerin arasındaki ilişkiyi de olumlu etkilemesi olarak gösterilebilir. Çocuk sayısı arttıkça büyük çocuğun, kardeşlerinin bakımı konusunda annenin yükünün azalmasına yardımcı olmasının da etkili olduğu düşünülebilir.

Bireyler sosyal çevrelerinde, aile içerisinde ve bireysel olarak birçok zorlukları aşma çabasını sergilemek durumunda kalabilmektedir. Her ne kadar bireysel düzeyde problem çözme becerilerine sahip olursa da çoğu durumlarda en yakın destek unsuru olarak eş desteğine ihtiyaç duyulabilmektedir. Zira evlilik doyumunu etkileyen kritik öneme sahip unsurlardan biri de eş desteğidir. Eş desteği tüm evli bireyler için kıymetli olmakla birlikte özellikle kronik hastalığı ya da yeti yitimi olan bireyler açısından daha anlamlı görülmektedir. Multiple skleroz (MS) tanılı kadınlarda yaşam doyumu ve eş desteği ilişkisinin incelendiği bir araştırmada (Murat, 2019), katılımcıların eş destek ölçeğinden aldıkları puan ile yaşam doyum ölçeğinden aldıkları puan arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile eş desteğini alan MS tanılı kadınların yaşam doyum algıları da yükselmektedir. Herhangi bir kronik hastalık ya da sendromu bulunmayan 448 kadın ve 363 erkek toplam 811 katılımcı ile yapılan

başka bir araştırmada ise eş desteği ve evlilik doyumu ilişkisine dair tespitler de eş desteğinin önemine dikkat çekmektedir:

Kadınların algıladıkları eş desteği düzeyi, erkeklerin algıladıkları eş desteği düzeyine göre düşüktür. Kadınların evlilik doyum düzeyi, erkeklerin evlilik doyum düzeyine göre düşük bulunmuştur. Evli bireylerin algıladıkları eş desteği ile evlilik doyumu arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Çağ, 2011: v- vi)

Pehlivanlı ve İkizer (2019) tarafından karşılaştırmalı bir araştırma sonucunda, kırdaki evli bireylerin evlilik doyumu düzeyinin kentte yaşayanlara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kaya (2017) tarafından kırsal ve kentsel alanda yaşayan evli kadınların evlilik uyumu, evlilik doyumu ve ilişkilerde mutluluk düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kır ya da kent yaşamı insanların sosyal çevrelerinin de belirleyicisidir. Zira kır ve kent kültürü birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık evlilik ve aile yaşamını da bir şekilde etkilemektedir. Kır yaşamının işbirlikçi, dayanışmacı ve sakinliğine karşın kent yaşamının tek düze, formel ilişkiler, bireyselleşmiş yaşam mücadelesi, geçim sıkıntısı, ailenin ve çocukların güvenliği, ulaşım, eğitim vb. birçok durumla baş etmeyi gerektiren yaşam mücadelesi evlilik yaşamını da etkilemektedir. Özellikle kent yaşamının yorucu ve stres yüklü ortamında yaşayan çiftler, evlilik-aile ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde zaman zaman profesyonel destek alma ihtiyacını hissetmektedirler.

2.3.3.5. Evlilik doyumu ve profesyonel destek alma ilişkisi

Çiftler evlilik yaşamları boyunca birtakım problemlerle baş etmek durumunda kalabilmektedir. Problem çözme becerileri ile orantılı olarak başarılı sonuçlar alınabilir ya da sürecin kötüye gitmesi önlenemez. Buna karşın bazı problemler profesyonel destek alınmadan veya güçlendirici çalışmalara dahil olunmadan aşılamaz. Bu durumda devreye profesyonel destek sistemlerinin girmesi hayati önem taşımaktadır. Profesyonel desteklere örnek olarak aile danışmanlığı, evlilik danışmanlığı, çift terapisi, bireysel terapiler, aile eğitim programları, grup çalışmaları verilebilir. Bu başlık altında profesyonel destek sistemlerinden yararlanan eşlerin evlilik doyumlarının nasıl etkilendiğini inceleyen araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Profesyonel destek alma sürecinin, evlilik öncesinde gerçekleştirilmesi daha bilinçli bir başlangıç yapabilme ve evlilik ilişkilerini geliştirebilmek için oldukça kıymetlidir.

Evlilik öncesi çift eğitimi üzerine yapılan bir derleme araştırması bu görüşü desteklemektedir. Hatta araştırma sonucunda Türkiye’de evlilik öncesi eğitim araştırmalarının artırılması önerilmiştir. Söz konusu araştırmaların ana başlıkları ve bulgulara dair özet bilgi aşağıda verilmiştir.

Program başlıkları; bilgi ve farkındalık, envanter yaklaşımı, beceri eğitimi, Guernsey’in ilişki geliştirme programı, önleme ve ilişki geliştirme programı, çiftlerin iletişimi programı, sağlıklı ilişkiler kurma programı (Yalçın, 2009, ss. 11-16).²⁶

Evlilik öncesi eğitim programları, boşanmanın çiftlere ve topluma vereceği zararların azaltılmasında, çiftlerin kendini açma, empati, ilişki uyumu, güven, yakınlık, ilişki kalitesi, iletişim becerisi, çatışma ve problem çözme becerisi gibi değişkenler üzerinde olumlu yönde etkili olmaktadır (Yalçın, 2009, s. 19).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, bilimsel araştırmalardan elde edilen bulgular ve öneriler sonucunda “Evlilik öncesi eğitim programı”²⁷ isimli paketi geliştirmiş ve Türkiye genelinde bu programları uygulanmaya başlamıştır.

Akça Koca ve Yukay Yüksel (2017), bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisini araştırmışlardır. Deneysel modelle tasarlanan araştırmada deney ve kontrol grubuna ön test-son test uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucunda aile eğitim programının evli annelerin, evlilik doyumlarını, evlilikte sorun çözme becerilerini ve psikolojik iyi oluş düzeylerini geliştirdiğinin tespit edildiği belirtilmektedir (Akça Koca ve Yukay Yüksel, 2017, s. 2).

Ebeveynliğe geçiş dönemindeki evli bireylerin evlilik ilişkilerini geliştirme programının evlilik doyumu ve eş destek düzeylerine etkisini inceleyen deneysel yöntemle yapılan ön test-son test ölçümünün yapıldığı araştırmada programın, evlilik doyumunu ve algılanan eş desteğini doğum öncesinde artırmada, doğum sonrasında ise korumada etkili olduğu tespit edilmiştir (Vural Batık, 2017).

Kadınlara verilen iletişim çatışmaları eğitiminin evlilik doyumu üzerine etkisini araştıran bir araştırmanın özet bölümünde (Baran, 2013), evli kadınların evlilik doyum düzeylerini olumlu yönde etkilediği, olumlu ve olumsuz çatışma çözüm stillerini

²⁶ Programlar hakkında detaylı bilgi için bkz: https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000302

²⁷ Program hakkında detaylı bilgi için bkz: <https://www.aep.gov.tr/>.

etkilediği, itaat ve geri çekilme çözüm stillerinde ise etkisiz olduğunun tespit edildiği belirtilmektedir.

Canel'in araştırma sonuçları yukarıda verilen bilgileri desteklemektedir:

Ailede Problem Çözme Becerisini Geliştirme Yoluyla Evlilik Doyumunu Arttırma Grup Çalışmasının, evli bireylerin evlilik doyumlarını, evlilik uyumlarını, evlilik ilişkilerinden duydukları mutluluğu, eşlerine duydukları yakınlığı arttırmakta, eşle yaşanan çatışmalarını ve eşlerine karşı öfkelerini azaltmakta etkili olduğu belirlenmiş, stresle başa çıkma tarzları açısından kendilerine güvenlerini arttırmakta da etkili olduğu saptanmıştır (Canel, 2007: 9).

2.4. Ortopedik Engellilik

Engelliler hakkında kanunun (Resmî Gazete, 2005) 3/c. maddesi ile “Erişkinler için engellilik değerlendirmesi hakkında yönetmeliğin 4/b. maddesinde engelli/engelli birey tanımı; “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi” şeklinde ifade edilmektedir (Resmî Gazete, 2019).

Tanım incelendiğinde doğrudan ortopedik engellilik ile ilgili bir ifadenin yer almadığı görülmektedir. Buna karşın literatür incelendiğinde yukarıda yer alan tanımda ifade edilen fiziksel kavramının; işitme, görme, konuşma, ortopedik engel durumlarını kapsadığı görülmektedir (Özay, 2012, ss. 67-88; Seyyar ve Genç, 2010, ss. 555-557). Toplumsal yaşamda fiziksel engelli denilince genellikle ortopedik engellilik anlaşılmaktadır. Buna karşın işitme, konuşma ve görme engelliler ayrı grupmuş gibi algılanmaktadır. Dolayısıyla ortopedik engellilik fiziksel engel başlığı altında yer alan bir gruptur.

2.4.1. Ortopedik engellilik tanımı ve türleri

Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedenle, iskelet (kemik), kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucu, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve koruma, bakım rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye ortopedik özürlü, bu duruma yol açan durumlara ise ortopedik özür denir (Aile Eğitim Rehberi, 2007, s. 9).

Bazı kaynaklarda, ortopedik ve bedensel ifadelerinin aynı tanımları içerdiği görülmektedir. Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin 4/ç. maddesinde “bedensel

[ortopedik] engelli birey; kas, iskelet ve sinir sistemindeki bozukluklar nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey” (Resmî Gazete, 2018) olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal hizmet terimleri sözlüğünde ise bedensel (ortopedik) engellilik şu şekilde tanımlanmaktadır:

Bedensel [ortopedik] Özürlü (Physical handicapped// Körperbehinderte Person): Çeşitli sebeplerden (hastalık, kaza, doğum vb.) dolayı bedeninin dış ve (ya) iç organlarında rahatsızlık, bozukluk veya bu organlarda herhangi bir eksikliği olan ve bundan dolayı da bedensel yeteneklerini fonksiyonel olarak kısmen kullanabilen veya hiç kullanamayan kişidir. El, kol, bacak gibi dış organlarında arızası, noksanlığı veya herhangi bir bozukluğu olanlara bedensel (ortopedik) özürlü denildiği gibi, sakat da denilmektedir. Bunun yanında, görme özürlü (kör), işitme özürlü (sağır), konuşma özürlü (kekeme) ve iç organlarında rahatsızlıkları (astım, sara, kalp hastası vb.) olanlar da bedensel özürlü olarak kabul edilmektedir (Seyyar ve Genç, 2010: 98).

Türkiye’de engellilere yönelik hizmetlerin koordinasyonu 2011 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. 2011 yılı öncesinde söz konusu hizmetlerin koordinasyonu Mülga Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığınca yürütülmekteydi. Engellilere yönelik araştırma ve yayın hizmetleri ise ÖZİDA tarafından yürütülmekteydi. O dönemlerde ÖZİDA tarafından yayımlanan eğitim rehberinde yer alan ortopedik engellilik türlerine dair bilgiler aşağıda sunulmuştur (Aile Eğitim Rehberi, 2007, ss. 9-29).

Doğuştan olanlar:

Doğuştan uzuv eksiklikleri: Parmak, el, kol ve bacak gibi uzuvların doğuştan kısmen ya da tamamen oluşmadığı durumlarda ortaya çıkar. Örneğin dirsekten itibaren bir yoklukta, dirsekten aşağıda uzuv tamamen yoktur; buna doğuştan ampute denir. Annenin, hamileliğin erken döneminde (il üç ay) kullanılması sakıncalı olan ilaçları kullanmasıdır. Bazı olgular ise kalıtsal olarak ortaya çıkar.

Doğuştan kalça çıkığı: Doğum öncesi, doğumda ya da doğumdan bir müddet sonra kalça eklemının yetersiz gelişimine bağlı olarak eklemde ortaya çıkan durumdur. Kız çocuklarda erkek çocuklara göre çok da sık görülür. Birçok faktör rol oynar. Bebeğin kalça eklemindeki yapısal bozukluklar kalça eklemının kolay çıkmasına neden olur. Bebeğin anne karnında olması gerekenin dışında durması (yan ya da ters duruş) kalça eklemını zorlar.

Çarpık ayak: Bir ya da her iki ayağın topuğu ile birlikte içe dönük ve bükük olması şeklinde görülmesidir. İki tipi vardır: Esnek ve sert şekil bozukluğu (deformite). Esnek olanı doğumdan bir müddet sonra alçı ve egzersiz uygulamaları ile düzelirken, sert olanı ameliyatla düzelir. Şekil bozukluğunun iki tipi vardır: Nedeni bilinmeyen çarpık ayak ve diğer bazı hastalıklara (beyin felci, meningomyelosel gibi) bağlı olarak ortaya çıkan çarpık ayak. Beyin ve omuriliği tutan hastalıklarda ayak çevresindeki kasların kuvvet dengesizliğine bağlı olarak çarpık ayak ortaya çıkar.

Doğuştan kol felci: Doğum sırasında kola giden sinirlerin zedelenmesine bağlı olarak ortaya çıkan felç tablosudur. Tek taraflıdır. Etkilenen kolda tamamen bir felç tablosu olabileceği gibi, ağırlıklı olarak elde ya da omuz çevresindeki kasların zayıflığı ile de seyredebilir. Genellikle görülen tipinde omuz çevresi tutulur; elde kuvvet kabul edilebilir seviyede iken omuz eklemi ve kolun hareketleri kısıtlı ve zayıftır. Bebeğin kilosunun fazla olması, anne karnında ters duruşu, doğum eyleminin uzaması gibi nedenlerden kaynaklanan zor doğumlarda bebek doğurtulurken yapılan manevralar bebeğin kolunda ve o kola giden sinirlerde gerilmeye neden olur. Kalıcı sinir hasarı ve felç meydana gelir.

Doğuştan omuriliğin kese şeklinde dışa doğru çıkması (Meningomyelosel): Bebeğin bel ya da sırt bölgesinde omuriliğin ve omurilik sıvısının dışarıya doğru kese şeklinde fıtıklaştığı ve hastanın bacaklarında tek ya da çift taraflı değişen derecelerde felçlere neden olan bir hastalıktır. Bazı hastalarda beyin omurilik sıvısının dolaşımının engellenerek beyin içinde kapalı kalması sonucu beyinde birikmesi ve buna bağlı olarak başın büyüdüğü (hidrosefali) görülebilir. Beyin gelişimini ciddi olarak engelleyebilecek bir durumdur. Bazı hastalarda kalıtsal olarak ortaya çıktığı gösterilmiştir. Yine hamilelik döneminde yetersiz B12 vitamini (folik asit) alan annelerin bebeklerinde daha fazla görülmektedir.

Yapışık parmak: Doğuştan el ya da ayak parmaklarından iki ya da daha fazlasının birbirinden ayrılamama kusuru nedeniyle bitişik kalması şeklinde ortaya çıkar. Basit tipte sadece cilt ortak iken, karmaşık tipte kemik de ortaktır. Hastaların %15-40'ında ailede başka bireylerde de yapışık parmak bulunur. Dolayısıyla bu şekil bozukluğunun ortaya çıkmasında kalıtsal geçiş önemli bir yer tutmaktadır.

Doğuştan kas hastalıkları (Kas erimesi): İskelet kaslarının yapısındaki bozulma ve buna bağlı ilerleyici kas güçsüzlüğü ile seyreden, doğumdan itibaren ortaya çıkan bir

grup hastalıktır. Kas güçsüzlüğünün yanı sıra eklem sertlikleri, şekil bozuklukları ve ilerleyici sakatlık meydana gelebilir. Kalıtsal geçişli hastalıklardır. Akraba evliliklerine bağlı olarak görülme sıklığı artar. Kaslarda ilerleyici erime söz konusudur.

Beyin felci (Spastik felç, serebral palsi): Doğum öncesi, doğum sırası ya da doğum sonrası erken çocukluk çağında (0-7 yaş), beyinde meydana gelen bir hasara bağlı olarak ortaya çıkan yürüme, hareket ve duruş bozuklukları ile seyreden bir hastalıktır. Bazı durumlarda zekâ geriliği hastalığa eşlik edebilir. Beyin hasarına yol açan nedenler üç dönemde etkili olmaktadır; doğum öncesi dönem, doğum, doğum sonrası dönem. Beyin felcinde tek bir uzuvda felç görülebileceği gibi dört uzuvda birden de görülebilir. Bunun yanında hemipleji denilen tipinde aynı taraf kol ve bacak etkilenir. Ayrıca her iki bacağın her iki kola göre daha çok ya da daha az etkilendiği durumlar da söz konusu olabilir. Spastik tiplerde dirsek, el bileği ve ellerde de aşırı kas kasılmasına bağlı bükülmeler olabilir. Skolyoz sıklıkla ortaya çıkar. Bu çocukların gerek eklem gerekse yürüyüş bozukluklarından tanıyı koymak kolaydır. Bazıları hiçbir zaman yürüyemez. Spastik tipin dışında titremeli dengesiz ve koordinasyonsuz yürüme şeklinde seyreden tipler de vardır. Kas iskelet sistemi hastalığı olan serebral palsi (beyin felci), en sık rastlanan, buna karşın en az anlaşılan engellilik durumudur.

Süreğen kemik ve eklem iltihapları (Kronik osteomyelit, septik artrit): Bakterilerin yol açtığı kemik ve eklemlerin iltihabi hastalıklarıdır. Bakterilerin bir şekilde kemik veya eklem ulaşmaları ve burada çoğalarak iltihaba yol açmaları ve bu iltihabi olayın tedavi edilemeyerek süreğen hale gelmesidir.

Romatizmal hastalıklar (Romatoid artrit, Ankilozon spondilit): Vücuttaki el-ayak eklemleri gibi küçük eklemler kadar diz, ayak bileği, kalça, omurga eklemleri gibi büyük eklemleri de tutabilen ve eklemlerin harabiyetine yol açan bir grup hastalıktır. Bu grup hastalıkların nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, bağışıklık sistemindeki bir bozukluktan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocuk felci (Poliomyelit): Genellikle ateş ya da üst solunum yolu enfeksiyonu ile başlayan kol, bacak ve gövde kaslarında felçlere, omurgada eğriliklere ve bacakta kısılığa yol açan viral bir hastalıktır. Genellikle 1-4 yaşları arasındaki çocuklarda görülür. Polio virüsünün yol açtığı omurilikteki motor sinir hücrelerinin tahribatı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan uzuv felçleri ile seyreden bir hastalıktır. Sadece motor

sinirler tutulduğu için hastanın uzvunda herhangi bir his kaybı olmaz, değişen derecelerde kas felci ortaya çıkar.

Omurga eğrilikleri (Skolyoz, kifoz): Omurganın yanlara doğru “S” ya da “C” şeklindeki eğriliklerine skolyoz; arkaya doğru eğriliklerine kifoz (kamburluk) denir. Skolyoz, kifoza göre daha sık karşılaşılan bir problemdir. Doğuştan, nedeni bilinmeyen ve nedeni bilinen olmak üzere üç şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Omurgayı meydana getiren omurlardan bir ya da daha fazlasında doğuştan olan bozukluklara bağlı olarak ortaya çıkabilir. En sık görülen skolyoz, nedeni bilinmeyen tiptir. Nedeni bilinmeyen skolyoz da çocukta hangi yaşta ortaya çıkmışsa ona göre adlandırılır. Bebeklik çağı, çocukluk çağı, gençlik çağı skolyozu. Skolyoz grubunda omurilik yaralanmaları, çocuk felci, ilerleyici nörolojik (sinir) hastalıklar, meningomyelosel, beyin felci, doğuştan kas hastalıklarına bağlı skolyozlar sayılabilir.

Travmatik olanlar:

Uzuv kaybı (Travmatik amputasyon): Travma anında ya da sonrasında parmak, el, bacak gibi uzuvların kaybedilmesine travmatik amputasyon denir.

Kırık kaynama yokluğu: Çok parçalı kırıklar, kemiğin çok tahrip olduğu kırıklar, kırık bölgesinde iltihap meydana gelmesi, alçı ya da ameliyat ile yapılan tedavinin başarısız olması nedeniyle kırıkta kaynamama ile sonuçlanan bir durumdur.

Yanlış kaynamış kırıklar: Genellikle kırığın ilk tedavisinin başarılı yapılamaması nedeniyle meydana gelmektedir. Bazen de ağır bir travma geçiren kişi yoğun bakım ünitesinde uzun süre kalabilmekte ve bu süre zarfında kırıklarının tedavisine öncelik verilememesine bağlı olarak kırıklar uygun şekilde kaynamamaktadır.

Eklem sertliği: Travmatik kırık ya da çıkıklardan sonra eklem sertliği gelişebilir. Eklem sertliği, kırığa komşu eklemlerin ya da çıkığın meydana geldiği eklem hareketlerinin ileri derecede azalmasıdır. Uzun süreli hareketsizliğe bağlı eklem etrafındaki kaslar ve eklemi çevreleyen bağ dokusu kısalır ve hareketi sınırlar. Bu hareket kısıtlılığı başlangıçta tedavi ile düzeltilebilirken eğer tedaviye geç başlanırsa kalıcı hale gelir ve eklem hareket kabiliyetini büyük ölçüde kaybeder.

Travmaya bağlı felçler: Beyin, omurilik veya sinirlerin travmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir felç durumudur. Kişinin bir uzvunu istemli olarak hiç hareket ettirememesine felç, kısmen hareket ettirebilmesine kuvvet kaybı denir. Her iki bacakta olan felce

parapleji, tek uzuvda olan felce monopleji, aynı taraf kol ve bacakta olan felce hemipleji, dört uzuvda birden olan felce ise quadripleji denilmektedir. Travmaya yol açan etkenin sinir dokusuna zarar vermesi ile ortaya çıkar. Bu hasar kabaca üç ayrı bölgede meydana gelebilir; beyinde, omurilikte, omurilikten çıkıp ilgili kasa giden sinirde.

İlerleyici kalıtsal sinir hastalıkları (Spinal muskular atrofi): Genellikle altta yatan genetik bir bozukluk ve bu bozukluğa bağlı olarak ortaya çıkan sinir dokusu harabiyetidir. Bu hastalıklar sinirleri, omuriliği veya beyni tutarlar. Sinir harabiyetine bağlı olarak kol ya da bacaklarda kuvvet kayıpları, ileri evrelerde felçler meydana gelir. Genellikle her iki kol veya her iki bacak bazen de eller ve kollar birlikte tutulur. Tutulum uyluk ve kolda bariz olabileceği gibi, bazen de uçlardadır yani ön kol ve elde ya da dizden aşağıda (bacakta) barizdir. Bebeklik, çocukluk, ergenlik çağında ya da 20 yaşından sonra hastalık başlayabilir. Nedeni tam olarak bilinmemektedir. Sinir dokusunda yapısal bir bozukluk vardır. Ailesel geçiş söz konusudur.

Cücelik: Nadir görülen ortopedik problemlerden biri olup, boyun kabul edilen değerlerin altında kalması ya da boy kısalığı ile birlikte vücut kısımlarının orantısız olması halidir. Boy kısalığına yol açan temel neden, uzun kemiklerin büyüme kıkırdağındaki yapısal bozukluktur. Ailesel nedenli olarak görülebilir.

2.4.2. Ortopedik engelliliğin Türkiye’deki görünümü

Engelli ve yaşlı istatistik bülteni incelendiğinde, ulusal engelli veri sistemine kayıtlı olan engelli sayısı; 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere toplam 2.511.950²⁸ kişi olarak belirtilmiştir (EYHGM, 2021). Aynı bültenin içeriğinde engel türlerine göre dağılımlar Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 2.3. Engel grubuna göre Türkiye’deki engelli dağılımı

Engel Grubu	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süreçten Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2021).

²⁸ Engelli sağlık kurulu raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.

Yukarıda yer alan tablodan da anlaşılacağı üzere ortopedik engel grubu, zihinsel engel grubundan sonra ikinci sırayı almaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019 yılı Mayıs ayı itibariyle aylık bültenlerle engelli ve yaşlılara yönelik hizmetlere dair istatistikleri kamuoyuna sunmaktadır. Söz konusu bültenlerden yararlanılarak, ortopedik engellilerin 2019 Haziran- 2021 Mart dönemine dair istatistiki bilgiler Tablo 2.4.'te gösterilmiştir.

Tablo 2.4. Genel engelli nüfus içerisinde ortopedik engellilerin yıl/ay bazında dağılımı

Yıllar	Dönem	Sayı	Oran (%)	Toplam Engelli Sayısı
2019	Haziran	387.044	14	2.835.179
2019	Temmuz	386.950	14	2.461.828
2019	Ağustos	387.392	14	2.473.891
2019	Eylül	387.754	15,6	2.483.328
2019	Ekim	388.375	15,56	2.495.638
2019	Kasım	388.882	15,50	2.508.276
2019	Aralık	387.894	15,42	2.515.767
2020	Ocak	386.628	15,33	2.521.933
2020	Şubat	387.933	15,35	2.526.885
2020	Mart	389.627	15,38	2.533.209
2020	Nisan	387.688	15,31	2.532.393
2020	Mayıs	388.081	15,32	2.529.701
2020	Haziran	384.578	13,61	2.505.851
2020	Ağustos	383.134	13,59	2.535.233
2020	Ekim	383.134	13,59	2.535.233
2020	Kasım	383.134	13,59	2.535.233
2020	Aralık	383.134	13,59	2.535.233
2021	Ocak	311.131	13,78	2.511.950
2021	Şubat	311.131	13,78	2.511.950
2021	Mart	311.131	13,78	2.511.950

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Haziran 2019-Mart 2021²⁹.

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde genel engelli nüfus içerisinde ortopedik engelli olanların oranlarının belirli dönemlerde sayısal ve orantısal olarak arttığı veya azaldığı görülmektedir. Bu artış veya azalışların çeşitli nedenleri olabilir. Buna karşın tüm bültenlerde yer alan ortak nokta, genel engelli nüfus içerisinde erkek engelli bireylerin oranının kadın engelli bireylerin oranından daha yüksek olmasıdır. Bunun yanı sıra ortopedik engellilerin, tüm bültenlerde zihinsel engellilerden sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Tablo 2. 4.'te dikkat çeken bir nokta ise 2019 Haziran- 2020 Haziran dönemine ait veriler her bültende farklılık gösterirken, 2020 yılı Ağustos-Aralık ve 2021 yılı Ocak-Mart verilerinin değişiklik göstermemesidir. Bu durumun,

²⁹ Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.

engelli nüfusundaki stabiliteden ziyade verilerin toplanması ve işlenmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Yayınlanan bültenlerde engel gruplarının; yaş, cinsiyet, eğitim ve evlilik bazı istatistiki bilgileri içermediği görülmektedir. Dolayısıyla bu bilgilerin eksikliği kapsayıcı bakış açısını ve değerlendirmeleri zorlaştırmaktadır.

2.4.3. Toplum ve ortopedik engellilerin, engelli evliliğine bakışını inceleyen araştırmalar

ÖZİDA tarafından Türkiye genelinde yapılan “Toplum özürlülüğü³⁰ nasıl anlıyor?” isimli araştırma sonucuna dair bazı önemli bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Özürlülere yönelik olumlu tutuma sahip olanların oranları, olumsuz tutuma sahip olanlardan daha fazla olmasına rağmen ailesinde ya da akrabasında özürlü olanların tutumlarının, aile ve akraba çevrelerinde özürlü olmayanların tutumlarına göre daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu, özürlü biriyle aynı ortamda bulunmaktan, onlarla ilişkiye girmekten, arkadaşlık etmekten rahatsızlık duymadığını belirtmelerine rağmen katılımcıların çoğunluğunun, ailede özürlü birey olmasının ailenin günlük yaşamını olumsuz etkileyeceğine inandıkları, diğer taraftan da özürlülerin aileleri için yük olmayacağına inandıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu özürlüleri, kendi yaşamlarıyla ilgili kararlar verebilen, evlenip yuva kurup çocuk sahibi olabilen, iyi anne babalık yapabilen, başarılı olabilen, kabiliyetlerini ortaya koyabilen kısaca özürlü olmayanlar kadar yetkin olabilen kişiler olarak gördüğünü belirtmiş olmalarına rağmen özürlü bireyin varlığından ailelerinin günlük yaşamının etkilendiği belirtilmektedir (ÖZİDA Başkanlığı (mülga), t.y., ss. 102-132).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere toplum, engelli bireylere yardım etmeyi, onlarla sosyal ortamlarda olabilmeyi kabul edebilirken yakın ilişkileri ve sorumlulukları gerektiren ortamlarda olmaktan hoşlanmamaya yönelik bir tutum sergilemektedir. Yine aynı araştırmada engellilere yönelik doğrudan olumsuzluk

³⁰ İlgili araştırmanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla engellileri ifade eden ve yasal olarak kullanılan kavram “özürlü” ifadesi olduğundan ve araştırma bilgilerine sadık kalınarak aynı şekilde alınmıştır.

içeren tutumlara dair tespitlere de yer verilmiştir. Söz konusu tespitlere dair özet bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Olumsuz tutumlar (önyargılar), daha çok ruhsal-duygusal sorunu olanlar ve zihinsel özürllüler için söz konusudur. Ruhsal sorunu olanlar ve zihinsel özürllülerin yakın arkadaş, iş arkadaşı, eş ve komşu olarak bir iş yerine çalışan olarak, bir günü geçirmede bir partner, bir eş olarak tercih edilmemektedir.

Katılımcıların çoğunluğunun, özürllü bir kişi ile evlenmek istemediği, özürllülerin diğer akranları ile aynı sınıflarda eğitim almalarını desteklemedikleri, toplumsal önyargıların özürllüler için varlığını sürdürdüğüne inandıkları, özellikle bazı özür gruplarından olan kişileri (zihinsel özürllü ve ruhsal duygusal sorunları olan kişiler) yakın arkadaş, iş arkadaşı, komşu ve eş olarak tercih etmemektedirler.

Bucuka tarafından Bingöl ilinde yaşayan ortopedik, görme ve işitme engelli 30 bireyin katılımıyla yapılan bir araştırmada yer alan bilgiler incelendiğinde, katılımcılardan çoğunluğunun evliliğin engelliler için hayata bağlanma ve sürdürmelerine yardımcı olacağını düşündüklerini, buna karşın toplumda engellilerin evliliğine yönelik olumsuz tutumların var olduğuna inandıkları belirtilmektedir (Bucuka, 2017, s. 217). Verilen bilgilerden, toplumun engelli bireylerin evliliğine yönelik olumsuz tutumları engelli bireyler tarafından da hissedildiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu araştırmada en dikkat çekici bulgulardan biri ise engelli bireylerin evlilik tercihleridir. Katılımcılar, engelli bireylerin eş seçimine dair farklı görüşleri ileri sürmektedirler. Bu farklılık, engel türü ve engellinin özel bakıma duyulan ihtiyacına göre değişmektedir. Bazı katılımcılar birbirlerini anlamada daha kolaylık olacağı için engellinin yine engelli olan biri ile evlenmesini savunurken bazıları da engelli olan birinin engelli olmayan biriyle evlenmesinin yaşamlarını daha kolaylaştıracağını savunmaktadır (Bucuka, 2017, ss. 218-219). Buradan anlaşılan şudur ki, kimi engelliler evlilik olgusuna duygusal kimileri de işlevsel bağlamda yaklaşmaktadırlar. Yine aynı araştırmada erkek engellilerin kadın engellilere nazaran daha kolay evlenebildikleri belirtilmektedir. Başka bir ifade ile erkek engelliler, engelli olmayan kadınlarla evlenebilirken, engelli kadınlar hem engelli erkekle hem de engeli olmayan erkekle evlenmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum kadın engelliler açısından engelliliği daha dezavantajlı hale getirmektedir.

Burcu'ya (2011) göre, engelli olmayan bireyler, engelli bireyleri kültürel bir çerçeve içerisinde tanımlamaktadırlar. Bu kültürel çerçeve acınan, dışlanan ve yetersiz görülen bir perspektife dayandırılmaktadır. Nazlı'ya (2012, s. 29) göre “Türkiye toplumu engellilik olgusunu, zaman zaman “günahın cezası”, “günahın kefareti”, “kötülüğün sonucu” ve “Allah’ın sınavı” gibi çeşitli dinsel ve geleneksel şekillerde anlamlandırmaktadır.” Bu bakış açılarına sahip insanların, engelli bireylerin evlenme isteğine ya da engellilerin evliliğine yönelik tutumlarının olumlu olması zaten beklenemez.

Ürdün’de yapılan bir araştırmada, engellilerin evliliğine ilişkin tutumlar; toplum, aile, engelli birey ve hukuk gibi farklı değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırma sonucunda, genel olarak engellilerin, evliliğe yönelik tutumlarının olumsuz olduğu, ailelerin engelli çocuklarının evliliğine yönelik tutumları ile yaşam kaliteleri arasında ters yönlü bir ilişkinin var olduğu, engellilik türüne göre zihinsel engelliler açısından tutumların olumsuz iken fiziksel veya duysal engellilere (görme ve işitme) dair tutumların olumlu olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada, sağlık raporları ve özel şartlar açısından sakıncalı görülmeyen engellilerin evliliğinin hukuken desteklenmekte olduğu da belirtilmektedir (Al-Bdour ve Al-Shogirat, 2019, s. 9).

Merkezi Amerika’da bulunan Engelli Hakları Merkezi (Center for Disability Rights) internet sayfasında “Evlilik eşitliği (Marriage equality)” isimli savunuculuk kampanyasından bahsedilmektedir. Söz konusu sayfada yer alan yazının sonuç bölümü şu şekilde bitmektedir:

Engelliler camiasında bir hareket büyüyor. İnsanlar konuyla ilgili bilinçleniyor. Eylemlerimizi bir sonraki seviyeye taşıyabilmemiz için mitingler, protestolar, yasa koyucularımızla toplantılar ve diğer etkinlikleri planlamaya başladım. Bu, engelli insanlar için evlilik eşitliğini çevreleyen tüm konulara sadece bir sıçrama olsa da bilinmesi gereken önemli şey engelli yaşayan bizlerin de herkes gibi evlenme seçimini hak ettiğidir. Hiçbir ceza bu seçimi elinden almamalıdır. Bu değişene kadar ben ve şimdi birçokları savaşmaya hazırız (Evans, t.y.).

Buradan da anlaşılmaktadır ki engellilerin evliliğine yönelik tutumlar veya yasal engeller halen varlığını sürdürmektedir.

2.4.4. Sosyal hizmet alanında yapılan ortopedik engellilik ve evlilik araştırmaları

2.4.4.1. Ortopedik engellilik araştırmaları

Türkiye’de engelli nüfus içerisinde ortopedik engel türü, zihinsel engel türünden sonra ikinci sırada gelmektedir. Engelli ve yaşlı istatistik bülteni (Nisan 2022)

incelendiğinde, ortopedik engel grubunda yer alan bireylerin oransal olarak (%13,78) zihinsel engelli bireylerden (%17) sonra ikinci sırada yer aldıkları görülmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022). Geçmiş yıllara ait istatistiki veriler incelendiğinde de aynı sıralamanın değişmediği anlaşılmaktadır. Türkiye’de engellilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalara ait bilgiler Tablo 2.5’te yer almaktadır. Tablo incelendiğinde sosyal hizmet anabilim dallarında engelli refahı alanında yürütülen araştırmalar, diğer anabilim dalları ile kıyaslandığında %2,5’lik bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2.5. YÖKTEZ merkezine kayıtlı engellilik araştırmaları içerisinde sosyal hizmet araştırmalarının yeri

Anahtar kelimeler	Genel	Sosyal hizmet
Engelli	1359	60
Özürlü	111	1
Sakat	10	-
Özel Gereksinimli	150	2
Toplam sayı	1630	63
Toplam %	100	2,5

Kaynak: YÖKTEZ, 2022

Her ne kadar %2,5 oranı düşük görünüyor olsa da sosyal hizmet anabilim dallarında toplam 290 civarında lisansüstü çalışmanın yürütüldüğü, bunların içerisinde ise 63 adedinin (%21,7) engelli refahı alanında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet özelinde bakıldığında engelli refahı alanına yönelik ilginin az olmadığı söylenebilir.

Araştırmamızın konusu özelinde bakıldığında ise ortopedik engellilik alanında genelde 26, sosyal hizmet özelinde ise sadece 2 (iki) adet (%1,3) lisansüstü araştırmaya rastlanılmıştır. Söz konusu araştırmaların ikisi de yüksek lisans düzeyindedir (YÖKTEZ, 2022).

Karabulut (2017), ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımalarını incelemiştir. Araştırma, Türkiye’nin iç Anadolu bölgesinde yer alan bir il merkezinde nitel araştırma yöntemi kullanılarak 10 kadın ve 10 erkek ortopedik engelli katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Karabulut, araştırmasının özet bölümünde aşağıdaki tespitlere yer vermektedir:

Araştırmaya katılan ortopedik engelli kadınların engelli olmaları ve toplumdaki cinsiyetçi yaklaşımlar nedeni ile özellikle eğitim, istihdam, aile ve evlilik yaşamında sorunlar yaşadıkları ve toplumsal ilişkilerinde ayrımcılığa uğradıklarını düşündükleri görülmektedir. Araştırmaya katılan ortopedik engelli erkekler ise fiziksel çevre koşulları nedeniyle yaşadıkları ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedirler (Karabulut, 2017: vi).

Bir diğerk araştırma ise Özdemir Kurnaz (2010) tarafından gerçekleştirilen “Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri: Tuzla ilçesi örneğı” isimli yüksek lisans çalışmasıdır. 81 ortopedik engelli kadın katılımcı ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda aşağıdaki tespitler sunulmuştur:

Yalnız 7(%8,64)’sinin çalıştığı, çalışmayanların tamamına yakınının iş aramadığı, iş aramamalarında engelin, düşük eğitimin, kentin fiziki koşullarının ve ulaşımın engelleyici olduğu, yetişme sürecinde, evlilik kurmakta, evlilik yaşamında, toplumsal yaşamda sorun yaşadıkları ve ortopedik engelli erkeklerden ve diğerk kadınlardan eğitim, istihdam, aile/ evlilik hayatında daha fazla sorun yaşadıklarını düşündükleri, ailede en çok anneden destek alıp baba tarafından ise dışlandıkları ve bazen aile üyelerinden korktukları, evli olanların eşle sorun yaşadıklarında eş tarafından olumsuz davranışlarla karşılaştıkları, engelli eşi olanların eşlerinin de kendileri gibi ortopedik engelli olduğu, boşananların ise boşanma nedenlerini engelli olmalarına bağladıkları saptanmıştır (Kurnaz Özdemir, 2010: 165).

Özdemir Kurnaz’ın araştırmasından elde edilen sonuçlar aslında birçok spesifik araştırmaya da fikir sunmaktadır. Zira engellilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik genelci araştırmalar farklı engel gruplarının sorunlarının fark edilmesini engelleyebilmektedir. Daraltılmış araştırmalar ise daha öznel tespit ve çözüm önerileri sunması bakımından kıymetli görölmektedir. Örneğın, engellilerin evlilik yaşamı, sorunlar ve çözüm önerileri gibi bir başlık geneldir. Bunun yerine görme engelli-işitme engelli-ruhsal engelli vb. şekilde daraltılmış araştırmalar tercih edilebilir.

2.4.4.2. Evlilik araştırmaları

Sosyal hizmet hem akademik hem de uygulama boyutu olan bir bilimdir. Uygulamadan elde ettiği verilerden yararlanarak kendine özgü teorik alt yapıyı üretir. Sosyal hizmetin tanımları incelendiğinde birey, grup, aile ve toplum perspektifinden ve bütüncül bir bakış açısıyla çalıştığı görölmektedir. Sosyal hizmetin tarihsel örgüsü incelendiğinde çıkış noktası her ne kadar yoksunluk ve yoksulluk içerisinde olan ve dezavantajlı olarak tanımlanan birey, grup ve ailelere yönelik uygulamaları gerçekleştirdiğı görölse de son yıllarda aile odaklı ve koruyucu-önleyici müdahalelere de ağırlık verildiğı görölmektedir.

Türkiye’de evlilik ile ilgili konulardaki lisansüstü araştırmaların 1990’lı yılların başlarından itibaren başladığı ve 2022 Haziran ayı itibariyle yaklaşık bin civarında lisansüstü araştırmanın kayıt altına alındığı görölmektedir (YÖKTEZ, 2022). Çeşitli üniversitelerin sosyal hizmet anabilim dallarında 1998-2022 yılları arasında yirmi beş adet araştırmanın gerçekleştirildiğı görölmektedir. Bunlardan sadece üç adedi

doktora diğerkleri ise yüksek lisans araştırmalarıdır. Türkiye’de yaklaşık altmış yıllık geçmişi olan sosyal hizmet açısından evlilik bağlamındaki bu araştırmaların sayısının yeterli olup olmadığı, üzerinde tartişılması gereken bir konu olarak görülmektedir.

Yapılan araştırmalar içerisinde evlilik doyumu ve yeti yitimi ilişkisi üzerine herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Buna karşın evlilik doyumu ile ilişkilendirilmiş yedi adet araştırma tespit edilmiştir. Bu araştırmalara ait künye bilgileri Tablo 2.6’da verilmiştir.

Tablo 2.6. Sosyal hizmet anabilim dallarında yapılan evlilik doyumu ilişkili araştırmalar

Araştırma Başlığı	Türü	Yılı
1 Menopoz evlilik ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi	Yüksek Lisans	2013
2 alışan ve araştırmayan evli kadınların mutluluk düzeyleri ile evlilik ve yaşam doyumlarının incelenmesi	Yüksek Lisans	2018
3 Alt sosyo-ekonomik düzeydeki kadınların evlilik doyumu ile aile işlevlerinin incelenmesi	Yüksek Lisans	2018
4 Aile yaşam dngş içerisinde evlilik doyumunun incelenmesi: İştanbul rneği	Yüksek Lisans	2019
5 Engelli ocuğa sahip ailelerin evlilik doyum düzeylerinin incelenmesi	Yüksek Lisans	2020
6 Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde yaşanan güçlüklerin eşlerin evlilik doyumlarına etkisi	Yüksek Lisans	2021
7 Otizmli çocuğu olan ailelerin bakım yükü ile evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Yüksek Lisans	2021

Kaynak: YÖKTEZ, 2022

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde üç araştırmanın engelli çocuğa sahip olmanın evlilik doyumuna etkisi, diğerlerinin de sosyo-ekonomik konularla ilişkili olduğu, evlilik doyumunun daha çok ocuk ve kadın üzerinden çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmaların sonuçlarına dair zet bilgiler aşağıda yer almaktadır.

“Menopozun evlilik ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi” isimli araştırma (Balık, 2013), menopoz tanısı konarak tedavisi devam eden kadınların, menopoz yakınmalarının değerlendirilmesi, bu yakınmaların kadınların evlilik ilişkileri üzerindeki etkilerinin saptanması amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmada menopoz yakınmalarının evlilik uyumu üzerinde etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Menopoz yakınmalarını şiddetli yaşayan kadınların evlilik uyumlarının azaldığı sonucuna varılmıştır. neriler bölümünde ise menopoz dönemine giren kadınların hem kendilerine hem de eşlerine süreç hakkında rehberlik ve danışmanlık yapılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir. Özellikle hastane sosyal hizmet ve aile danışma birimlerinin bu konularda çiftlere destek sağlamaları gerekliliğinden

bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra birey, aile ve toplum düzeyinde menopoza sürecindeki kişi açısından ihtiyaç duyulan sosyal destek konusunda farkındalık araştırmalarının yapılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir (Balık, 2013, s. 55). Özellikle erkek eşe yönelik farkındalık geliştirici araştırmalar evlilik ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından da önemli görülmektedir.

Çalışan ve çalışmayan evli kadınların mutluluk düzeyleri ile evlilik ve yaşam doyumlarının incelendiği bir başka araştırmada; çalışan evli kadınların çalışmayan evli kadınlara göre yaşam doyumlarının, evlilik doyumlarının ve mutluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu, her iki grup açısından evlilik süresi arttıkça evlilik doyumlarının azaldığı, gelir düzeyi arttıkça her iki grupta da evlilik doyumunun arttığı, her iki grup açısından da yaş ilerledikçe evlilik doyumlarının azaldığı bulgularına ulaşılmıştır (Yıldız, 2018, ss. 76-77).

Mussatayeva (2018), Ankara'nın bir ilçesinde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından ekonomik destek almakta olan 84 kadın katılımcı ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada, alt sosyo-ekonomik düzeydeki kadınların evlilik doyumunu ile aile işlevleri incelenmiştir. Araştırmada ulaşılan bulgular şu şekilde özetlenmiştir.

Evlilik Doyumu, kadınların evlenme yaşına, nikahlanma biçimine, konut tipine göre farklılaşmaktadır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki kadınların daha genç yaşta evlenmesi, resmi nikâhla beraber dini nikâh kıyması ve daire ev tipinde oturmaları evlilik doyumunu artırmaktadır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde yaşanan sosyal riskler kadınların evlilik doyumuna ve aile işlevlerine olumsuz yansımaktadır. Eşleriyle her zaman istek/sorunlarını paylaşabilen, eşlerini yeterince tanıyan, evlilikten memnun olan, evliliği bitirmeyi düşünmeyen kadınların problem çözme, iletişim, rol işlevlerinin sağlıklılık eğiliminin daha fazla ve evlilik doyumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır. (Mussatayeva, 2018: vii).

Çatak (2020), Ankara ilinde ikamet eden engelli çocuğa sahip ailelerin evlilik doyum düzeylerini incelediği araştırmada, engelli çocuğa sahip ailelerin evlilik doyum düzeylerinin kötü kategorisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ailelere yönelik aile danışmanlığı, psikoeğitim ve genetik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir (Çatak, 2020, s. 67).

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde yaşanan güçlüklerin, eşlerin evlilik doyumlarına etkisi üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, eşlerin evlilik doyumunun ailenin yaşadığı güçlüklerle başa çıkmasındaki zayıflığa bağlı olarak azaldığı tespit edilmiştir. Evlilik doyumunun artırılmasına yönelik olarak, özel gereksinimli çocuğun sorumluluğunun eşlerin birlikte üstlenebilmesi için anne- babalara koruyucu sosyal

hizmet bağlamında esnek araştırma saatlerinin sağlanması için yasal düzenlemelerin yapılması önerilmektedir (Köse, 2021, ss. 108-111)

Otizmlı çocuğu olan ailelerin bakım yükü ile evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelendiğı ilişkişel tarama modelle tasarlanmış bir başka araştırmada ise çocuğun yaşı arttıkça bakım yükü puanı yükselmektedir. Buna karşın iki ve daha küçük yaşta tanı alan çocukların ileriki yaşlardaki bakım yükü düşük düzeyde çıkmıştır. Çocuğu eğitime devam edenlerin, etmeyenlere göre bakım yükü ortalaması yüksek bulunmuştur. Otizmlı çocuğa sahip ailelerin evlilik doyum düzeyleri düşük düzeyde çıkmıştır (Koca, 2021, ss. 82-86). Araştırma bulgularından hareketle otizm tanısı sonrasında geciktirilmeden anne-babalara çift terapi desteğı verilmesi, çocuğun eğitim faaliyetlerine katılımında aileye akademik, ekonomik ve psiko-sosyal açıdan yardımcı olunması, aile üyelerinin bakım yükünün eşit dağılımı konusunda bilinçlendirici araştırmalar yapılması, erken tanının önemi konusunda çocuk bekleyen ailelere yönelik farkındalık araştırmalarının yapılması önerilmektedir (Koca, 2021).

3. YALOVA'DA YAŞAYAN ORTOPEDİK ENGELLİ EVLİ EŞLERİN EVLİLİK DOYUMUNA DAİR SAHA ARAŞTIRMASI

Bu bölümde araştırmada kullanılan araştırma modeli, araştırmaya dahil edilen katılımcıları belirleyen kriterler, yararlanılan veri toplama araçları, verilerin toplanma süreci ile kullanılan analiz teknikleri, bulgular ve tartışmalar ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, Türkiye nüfusu içerisinde önemli bir yere sahip olan ve son yıllarda da gerek siyasilere gerekse akademik çevrenin ilgi odağı haline gelen engellilerin istihdam, sağlık, erişebilirlik, eğitim, barınma, bakım vb. genel konularından ziyade daha spesifik olan ilişkisel ihtiyaçlarına odaklanarak engelli evli bireylerin aile yapıları, evlilik ilişkileri, evlilik doyumu ve sorunlarını sosyal hizmet perspektifinden incelemek, engelli evli bireylerin sorunlarının genel aile sorunlarından ziyade engellilik özelinde ele almak, sosyal hizmetin güçlendirici yönü ile evlilik kalitesinin artırılmasına yönelik yeni öneriler geliştirmektir. Sosyal hizmetin, bireyi çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele alma yaklaşımı ve ne-nasıl sorularının cevaplarını arama çabasından hareketle araştırma nitel olarak tasarlanmıştır.

Literatür incelendiğinde sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunun nicel yöntemler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Sosyal bilim alanında pozitivistin etkisiyle nesnellik ve indirgemeci yaklaşımlarla verilerin değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Oysa ki bu yaklaşım, sosyal gerçekliğin açıklanmasında yetersiz kalmakta hatta hatalı değerlendirmelere yol açabilecek sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle eleştirilere maruz kalmaktadır (Çokluk ve diğ., 2011). Her bireye göre değişen gerçekliklerin standart matematiksel ölçme araçları ile sağlıklı bir şekilde değerlendirilemeyeceği düşünülerek nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Zira nitel araştırmalar sosyal bilimlerde neden-sonuç diyalektiğinden ziyade sosyal gerçekliği kendi ortamında inceleyerek keşfetme yaklaşımını savunmaktadır (Türnüklü, 2001).

Bunun yanı sıra nitel araştırma yöntemine göre araştırmanın konusu olan problem veya sorunla ilgili veriyi, katılımcıların yaşadığı fiziksel ortamda toplamak anlamayı ve açıklamayı daha verimli kılmaktadır. Detaylı bilginin doğrudan insanlarla konuşularak, onların davranışları ve kendi çevreleri içindeki eylemleri görülerek toplanması, nitel araştırmanın önemli bir özelliğidir. Ayrıca doğal ortamda,

araştırmacılar zaman içinde genellikle yüz yüze etkileşim imkanına da sahiptirler (Altunışık ve diğ., 2012, s. 303; Creswell, 2017, s. 185).

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Yalova il sınırları içerisinde yaşayan ortopedik engelli evli bireyler oluşturmaktadır. Yalova il sınırları içerisinde ikamet eden ortopedik engelli evli bireylerin sayısına dair resmi bir istatistik veri olmaması nedeniyle örneklemin amaçlı örnekleme yöntemleri arasında en yaygın olarak kullanılan kartopu tekniği ile belirlenmesi tercih edilmiştir (Krysik ve Finn, 2015, ss. 200-201). Bu bağlamda örneklem 20 ortopedik engelli evli çift ile oluşturulması planlanmıştır. 21 engelli çift ile iletişim kurulmuş ancak 19 çift görüşmeye katılmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini 38 katılımcı oluşturmuştur.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, tek bir il sınırları içerisinde yürütülmüş olduğundan, elde edilen sonuçların Türkiye genelinde yaşayan ortopedik engelli evli çiftlerin evlilik yaşamı ve doyumuna yönelik kesin yargıların ortaya konabilmesini mümkün kılmadığından dolayı bir sınırlılık oluşturmaktadır.

2019-2021 yılları arasında ülkemizi de etkisi altına alan Covid-19 pandemi şartları katılımcılarla yüz yüze görüşmelerde ek tedbirlerin alınmasını gerekli kıldığından sınırlayıcı olmuştur.

Katılımcılara ulaşabilmek ve araştırmaya dahil olmalarını sağlayabilmek en önemli sınırlayıcılardan biri olmuştur. Yalova Yeni Yaşam Engelliler Derneği, katılımcıların önemli bir kısmına ulaşılmasında ve araştırmaya dahil olmalarında kolaylaştırıcı olmuştur.

Bazı katılımcılar, görüşmenin dış mekanlarda yapılmasını talep etmişlerdir. Bu durum sağlıklı ses kaydının alınmasını zorlaştırmıştır.

Araştırma sorularının bir kısmının, eşler arasındaki özel yaşama dair bilgileri istemesinden dolayı sınırlılık oluşmuştur.

Eşlerle yalnız görüşülmesi gerektiğinden dolayı bazı kadın katılımcılarla görüşmeler yapılırken kadın refakatçi bulundurulması talep gerekmiştir.

Araştırma sorularının açık uçlu olmasından dolayı bazı katılımcıların anlamasını kolaylaştırmak için ek açıklamalara ihtiyaç duyulmuştur.

Tekerlekli sandalye, akülü araç veya koltuk değneği kullanan katılımcıların erişilebilirlik durumları bir diğer sınırlayıcı unsur olmuştur.

Katılımcıların bazılarının çalışıyor olması görüşme gün ve saatlerinin belirlenmesinde sınırlayıcı olmuştur.

Yalova ilinde ikamet eden ortopedik engelli olup aynı zamanda evli olan kişi sayısına dair resmi bir verinin olmayışı evren ve örneklemin belirlenmesinde sınırlayıcı olmuştur.

Bazı katılımcıların konuşmalarında güçlük yaşaması, akıcı konuşamaması, şive farklılıkları gibi özel durumlar, ses kayıtlarının deşifre sürecinin uzamasına neden olmuştur.

3.4. Araştırma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını, Yalova il sınırları içerisinde yaşayan ortopedik engel tanısı olan evli eşler oluşturmaktadır. Katılımcılara Yalova Yeni Yaşam Engelliler Derneği ve Spastik Engelliler Federasyonu aracılığı ile ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmaya dahil olan katılımcılar da kendi arkadaş çevreleri ile bağlantı kurulmasında destek sunmuşlardır. Kartopu yöntemiyle 21 çiftte ulaşılmıştır. Ulaşılan çiftlerden iki tanesinin kadın eşleri çeşitli nedenlerle araştırmaya dahil olmayı kabul etmemişlerdir. 18 eş ile yapılan görüşmeler sonrasında veriler doygunluğa ulaşmış olup 19 eş ile araştırma grubu tamamlanmıştır.

3.5. Örneklem Seçimi ve Nitelikleri

Bu araştırmada amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, seçim için olduğu varsayılan ölçütler belirlenmiş ve bu ölçütlere göre seçilen örneklemin araştırma evreninin bütün niteliklerini temsil ettiği düşünülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Ölçüt örnekleme ölçütler belirlenir ve bu ölçütlere uyan bütün olasılıklar çalışılır. Burada bahsedilen ölçüt ya da ölçütler araştırmacının kendi oluşturduğu ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi olabilir. Buna göre araştırmanın katılımcıları; Yalova ilinde ikamet eden, en az iki yıllık evli, eşlerden biri veya her ikisinin ortopedik engeli olan, engeli sağlık kurulu raporu ile belirlenmiş ve en az %40 olan, engeli doğum öncesi veya sonrası ortaya çıkan, evlenmeden önce veya sonra engelli olan,

açık uçlu soruları anlayabilecek ve cevaplandırabilecek bilişsel düzeyde olan, gönüllülük esası ile araştırmaya katılmak isteyen çiftlerden seçilmiştir. Katılımcıları tanımlayan bilgiler Tablo 3.3’de belirtilmiştir.

3.6. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı ve kapsamına uygun olarak araştırmacı tarafından hazırlanan ve Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanan, demografik bilgileri de içeren yarı yapılandırılmış görüşme formu (EK-1) kullanılmıştır. Araştırma, nitel yöntemle tasarlandığı için metin ve imgesel verilerin yoğun olacağı kaçınılmazdır. Nitel çalışmalarda bu etki göz önünde bulundurularak veri toplama araçlarının beş-yedi tema halinde tasarlanması önerilmektedir (Creswel, 2017, s. 195). Bu bağlamda araştırmanın veri toplama aracı olan görüşme formu, altı tema halinde oluşturulmuştur. Söz konusu temalar şu şekilde belirlenmiştir; bireyi tanımlama, evlenme süreci, yeti yitimi, aile yaşamı ve sosyal çevre, evlilik doyumu (evlilik yaşamı), sosyal hizmet müdahalesi ve gereksinimi.

3.7. Verilerin Toplanması

Kartopu tekniği kullanılarak ölçüt örneklem niteliklerine sahip katılımcılar ile bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme şeklinde yapılmıştır. Öncelikle katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve aydınlatılmış onam formu (Ek-2) okutularak imzalatılmıştır. Görüşmeler katılımcıların rızaları alınmak şartıyla ses kaydı ile yapılmıştır. Ses kayıt aracı olarak araştırmacının ses kayıt cihazı haricinde bir cihaz kullanılmamıştır. Elde edilen ses kayıtları yine araştırmacı tarafından deşifre edilerek yazılı dokümana dönüştürülmüştür. Yazılı dokümanlarda katılımcıları ifade eden kodlar kullanılmıştır. Etik kurallara uygun bir şekilde dosyalanmıştır. 19 çift ile yapılan görüşme süresi toplam 1527 dakika (25,45 saat) olarak gerçekleşmiştir.

3.8. Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada ortopedik engelli eşlerin evlilik yaşamlarını; evlenme süreci, yeti yitimi, aile yaşamı ve sosyal çevre, evlilik doyumu, sosyal hizmet müdahalesi ve gereksinimleri bağlamında nasıl açıkladıkları incelenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu (Ek-1) kullanılarak 19 ortopedik engelli evli çift ile yüz yüze yapılan görüşme sonucunda da elde edilen ses kayıtları çözümleme yapılarak belge ortamına alınmıştır.

Bu araştırmada, katılımcılar tarafından doldurulan bilgi formundan elde edilen veriler betimsel analiz, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen mülakat dökümlerinden elde edilen veriler ise içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi dökümanların, mülakat dökümlerinin ya da ses kayıtlarının karakterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan bir tekniktir. Amacı, katılımcıların görüşlerinin içeriklerini sistematik olarak tanımlamaktır (Altunışık ve diğ., 2012, s. 324).

Betimsel analizin amacı toplanan verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabilecekleri bir veri tabanına dönüştürölmesidir (Altunışık ve diğ., 2012, s. 324). Söz konusu betimsel analiz çalışması şu dört aşama gerçekleştirilerek yapılmıştır; betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulması, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların tartışılması.

Betimsel analiz ile mülakat yapılan katılımcıları tanıtıcı bulgular değerlendirilmiş, içerik analiz yoluyla da görüşmelerden elde edilen veriler tanımlanarak birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kodlar, kategoriler ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmıştır (Karataş, 2016, s. 126).

Araştırmalarda kullanılan stratejinin çeşidine bağlı olarak analitik farklılıklara rağmen nitel araştırmacılar genel bir süreci takip ederler. Zira nitel araştırmalar sonuç odaklı olmaktan ziyade süreç odaklı çalışmalardır (Creswell, 2017, s. 196). Nitel araştırmalarda, araştırmanın amacına göre veri analiz planları oluşturulabilmektedir. Bu araştırmada analiz süreci, uygulama ile birlikte başlamış olup aşağıda belirtilen aşamalarla tamamlanmıştır.

1. Aşama: Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen görüşmelerin ana çerçevesini oluşturmak üzere genel kategoriler belirlenmiş ve verilerin analizi için kavramsal yapı oluşturulmuştur. Bu doğrultuda katılımcı eşlerin; evlilik öncesi süreci nasıl yaşadıkları, kendilerinin veya eşlerinin yeti yitimi durumundan nasıl etkilendikleri, mevcut aile yaşamı ve sosyal çevrelerinden nasıl etkilendikleri, evlilik yaşamları ve evlilik doyumlarına yönelik düşünceleri, sosyal hizmet müdahalesi ve gereksinim durumlarının ne düzeyde olduğu şeklinde genel kategoriler belirlenmiştir.
2. Aşama: Araştırma kapsamında katılımcı eşlerin, sosyo-ekonomik düzeyi, hane büyüklüğü, engel türü, engel oranları, engelin oluş biçimi, engelin evlilik öncesi-sonrası olma durumu, evlenme biçimleri, sağlık bilgileri vb. içeren birey tanımlama

formu kullanılarak demografik veriler elde edilmiştir. Daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ses kaydı yolu ile görüşme verileri elde edilmiştir.

3. Aşama: Katılımcı eşlerin ifadelerinden oluşan bireysel görüşme verileri araştırmanın ana teması dikkate alınarak değerlendirilmiş ve benzer ifadeler için genel kodlamalar yapılarak bir kod kitabı elde edilmiştir. Kodlama yapılırken katılımcıların araştırma için anlam ifade eden sözlerinin altı çizilmiş ve oluşturulan tabloya yerleştirilmiştir. Sonuçların tutarlılığını test etmek amacıyla bağımsız bir araştırmacıya bireysel görüşme dokümanlarındaki ifadelerin kodlanması yaptırılmış ve araştırmacının yaptıklarıyla karşılaştırılmıştır. Kişisel verilerin korunması kanunu ve etik kurallar gereğince görüşme yapılan katılımcıları tanımlamak için; erkek eşler K-1 (katılımcı 1), K-2 (katılımcı 2), kadın eşler ise K-1-1 (katılımcı 1-1), K-2-1 (katılımcı 2-1) şeklinde kodlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler uygun temalara yerleştirilmiştir.

4. Aşama: Nitel araştırmalarda verilerin analizi, araştırmacılar tarafından el ile ya da analiz için geliştirilmiş özel bilgisayar programlarıyla kodlanarak çözümlenebilmektedir. El ile kodlama, birkaç kişiden elde edilen veriler için olsa bile zahmetli ve zaman alıcı bir süreçtir. Bu nedenle geliştirilen nitel yazılım programları, metin ve imgesel veri tabanlarındaki bilginin düzenlenmesi, tasnifi ve araştırılmasında araştırmacılara yardımcı olmaktadır. Şöyle ki, büyük veri tabanlarında, araştırmacı bütün pasajları aynı kodla hızlı biçimde yerleştirebilir ve katılımcıların cevaplarını benzer veya farklı bir kod içine düşüp düşmediğini belirleyebilir. Bunun haricinde bilgisayar programları, farklı kodların karşılaştırmasına da imkân verebilmektedir (Creswel, 2017, ss. 195-196). Araştırmamızın gerek tema boyutu gerekse katılımcı sayısı dikkate alındığında el ile kodlama tercihi uygun olmayacağından uluslararası bilimsel çalışmalarda kullanılan lisanslı MAXQDA2022 yazılım programı tercih edilmiştir.

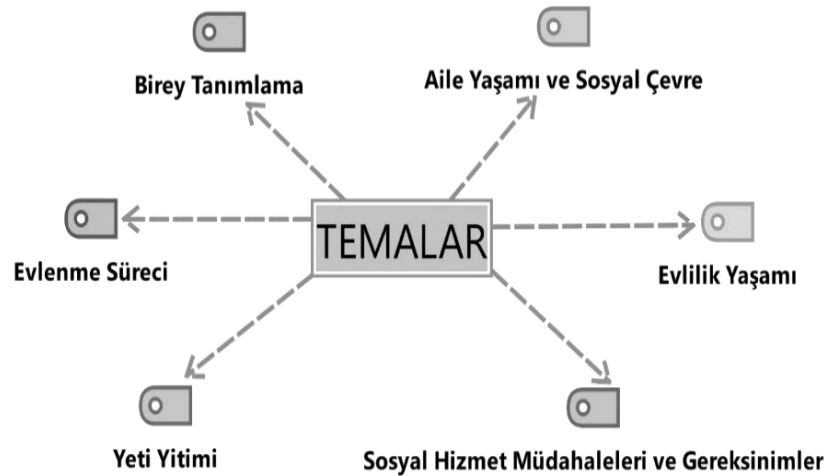
Ses kayıtlarının belge ortamına dönüştürülmesi sonrasında elde edilen veriler öncelikle kodlama sürecine tabi tutulmuştur. Kodlamalar tamamlandıktan sonra kategoriler oluşturulmuş daha sonra ise alt temalar belirlenmiştir. Sonraki aşamada alt temaların kırımları belirlenerek kod kitabı üretilmiştir. Analizler yapılırken kullanılan başlıca uygulamalar; Belge temelli şekil, kod temelli şekil, kod bulutu, temalar, ifade yoğunluğu, değişkenler, bulgular olarak belirlenmiştir. Yapılan her bir analiz

neticesinde ortaya çıkan görsel bulguların ve haritalamaların farklı sosyo-ekonomik gruplar açısından ne anlama geldiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise ortaya çıkan tüm bulgular mevcut literatür ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3.9. Bulgular

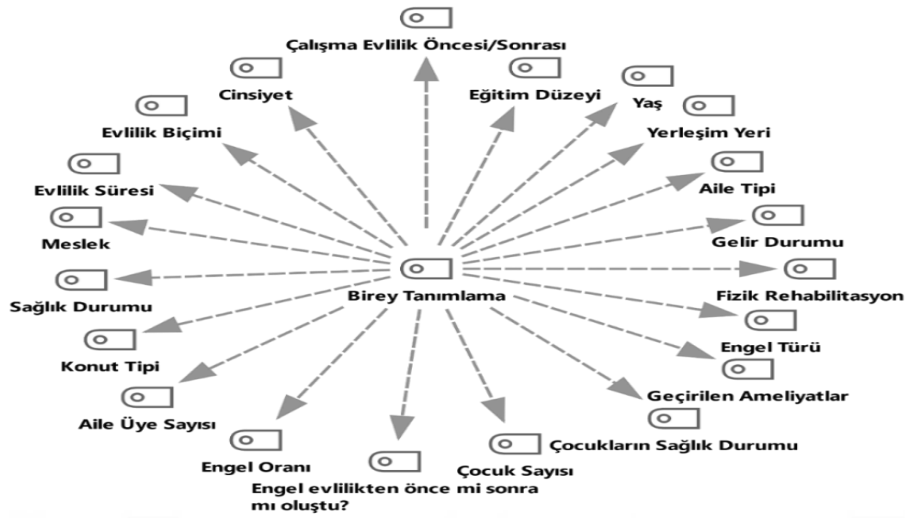
Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda, merkezi fenomeni çevreleyen genel ve karmaşık etkenler grubunu araştırmak ve katılımcıların sahip olduğu geniş ve değişik perspektifleri veya olaylara verdikleri anlamları ortaya koyan bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın, “Ortopedik engelli bireyler evlilik yaşamlarını ve evlilikten sağladıkları doyumu nasıl ifade etmektedirler?” temel sorusuna verilecek cevabı şekillendiren bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Araştırmada toplam 38 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. 19 erkek ve 19 kadın olmak üzere engelli bireyler ve onların eşleriyle görüşülmüştür. Erkek katılımcılar K-1’den K-19’a kadar kodlanmıştır. Kadın katılımcılar K-1-1’den K19-1’e kadar kodlanmıştır. Katılımcıları tanıttıcı bilgiler Tablo 3.1’de verilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler analiz edildiğinde yanıtların 6 başlık altında toplandığı görülmüştür. Bu başlıklar çalışmanın temalarını oluşturmaktadır. Temalar Şekil 3.1’de yer almaktadır. Bunlar birey tanımlama, evlenme süreci, yeti yitimi, aile yaşamı ve sosyal çevre, evlilik yaşamı ve sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimlerdir.

Şekil 3.1. Araştırmanın temaları

3.9.1. Birey tanımlama teması

Şekil 3.2. Birey tanımlama tema kodları

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda birey tanımlama teması altında verilen kodlar Şekil 3.2’de yer almaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerinin dışında bazı kategorik bilgiler de bu tema altında toplanmıştır. Bu tema altında yer alan ve araştırmanın diğer temalarının yorumlanmasında anlamlı ilişki kurulabilecek bulgular tartışılarak aşağıda başlıklar halinde belirtilmiştir.

3.9.1.1. Katılımcıları tanıtıcı bilgiler

Bu araştırmanın temalarından biri, birey tanımlama temasıdır. Bu temayı oluşturan alt temalar ise araştırmanın temel değişkenlerini oluşturmaktadır. Tablo 3.1’de yer alan; cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, eğitim düzeyi, engelin evlilik öncesi-sonrası olma durumu ve engel oranı, araştırmanın bulgularını anlamlı olarak etkileyen temel değişkenler olmuştur.

Katılımcılar araştırmaya eş olarak dahil olduklarından dolayı cinsiyet dağılımı 19 kadın 19 erkek olarak dağılım göstermektedir. Değişkenlerden bir diğeri yaş olarak belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunu 40-50 yaş diliminde olanlar ile 50-60 yaş diliminde olanlar oluşturmaktadır. Bu veri araştırmanın amacı dikkate alındığında istendik bir durum olarak kabul edilmektedir. Buna karşın 30-40 yaş diliminde iki çift yer almaktadır, 30 yaş altı dilimde ise hiçbir katılımcı bulunmamaktadır.

Cinsiyete göre eğitim durumu incelendiğinde; 19 kadın katılımcıdan 6 kişi okur-yazar ya da hiç eğitim almamış, 7 kişi ilköğretim, 3 kişi lise, 3 kişi de üniversite mezunudur. Erkek katılımcılardan 11 kişi ilköğretim, 3 kişi lise, 5 kişi de üniversite mezunudur.

Burada en dikkat çeken bulgu eğitim yok grubundakilerin tamamını kadın katılımcıların oluşturmasıdır. Erkek katılımcıların büyük bir çoğunluğunu ilköğretim mezunu olanlar oluşturmaktadır. Lise mezunu olanlar eşit oranda olmakla birlikte üniversite mezunu olanlarda erkek katılımcı oranı daha yüksektir. Bu sonuçlar engelli kadınların eğitim alma konusunda erkek engellilere oranla daha dezavantajlı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcılardan 12 çift il merkezinde, 7 çift ise ilçe merkezinde ikamet etmektedir. Bulgunun bu şekilde ortaya çıkmasında araştırmanın örneklem tekniğinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Zira araştırma kartopu tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca engellilere yönelik faaliyet gösteren kurumlar ve sivil toplum kuruluşları genellikle il merkezlerinde faaliyet gösterdiğinden dolayı birbirlerini tanıyan sayısı doğal olarak il merkezinde yoğunlaşmaktadır.

Araştırma grubunda yer alan 10 erkek, 8 kadın katılımcının evlilik öncesinde engel durumunu yaşadıkları görülmektedir. Bu grupta yer alan çift sayısı 13'tür. Araştırma grubunu 19 çift oluşturduğuna göre 6 çiftin evlilik sonrasında engel durumunu yaşadığı görülmektedir. Bu veri evlilik öncesi-sonrası engelli olma durumunun, araştırmanın diğer bulgularını değerlendirirken karşılaştırma yapma imkânı vermesi açısından anlamlı bulunmuştur. Engel durumu bağlamında bir diğer değişken engel oranıdır. Katılımcı çiftlerin tümünün araştırmanın katılımcı ölçütü olan, eşlerden en az birinin % 40 ve üzeri ortopedik engelli kriterine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcılardan engelli olan bireylerin engel tanı türleri Tablo 3.2'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre engelli katılımcıların çoğunluğu polio sekeli tanı grubunda yer almaktadır. Polio sekeli, literatürde "poliomyelit" olarak da isimlendirilmektedir. Halk arasında ise çocuk felci olarak bilinmektedir. Çocuk felci, genellikle 15 yaş altı bireylerde görülmekte ise de nadir olarak 15 yaşın üzerindeki bireylerde de görülebilen bir hastalıktır. Bu hastalık bacaklarda ve daha az olarak kollarda felce neden olmaktadır.³¹ Dolayısıyla evlilik öncesinde ortaya çıkan bir durumdur. İkinci sırada ise felç tanı grubundakiler yer almaktadır. Bu gruptakilerin çoğunluğunu erkek eşler oluşturmaktadır. Bu gruptakilerin biri hariç diğer katılımcıların engel durumu evlilik sonrasında kaza, hastalık vb. biçimde ortaya çıkmıştır. Bir katılımcı (K-19) ise evlilik

³¹ Detaylı bilgi için bkz. <https://asi.saglik.gov.tr/liste/23-%C3%A7ocuk-felci-poliomyelit-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html>, 22.09.2022.

öncesi süreçte uygulanan yanlış tedavi nedeniyle felç olmuştur. Üçüncü sırada yer alan grup ise omurilik felci tanı grubunda yer alan katılımcılardan oluşmaktadır. Bu katılımcıların tümü erkek eşlerdir (K-1, K-16, K-18). Bu gruba dair veriler incelendiğinde tümünün kaza sonucu omurilik felci oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan sadece biri (K-16) evlilik öncesinde engelli olmuştur.

Tablo 3.1. Katılımcıları tanıttıcı bilgiler

Belge adı	Cinsiyet	Yaş	Yerleşim Yeri	Eğitim Düzeyi	Engelin evlilik öncesi-sonrası olma durumu	Engel Oranı (%)
K-1	Erkek	50-60	İlçe Merkezi	Lise	Evlilik Sonrası	80 ve üzeri
K-1-1	Kadın	40-50	İlçe Merkezi	Lise	-	-
K-2	Erkek	30-40	İlçe Merkezi	İlkokul	-	-
K-2-1	Kadın	30-40	İlçe Merkezi	Lise	Evlilik Öncesi	60-70
K-3	Erkek	30-40	İlçe Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	60-70
K-3-1	Kadın	30-40	İlçe Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-4	Erkek	40-50	İl Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	70-80
K-4-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	40 ve altı
K-5	Erkek	40-50	İl Merkezi	Yüksek Lisans	Evlilik Öncesi	40-50
K-5-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	Ön Lisans	-	-
K-6	Erkek	40-50	İl Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	50-60
K-6-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	İlkokul	-	-
K-7	Erkek	60-70	İlçe Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	40-50
K-7-1	Kadın	50-60	İlçe Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	40-50
K-8	Erkek	60-70	İl Merkezi	İlkokul	-	-
K-8-1	Kadın	60-70	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	80 ve üzeri
K-9	Erkek	40-50	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	80 ve üzeri
K-9-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	-	-	-
K-10	Erkek	70 ve üzeri	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-10-1	Kadın	70 ve üzeri	İl Merkezi	Okuryazar	-	-
K-11	Erkek	60-70	İlçe Merkezi	Lise	Evlilik Öncesi	70-80
K-11-1	Kadın	60-70	İlçe Merkezi	Ortaokul	Evlilik Öncesi	60-70
K-12	Erkek	50-60	İlçe Merkezi	İlkokul	-	-
K-12-1	Kadın	50-60	İlçe Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	70-80
K-13	Erkek	50-60	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	80 ve üzeri
K-13-1	Kadın	50-60	İl Merkezi	İlkokul	-	-
K-14	Erkek	40-50	İl Merkezi	Lisans	Evlilik Öncesi	60-70
K-14-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	Okuryazar	Evlilik Öncesi	40 ve altı
K-15	Erkek	50-60	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	70-80
K-15-1	Kadın	50-60	İl Merkezi	Okuryazar	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-16	Erkek	40-50	İlçe Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-16-1	Kadın	40-50	İlçe Merkezi	İlkokul	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-17	Erkek	40-50	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	70-80
K-17-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	İlkokul	-	-
K-18	Erkek	60-70	İl Merkezi	İlkokul	Evlilik Sonrası	80 ve üzeri
K-18-1	Kadın	50-60	İl Merkezi	-	-	-
K-19	Erkek	50-60	İl Merkezi	Lise	Evlilik Öncesi	80 ve üzeri
K-19-1	Kadın	40-50	İl Merkezi	Lise	-	-

Tablo 3.2’de yer alan veriler incelendiğinde her ikisi de halen engelli olan 7 çiftin olduğu görülmektedir. Bu çiftlere ait veriler incelendiğinde sadece bir çiftin (K-11 ve K-11-1) aynı engel tanısına sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgudan hareketle her ikisi de engelli olan eşlerin çoğunluğunun farklı engel tanı grubunda oldukları anlaşılmaktadır. Yine engel tanı gruplarına bakıldığında günlük yaşamda birbirlerine destek olabilecek şekilde tercihler yapıldığını söylemek mümkündür. Örneğin koldan ampute olan birinin ayak ampute olan biriyle evlenmesi gibi. Bu oldukça mantıklı bir tercih olarak yorumlanabilir. Bu grupla ilgili dikkat çeken bir diğer tespit ise kadın eşlerin tümünün engel durumunun evlilik öncesinde meydana gelmiş olmasıdır. Erkek eşlerde ise sadece bir tanesi (K-7) evlilik sonrası hastalık nedeniyle engelli olmuştur.

Araştırma grubunda yer alan 13 çiftte eşlerden en az biri evlilik öncesinde engel tanısı almıştır. 6 çiftin her ikisi de evlilik öncesinde engelli tanısına sahip iken 7 çiftte eşlerden birinin engel tanısı yoktur. Ancak bu grupta yer alanlardan biri evlilik sonrasında engelli olmuştur (K-7). Bu altı çiftte dair veriler incelendiğinde eşlerden sadece birinin engelli olduğu grupta erkek engelli sayısı 4 iken kadın engelli sayısı 2’dir. Bu verilerden hareketle engelli bireyler ya farklı engel tanı grubunda olanlarla evlenmeyi tercih ediyorlar ya da erkek engelliler engelli olmayan bir eş tercih ediyor yorumu yapılabilir. Başka bir ifade ile engelli olmayan kadın bireylerin engelli olan erkek ile evlenmeyi tercih edebiliyor olmalarına rağmen engelli olmayan erkek bireylerin engelli kadınlarla evlenmeyi pek tercih etmedikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3.2. Engeli olan katılımcılara ait tanılar

Engel Tanı Türü	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Omurilik felci	K-1, K-16*, K-18		3
SMA-Tip2		K-2-1	1
Sağ kol ampute	K-3*		1
Sağ kol ve diz ampute		K-3-1*	1
Her iki bacak ampute (protez)	K-4*		1
Serebral Palsi	K-5, K-14*		2
Polyo sekeli	K-6, K-11*, K-15*	K-11-1*, K-12-1, K-16-1*	6
Felç	K-7*, K-9, K-13, K-19	K-8-1	5
Ayak-bilek dönüklüğü		K-4-1*	1
Kalça çıkığı	K-10	K-7-1*	2
Ayak kısalığı		K-14-1*	1
Bel altı ampute		K-15-1*	1
MS bağlantılı yürüme bozukluğu	K-17		1
TOPLAM	16	10	26

*Eşleri de engelli olan katılımcıları ifade etmektedir.

Katılımcıların meslek dağılımı Tablo 3.3'te yer almaktadır. Buna göre katılımcıların 13'ü emekli (2 katılımcı malulen emekli olmuştur.), 15'i ev hanımı, 6'sı kamu çalışanı, 2'si esnaf, 1'i işçi ve 1 katılımcı da serbest olarak çalışmaktadır. Tablo 3.3 incelendiğinde kadın eşlerin büyük çoğunluğunun meslek sahibi olmadığı görülmektedir. Tablo 3.1'de yer alan eğitim bilgilerine bakıldığında okur-yazar ve ilkokul mezunu oldukları için kadınların meslek sahibi olamadıkları düşünülmektedir. Kamu görevlisi olan tek bir engelli kadın katılımcının olması, kadınların eğitim ve istihdamda dezavantajlılık yaşadıklarını düşündürmektedir. Bu bilgi kadın istihdamı üzerine yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Oktay ve Altunok'a göre "kadınların çalışma hayatına katılamamaları bazen bir tercih değil, zorunlu bırakılma durumudur" (Oktay Yüksel ve Altunok, 2021, s. 49). Yazarlar bu görüşlerini; kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması, ailelerin kadınların çalışmasına sıcak bakmaması, kadınların evde oturup ev işlerinde çalışması ve çocuk bakması gerektiğine ilişkin toplumsal cinsiyet algıları, kadın çalışma hayatına atıldığında çocuklarına bakacak kimsenin olmaması, kadının her meslekte çalışmaması gerektiğine yönelik tutumlara dayandırmaktadırlar (Oktay Yüksel ve Altunok, 2021, s. 49). Kadınların aynı zamanda engelli olma durumunu da yaşadıkları dikkate alındığında istihdama dahil olma imkânı daha da güçleşmektedir. Bu durum kadın engelliler açısından ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kalma anlamını taşımaktadır. Araştırma grubunda yer alan iki kadın eş katılımcı (K-4-1 ve K-5-1) üniversite mezunu olmalarına rağmen çocuklarını yetiştirebilmek gerekçesi ile çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. K-4-1 kodlu katılımcı çocuk sahibi olmadan önce 10 yıl kadar öğretmen olarak çalıştığını, engeli nedeniyle hem çalışıp hem de çocuk bakım yükünü kaldırmakta zorlandığını bu nedenle çalışmaya ara verdiğini belirtmiştir. K-5-1 kodlu katılımcı da ön lisans mezunu olmasına rağmen çocuğunun özel gereksinimli olmasından dolayı yakından ilgilenmesi gerektiğini bu nedenle çalışma hayatına girmediğini belirtmiştir.

Tablo 3.3. Katılımcıların meslek dağılımı

Meslek	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Ev Hanımı	-	15	15
Emekli	11	2	13
İşçi	1	-	1
Kamu çalışanı	5	1	6
Esnaf	1	1	2
Serbest (Müzişyen)	1	-	1
Toplam	19	19	38

Katılımcıların gelir durumu ile ilgili bilgiler Tablo 3.4'te verilmiştir. Kadın katılımcıların 15'i ev hanımı olduklarından dolayı herhangi bir gelirleri bulunmamaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki sadece 4 kadın katılımcının kendine ait bir gelir kaynağı vardır. Buna karşın erkek katılımcıların tümünün ekonomik gelire sahip oldukları anlaşılmaktadır. Aşağıda yer alan tablo incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun asgari ücret seviyesi veya altında gelire sahip oldukları görülmektedir. Asgari ücret üzerinde gelir seviyesine sahip olanların çoğunluğunu ise kamu çalışanı bireyler oluşturmaktadır.

Tablo 3.4. Katılımcıların gelir durumu

Gelir grubu (TL)	Sayı
3000-4000	7
4001-5000	5
5001-6000	5
6001 ve üzeri	6
Toplam	23

Araştırmanın bulgularını yorumlamada etkili olabilecek bir diğer değişken de aile üye sayısıdır. Zira ailenin yapısı ilişki süreçlerini de doğrudan etkileyebilmektedir. Geniş aile ya da çekirdek aile yapısına sahip olmanın hem avantajı hem de dezavantajları vardır. Bu nedenle aile yapısına dair bilgiler de sorgulanmıştır. Tablo 3.5'te aile üye sayısı verilmiştir. Bulgular incelendiğinde katılımcıların tamamına yakınının çekirdek aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. Sadece bir çift geniş aile yapısına sahiptir. Katılımcı 7 çift yalnız yaşamaktadır. Bu çiftler ya hiç çocuk sahibi olmamışlar ya da çocukları yetişmiş olup aileden ayrı yerlerde yaşamaktadırlar. Tablo 3.5'de yer alan bulgular, Türkiye'nin batı bölgelerinde bulunan il ve ilçe merkezinde yaşayan aile

yapıları ile benzerlik göstermektedir. Yalova'nın da Türkiye'nin batı bölgesinde yer alması nedeniyle elde edilen bulgulardaki benzerlik olağan olarak kabul edilebilir.

Tablo 3.5. Katılımcıların aile üye sayısı

Aile Üye Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
2		x					x	x		x	x	x				x			
3	x		x		x					x									
4				x													x		x
5						x								x	x				
6									x									x	

Çiftlerin çocuk sahibi olup olmaması ve çocuk sayısı evlilik yaşamını birçok açıdan etkileyebilmektedir. Bu nedenle araştırma bulgularının yorumlanmasında çocuk sahibi olma durumu da önemli bir değişken olarak ele alınmıştır. Eşlerin çocuk sahibi olma ve çocuk sayısı Tablo 3.6.'da verilmiştir. Katılımcı eşlerin büyük çoğunluğunun 2 veya 3 çocuğa sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgu Türk ailesinin ortalama çocuk sayısı ile benzerlik göstermektedir. 5 çiftin ise çocuk sahibi olmadıkları görülmektedir. Buna karşın büyük bir çoğunluğun çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Çocuk sahibi olmamak ya da olamamanın yaşanan sağlık sorunları, istememe, doğurganlık yetisinin olmaması gibi birçok nedeni olabilmektedir. Çocuk sahibi olmayan çiftlere ait veriler incelendiğinde engel durumlarının evlilik öncesinde meydana geldiği görülmektedir. Çoğunluğun tanısı ise polio sekelidir. K-2-1, SMA-Tip2 tanısına sahip olduğundan dolayı zaten çocuk sahibi olmaları sakıncalı görülmektedir. Bu gruptaki kişilerin çocuk sahibi olabilmesi için özel uygulamalar gerekmektedir. Çocuk sahibi olmayan çiftler içinde 5 çiftten ikisinde erkek eşin herhangi bir engeli yok iken kadın eşlerin tamamı engellidir. Kadın engelli katılımcı sayısı toplam 10'dur. Diğer 5 engelli kadın katılımcıların ise çocukları bulunmaktadır. Engeli olmayan 9 kadın katılımcının ise tamamı çocuk sahibidir. Evlilik sonrasında engelli olan çiftlerin de tamamı çocuk sahibidir. Buna karşın evlilik öncesinde engeli olan çiftlerden de çocuk sahibi olanlar vardır. Çocuk sahibi olup olmamanın engelli olmakla doğrudan ilintili bir durum olmadığı söylenebilir. Bireylerin yaşamış oldukları sağlık sorunları, doğurganlık yetisi, geçirilen ameliyatlar, içinde bulunulan sosyo-ekonomik şartlar vb. unsurlar kişiye özel olarak değerlendirilmelidir. Engelin oluş biçiminin bir hastalığa bağlı

olarak geliştiği grupta yer alan katılımcıların genel olarak çocuk sahibi olmadıkları görülmektedir. Buna karşın doğuştan veya sonradan uzuv kaybı veya eksikliği olanların da çocuk sahibi olabildikleri görülmektedir. Sonuç itibari ile ortopedik engelliler çocuk sahibi olabilir ya da olamaz şeklinde bir genellemenin yapılması doğru olmayacaktır.

Çocukların sağlığı bilgisi de araştırmanın bulgularının yorumlanması açısından da önemli görülmektedir. Bu nedenle çocukların sağlık durumu da araştırılmıştır. Tüm katılımcıların çocuk sayısı toplamda 33'tür. Çocukların hiçbirinde sağlık sorunu bulunmamaktadır. Buna karşın sadece iki çiftin çocuklarında, down sendromu ve mental retardasyon tanısı vardır. Bu iki çiftin ortak bir noktaları bulunmaktadır. Şöyle ki her iki çocuğun babalarının engel türü serebral palsidir. Çocukların tümünde sağlık sorunu bulunmaması, engellilerin çocuk yetiştirme konusunda da yetkin olduklarını göstermesi açısından pozitif algı oluşturacak bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 3.6. Katılımcıların çocuk sayısı

Çocuk Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	x		x		x														
2				x				x			x						x		x
3						x				x			x	x				x	
4																			
5									x										

Barınma, yeme içme gibi temel yaşamsal bir ihtiyaçtır. Barınma her insan için önemli bir konu iken engelliler için daha önemli hale gelmektedir. Özellikle ortopedik engelliler için ise çok daha önemli bir olgudur. Zira ortopedik engelli bireyler için en hayati ihtiyaçlardan biri erişebilirlik ve güvenlidir. Bu bağlamda yaşanılacak konutun tipi ortopedik engelli ve ailesi için bir tercih sebebi olmaktadır. Araştırma grubunda yer alan katılımcıların yaşadıkları konut tipine dair bilgiler Tablo 3.7'de yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun tek katlı müstakil ev, apartman zemin veya giriş üstü katları tercih ettikleri görülmektedir. Tek kat müstakil ev ile apartman zemin kat tercih edenler koltuk değneği kullanamayıp sürekli tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan katılımcılardır. Yürüme güçlüğü çeken ya da koltuk değneği kullanabilenler ise asansör olması halinde binaların üst

katlarında yaşayabilmektedirler. Asansör olmayan binaların da genellikle ya giriş üstü ya da en fazla 1-2. katları tercih edilmektedir. Sürekli tekerlekli sandalye kullanan katılımcılar asansör olsa bile üst katlarda yaşamayı tercih etmemektedirler. Zira olası bir yangın, deprem durumunda ilk önce elektrikler kesilmektedir. Dolayısıyla tahliye olma güçlüğü yaşanması muhtemeldir. Ayrıca asansörlerin arıza yapması ve her asansörün tekerlekli sandalye standartlarına uygun olmaması da ayrı bir neden olarak gösterilebilir.

Tablo 3.7. Konut tipi

Konut Tipi	Sayı
Apartman (Asansörlü)	2
Apartman (Asansör yok)	2
Müstakil (İki katlı dışarıdan asansörlü)	1
Müstakil (Tek kat)	5
Apartman (Zemin kat)	5
Apartman (Giriş kat)	4
Toplam	19

3.9.1.2. Evlilik süresi

Evlilik başlangıcı belli ancak bitişi belli olmayan bir süreçtir. Özellikle son yıllarda artan boşanma oranları bu durumu daha anlamlı kılmaktadır. Dezavantajlı olarak değerlendirilen gruplar açısından evlilik müessesini kurmak ve sürdürebilmek toplum nezdinde ayrıca merak edilen bir durumdur. Bu bağlamda araştırma bulgularının yorumlanmasında evlilik süresine dair bulgular da yol gösterici olacaktır. Tablo 3.8'deki veriler incelendiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının 21 ve üzeri yıl evlilik süresine sahip oldukları görülmektedir. Bu grupta yer alan 5 çift evlilik öncesinde, 5 çift de evlilik sonrası süreçte engel durumunu yaşamışlardır. 8 çift, 6-20 yıl arası evlilik süresine sahiptir. Sadece 1 çift, 5 yılın altında bir süreye sahiptir. Bu veriler araştırmanın bulgularını yorumlamada katkı sağlamaktadır. Zira evlilik doyumu ve yaşamı bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla kısa süreli evliliklerden elde edilecek verilerin çok sağlıklı bulgular sunmayacağı ortadadır. Örneğin katılımcılardan bir çift (K11 ve K11-1) evlilik öncesinde engelli iken evlenmişler, çocuklarını dahi evlendirmişler ve torun sahibi olmuşlardır. Bu engelli çiftin 39 yıllık uzun süreçte yaşadıklarına dair bulgular araştırmaya ayrı bir değer kazandırmıştır. Ayrıca ortopedik engelli bireylerin de evlilik yaşamlarını diğer bireyler gibi uzun sürdürebildikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3.8. Evlilik süresi

Süre	Sayı
21 ve üzeri	10
16-20 yıl	1
11-15 yıl	3
6-10 yıl	4
0-5 yıl	1
Toplam	19

*Araştırma sınırlılığı gereğince 2 yıl ve üzeri evliler dahil edilmiştir.

3.9.1.3. Evlilik biçimi

Evlilik ilişkisi çeşitli biçimlerde tesis edilebilmektedir. Bunlar toplumların sosyo-kültürel yapılarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Araştırma grubunda yer alan katılımcılara ait evlenme biçimini gösteren veriler Tablo 3.9’da sunulmuştur. Katılımcıların yarıdan fazlası çeşitli şekillerde tanışarak evlilik süreçlerini başlatmışlardır. Görücü usulü ile evlilik yapan katılımcı çift sayısı 7’dir. Bu grupta yer alanların iki tanesi evlilik öncesinde engellidir. Diğer 5 çift ise evliliklerinden sonra engel durumunu yaşamışlardır. Yine bu grupta yer alanlardan bir çift dışında tamamına yakını 50 ve üzeri yaştaki bireylerden oluşmaktadır. Bu gruptakilerin ortalama evlilik sürelerinin 32 yıl olduğu dikkate alındığında bu tercihlerin olağan olduğu düşünülmektedir. Katılımcılardan iki çift ise kaçarak evlenmişlerdir. Bu iki çiftin de yaşları 60 ve üzerindedir. Çiftlerden biri 50, diğeri ise 40 yıldır evlilerdir. Evlilik yapılan yıllar 1970-1980’li yıllara denk gelmektedir. Gerek görücü usulü gerekse kaçarak evlenenlerin evlilik başlangıç dönemlerinin toplumsal özellikleri dikkate alındığında kabul edilebilir bir durum olarak görülmektedir. Buna karşın tanışarak evlenen katılımcıların, yaş ve evlilik süresi ortalamaları dikkate alındığında toplumsal hayata daha aktif katılmaya başladıkları 2000’li yıllara denk geldiği görülmektedir. Özellikle internetin yaygınlaşması ile birlikte sosyal medya platformlarında tanışmalar daha da kolay olabilmektedir. Ayrıca son yıllarda engellilerin eğitim, istihdam ve diğer sosyal ortamlara katılımının teşvik edildiği birçok uygulama da bireylerin birbirlerini yakından tanımalarına fırsat sunmaktadır.

Tablo 3.9. Evlilik biçimi

Evlilik biçimi	Sayı
Tanışarak (Arkadaş aracılığıyla)	2
Kaçarak	2
Tanışarak (Akrabalar aracılığıyla)	1
Tanışarak (Aile büyükleri aracılığıyla/Görücü usulü)	7
Tanışarak (Bireysel)	7
Toplam	19

3.9.1.4. Sağlık ve cihaz kullanım durumu

Sağlık olgusu evlilik doyumunu ve evlilik yaşamını doğrudan etkilemektedir. Öyle ki her şeyin yolunda gittiği evlilikler, eşlerden birinin ya da her ikisinin yaşadığı uzun süreli sağlık sorunları nedeniyle sonlanabilmektedir. Ortopedik engellilik kendi içerisinde birçok alt türe ayrılmaktadır.³² Bunların bir kısmı doğum öncesi olabileceği gibi bir kısmı da kaza ve hastalıklara bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Her iki durumda da ortopedik engelli bireyler, engelin beraberinde getirdiği birçok sağlık sorununu da yaşayabilmektedirler. Tablo 3.10'da katılımcıların sağlık sorunları hakkındaki bulgulara yer verilmiştir. 38 katılımcıdan 21'i sağlık sorunu yaşadığını belirtmiştir. Araştırma grubunda engeli olmayan katılımcı sayısı 12'dir. Katılımcılardan 5 çift herhangi bir sağlık sorunu belirtmemiştir. Her ikisi de sağlık sorunu belirten çift sayısı 5'tir. Diğer 9 çiftte ise eşlerden en az biri sağlık sorunu yaşanmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan 19 katılımcıdan 10'unun tansiyon/hipertansiyon bildirmesi dikkat çekici bir bulgudur. Öne çıkan diğer hastalıklar ise troid ve kalp hastalıklarıdır.

Sağlık sorunu var diyenlerin tümü engelli değildir. Engelli olmayan bireyler de sağlık sorunu yaşamaktadır. Burada temel alınan kriter bireylerden ziyade çiftlerden biri veya her ikisinin sağlık sorununun olup olmamasıdır. Zira araştırılmak istenen bulgu, eşlerin kaçında sağlık sorunu yaşandığı ve bu sağlık sorununun evlilik doyumunu ve evlilik yaşamını nasıl etkilediğidir.

Çiftlerin çoğunluğunda engelin yanı sıra sağlık sorunları da görülmektedir. Bazı çiftlerde engeli olan eşte sağlık sorunu var iken bazılarında ise engeli olmayan eşte sağlık sorunu bulunmaktadır. Bunların içerisinde engele bağlı sağlık sorunu

³² Bknz. Bölüm 2.4.1.

olabileceği gibi, engelli bireyin bakım yükünü üstlenmekten dolayı ya da kendine özgü nedenlerden dolayı sağlık sorunları yaşanabilmektedir.

Katılımcılardan engelli olanların sağlık durumunun yanı sıra cihaz kullanma durumları da ele alınması gereken bir başka değişken olarak önemli görülmektedir. Tablo 3.12’de bu verilere de yer verilmiştir. Araştırma grubunda engeli olan katılımcı sayısı 26 kişidir. Engelli olanlardan 10 katılımcı akülü araç/tekerlekli sandalye kullanmaktadır (felç ya da bel altı ampute olanlar), 3 katılımcı ise koltuk değneği kullanmaktadır. Diğer katılımcılar ise herhangi bir cihaz kullanmadan günlük yaşamlarını sürdürebilmektedirler. Sonuç olarak katılımcılardan engelli olanların yarıya yakını günlük yaşamlarını devam ettirebilmek için cihaz kullanma ihtiyacı hissetmektedirler.

Tablo 3.10. Sağlık ve cihaz kullanım durumu

Çiftler	Yaş	Sağlık Durumu	Protez, orteز, vb. kullanımı
1 Erkek	51	Sağlıklı	Tekerlekli sandalye
Kadın	47	Troid sorunu	-
2 Erkek	38	Doğuştan kalp sorunu	-
Kadın	38	Troid ve tansiyon sorunu	Tekerlekli sandalye
3 Erkek	35	Sağlıklı	-
Kadın	34	Sağlıklı	Bacaklar protezli
4 Erkek	41	Sağlıklı	Koltuk değneği
Kadın	40	Sağlıklı	-
5 Erkek	41	Sağlıklı	-
Kadın	40	Sağlıklı	-
6 Erkek	43	Kronik tansiyon	Koltuk değneği
Kadın	41	Sağlıklı	-
7 Erkek	62	Kronik tansiyon	-
Kadın	55	Sağlıklı	-
8 Erkek	68	Diyabet	-
Kadın	65	Diyabet+Tansiyon	Tekerlekli sandalye
9 Erkek	48	İdrar kaçırma	Akülü araç
Kadın	43	Astım+Guatr	-
10 Erkek	80	Mide kanseri(Mide alınmış)	Ayak-kalça protez
Kadın	71	Hiper tansiyon	-
11 Erkek	61	Sağlıklı	Sağ ayak protez
Kadın	60	KOAH+Hipertansiyon	Sağ ayak protez
12 Erkek	53	Sağlıklı	-
Kadın	54	Kronik tansiyon+Anksiyete	Sağ bacak protez
13 Erkek	59	Sağlıklı	Akülü araç
Kadın	55	Sağlıklı	-
14 Erkek	48	Vertigo	-
Kadın	45	Tansiyon+Diyabet	Ayakta platin var
15 Erkek	59	Sağlıklı	Koltuk değneği
Kadın	54	Sağlıklı	Akülü araç
16 Erkek	40	Nöropatik ağrılar	Tekerlekli sandalye
Kadın	44	Sağlıklı	Akülü araç
17 Erkek	48	MS’ e bağlı ilaçlar kullanıyor	Akülü araç
Kadın	47	Sağlıklı	-
18 Erkek	66	Böbrek yetmezliği	Akülü araç
Kadın	59	Tansiyon+kalp rahatsızlığı	-
19 Erkek	52	Kalp rahatsızlığı	Tekerlekli sandalye
Kadın	45	Sağlıklı	-

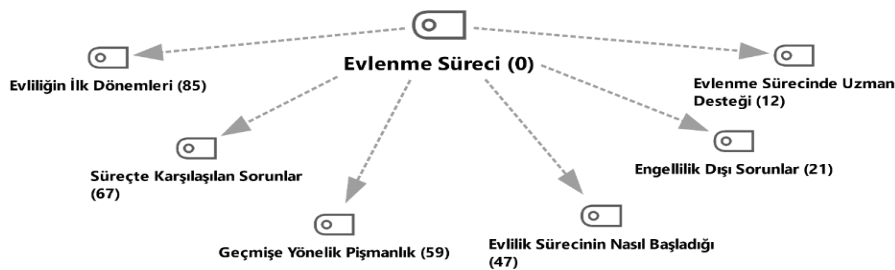
3.9.1.5. Sosyal aktiviteler

Sosyalleşme her bireyin hayatında var olan bir kavramdır. Toplum içerisinde yaşayan ve gelişen her birey diğerleriyle bir şekilde iletişim kurarak sosyal yapıların içerisinde yer almak ister. Bu doğal bir istek ve ihtiyaçtır. Zira sosyalleşme, sosyal kimliğin gelişmesi için gerekli bir eylemdir. İnsanlar sosyalleşme sürecini çeşitli unsurları kullanarak gerçekleştirirler. Bunların en başında sosyal aktiviteler gelmektedir. Buna karşın her insan benzer aktiviteleri gerçekleştirmez. İnsanlar, kendi potansiyelleri ve yapabilirlikleri ölçüsünde aktivite seçiminde bulunurlar. Ortopedik engelli bireylerin de kendine özgü yeti kısıtlamaları ya da yapabilirlikleri bulunmaktadır. Araştırma grubunda yer alan katılımcıların, günlük yaşamın rutini dışında düzenli olarak yapmış oldukları sosyal aktivitelere dair bilgiler Tablo 3.11’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde 38 katılımcıdan 11’inin düzenli bir aktivite gerçekleştirdiği görülmektedir. En çok yapılan aktivite türünün, gezinti/yürüyüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabloda dikkat çeken bir diğer veri ise “Düzenli yapılan sosyal aktiviteler nedir?” sorusuna cevap veren katılımcılardan biri dışında hepsinin bireysel aktiviteleri tercih ettikleridir.

Tablo 3.11. Sosyal aktiviteler

Sosyal Aktiviteler	Kişi Sayısı
Gezinti/yürüyüş	4
Futbol oynamak	1
El bisikleti ile gezinti yapmak	1
Fizik egzersizleri	2
Kitap yazmak	1
Enstrüman çalmak	2
Toplam	11

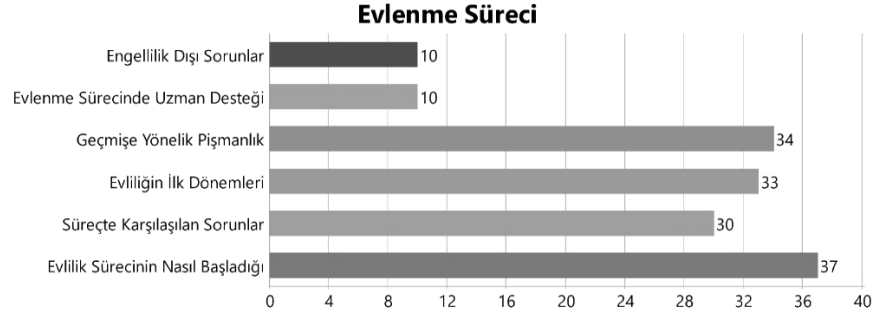
3.9.2. Evlenme süreci teması

Şekil 3.3. Evlenme süreci hiyerarşik kod alt kod modeli

Katılımcıların evlenme süreci temasına verdikleri yanıtlar 6 kod altında toplanmıştır. Bu kodlara ve frekanslarına ilişkin bilgiler Şekil 3. 3’te yer almaktadır. Buna göre

katılımcıların evlenme sürecine ilişkin kodları; evliliğin ilk dönemleri, süreçte karşılaşılan sorunlar, geçmişe yönelik pişmanlık, nasıl başladı, engellilik dışı sorunlar ve evlenme sürecinde uzman desteği alt kodlarına ayrılmıştır.

Şekil 3.4. Evlenme süreci belge temelli grafiği

Katılımcıların evlenme süreci temasına ilişkin kodlar Şekil 3.4'te yer almaktadır. Buna göre katılımcıların 37'si nasıl başladı, 34'ü geçmişe yönelik pişmanlık, 33'ü evliliğin ilk dönemleri, 30'u süreçte karşılaşılan sorunlar, 10'u evlenme sürecinde uzman desteği, 9'u evlilik dışı sorunlar kodunda fikir beyan etmişlerdir. Her bir alt koda dair katılımcı beyanları alt başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

3.9.2.1. Evlilik sürecinin nasıl başladığı

Katılımcıların evlilik biçimlerine ilişkin bilgilere Tablo 3.11'de yer verilmiştir. Toplam 37 katılımcı bu kod altında fikir beyan etmiştir. Fikir beyan eden katılımcıların 19'u erkek, 18'i ise kadın katılımcıdır. 37 katılımcı toplam 47 kez fikir belirtmiştir. Katılımcıların evlilik süreçlerine yönelik evlilik biçimleri doğrultusunda farklı ifadeler ortaya çıkmıştır. Katılımcıların; kendi çabalarıyla tanışarak, akraba/arkadaş aracılığıyla tanışarak, kaçarak ve görücü usulü biçiminde evlilik süreçlerini başlattıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların, evlilik sürecinin nasıl başladığı koduna ilişkin öne çıkan ifadeler şu şekildedir;

Tanışarak:

Ben ehliyetle uğraşıyordum orada engelliler sitesinde tanıştık. Ehliyet vesilesi ile. Sonra ben bu engelliler KPSS'sine girdim zaten bir de ders çalışıyordum sınava girdik kazandık buraya geldik burada evlendik. Eşimin ailesi burada. Benim ailem Maraş'ta. 2014'te tanıştık evlendik hocam bu kadar. (K-3)

Ortak arkadaşlarımız vardı aynı ortamda denk geliyorduk sürekli ama bir tanışıklık yoktu daha sonrasında ben Yalova'ya yazları gelen biriydim babaannemler burada oturduğu için sadece yaz tatilinde buraya gelirdim işte yaz tatilinde buraya geldiğimde ortak arkadaşlarımızdan birini beklerken o arkadaşımız gelmedi o arada da eşim geçiyordu "bunu mu bekliyorsun eşlik edeyim mi" diye sordu hava kararmaya başlamıştı ve ben de

20 yaşındaydım daha. Öyle eşlik ederken sohbet, muhabbet ilk defa konuşma geçti kendinden bahsetti çalışmasından o sıra kamu dairesinde çalışıyordu sonrasında bir şeyler oldu ben ondan hoşlandım o da benden hoşlandı. (K-19-1)

Türkiye Sakatlar Derneğinde tanıştık. Geniş bir arkadaş topluluğu vardı. Hanım beni beğenmiş ilgi gösterdi ben de yanaştım ona. (K-11)

Katılımcıların tanışarak evlenme cevabına verdikleri yanıtlar incelendiğinde engellilerin bir araya gelebilecekleri ortamlarda bir araya geldikleri görülmektedir. Engelli dernekleri, internet siteleri, sosyal medya gibi ortamların engelli bireyler için kendilerini ifade etmek, aynı süreçleri yaşayan kişilerle bir araya gelmek açısından önemli birer araç olduğu anlaşılmaktadır. Köten ve Erdoğan (2014, s. 335) tarafından yayınlanan bir makalenin özet bölümünde yer alan “bedensel engelli gençler gerçek dünyada sosyal hayata katılabildikleri oranda güçlü ve zayıf bağlarını sanal dünyada da etkin ve verimli şekilde kullanabilmektedirler” ifadesi yukarıda yer alan tespiti desteklemektedir.

Arkadaş aracılığıyla tanışma:

İşten geliyorum, eve gidiyorum dedim. Yenge dedim kız yok. Var çocuğum dedi, benim dedi ablamın kızları var dedi. Dedim bana verir misiniz, verirler mi bana? Dedim kız, Kızı verirler mi dedim, buraya dedim pazar günleri dedim gelir mi gelmez dedi. Kız dedi göndermezler buraya tamam dedim ondan sonra ben yenge dedim sen onunla bir görüş. (K-7)

İşte işyerindeki arkadaşım vasıtasıyla o zaman güzeldi birbirimizden hoşlandık zaten evliliğimiz onun üzerine oldu. Benim için önemli değil kim olursa olsun. Engelli veya başka bir şey. Bana değer verdikten sonra benim için daha önemli bir şey yok. Engelli olması falan benim için hiç öyle bir şey yok. Kızlarım dedi baba evlenme diye belki ben şimdi başımın çaresine bakmak zorundayım yalnızlık Allah’a mahsus. Fazlada sürmedi zaten 1 ay içinde tanıştık nişan yaptık. (K-12)

Toplum içerisinde akraba/arkadaş aracılığıyla tanışarak evlenme oldukça yaygın bir durumdur. Burada önemli olan ise ailelerin destek verip vermemesidir. K-12, bu evliliğinden önce engeli olmayan bir kadın ile evlilik yapmış ve 3 çocuk sahibidir. Şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanmıştır. Sonraki süreçte şimdiki eşi ile tanışmıştır. Çocukları ilk başlarda evliliğe karşı çıkmışlardır. Ancak daha sonraki süreçte ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir.

Kaçarak evlenme:

Eşim beni aradı ve dedi ki ben ailem ne derse desin böyle bir karar alıyorum sende benimle bu yola çıkıyor musun, sen ne düşünüyorsun ileriye yönelik bana güveniyor musun her şeyden önce diye sordu bende tabii ki bu yola çıkma kararı aldım. 1+1 bir ev tuttular bir arkadaşı var engelli eşi de engelli o arkadaşının belki onun daha çok desteği oldu onu ben onlara kayıvalide ve kayınpederim derim her şeyimizde yanımızdalar. Sonra ev tuttu Konyalıların biliyor musunuz bilmiyorum ama yer minderinde oturmayı çok severler. Biz bilmiyorduk. Uzun sünger minderleri var yastıkları var sert bir cisimden. Sonra onunla beraber eşya da yok o şekilde yaşadık 1-2 ay. (K-16-1).

K-16-1 kodlu katılımcı, kadın engellidir. Evliliğe karşı çıkan taraf ise erkek eşin (K-16) ailesidir. Karşı çıkmalarının gerekçesi ise K-16'nın da engelli olmasıdır. K-16'nın bu duruma yönelik ifadeleri şu şekildedir; "Eşim de engelli olduğu için karşı çıktılar. Ailem karşı çıkmasına rağmen ben direndim." Ailenin yaklaşımına göre engelli bir erkeğin engelli bir kadın ile evlenmesi ileride aileye başka yükler getirecek olmasıdır. Dolayısıyla engelli bir erkeğin engeli olan bir kadınla evlenmesi doğru bir tercih olarak görülmemektedir. K-16, kendisi de engelli olmasına rağmen engelli bir kadınla evlenmeyi tercih etmesini kendine göre haklı bir gerekçeye dayandırmaktadır. Şöyle ki K-16, geçirmiş olduğu bir trafik kazası sonucunda engelli olmuştur. Kaza öncesi süreçte engelli olmayan bir kadınla ilk evliliğini yapmıştır ve bir çocukları da bulunmaktadır. Kaza sonrası kendisinin artık yürüyemeyeceği anlaşıldığından eşi kendisini terk etmiştir. K-16 engelli olduktan sonra, kendisini anlayabilecek bir kişinin ancak engelli biri olduğunu düşünerek K-16-1 ile evlenmeye karar vermiştir.

Görücü usulü ile evlenme:

Görücü usulüyle oldu işte aileler birbirini tanıyordu zaten onlar gördüler aileye sordular ister mi diye bu şekilde. (K-6-1)

Anne baba sayesinde tanıştık. Anne baba görmüş kızı beğenmişler. Küçüktü zaten. (K-13)

Üvey annemin kardeşiydi. Benim haberim yoktu söylediler bende karşı gelemedim. (K-8-1)

Akraba aracılığıyla tanışarak:

Gördük tanıştık zaten akrabayız. Birbirimizi sevdik o şekilde evlendik. (K-9)

3.9.2.2. Süreçte karşılaşılan sorunlar

Süreçte karşılaşılan sorunlar koduna katılımcılardan toplam 30 kişi yanıt vermiştir. Bunlardan 14'ü erkek, 16'sı ise kadın katılımcıdır. 30 katılımcının toplamda 67 defa soru hakkında fikir beyan ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların evlilik sürecinde karşılaştıkları sorunların başında engellilik kaynaklı sorunlar gelmektedir. Katılımcılar ailelerinin ya da eşinin ailesinin engelli olduğu için istemediklerini yoğun bir şekilde dile getirmektedir. Buna göre katılımcıların süreçte karşılaşılan sorunlar koduna ilişkin öne çıkan ifadeleri şu şekildedir;

Hayatımın geneli ile karşılaştığımda beni öyle çok zorlayan bir şey olmadı rahmetli kayınpeder kendisi de engelli olduğu halde çok direnç gösterdi bana göre gereksiz bir direnç onun haricinde herhangi bir zorlukla karşılaşmadım diyebilirim. (K-4)

"Aileme açtım durumu tabii yürüme engelli olduğun öğrenince işin boyutu değişti kabul etmediler, istemediler. Ben ısrar ediyordum tanışmaları için çünkü hiç görmeden sadece

yürüme engelli olduğunu öğrendikten sonra her şey koptu. Uzun süre ben baş etmeye çalıştım güzellikle olsun, tanışsınlar.” (K-19-1)

Sen engellisin o engelli siz bu işi başaramazsınız dediler. Çocuk olsa çocuğa bakamazsınız gibi konuşmalar oldu. (K-11).

Ailelerden sıkıntılar oluyordu. Kendi aramızda biz şey dedik mesela ben dedim kendim gibi birisiyle evleneceğim, ilerde ailesi, akrabaları hiç kimse beni aşağılamayacak dedim. Birbirimizi bulalım dedim ve ne o bana bir şey söyleyebilecek ne ben ona bir şey söyleyebileceğim çünkü insanlar acımasız gerçekten. Çok şükür aldığım en iyi karar oldu [eşim]³³ yönünde ama zorlukları da çok oldu. Bir evi kurarken kendi başımıza yapamadığımız bir sürü eksiklikler. Mesela bir perde asamıyorduk. (K-14-1)

Zaten biz severek evlendik benim ailem istemiyordu evlenmemi eşimle alakalı bir şey değil bu. Eşimi tanımıyorlardı zaten. Eşim de engelli olduğu için karşı çıktılar. Ailem karşı çıkmasına rağmen ben direndim. İstemediler, evimi tuttum. İlk önce gittim bir arkadaşımın hanımıyla beraber istedik ev tuttum içini döşedim. Sonra fazla direnmediler düğününe geldiler. O dönemleri aileme çok şeyim oldu. (K-16)

Sadece benim ailem tarafından sorunlarla karşılaştık. Çünkü eşimi istemediler engelli diye. (K-11)

Valla benim adım total gelindi kısa ve öz. (K-11-1)

Ailelerin istememesi bağlamında verilen yanıtlardan öne çıkanlardan biri K-11-1 kodlu katılımcının ifadesidir. Katılımcı engel durumu nedeniyle eşinin ailesi tarafından istenmediğini ve engeli sebebiyle etiketlendiğini ifade etmektedir.

Evlilik öncesinde engel durumuna sahip olan katılımcılardan bazıları eşi ve eşinin kök aile çevresi tarafından dışlanmaktan çekindiği için engelli bir kişi ile evlenmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir.

Kendi aramızda biz şey dedik mesela ben dedim kendim gibi birisiyle evleneceğim, ilerde ailesi, akrabaları hiç kimse beni aşağılamayacak dedim. Birbirimizi bulalım dedim ve ne o bana bir şey söyleyebilecek ne ben ona bir şey söyleyebileceğim çünkü insanlar acımasız gerçekten. (K-14-1)

3.9.2.3. Evliliğin ilk dönemleri

Katılımcıların evliliklerinin ilk dönemlerinde yaşadıkları sorunlar evliliğin ilk dönemleri kodu altında toplanmıştır. Evliliğin ilk dönemleri ile ilgili toplamda 33 katılımcı fikir belirtmiştir. Fikir belirtenlerin 16’sı erkek, 17’si ise kadın katılımcıdır. 33 katılımcı toplamda 85 kez evliliğin ilk dönemi ile ilgili fikir belirtmiştir. Buna göre katılımcıların evliliğin ilk dönemleri koduna ilişkin öne çıkan ifadeler şu şekildedir;

İlk aylarında kazadan sonra zaten evlendik 12 gün sonra kaza yaptık. Maddi olarak biraz zorlandık çünkü benim her türlü aracım gerecim bizim gibilerin çok pahalı. Bizim de sadece o zaman bir maaşımız vardı Allah razı olsun fabrikada bırakmadı maaşım devam ettirdi iş kazası falan değildi ama yine de devam etti sigortamı da yatırdılar. Biz o zaman kirada oturuyorduk. Kırımız o bu, ondan sonra hastanenin gerektirdiği şeyler bayağı pahalıydı. Mahkeme sürecimiz 4 yıl sürdü hiçbir türlü 8’e 8 karşı taraf hatalıydı ama hiçbir şekilde bir maddi gelir olmadı oradan.4 yıl kendi şeyimizle avukatı olsun o bu olsun

³³ Etik kurallar gereğinde katılımcı tarafından verilen eş ismi yerine [eşim] yazılmıştır.

masrafları kendimiz karşıladık. Evlilikte yeni evlisin o da çok zorladı yani. Eşimde tam evli olarak evlilik hayatlarımızı tanıyamadık o zaman da...nasıl anlatayım şimdi onu ki. (K-1)

Dolayısıyla [eşimle]³⁴ evlendim ailemi karşı çıktı görüşmediler falan o süreçte benim zorlandığım tek şey eşimin ailesine uyum sağlamaktı. Onlar daha muhafazakâr, daha kapalı hem dini hem yaşam açısından benim ailemden çok farklılardı bir de beraber oturmak durumundaydık paldır küldür evlenince tabii ev yok bir şey yok sadece çalışıyor ben öğrenciydim geldim dolayısıyla bir tek o hayata adapte olmak beni zorluyordu. O sıra onun rahatsızlığı dışında bir rahatsızlık hissetmedim. (K-19-1)

İlk defa şehir dışına çıktım. Erzurum'dan hiç çıkmamıştım ilk defa çıktım onun verdiği süreç var. Affedersiniz ilk geldiğimde hemen hamile kaldım onun psikolojisi var. O dönem biraz zorlu geçti. (K-17-1)

Tabii bir şeyler değişti. Çok arkadaşım vardı arıyorlardı “x gel” diyorlardı çıkıyordum. E şimdi evlilik oldu arkadaşlarım gel dedi mi hanımın yüzüne bakıyoruz. O bir kere öyle oldu o değişti. (K-14)

Affedersin, Bir şey daha söyleyeyim; Üsküdar'da oturuyoruz daha çocuğun bir tanesi var o zaman. Gemiler tamire geldiği zaman bize para vermezlerdi, uzak diye sigortadan düşürürlerdi. Bir 15 gün sıkıntı çektim. Yokluk işte... Bir gün evlenme yüzüğümü bozdurdum, o çok koydu bana. Gittik kuyumcuya, girdiğim zaman elim titremiş, böyle kuyumcu düşük bir para verdi. Aldım kuyumcudan çıktım, yani çok üzül müştüm o zaman, hatırayı bozduğum için çok üzül müştüm. (K-10)

Şöyle diyeyim size bizim 2 çocuğumuz olduğunda ve abisinin çocuğu olmadığını da açık ve net konuşuyorum çocuğumu büyük oğlumu siz büyütmezsiniz diye almak istediler. Onun ailesi ama benim değil. Asla dedim. 2. Si oldu onu da istediler ölürüm de vermem dedim. Benim ailemde böyle problem yok hocam söyledim ya ben sakat olarak büyüdüm. (K-11-1)

3.9.2.4. Geçmişe yönelik pişmanlık

Geçmişe yönelik pişmanlık kodu altında fikir beyan edenlerin toplamı 34 katılımcı olmuştur. Bunlardan 16'sı erkek, 18'i ise kadın katılımcıdır. 34 katılımcı, 59 kez pişmanlıkla ilgili görüş belirtmiştir. Başka bir ifade ile pişmanlıkla ilgili birden fazla fikir beyan eden katılımcılar olmuştur. Buna göre katılımcıların geçmişe yönelik pişmanlık koduna ilişkin öne çıkan ifadeleri şu şekildedir;

Evlenirken benim ailem mesafeli durdu işte sen engellisin o engelli olmaz der gibi. Onları ikna etmek isterdim. Mesela babam falan düğüne gelmediler gelselerdi iyi olurdu. Burayı düzeltmek isterdim yani. Onun dışında düğünümüz güzeldi annem buradaydı babamla kardeşlerim de gelseydi bu sürece katılsalardı iyi olurdu onu düzeltmek isterdim. (K-3)

Belki eşimle çok şey yapamadık yani tanışma telefonla oldu çünkü o Antalya'da oturuyordu ben Kastamonu'daydım tayinim oradaydı. Telefonla görüştük evlenene kadar, tabii o süreçte belki daha çok bir araya gelseydik, belki en azından birbirimize daha çok anlayabilirdik diye düşünüyorum geri dönecek olsam bu kadar uzak telefonla değil de daha çok yüz yüze görüşmek yapmak isterdim. (K-5)

İkimizin arasındaki herhangi bir konu değil de evlilik ritüellerinin olmamasını isterdim. (K-6)

Biraz sosyal hayatım çok hareketliydi benim. Alkollüydüm de kaza yaptığım anda gerçi ben kaza yapmadım yolcuydum o arabada ama alkol almazdım, sağlam olmama rağmen keşke şimdiki eşim o zaman karşıma çıksaydı. Onun haricinde kazadan sonra

³⁴ Etik kurallar gereğinde katılımcı tarafından verilen eş ismi yerine [eşim] yazılmıştır.

rehabilitasyon döneminde çok daha dikkat edebilirdim. Psikolojik destek almaya kazadan sonraki ilk anda başladım. (K-16)

Her şeyden önce mutlaka biraz daha fevri davranmaktansa çünkü ben eşimi tanıyalı 1 ay olmuştu bu kadar çabuk evlilik kararı almazdım biraz daha onu da ikna etmek anlamında ya da ailemi ikna etmek anlamında görüşmelerini tanışmalarını isterdim. Annem hatta şu an eşimi benden daha çok seviyor, ben uyumsuzum benim huylarımı sevmez. O yüzden şu anki aklımla geri dönecek olsam onlara daha kapsamlı bir şekilde anlatmaya çalışırdım, bu işin olabileceğini anlatırdım. Vazgeçmezdim. (K-19-1)

Çocuklarla birlikte yaşamak istemezdim bir de eşimi biraz daha fazla tanıyabilseydim keşke. (K-15-1)

Küçük yaşta evlenmezdim. (K-8-1)

Yani biraz daha aileyi tanımak isterdim çünkü çok bilgim yoktu büyükler birbirini tanıyordu evet aile büyükleri hatta akrabalar ama kendim bilmiyordum hiçbirini tanımadım, görmedim, bilmiyordum. Daha iyi anlaşmak için daha iyi tanımak isterdim çünkü hiçbir şey bilmeden evlendim evliliğe açık değil biri değildim ondan dolayı. (K-6-1)

Katılımcıların geçmişe yönelik pişmanlıkları kodundaki ifadeler incelendiğinde katılımcıların geçmişe yönelik pişmanlıklarının engellilik kaynaklı olmadığı görülmektedir. Eşini daha fazla tanıma, daha geç bir yaşta evlenme gibi konulardan dolayı pişmanlık yaşadıkları anlaşılmaktadır.

3.9.2.5. Evlenme sürecinde uzman desteği

Katılımcıların evlenme sürecinde uzman desteğine ihtiyaç duyup duymadıkları ya da uzman desteği alıp almadıkları konusundaki ifadeleri bu kod altında toplanmıştır. Evlenme sürecinde uzman desteği alıp almama sorusuna toplam 10 katılımcı fikir beyan etmiştir. Bu katılımcıların 5'i erkek, 5'i de kadındır. Evlenme sürecinde uzman desteği kodunda toplam 12 fikir beyan edilmiştir. Fikir belirtenlerin çoğunluğunu lise ve üstü eğitime sahip olanların yapmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca fikir beyan edenlerin 8'i evlilik öncesinde engeli olan diğer 2'si ise herhangi bir engeli olmayan katılımcılardır. Diğer katılımcılar ise uzman desteği almadıklarını belirterek herhangi bir yorum yapmamışlardır. Katılımcılardan hem kadın hem erkek katılımcıların uzman desteği alma konusunda fikir beyan etmeleri araştırma için anlamlı görülmektedir.

Belki bu konularda daha tecrübeli birisi o ilk yaşadığım problemler hakkında daha geniş bir perspektiften birtakım tavsiyeler verip benim yıllar içinde edindiğim tecrübeyi daha ham bir şekilde daha kompleks bir şekilde bana verebilirdi anlatabilirdi daha kolaylıkla daha az efor sarf ederek hızlıca çıkıp normal rutinime devam edebilirdim. (K-4)

En çok tabii ki benim açımdan psikolojik destek önemliydi evlendikten çocuk olduktan sonra 10 sene sonra çok büyük bir sıkıntı yaşadık sıkıntı uzun sürdü o dönem benim için çok zor bir dönemdi. (K-5)

Bu süreçte tabii ki kendi aileden ziyade bazı şeyler ailelere anlatılmıyor onun dışında profesyonel tabi bir yardım alabileceğim bir yer olsaydı o konuda daha rahatlıkla gidebilirdik başka türlü bir sıkıntı illaki yaşadık ama bazı şeyleri ailelerimize yansıtmıyoruz ikimizde. (K-3-1)

Ekonomik olarak çok hissettirmede eşim bana kendisi esnaflık yaptığı için çevresi çok geniş ister istemez çalışmayı seviyor. Dükkân kapandı, borçları bize kaldı. Eşyalarımızı

zaten taksitle almıştık ve kiradaydık. Kendisi emekli ama aracımız vardı kredisi vardı ekonomik olarak çok bir şey hissetmedim tabii sıkıntılar yaşadık ama eksik bir şeyimiz olmadı çok şükür. Ama maneviyat olarak psikolojik desteğe çok ihtiyacım oldu ve gittik zaten. Destek aldık. (K-16-1)

3.9.2.6. Engellilik dışı sorunlar

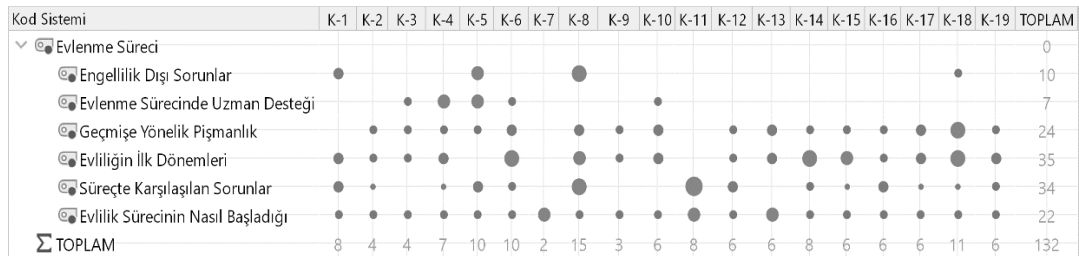
Engellilik dışı sorunlar koduna toplam 10 katılımcı detay bilgi vermiştir. Bu grupta yer alanların 4'ü erkek, 6'sı ise kadın katılımcıdır. Engellilik dışı sorunlarla ilgili toplamda 21 fikir beyan edilmiştir. Engellilik dışı sorunlar hakkında fikir beyan edenlerin tamamına yakınının il merkezinde ikamet eden katılımcılar olması dikkat çekicidir. Katılımcıların engellilik dışı sorunlar koduna verdikleri yanıtlardan öne çıkan ifadeler şu şekildedir;

Evlenme öncesindeki tek güçlüğümüz depremdi. Deprem zamanıydı bizim evliliğimiz 99'da burada evlilik yapamadık düğünü Eskişehir'de yaptık burada deprem olduğu için. Burada cenazeler falan var burada olmaz dedike sonra Eskişehir'de yaptık geldik burada bir 10 gün balayı gibi yaptık. Babamla annem Eskişehir'deydi. 10 gün sonra onları almak için arabayla gittim döndüştü kaza yaptım. Sonra bu şekilde oldu. (K-1)

Çok sağa sola vurması vardı. Bana da vuruyordu. Boğazımı sıkması, dövmesi vardı. 2 aylık evliydim evin her tarafını kırdı döktü. Karakola gittim. Aslında eşim iyi bir insan. Çok merhametli. Yedirmeyi içirmeyi de sever. Sadece çok agresif. Ufak bir şeye hemen parlıyor. Sadece evde de değil. Dışarıda, markette, otobüste bir şey oluyor. Ben eşimle oturup karşılıklı bir şeyi düzgün konuşamıyorum. Parlıyor. Argo konuşmaları çok fazla. Kaldıramıyorum. Önceden içki de çok içiyordu. Artık bu içki yılda bir ikiye düştü. Eş dost ile. Ben o kadarını bile içmesini istemiyorum. Tabii ki bazı arkadaşlara bakarak içmek istiyor. Ben de diyorum ki herkes yolunu çizer gider. Ben tonlarca ilaç kullanıyorum artık hiçbir şeye tahammülüm yok. Sinirlerim boşalıyor ağlıyorum. (K-12-1)

Sıkıntılar oldu. Kaynatam geldi neden getirdin orada bakamadın mı dedi eşim de dedi ki işten çıkınca iş bulamayınca gelmeye mecbur kaldım orada iş bulamadım ne yapalım orada boş kalınca. (K-18-1)

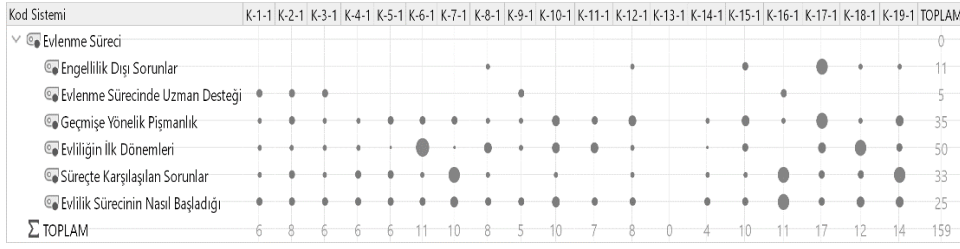
Niye nişanlı kaldık çünkü başlık parası vardı. Bizden o zamanın parasıyla 20 bin lira para istediler. Başka bir şeyimiz yok, maaşımız yok, babamız maaşı yok. Hayvancılıkla uğraşıyorduk ama o zamanlarda hayvan para etmiyordu. İneğimiz, keçimiz, koyunumuz vardı ama para etmiyordu. İnan 20 bin lirayı ödeyene kadar anca kendimizi düzeltebildik. (K-18)

Şekil 3.5. Erkek evlenme süreci ifade yoğunluğu

Erkek katılımcıların evlenme sürecine ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde evliliğin ilk dönemleri ve süreçte karşılaşılan sorunlar kodunda yoğunlaştığı

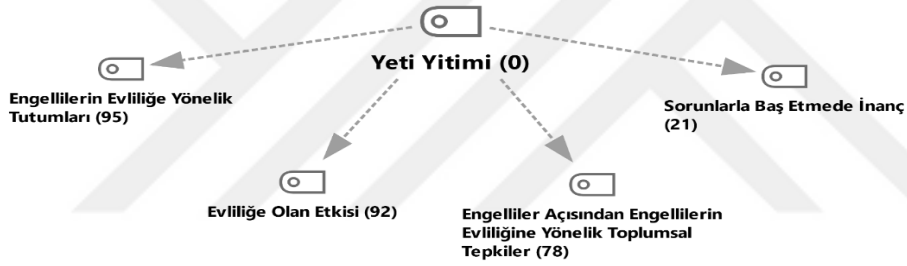
görülmektedir. K-8 kodlu katılımcının ise evlenme süreci temasında ifadelerinin yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 3.6. Kadın evlenme süreci ifade yoğunluğu

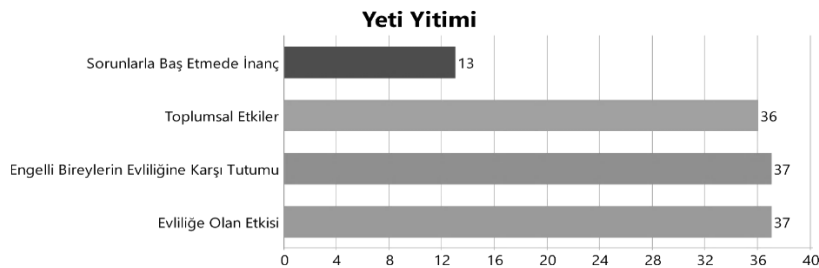
Kadın katılımcıların evlenme süreci temasına ilişkin ifade tablosu incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin evliliğin ilk dönemleri kodunda yoğunlaştığı görülmektedir. K-17-1 kodlu katılımcının ifadeleri evlenme süreci temasında yoğunlaşmaktadır.

3.9.3. Yeti yitimi teması

Şekil 3.7. Yeti yitimi hiyerarşik kod alt kod modeli

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yeti yitimi teması altında oluşturulan kodların kod temelli hiyerarşik grafiğine ve bu kodların frekansları Şekil 3.7’de yer almaktadır. Buna göre katılımcılar; 95 engelli bireylerin evliliğine karşı tutumu, 92 evliliğe olan etkisi, 78 toplumsal etkiler, 21 sorunlarla baş etme koduna yanıt vermişlerdir.

Şekil 3.8. Yeti yitimi temasının belge temelli grafiği

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yeti yitimi teması altında oluşturulan kodların belge temelli grafiği Şekil 3.23’de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların; 37’si

engelli bireylerin evliliğine karşı tutumu, 37'si evliliğe olan etkisi, 36'sı toplumsal etkiler, 13'ü sorunlarla baş etmede inanç koduna yanıt vermiştir.

3.9.3.1. Engellilerin evliliğe yönelik tutumları

Katılımcıların engelli bireylerin evliliğe karşı tutumuna ilişkin ifadeleri bu kod altında toplanmıştır. Engelli bireylerin evliliğe yönelik tutumları kodunda toplam 37 katılımcı fikir beyan etmiştir. Bunların 19'u erkek, 18'i ise kadın katılımcılardır. 37 katılımcının 95 fikir beyan ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların engelli bireylerin evliliğiyle ilgili genel olarak tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir. Bu araştırmada engellilerin evliliğe yönelik tutumları koduna dair öne çıkan ifadelerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

Burda yine aileme atıfta bulunayım ben aileyi dinlemek gerekir. Ben 28 yaşındaydım artık ben olgunluk çağına ermişim şunları düşünebiliyordum “eşimle evlensek normal bir evlilik hayatımız olur mu yani benim eksik kaldığım yerde o onun eksik kaldığı yerde ben yetişebilir miyim” bunu mesela düşündüm evet biz birbirimizle geçinebiliriz ağır engelliye eğer yine de ailenin fikri alınmalı bir orta yol bulunup engelli biri engelli biriyle evlenebilir. (K-3)

Herkes üstesinden gelir ya da gelmez onu bilmiyorum ama ben kendi açımdan hani bir daha böyle bir şey olsaydı evet evlenir miydin evet evlenirdim çünkü benim hiçbir zaman hani Allah'ın verdiği ya da oluşan şeyleri ön yargıyla yaklaşan bir insan değilim kabullenmek lazım çünkü yarın öbür gün hepimiz başına gelebilir. (K-6-1)

Ben kendimden yola çıkıyorum ben böyleyim başka bir hayat tanımıyorum. Görünüşte çok engelliyim ama engelli gibi yaşamıyorum çevremde çok takdir edilen birisiyim. Bana göre ben başarılı birisiyim normal bir insan gibi yaşıyorum dolayısıyla bacaklarımın yokluğunu hissetmedim yaşamıma yansımada yani ama benim gibi olanlar yaşamını kendi başına idame ettirebilen arkadaşlarım da var onlar çok evlenmek istiyor ama aileleri bunu çok normal karşılamıyor. Bireysel özgürlükleri fazla yok herhalde “evlenirsem sonra pişman olursam geri dönemem” gibi düşünüyorlar ama bence kendi başının çaresine bakan engelliler kesinlikle evlenmeli. (K-15-1)

Engelli olsun veya sağlam olsun. Yani evlilik insanı daha güzel derliyor, toparlıyor. Evlenmelerini isterim. (K-17)

3.9.3.2. Yeti yitiminin evliliğe etkisi

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yeti yitimi teması altında oluşturulan bir diğer kod evliliğe olan etkisi kodudur. Yeti yitiminin evliliğe etki üzerine 37 katılımcı tarafından 92 fikir beyan edilmiştir. Fikir beyan edenlerin 18'i erkek, 19'u da kadın katılımcıdır. Katılımcıların yeti yitiminin evliliklerine olan etkisinin olumlu ya da olumsuzluğu, katılımcılara göre değişmektedir. Özellikle bel altı bölgede engel yoğunluğu olan erkek katılımcılar çocuklarıyla istedikleri gibi gezemediklerini, top oynayamadıklarını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar cinsel yaşamlarının son bulmasını dile getirmişlerdir. Ev içerisinde bazı işlerin yapılamamasını dile

getirmektedirler. Katılımcıların beyanlarından öne çıkan bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Karı-koca ilişkileri açısından mesela bir erkek ne yapar evinin başında durur, evin ihtiyaçlarıyla ilgilenir ben ne kadarını karşılayabiliyorum mesela faturalar olur onları gidip ödeyebilirim çıkıp dışarı. Ne bileyim maaşımla evin ihtiyaçlarını giderebiliyorum fakat bir çocuğum var çocuğumun da ihtiyaçları var bir baba olarak ben söyleyemiyorum bana soruyor baba ne zaman iyileşeceksin ne zaman top oynayacağız ne zaman bisiklete bineceğiz ne zaman balık tutacağız bunları soruyor bana. Bunlar beni biraz üzüyor tabii. Ama yine de çok anlayışlı çocuğum da çok iyi eşim de iyi sağ olsunlar. (K-1)

Etkiliyor tabii. Bak 7 sene oldu hiç beraber olmadık mesela. Onun dışında hep ona muhtacım. Hep onun gölgesindeyim. Kendi kendime hiçbir iş yapamıyorum. (K-8-1)

Tabii ikimizin de engel durumu var. İnsanlar diyorlardı ki hani “en azından biri engelli olsa biri, diğerinin yapamadığı işi yapar ama şimdi ikisi de engelli olduğu için zor olur” Örneğin lambayı değiştirmek o da çıkamıyor ben de çıkamıyorum. Böyle sorunlar yaşadık. O zaman da kimi zaman benim kardeşim o geldi, eşimiz dostumuz geldi. O yüzden diyorum çevremizde hep bizi destekleyen insanlar oldu. (K-14)

Hatırlamıyorum çok fazla ama çünkü bayağı var. Daha çok bedensel olarak çok ihtiyaç duyduk. Çünkü hep yanımızda birileri olmalıydı bazı şeylerde. Bir yere gideceğiz ne bileyim hep destek lazımdı. Ama birbirimize destek olduk. Bastonu oldum ben onun. Kimseden destek beklemeden yapmaya çalıştık. Ben hep kendim gayret ile eşimi de teşvik ederek biz yapabiliriz neden yapamayalım dedim. Allah’a şükür bunları aşabildik. (K-14-1)

Kendimi olduğumdan farklı hissetmiyorum en başta bu var birbirimizi her koşulda tamamlıyoruz. Gene dediğim gibi yetiştirilmekle alakalı bir durum galiba bu. Ben çocukluğumdan ergenlik, gençlik dönemine kadar bizim evimizde (biz 5 kardeşiz) hiçbir zaman benim diğer çocuklardan diğer insanlardan farklı olduğum bana hissettirilmedi ben onun için hiçbir zaman kendimi engelliymiş gibi görmedim. Her türlü ihtiyaçtı, sosyal hayattı, aktiviteydi hiçbirinden eksik kalmadığım için o şekilde bir eksiklik yok. (K-2-1)

Kötü anlamda olumsuz bir etkisi olmadı çünkü en başta demiştim ben yapabileceğime inandığım şeyi yapan bir tip olduğum için eşimin görüntüsü, engeli başta rahatsız etseydi beni zaten o olmazdı. Beni başta rahatsız etmedi hiç ön yargım yoktu. (K-19-1)

Etkilemedi. Yani benim karım, bana senin ayağın sakattı da filan diye dediği olmadı. (K-10)

Çocukların ve eşinin istediğini karşılayamıyorsun. (K-9)

3.9.3.3. Engelliler açısından engellilerin evliliğine yönelik toplumsal tepkiler

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yeti yitimi teması altında oluşturulan bir diğer kod toplumsal tepkiler kodudur. Toplumsal tepkiler koduna yönelik toplam 36 katılımcı fikir beyan etmiştir. Bu katılımcıların 17’si erkek, 19’u kadın katılımcılardır. Toplumsal tepkiler koduna ilişkin toplamda 78 fikir beyan edilmiştir. Öne çıkan ifadelerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Toplum çok yanlış görüyor. Çok aşırı şekilde bir önyargıları var. Ben evlenme kararı aldığımda arkadaş çevremden de bana çok tepkili bir şekilde ön yargılar oldu ki ben arkadaşlarıma engelli birinin durumunu anlatamadığım için onlarla bağlarımı kopardım. Çünkü insanların düşünceleri değişmiyor. Yanlış bakış açısından bakıyorlar. Bugün karşıdaki kişi engelli ama yarın değil 10 saniye sonra biz sağlıklı insanların o duruma gelmeyeceğimizin garantisi yok ama insanlarda bu düşünce yok engellilere bakış açılarından ziyade bir saygıları yok toplumumuzun. (K-2)

Söyle; çevresinde engelli çocuğu veya yakın akrabası olan varsa onlar zaten ılımlı karşılıyorlar ama olmayan varsa onlar direkt sana bakıyorlar yani hiç unutmuyorum bir gün Antalya'da gezerken bir yerde oturduk. Bir şeyler yiyecektik bir tane yaşlı bir bayan vardı onu hiç unutmuyorum onu karşı masada oturuyordu eşim lavaboya gitti yanılmıyorsam, yanıma geldi ya dedi o kadar takdir ettim ki sizi neden dedi eşinizle de engelle size hiçbir problem yok dedi bile bile nasıl böyle bir insanla evlendiniz dedi olabilir dedim, ben sağlıklıyım yarın benim engelli olmayacağım ne malum dedim. Bir de öyle düşünün dedim kadın ağlayarak gitti yani yanımdan. (K-5-1)

Çok denk gelmişimdir, çok görmüşümdür, çok hissetmişimdir ama hiçbirini umursamamışımdır. Karşımdaki adam düşündüğünü anlıyor mu bu nasıl evlenmiş dediğini hissettiğim anlar olmuştur ama hiç umursamadım düşünmedim üstünde. (K-19)

Şaşıyorlar. Benim en çok aldığım tepki şaşkınlık. Neden, ne zorun var diyorlar. Bunu bir zorluk olarak algılıyorlar. Yani sanki muhtaçlık varmış gibi seni hiç kimse almadı beğenmedi de engelli biriyle evlendin. (K-19-1)

Toplumda evli engellilere yönelik olumsuz bir şeye rasgelmedim. Tuhaf gözle bakmalarına denk gelmedim yani. Herhangi bir dışlanma ile karşılaşmadık. (K-9)

Bir defa toplumun genel olarak evliliğe olumlayan bir gözle baktığını düşünüyorum hatta evlenemeyen insanlara sağlıklı olsun veya olmasın önemli değil “eksik ya da herhangi bir problemi var” gibi düşünüyor, bakıyor bu açıdan evli olan engelliler engelli oldukları halde evlendikleri için toplum gözünde 2 kat daha puan kazanıyorlar. Evli olmak engelli için toplumda bir makbuliyet, bir kabul etkeni bana göre. Kendilerine benzedikleri için engelli ve evli bireyler toplumda yalnızca kendine benzeyeni anlayabildiği için Türk toplumu belki çok da gelişmemiş toplumlar. Engelli bir birey için evlilik toplumda pozitif bir katkı sunuyor. (K-4)

Yok, hayır kesinlikle normal karşılıyorlar konuşmaları hoş oluyor muhabbetleri hoş oluyor. Öyle bize dışlayacak gibi soruları olmuyor yani. (K-7-1)

Engellilerle alakalı olarak birçok şey bilmiyor insanlar. Yani bunu engellerin de bu hayatta olduğunu onların da bu hayatta yaşaması gerektiğini evlenmesi çalışması gerektiğini bunları da anlatabilecek bir mekanizma olmalı. (K-5-1)

3.9.3.4. Sorunlarla baş etmede inanç

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yeti yitimi teması altında oluşturulan bir diğer kod sorunlarla baş etmede inanç kodudur. Sorunlarla baş etmede inanç koduna toplam 13 katılımcı fikir beyan etmiştir. Bu katılımcıların 3'ü erkek, 10'u ise kadındır. Toplamda 21 fikir beyan edilmiştir. Katılımcı ifadelerinde yeti yitimine ilişkin baş etme ve kabullenmede inanç faktörünün sıklıkla yer aldığı görülmüştür. Öne çıkan ifadelerden bazıları şu şekildedir;

Sonra ben çok kabullenen birisiyim yani Allah böyle yazmış kaderimi diye isyan da etmedim hiçbir zaman şükrettim mutluyum şimdi mutluyum çok şükür (K-1-1)

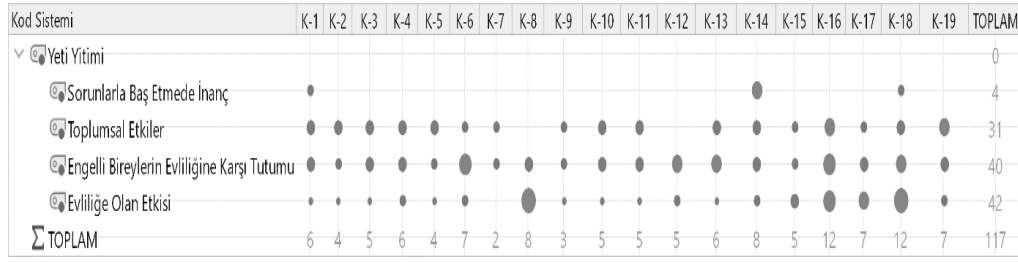
Benim için sürdürülebilir bir hayat. Kendi açımdan bakınca kendi açımdan da bakayım dinimizi açısından da bakayım Allah sevdiği kuluna dert verirmiş. Ne bir lütuf gibi görüyorum ben kendimi. (K-1)

Yani sırtında taşıma gerekiyor tam tersi bundan zevk almak gerekir ki çünkü neden burada çektiğin yükü inşallah ahirette mükafat olarak insana geri döner. (K-6-1)

Ama düşünüp düşünüp bu düşüncelerin içinde kaybolmuyorum. Allah var diyorum. Bana bunu veren Allah onun hesabını kitabını da yapmıştır diyorum. (K-14)

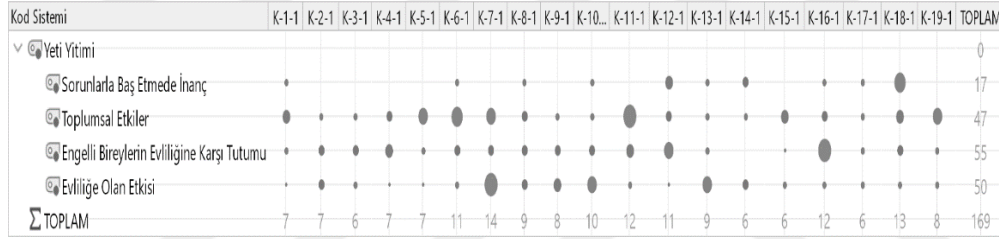
Ben bu zorluğun üstesinden gelemem dememek tam tersi onların bacağı yoksa bacağı olmak yoksan eli olacaksın kulağa yoksa kulağa olacaksın bul insan da bence bir güç

olmaması gerekiyor Yani sırtında taşıma gerekiyor tam tersi bundan zevk almak gerekir ki çünkü neden burada çektiğin yükü inşaallah ahirette mükafat olarak insana geri döner. (K-6-1)

Şekil 3.9. Yeti yitimi teması ifade yoğunluğu-Erkek

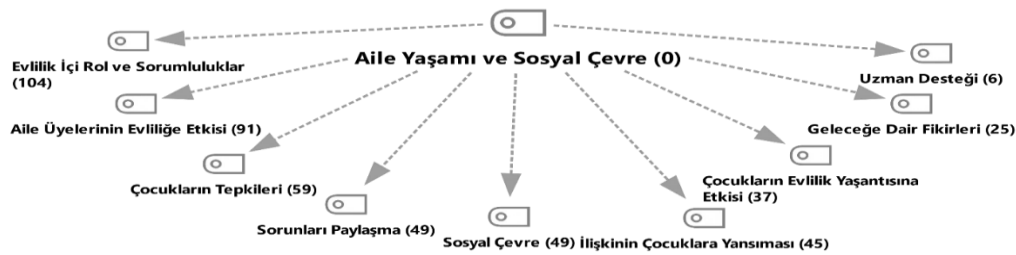
Erkek katılımcıların yeti yitimi temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde katılımcı ifadelerinin evliliğe olan etkisi ve engelli bireylerin evliliğine karşı tutumu kodunda yoğunlaşmaktadır.

Şekil 3.10. Yeti yitimi teması ifade yoğunluğu- Kadın

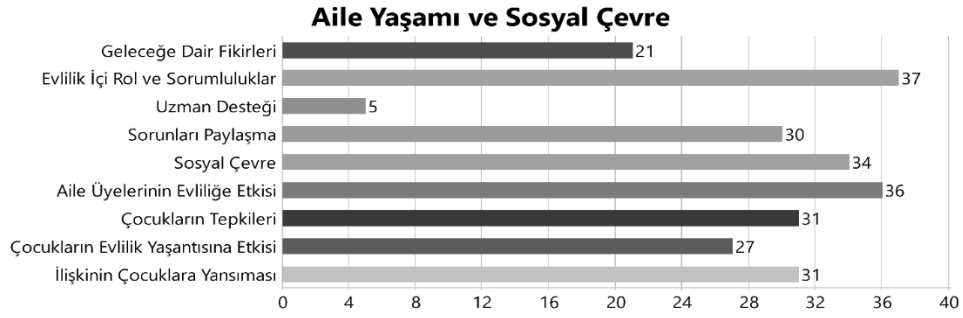
Kadın katılımcıların yeti yitimi temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde katılımcı ifadelerinin engelli bireylerin evliliğine karşı tutumu temasında yoğunlaştığı görülmektedir.

3.9.4. Aile yaşamı ve sosyal çevre teması

Şekil 3.11. Aile yaşamı ve sosyal çevre hiyerarşik kod alt kod modeli

Çalışmada oluşturulan bir diğer tema aile yaşamı ve sosyal çevre temasıdır. Aile yaşamı ve sosyal çevre temasına ilişkin oluşturulan kodlara ve kod temelli frekanslarına Şekil 3.11’de yer verilmiştir.

Şekil 3.12. Aile yaşamı ve sosyal çevre belge temelli grafik

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan kodlar ve kodların belge temelli grafiği Şekil 3.12’de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların; 37’si evlilik içi rol ve sorumluluklar, 36’sı aile üyelerinin evliliğe etkisi, 34’ü sosyal çevre, 31’i çocukların tepkileri, 31’i ilişkinin çocuklara yansıması, 27’si çocukların evlilik yaşantısına etkisi, 21’i geleceğe dair fikirleri, 5’i uzman desteği koduna ilişkin yanıt vermişlerdir.

3.9.4.1. Evlilik içi rol ve sorumluluklar

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan ilk kod evlilik içi rol ve sorumluluklar kodudur. Evlilik içi rol ve sorumluluklar kodunda fikir beyan eden katılımcı sayısı toplam 37’dir. Bunların 18’i erkek, 19’u ise kadın katılımcılardır. Beyan edilen fikir kod frekansı 104’tür. Katılımcıların aile içi rol ve sorumluluk dağılımları aileden aileye değişmektedir. Katılımcıların bazıları geleneksel aile ve kadın, erkek rollerini tercih ederken bazı katılımcılar eşit rol dağılımından yana ya da eşlerin engel durumu çerçevesinde hangi işi rahat yapabiliyorsa ona göre bir rol ve sorumluluk dağılımı yaptıkları görülmektedir. Katılımcılardan hem evlilik öncesi hem de evlilik sonrasında engelli olan bireylerin büyük çoğunluğunun eşlerine destek oldukları anlaşılmaktadır. Öne çıkan bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

Ev işlerinde ben eşime yardım ederim ve seviyorum da normalde bizim ailemizde öyle bir şey yoktur baba tarafında. (K-3)

Doğal olarak eşim çalıştığı için gelir kaynağı o. Ben de diğer işleri yapıyorum ev işlerini. (K-19-1)

Şimdi o rollerin hepsi bende. Annelik, babalık, yemek, içme, çamaşır, bulaşık hepsi bana ait. (K-8)

Bazen ederdim. Gençken daha, bulaşıklara filan ama sonra bizden geçti, şimdi kızımız yapıyor. (K-10)

Evdeki işleri ben yapamıyorum ama yönlendirme açısından yardımcı olabiliyorum. (K-9).

Tepsi taşıyabilir misin falan diye sormuştu tabii ki hayatı idame ettirecek kadar engelli olup olmadığımı merak etmişti kendi de engelli fakat benim bir bayan olarak ev işi yapıp yapamayacağım konusunda endişeliydi. Bunların hepsini yaptığımı görünce çok şükür bir sorun yapmadı. (K-3-1)

3.9.4.2. Aile üyelerinin evliliğe etkisi

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan bir diğer kod aile üyelerinin evliliğe etkisi kodudur. Aile üyelerinin evliliğe etkisi kodunda toplam 36 katılımcı fikir beyan etmiştir. Bu gruptaki katılımcıların 18'i erkek, 18'i de kadın katılımcılardır. Bu kod bağlamında toplam beyan edilen fikir kod frekansı 91'dir.

Katılımcıların bazılarının kök aile üyeleri ile sorunları olsa da çoğunluğu kök aile üyelerinin destekleyici tutum sergilediklerini ifade etmektedirler. Buna karşın katılımcıların büyük bir çoğunluğu evlilik içi sorunları aileleriyle paylaşmayı tercih etmediklerini belirtmektedirler. Öne çıkan bazı örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

Olumsuz olarak hiçbir şeyimiz yok kesinlikle. Hiçbir şeyimize karışmazlar. Her zaman için maddi veya manevi yardımcı olurlar. (K-2)

Eşimin ailesi şehir dışında annesi babası Samsun'da yaşıyor. Kardeşleri Bursa'da, Gebze'de. Ama benim tüm ailem annem, babam, kardeşlerim burada. Olumsuz hiçbir etkileri yok aslında ilişkimize ya da evliliğimize de yorum yapmak, karışmak, onu öyle yapsaydınız bunu böyle yapsaydınız gibi yorumları da yok. Biz ne yaşıyorsak tabii ki büyüklerimize biz bunu yapacağız diyoruz e tamam siz istiyorsanız yapın gibi yorumları var. Onun için her zaman destekleyiciler. (K-2-1)

Hiç karışmazlar yani şöyle yaptın böyle yaptın şöyle olsa böyle olsa gibi hiç karışmazlar. Eşimin tarafı da karışsalar da bizim lehimize olan konulara karışsalar ben de dinlerim eşim de dinler. (K-3)

Benim ailemin olmuyor daha doğrusu ben ettirmem. Ben aile içindeki şeyleri kök ailemle paylaşmayı sevmem. Dediğim gibi eşimle çok ortak noktalarımız yok özel isteklerimiz de vardır. Ortak nokta olsa da bir yerde çatışabiliyor insan çok normal ben çatıştığımda ben onu aileme yansıtmaktan hoşlanmam çünkü ben 3 gün geçmeden eşimle barışacağım ama ailem onu unutmayacak o yüzden aileme paylaşmadım. (K-19-1)

Ben köyde oturuyordum rahmetli babam biraz asabiydi. Babam konuşuyordu bende içerdeydim duyuyordum öyle laflar duydum ki çok kötüydü. Beni suçluyordu. Bana acımıyor. İş kazası yaptı bunun çoluk çocuğu bana kaldı diyor ama bu laf nereye gidiyor düşünmüyor. Köyde ev yapayım yine ana babamın yanında olayım dedim ama o lafi duyunca yaptırmadım şehirde ev yaptım. Sonra başladılar "sen bizim yanımızdan kaçıyorsun" demeye. (K-18)

Herhangi bir sıkıntı yok. Yani benim ailem daha çok destek oluyor. Yani hem eşime hem bana ama daha çok bana. (K-9-1)

Herkes öz ailesini daha çok sever galiba. Dolayısıyla ben annem ya da kardeşlerim uzun süre bende kalsınlar isterim ama eşim öyle düşünmüyor daha az gelsinler istiyor. Aynı şeyi ben de eşimin ailesi için düşünüyorum. (K-6)

Yardımcı olmak istiyorlar olumsuz hiçbir etkileri yok. (K-1)

Eşimin ailesi çok konuşan aileler iletişimleri çok iyi. Ağabeylerine böyle bağlanmışlar çok seviyorlar benim evlenme sebeplerimden birisi de o'dur ailesiyle iyi olması. Her şeyi ona sorarlar. Abi napıcaz, abi şöyle bir şey oldu, oğlum ne olacak diye çok seviyorum onların o ilişkilerini. (K-4-1)

3.9.4.3. Sosyal çevre

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda aile yaşamı ve sosyal çevre temasına ilişkin oluşturulan bir diğer kod sosyal çevre kodudur. Sosyal çevre koduna dair fikir belirten katılımcı sayısı 34'tür. Bu gruptaki katılımcıların 15'i erkek, 19'u ise kadındır. Sosyal çevre kodunda beyan edilen fikir kod frekansı ise 49'dur. Bu bölümde bahsedilen sosyal çevre, çiftlerin iletişim halinde oldukları arkadaş, iş, akraba ve komşuları kapsamaktadır. Katılımcıların evliliklerinin sosyal çevrelerine olan etkisine ilişkin yanıtları bu kodda derlenmiştir. Katılımcıların bu koda ilişkin görüşleri şu şekildedir;

Yani dışarıdan illaki soruluyor çünkü insanlar merak ediyor işte sen sağlıklı bir bireysin eşin böyle neden, neden o, neden tercih ettin, neden bir başkası değil? işte dediğim gibi illaki karşılaşıyorum ve aynı şeyler ile karşılaşacağım yani dediğim gibi tercih meselesi ben bunu böyle tercih ettim böyle istedim böyle oldu. (K-5-1)

İyidir öyle bir zararları yoktur yani öyle olumsuz bizi üzecek kelimeleri lafları yoktur her kelimeleri bizleri memnun eder. Konuşmaları... (K-7-1)

Onun arkadaşları çevresi hepsi içkiciydi onun arkadaşları hepsi içkiciydi. İçki içen nasıl olur sarhoş olur kütük gelir. Başlar bağırmaya, küfretmeye, dövmeye. İşte öyle... (K-10-1)

Çok iyi olanlar da oldu bazıları da istemedi. (K-14-1)

Aslında baktığın zaman ilk önce hep garipsiyorlardı nasıl duruyor yanında işte adam tekerlekli sandalyeye mahkum olmuş kızda (ben o zaman gencim) daha bu gencecik yaşta ailesi nasıl bırakmış bunu burada çok duydum çok yani hastanelerde duydum, normal ortamlarda duydum, kendi akrabalarımın duydum duydum yani eşimin akrabalarından bile duydum. Çevreden çok çok değişik şeyler geldi hep ama hiçbirini dinlemedim. (K-1-1)

3.9.4.4. Çocukların tepkileri

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan bir diğer kod çocukların tepkileri kodudur. Bu kod kapsamında fikir beyan eden katılımcı sayısı 31'dir. Bunların 16'sı erkek, 15'i kadın katılımcıdır. Çocukların tepkileri kodunda belirtilen fikir kod frekansı ise 59'dur. Katılımcıların çocuklarının engellilik durumları hakkındaki görüşleri bu kod altında toplanmıştır. Katılımcıların bu koda ilişkin ifadeleri şu şekildedir;

Yeni yeni yani önceden çok anlamıyordu anaokulunda falan babasının kucağına oturup her yere koşturup giderdi çok da rahat gelirdi onun kucağı ona tekerlekli sandalyede onu uçurtturuyordu ama işte ilkokul 1. Sınıftaydı gece ağlamaya başladı (oğlumda çok içlidir o konuda babasına benzemiş) işte benim babamla hayallerim vardı, sen bana dua et diyorsun benim dualarım kabul olmuyor işte (oğlum çok güzel sol ayaktır, çok güzel futbol oynar) benim babamla futbol hayatım olacaktı, hayallerim olaydı, balık tutucaktık. (K-1-1)

Yok göstermiyor zaten babalarının hasta olduğu onlar kabullendi. (K-13-1)

Şöyle nasıl anlatayım size mesela işte bir şey yaparken zorlandığını niye böyle oldu diyor Ne oldu neden gibi sorular soruyor tabii. (K-5-1)

Tabii paylaşmaz olur mu. Mesela benim okula gidip onu almamı istemezdi ilkokuldayken. Ama şu anda o yok şuanda hiçbir sorun yok. (K-16)

Ben çocuklarımın çok iyi etkilendiğini düşünüyorum çünkü çocuklarımda aynı şekilde ön yargı yok. Engelli birini gördüklerinde acıma duygusu ile bakmıyorlar çünkü kendileri de öyle biriyle büyüdüler. (K-19-1)

Utanma sıkılma hiçbir şey olmadı (K-17)

3.9.4.5. İlişkinin çocuklara yansıması

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan bir diğer kod ilişkin çocuklara yansıması kodudur. İlişkinin çocuklara yansıması kodunda toplam 31 katılımcı fikir beyan etmiştir. Fikir beyan edenlerin 14'ü erkek, 17'si ise kadın katılımcılardır. Toplam fikir kod frekansı ise 47 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların evliliklerinin çocukları üzerindeki etkisine ilişkin cevaplar bu kod altında toplanmıştır. Katılımcılardan bazılarının ait ifadeleri şu şekildedir;

Yani şöyle bir şey ilk zamanlar mesela küçüktü anlamıyordu ama yaş büyüdükçe şey yapmaya başladı yani konuşmasından biraz etkileniyor, babasını taklit ederek konuşuyor o var onun dışında da çok büyük bir sıkıntı olmadı bizim için. Tamam baba da ilgileniyor konuşuyor elinden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyor. çok büyük bir etki oluşturmadı biz de, yani tamam ufak tefek sıkıntılarımız oluyor anlaşılamama gibi durumlarımız oluyor ama onun dışında çok büyük bir etki yapmadı biz de. (K-5-1)

On numara. Evleri ayrı ama torunları getiriyorlar seviyorum hanımdan zaten memnunum Allah bin kere razı olsun. (K-13)

Çok güzel. Bana da söylüyorlar yani iyi ki aylayla tanışmışsın. (K-12)

Çocuklarımıza gayet iyi yani normal bir evliymiş gibi, normal bir insan gibi hani engelli karı-koca değil de değişik normal sıradan bir karı-koca gibi gayet iyi çocuklara yansıması. Sıkıntısı yok yani. (K-17)

3.9.4.6. Çocukların evlilik yaşantısına etkisi

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan kodlardan bir diğeri çocukların evlilik yaşantısına etkisi kodudur. Bu kod kapsamında fikir beyan eden katılımcıların sayısı toplam 27'dir. Bu katılımcıların 12'si erkek, 15'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Fikir beyan kod frekansı ise 37'dir. Tüm katılımcıların çocuk sahibi olmadığı dikkate alındığında oranların düşük olması beklenen bir durum olarak kabul edilmektedir. Katılımcıların çocuklarının ilişkileri üzerindeki etkisine ilişkin cevapları bu kod altında toplanmıştır. Katılımcılar çocukların evlilikleri üzerinde olumlu bir etkileri olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının örnek ifadeleri şu şekildedir;

Çok bambaşka bir şey oldu gerçekten.15 yıl çocuksuz yaşadık biz 15 yıl sonra çocuk yapmaya karar verdik çünkü her şey anca rayına oturmuştu 15 yıl sonra evimiz, arabamız, hayatımız, hizamız 15 yılda oturtmuştuk. Sonra biz tüp bebek denedik ilki tutmadı ikincisi tutmadı her 6 ayda 1 denemiştik son 3. Süne dua ederken şöyle dua etmiştim Allahım başka param kalmadı lütfen bizim için hayırlısı neyse onu ver diye dua etmiştim çok şükür oğlum geldi 3. de ve bambaşka bir şey oldu öteki türlü hani Edi ile Būdū denir ya iki kişi hiçbir şeyden keyif almamaya başlamıştık yani. Bayram oluyor ikimiz oturuyoruz

kahvaltı yapıyoruz ya da özel bir şey olur 2 kişiyiz yılbaşı olur 2 kişiyiz çünkü. Tamam ablalar, ağabeyler herkesin kendi ailesi var o sırada onlara bize gelin, bizi tutun deyip duramazsın ama oğlumun gelmesi 1 kişi de olsa bambaşka bir hayat oldu her yönden. (K-1-1)

Çocuk tabii ki evin neşesi o olmadan daha farklı bir hayat oluyor o olduktan sonra daha farklı bakıyorsun dünyaya ama çocuğum olmasaydı da ben bunu sorun yapmazdım ama tabii eşim yapar mıydı erkek olarak onu bilmiyorum. Yani onun dışında çocuğumuz evet evimize neşe kattı ama o olmasaydı da yani Allah nasip etmeseydi de eşimi sevdiğim için sorun olmazdı. (K-3-1)

Evet çocuklar evliliğe katkı sunuyor 1, 2. si hergün her gün kendimizle uğraşacağımıza çocuklarla uğraşıyoruz bu da tartışmaları azaltıyor. (K-6)

3.9.4.7. Geleceğe dair fikirler

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan bir diğer kod geleceğe dair fikirleri kodudur. Geleceğe dair fikirler kodunda fikir beyan eden katılımcıların toplamı 21'dir. Bu gruptaki katılımcıların 10'u erkek, 11'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Eğitim düzeylerinde anlamlı bir frekans yoğunluğu bulunmamaktadır. Bu kod altında fikir beyan edenlerin tamamına yakının il merkezinde ikamet edenlerden oluşması, yarısından fazlasının evlilik öncesinde engel durumuna sahip olması, %70 ve üzeri engel oranına sahip olmalarıdır. Evlilik sonrasında engelli olup da bu kod kapsamında fikir beyan edenler sadece 3 katılımcıdır. Diğer 5 katılımcının ise engeli bulunmamaktadır. Katılımcıların aileleri ve çocuklarının geleceğine yönelik düşünceleri bu kod altında toplanmıştır. Katılımcılardan bazılarına ait örnek ifadeler şu şekildedir;

Kıyı kasabasında yaşamak. Küçük, tek katlı bir evde bahçemiz olsun. (K-2-1)

Planlarımız çocukların güzel okullarda okuması. Onların eğitiminin düzgün olması. Bu kadar. (K-4-1)

Tabii ki var. Yaştan dolayı kaygılarım var. Ben rahatsızım her geçen gün yaş gidiyor ve bundan 5 sene önce çok daha iyiydim. 5 sene sonra daha kötü olacağım. Bu var. Bakalım nasıl olacak. Çocuklarım kendini kurtarır Mehmet can ile Sinem kendini kurtarır. Miraç'ım ne olur, ne olacak ne bitecek bunları düşünüyorum. Ama düşünüp düşünüp bu düşüncelerin içinde kaybolmuyorum. Allah var diyorum. Bana bunu veren Allah onun hesabını kitabını da yapmıştır diyorum. (K-14)

Tek başıma kalmak ile ilgili kaygılarım var. (K-9)

3.9.4.8. Sorunları paylaşma

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında oluşturulan bir diğer kod sorunları paylaşma kodudur. Katılımcıların aile ve evlilik hayatına dair sorunlarını paylaşım paylaşmadıklarına ilişkin verilen yanıtlar bu kod altında toplanmıştır. Bu kod kapsamında fikir beyan edenlerin tamamı 30'dur. Bu grupta yer alan katılımcılardan 14'si erkek, 16'sı ise kadındır. Katılımcıların eğitim düzeylerine göre fikir beyan etme

ilişkisi anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna karşın, il merkezinde ikamet edenler, engeli evlilik öncesi olanlar, engelli olmayan eşler, engel oranı %70 ve üzeri olanlar ve yaş ortalaması 40-50 arasında olan katılımcıların fikir beyan kod frekansı diğerlerine göre daha yüksektir. Katılımcıların ifadelerinden bazı örnekler şu şekildedir;

Paylaşmam. Ailemle zaten paylaşmak istemem çünkü biz unutturuz ailemiz unutmaz mantığıyla düşündüğüm için söylemem ama tabi çok yakın arkadaşlarıma bir araya gelince liseden arkadaşlarımla falan bayanlar arasında samimi insanlar olduğu zaman konuşuyorum ama çok sıkıntılı sürecimiz olmadığı için bir sıkıntım olursa paylaşırım yani. (K-3-1)

1-2 tane arkadaşım var öyle konuştuğum onlar da bana sıkıntılarını anlatırlar evlilik ile ilgili öyle konuşuyoruz ama ailemle konuşmam. (K-4-1)

İyi niyetle bakıyorlar. Evlilik sorunlarımızı kimse ile paylaşmam yani. Özel sorunlarımı ancak doktorlarla konuşurum. Özellikle özel ilişkimizle ilgili sorunları doktorumuzla konuşuruz. Özel ilişkilerimiz akrabalarla ve arkadaşlarla konuşmam. (K-9)

Ben arkadaş çevremle pek konuşmam. Daha doğrusu pek konuşmam. Ben beklerim nasılsa düzelir. Öyle ya da böyle düzeliyor yani. Birkaç kere olmuştur çok bağırsımalı tartışmalar. (K-14)

3.9.4.9. Uzman desteği

Aile yaşamı ve sosyal çevre teması altında verilen bir diğer kod uzman desteği kodudur. Evliliğe ilişkin sorunları konusunda uzman desteği almaya ilişkin görüşleri bu kod altında toplanmıştır. Uzman desteği kodunda fikir beyan katılımcı sayısı toplam 5'tir. Bu gruptakilerin 2'si erkek, 3'ü de kadındır. Uzman desteği kodunda fikir frekans kod sayısı ise 6'dır. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

Profesyonel birisi daha mantıklı çünkü aileye her şey anlatılmıyor eş ile yaşanan şeyler daha mahrem olduğu için ama arkadaşlarla da evlilikle ilgili çok büyük şeyler paylaşılmaz diye düşünüyorum. Bu noktada daha profesyonel biri olsa profesyonel kararlar alınabilir. (K-3-1)

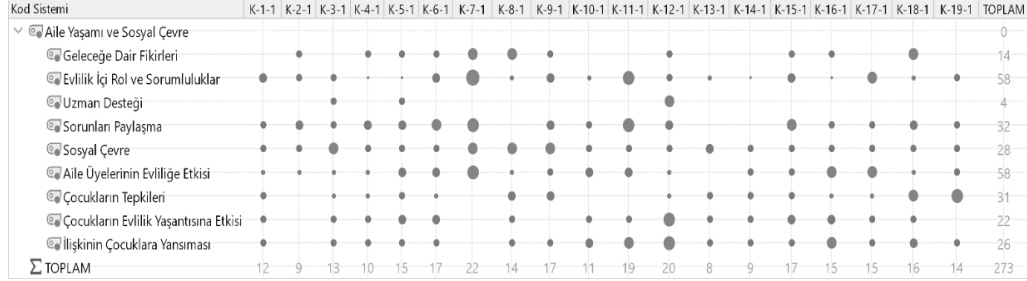
Ya tabii ki. Daha farklı durumlarda dediğiniz gibi bir uzman da konuşulabilir tabii ki de yani en azından bana bir yardımcı olabilecek bir insanla paylaşırım ama arkadaşlarıma tercih etmem yani büyük problemlerimi anlatmam. (K-5-1)

Sağlık sorunun olursa doktora giderim başka olursa eşimle konuşur halletmeye çalışırım. (K-15)

Kod Sistemi	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12	K-13	K-14	K-15	K-16	K-17	K-18	K-19	TOPLAM
▼ Aile Yaşamı ve Sosyal Çevre																				0
Geleceğe Dair Fikirleri																				11
Evlilik İçerisi ve Sorumluluklar																				46
Uzman Desteği																				2
Sorunları Paylaşma																				17
Sosyal Çevre																				21
Aile Üyelerinin Evliliğe Etkisi																				33
Çocukların Tepkileri																				28
Çocukların Evlilik Yaşantısına Etkisi																				15
İlişkinin Çocuklara Yansımaları																				19
Σ TOPLAM	7	7	6	9	8	14	3	11	5	8	14	11	11	16	14	12	15	10	11	192

Şekil 3.13. Aile yaşamı ve sosyal çevre ifade yoğunluğu-Erkek

Erkek katılımcıların aile yaşamı ve sosyal çevre temasına ilişkin ifade tablosu incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin evlilik içi rol ve sorumluluklar kodunda yoğunlaştığı görülmektedir.

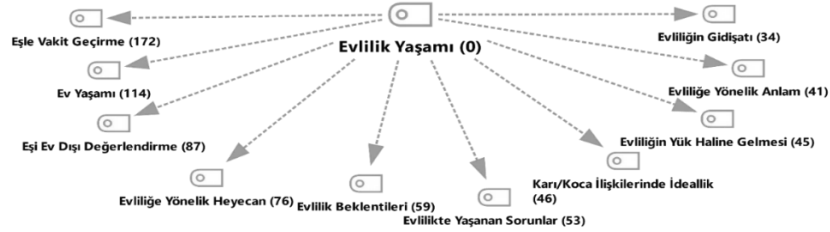

Şekil 3.14. Aile yaşamı ve sosyal çevre ifade yoğunluğu-Kadın

Kadın katılımcıların aile yaşamı ve sosyal çevre temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde ifadelerin evlilik içi rol ve sorumluluklar ve aile üyelerinin evliliğe tepkisi kodunda yoğunlaştığı görülmektedir.

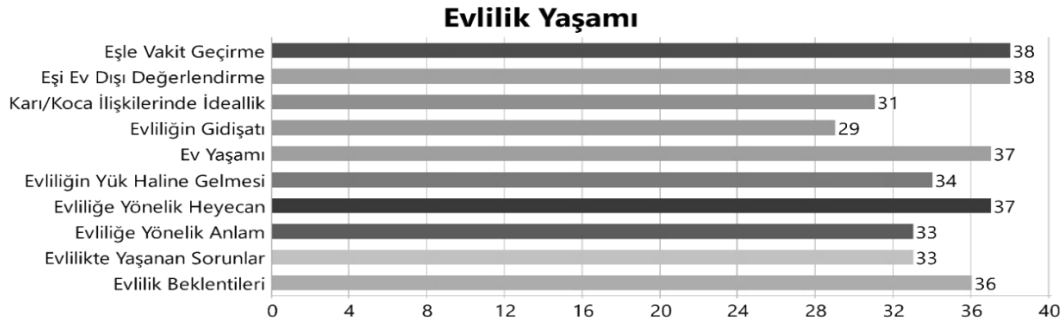
3.9.5. Evlilik yaşamı teması

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda oluşturulan bir diğer tema evlilik yaşamı temasıdır. Bu temanın alt kodlarına ve kod temelli frekans grafiği Şekil 3.15'te yer almaktadır.

Şekil 3.15. Evlilik yaşamı hiyerarşik kod alt kod modeli

Evlilik yaşamı teması altında oluşturulan kodlar ve bu kodların belge temelli grafiğini Şekil 3.16'de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların; 38'i eşle vakit geçirme, 38'i eşi ev dışı değerlendirme, 37'si ev yaşamı, 37'si evliliğe yönelik heyecan, 36'sı evlilik beklentileri, 34'ü evliliğin yük haline gelmesi, 33'ü evliliğe yönelik anlam, 33'ü evlilikte yaşanan sorunlar, 31'i karı/koca ilişkilerinde ideallik, 29'u evliliğin gidişatı kodlarına yönelik yanıt vermişlerdir.

Şekil 3.16. Evlilik yaşamı belge temelli grafik

3.9.5.1. Eşle vakit geçirme

Evlilik yaşamı teması altında yer alan kodlardan ilki eşle vakit geçirme kodudur. Eşle vakit geçirme kodunda fikir beyan eden katılımcıların toplamı 38'dir. Kod frekans toplamı ise 172'dir. Katılımcılar eşlerinden zorunlu olmadıkça ayrı kalmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Bu durumun bağlılık, bağımlılık ya da sevgi kaynaklı olduğunu söyleyen katılımcılar vardır. Araştırma grubundaki katılımcıların çoğunluğunun eşle vakit geçirmeyi; huzur, keyif, mutluluk olarak ifade etmeleri evlilik doyumlarının pozitif yönde olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu koda ilişkin bazı ifadeler şu şekildedir;

Eşimle birlikte oturduğum zaman yani yanımda olması, çevremde dolaşması her zaman beni huzurlu ediyor. Ama yan yana kaldığımızda biraz benim kişiliğimden de kaynaklanıyor ben bu yaşma gelene kadar hep öyleydim çok konuşkan birisi değilim konu açıp konuşmam eşim konuşur ama bazen ona onun konuştuıkları benim alanıma girmez bayanların bilirsiniz erkeklerin ilgisini çekmeyecek konular söylerler pek de cevap vermediğim zaman biraz 10 dakika dururum yani karşılıklı çok oturup diyalog yapmıyoruz. Bağımlılık evet hissederim. (K-1)

Çok keyifli. Ben eşimle vakit geçirmeyi çok seviyorum o da aynı şekilde. Bir şeyleri birlikte yapabilmek çok güzel. Dedim ya az önce de 30 yaşma kadar zaten yalnız kalmışım 13 yaşında gurbete çıkmışım anne babadan da ayrırım 30 yaşma kadar zaten yalnız kalmışım 30 yaşında evliliği yaşadıktan sonra dışarıdan birtakım şeylere ihtiyaç duymuyorum çünkü eşimle ben hadi canım sıkıldı (pandemiden önce bizim için saat aralığı çok önemli değildi saat 10-11 gece fark etmezdi) ne yapalım, çıkalım, nereye gidelim, şuraya gidelim gideriz arabayla dolaşırız. (K-2)

Bağılıyım onla bir şeyler yaşamak isterim ama bağımlıyım diyemem Çünkü bana göre insan kendi anne babasını vs. kaybeden insanlar var ama hayat devam ediyor bana göre de böyle. Dediğim gibi inşallah öyle bir durum yaşamayız ama bu kişi biterse ben de biterim diyemem. (K-6)

O anlar bizim için huzur, mutluluk demektir. Eşimden uzun süre ayrı kalamam. İnsan ölse daha iyidir. Yalnız kalsam ne yaparım diye çok düşünüyorum. Ancak bir çözüm bulamıyorum. Öyle bir durumla karşılaşmamak için dua ediyorum. Ben ondan önce ölmek isterim. Akraba ziyaretlerine günü birlik gider eşim. Uzaktaki akraba ziyaretlerimize ancak birlikte gideriz. En son Erzurum'a gitmiştik üç ay kaldık orada. (K-9)

3.9.5.2. Eşi ev dışı değerlendirme

Evlilik yaşamı teması altında oluşturulan bir diğer kod eşi ev dışı değerlendirme kodudur. Katılımcıların eşlerini ev dışında değerlendirdikleri yanıtlar bu kod altında toplanmıştır. Eşi ev dışı değerlendirme koduna tüm katılımcılar fikir beyan etmişlerdir. Fikir beyan kod frekansı ise 87'dir. Her katılımcının ortalama olarak eşi hakkında birden fazla fikir beyan ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar eşleri hakkında oldukça olumlu tanımlamalarda bulunmuşlardır. Katılımcıların bu koda ilişkin ifadeleri şu şekildedir;

Tabii ki güvenilir ve kendi kafasında ilk çizip karar verdiği profilden dışarı çıkmaz. Kararlı. (K-19)

Güvenilir evet. Eşimde öyle bir sıkıntı yok. Sadık, sözünü tutar. (K-18-1)

Çok doğru, düzgün, kendine güvenen, çok farklı bir insan olarak görebilirim. (K-17-1)

3.9.5.3. Ev yaşamı

Evlilik yaşamı teması altında verilen bir diğer kod ev yaşamı kodudur. Ev yaşamı kodunda katılımcıların tamamına yakını fikir beyan etmiştir. Fikir beyan kod frekansı 114'tür. Katılımcıların ev yaşamını sevgi ve huzur bağlamında ne şekilde değerlendirdikleri, mahrem ihtiyaçların karşılanması konusunda bunların eşlik edip etmediğine ilişkin cevaplar bu kod altında toplanmıştır. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

Huzurlu ve sevgi dolu. Babamız işten gelince "hoş geldin, nasılsın bugünün nasıl geçti" gibi sorular sorarız. Çocuklar da iyi bir sıkıntımız yok şu anda. (K-4-1)

Evimizde sevgi vardır. İyi ki evliyim diyebiliyorum. Sevgi ve ait olma duygusu ilişkilerimize eşlik etmektedir. Özel ihtiyaçlarınızın karşılanmasında da sevgi, huzur ve aidiyetlik eşlik eder. (K-9)

Sevgi ve huzur. Sevgi var zaten. Huzur da var. Anlık şeyler dedim ya ondan kısa sürüyor artık huyunu öğrendiğim için sürekli kafaya taktığım bir şey yok huzurluyum çok şükür rahatım.... (K-12-1)

Ait olma duygusu eşlik eder hocam. Bu zorla olacak bir şey değil. Bence sevgi olmazsa zorla olacak bir şey değil. (K-17-1)

3.9.5.4. Evliliğe yönelik heyecan

Evlilik yaşamı teması altında oluşturulan bir diğer kod evliliğe yönelik heyecan kodudur. Katılımcıların evliliğe yönelik heyecanlarını kaybedip kaybetmedikleri, kaybetmeleri durumunda geri kazanmak için neler yapabileceklerine ilişkin yanıtlar bu kod altında toplanmıştır. Evliliğe yönelik heyecan kodunda fikir beyan eden katılımcıların toplam sayısı 37'dir. Fikir beyan kod frekansı ise 76'dır. Evliliğe yönelik heyecan kodunda fikir beyan edenlerin frekans yoğunluğuna bakıldığında; 40-50 yaş

dilimi ile 10 yıl ve üzeri evlilik süresine sahip olanlarda yoğunlaşma olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu evliliğe yönelik heyecanlarının ilk zamanlara göre azaldığını belirtmişlerdir. Heyecanın azalması halinde motivasyon kaynağı olarak tatil, mekân değişikliği gibi seçenekler belirtilmiştir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

Eşimi de alır tatile çıkarım baş başa. Şehir değişikliği, mekan değişikliği gibi bir yol bulur eski heyecanımı bir şekilde geri kazanmaya çalışırdım. (K-2)

İlk zamanki gibi değil tabii ki. Artık her ailede olduğu gibi diyeyim engellilikle alakası yok bunun 10 yıl oldu 10 yıllık bir evliliğe sorsanız ilk heyecanı yaşıyor musunuz diye o da aynı şeyi söyler ben de çünkü çocuk geliyor başka bir şeyler oluyor kavgası, tartışması, iyi günü kötü günü hepsini birleştirdiğinde orta diyelim. (K-4-1)

Çok azaldı. Evlilik zamanla böyle oluyor. Rutine girmiş demek daha doğru çünkü benim arkadaşlarım da evli onlarla konuşunca onlarla benim fikrim arasında bir farklılık yok. Engelliyim diye başka bir şey düşünmüyorum. Dolayısıyla rutine girmiş 25 yıl olmuş. (K-19)

Tabii ki azalıyor hiçbir şey aynı kalmıyor. Hastalıklar da tabi engelleri daha fazla arttırıyor. Yürüme güçlüğü daha çok ağırlaşıyor. Eşim mesela daha da ağırlaştı. Diyorum ya emanet gibi görüyorum şuanda ben onu. Allah onu bana nasip etti. Ben onu hayatım boyunca emanet olarak alıyorum. (K-14-1)

3.9.5.5. Evlilik beklentileri

Evlilik yaşamı teması kodlarından bir diğeri evlilik beklentileri kodudur. Katılımcıların evlilikten önceki evlilikle ilgili beklentileri ve bu beklentilerinin evliliklerinde karşılanıp karşılanmadığına ilişkin yanıtlar bu kod altında toplanmıştır. Evlilik beklentileri koduna toplam 36 katılımcı fikir beyanında bulunmuştur. Fikir beyan frekans yoğunluğu ise 59'dur. Evlilik öncesinde engel durumuna sahip olan katılımcıların fikir beyan frekans yoğunluğu diğerlerine daha yüksektir. Yaşa göre bakıldığında ise 40-50 yaş diliminde olanlar birinci, 60-70 yaş aralığında olanlar ise ikinci frekans yoğunluk diliminde yer almaktadırlar. Diğer değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Katılımcıların evlilik beklentileri koduna yönelik bazı ifadeleri şu şekildedir;

Bu kadar sorunsuz ve mutlu bir evlilik yaşanabileceğini hiç düşünmemiştim yani bu kadar problemsiz insanlar anlaşabilirler mi çünkü görüyorsun çevrende tanıdığında, eşinde, dostunda, ailede falan bu kadar sorunsuz bir evlilik geçirebileceğimi hiç hayal etmemiştim açıkçası. (K-2-1)

Hayalimdeki evliliği yaşıyorum desem çok da mübalağa etmiş olmam aslında ama tabii ki biraz daha gezmek isterdim engelli oluşumuz bizi gezmekten mahrum ediyor gerçi maddi anlamda da bu biraz etkili ama geçen gün eşimle konuştuk adalara hiç gitmedik adalara gidelim falan dedim o da orada yürüyemezsin biraz sıkıntı olabilir dedi beni düşünerek söyledi ama gerçektir yani gezmek için tabii ki eksiklik hissediyorum bu noktada eksiklikler çıkıyor benimle alakalı olarak. (K-3-1)

Şu anda benim beklediğim her şey gerçekleşti eksik bir şey yok. (K-15)

Beklentim şuydu; “evlenmeden önce tabii evlenmediğimiz için hayatın nasıl gideceğini bilmiyoruz” Hanım hiç sözünden çıkmayacak, bir şey söyleyeceğim o da doğrudur diyecek. Emir komuta zincirinde değil de benim söylediklerim zaten doğrudur o da hak verir diye düşünürdüm ama evlenince fark ettim o da karşı çıkabiliyor onun da kendi düşünceleri var. Bu anlamda bir hayal kırıklığı oldu. Doğru muyum yanlış mıyım tartışılır. Benim öyle bir düşüncem vardı. (K-6)

İnsanların teorideki hal ve hareketleri bazen pratiğe dönüşemiyor. Hayal kurduğunuz gibi olmuyor ama ben biraz yetinmesini bilen bir kadıyım. Hayallerinizdeki insanlar da zaman zaman üzümüş olduğunuzu düşünüyorsunuz ama ben düşünüyorum eşimle çok aşık olarak severek evlenmedik yarısı sevgi yarısı saygı ama şuanda o hayal kurduğum insanlara değişmeyeceğimi düşünüyorum ona saygı duyuyorum birlikte güzel şeyler paylaşıyoruz. (K-15-1)

Çünkü engelli evlilikleri tercihten ziyade ihtiyaç üzerine kuruluyor ihtiyaç beraberinde beklenti getiriyor çünkü siz ihtiyacınızı için bir şeye yöneldiğinizde o ihtiyacınız giderileceğini düşünüyorsunuz.... (K-4)

3.9.5.6. Evliliğin bir yük haline gelmesi

Evlilik yaşamı teması altında yer alan bir diğer kod evliliğin bir yük haline gelmesi kodudur. Katılımcıların evliliklerinin kendileri için bir yük haline gelip gelmediğine ilişkin ifadeleri bu kod altında toplanmıştır. Evliliğin bir yük haline gelmesi koduna fikir beyan edenlerin toplamı 34 kişidir. Fikir beyan kod frekansı ise 45’tir. Evlilik öncesinde engel durumuna sahip olanların ifade yoğunluğu diğer değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

Aslında giderek hafiflemeye başladı hem evliliği öğrendik karşılıklı, hem kadın-erkek ilişkilerini öğrendik, çocuklarımız büyüdü hem evliliğin ilk yıllarında bahsettiğim o bizim dışımızdaki bakım sorumlulukları eşimin annesi ve babasıyla ilgilenme sorumluluklarımız sıfıra indi neredeyse şuan başlangıca göre çok daha iyi durumda ağırlaşmak yerine hafiflediğini söyleyebilirim. (K-4)

Hayır. Sadece çocukların yük ağırlığı var tabi. (K-9-1)

Bazen düşünüyorum yalan yok. Bazen yetemediğimiz zaman acaba diyorum ben nerede yetemiyorum. Ben de yük olduğumu düşünüyorum. Bazı yerlere çıkamadığım zaman keşke normal bir insanla evlenseymiş hiç olmazsa ona daha iyi bakardı. (K-14-1)

3.9.5.7. Evliliğe yönelik anlam

Katılımcıların evlilik yaşamlarına ilişkin oluşturulan kodlardan bir diğeri evliliğe yönelik anlam kodudur. Evliliğe yönelik anlam kodunda fikir beyan edenlerin sayısı toplam 33’tür. Kadın katılımcılar daha fazla fikir beyan etmişlerdir. Katılımcıların evliliğe yükledikleri anlama ilişkin ifadeleri bu kod altında toplanmıştır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Evliliğim şu anda olumlu. Evlilik deyince ilk benim aklıma kızım geliyor şu anda. (K-3)

Ben hep diyorum birbirimize Allah tarafından emanet edilmiş 2 kişiyiz. Bu şekilde yaklaşıyorum. Artık karı-kocanın ötesi birbirimize yaşlılıkta destek olacağız. (K-14-1)

Yok hocam ben kesinlikle huzur anlamı yüklüyorum. (K-16)

Şu durumda evlilik çok güzel bir şeydir. Evli olmasaydım şu halimle yaşayabilmem çok zor olurdu. Benim eşim şu anda benim için dünyanın en güzel en değerli insanıdır. Huzurlu olamazdım. Tutunacak bir dalım olmazdı. (K-9)

3.9.5.8. Evlilikte yaşanan sorunlar

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda evlilik yaşamı teması altında yer alan bir diğer kod evlilikte yaşanan sorunlardır. 33 katılımcı, evlilikte yaşanan sorunlar kodunda fikir beyan etmiştir. Fikir beyan kod frekansı ise 53'tür. Fikir beyan yoğunluğu ile değişkenler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu evlilik ilişkilerinin olumlu yönde ilerlediğini belirtmişlerdir. Katılımcıların evliliklerindeki sorun ve problemlere ilişkin ifadeleri bu kod altında toplanmıştır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Mutluluk ve huzur (K-9-1)

İyi ki evliyim. Hanım olmasa ben ölürdüm zaten. (K-13)

Biz hayat paylaşıyoruz. Hayat paylaştıkça güzelleşiyor yalnız başına olmuyor. Gökyüzünde uçan bir martıya aynı anda bakabiliyoruz mesela. Bir kediye birlikte yemek verebiliyoruz. Hayat gerçekten birlikte güzel oluyor. (K-15-1)

Allahtan tek bir dileğim var öfkesi yok olsun. Yoksa gezmek mi istiyorsun gezer, onu mu yapmak istiyorsun yapar, giyim mi almak istiyorsun alır yani cimri de değil bizim evimize yazın çok gelen giden oluyor asla misafir istemiyorum öyle bir huyu asla yok. Yedirir içirir. Hizmet etmeyi de sever (K-12-1)

Evet. Rahatsızsın diyorum. Ya bir tarafı tutmayan insanla nasıl karı-koca olursun. (K-8)

3.9.5.9. Karı/koca ilişkilerinde ideallik

Evlilik yaşamı teması altında yer alan kodlardan bir diğeri karı/koca ilişkilerinde ideallik kodudur. Bu kod kapsamında fikir beyan eden katılımcıların sayısı 31'dir. Fikir beyan kod frekansı ise 46'dır. Değişkenler arasında fikir beyan kod frekans yoğunluğu açısından anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Evet. Kabullendiğimiz düzeyde. Eksiğimiz yok mu var birçok şeyden geri kalıyor muyuz kalıyoruz ama bunu da şöyle aşılıyor çevremizdeki sağlam insanlara bakıyoruz onların da fazla sıkıntıları olduğunu biliyoruz. Her evde bir sıkıntı var. (K-16)

Bir hayaller vardır bir de gerçekler vardır. Hayaller çok az gerçeğe dönüşür. (K-14)

Arzu ettiğim tabii ki değil. Ama buna da şükür. (K-12-1)

Şu durumda evlilik çok güzel bir şeydir. Evli olmasaydım şu halimle yaşayabilmem çok zor olurdu. Benim eşim şu anda benim için dünyanın en güzel en değerli insanıdır. Huzurlu olamazdım. Tutunacak bir dalım olmazdı. (K-9)

3.9.5.10. Evliliğin gidişatı

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda evliliğin gidişatı teması altında yer alan bir diğer kod evliliğin gidişatı kodudur. Katılımcıların evliliklerinin gidişatına ilişkin ifadeleri

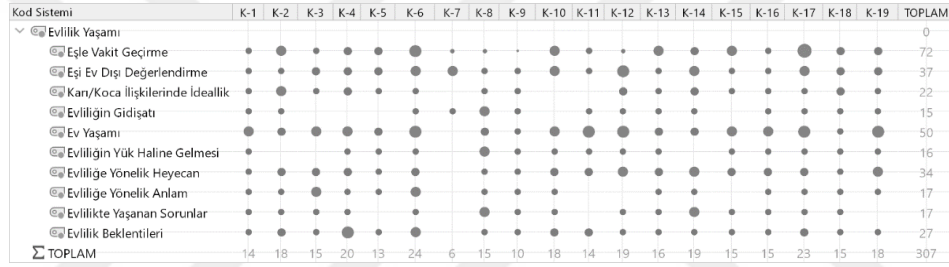
bu kod altında toplanmıştır. Evliliğin gidişatı kodunda fikir beyan edenler toplam 29 kişidir. Fikir beyan kod frekansı ise 34'tür. Fikir beyan frekans yoğunluğu 40-60 yaş aralığında olan katılımcılar ile evlilik süresi 20 ve üzeri olanlarda öne çıkmaktadır. Diğer değişkenler açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu kod kapsamında fikir beyan katılımcıların büyük bir çoğunluğu, evliliğin gidişatını olumlu olarak nitelendirmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

Evliliğim günden güne daha iyiye gidiyor. Biz de olgunlaşıyoruz tabi ki yaşımız da geçtikçe. (K-1)

Hiç yorucu olmadı o kısa dönem haricinde her şey huzurla geçti. (K-19)

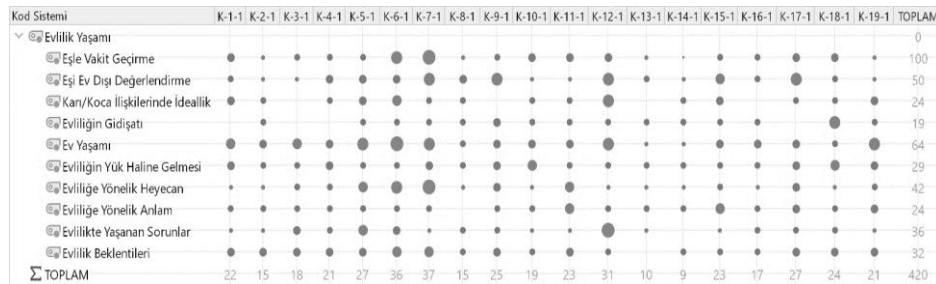
Dalgalı ama tsunami değil. (K-14)

Evlilik yaşamı temasına dair kadın ve erkek katılımcıların ifade yoğunluklarını gösteren bulgular aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3.17. Evlilik yaşamı teması ifade yoğunluğu- Erkek

Erkek katılımcıların evlilik yaşamı temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde eşle vakit geçirme kodunda yoğunlaşıldığı görülmektedir.

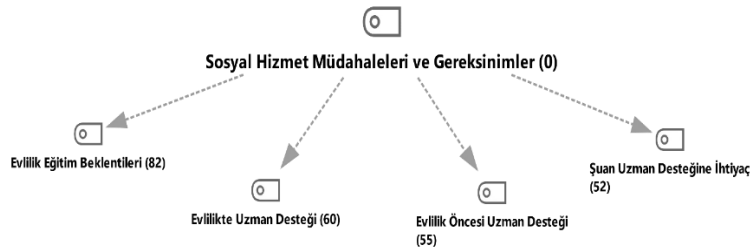

Şekil 3.18. Evlilik yaşamı teması ifade yoğunluğu-Kadın

Kadın katılımcıların evlilik yaşamı temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde eşle vakit geçirme kodunda yoğunlaşıldığı görülmektedir.

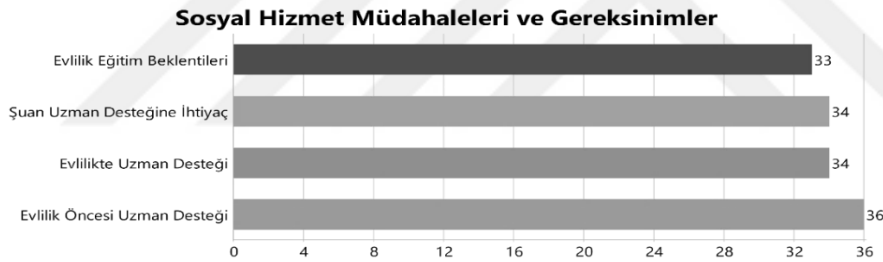
3.9.6. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması

Bu tema altında araştırma grubunda yer alan katılımcıların sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimlerine dair alt kodları tespit edilmiş ve kodlara yönelik ifadeleri değerlendirilmiştir.

Şekil 3.19. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler hiyerarşik kod alt kod modeli

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda oluşturulan bir diğer tema sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler temasıdır. Temaya ilişkin kodlara ve kod frekansları Şekil 3.20’de yer almaktadır.

Şekil 3.20. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler belgeli grafik

Çalışmada oluşturulan bir diğer tema sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler temasıdır. Bu tema altında oluşturulmuş kodlara ve bu kodların belgeli grafikler Şekil 3.20’de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların; 36’sı evlilik öncesi uzman desteği, 34’ü şu an uzman desteğine ihtiyaç, 34’ü evlilikte uzman desteği, 33’ü evlilikte eğitim beklentileri koduna ilişkin yanıt vermişlerdir.

3.9.6.1. Evlilik öncesi uzman desteği

Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması altında oluşturulan kodlardan ilki evlilik öncesi uzman desteği kodudur. Katılımcıların evlilik öncesi uzman desteği alıp almadıkları, evliliklerinde neyi değiştirirdi ya da değiştirir miydi gibi farklı sorulara gelen yanıtları içermektedir. Evlilik öncesi uzman desteği koduna toplam 36 katılımcı

yanıt vermiştir. Fikir beyan kod frekansı ise 55 olarak tespit edilmiştir. Bu koda ilişkin katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Hiçbir zaman almadık hiçbir zaman. (K-1-1)

Çok bir şey değişmezdi çünkü biz engellilerin yaşamıyla alakalı danışmanların hâlâ çok bir bilgisi yok. Mesela ben gittiğim zaman beni iyi yönlendiren bir şey olsaydı daha iyi olurdu. Mesela normal bir insanın karşılaşılabileceği zorlukları anlatıyorlardır çok güzel ama engellilerin karşılaşılabileceği bazı zorlukları bilmedikleri için evlilik hakkında çok bir şey değişmez. (K-16)

Hayır gitmezdim. Ben evleneceğim bunun danışmanlığı mı olur? (K-8)

Yok almadık maalesef. Ama eşimin buna ihtiyacı vardı. (K-3-1)

3.9.6.2. Evlilikte uzman desteği

Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması altında oluşturulan kodlardan bir diğeri evlilikte uzman desteği kodudur. Bu kod evliliğin ilk günlerinden görüşmelerin yapıldığı ana kadar olan süreci kapsamaktadır. Evlilikte uzman desteği koduna yanıt veren katılımcı sayısı 34'tür. Fikir beyan kod frekansı ise 60 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların evlilik sırasında uzman desteği alıp almadıkları, evliliğe ilişkin ne gibi etkileri olabileceğine dair fikirleri bu kod altında toplanmaktadır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Hayır almadım. Kendi kendime doktorluk yapıyorum. (K-2)

Olabilir. Ama bu neden olabilir biliyor musun? Ben engellilerin içindeydim zaten. Orada eğitmedim. Ben psikologlarla, her türlü uzmanlarla bir aradaydım gün boyu. Ben bir şekilde bunların üstesinden gelmeyi biliyordum. Benim için belki gerekli değildi. Görmüş geçirmiş ailelerimiz var. Biz okumuşuz etmişiz. Çeşit çeşit insanlarla tanışmışız. Ama bu daha az eğitilmiş veya eğitimsiz biriyle muhakkak bu uzmanlarla görüşülmesi gerekiyor bence. (K-4-1)

Evlilik süresince bir danışmanlık desteği almadık. (K-9)

Ben psikoloğa gitmeye de karşıydım. Ama bana dostlarım çevrem dedi ki çok sinirlisin olur olmayacak şeylere parlıyorsun, kalbinde kötülük yok en fazla 1-2 dakika sürüyor ama birden olup olmayacak şeye parlıyorsun. Psikoloğa gittim keşke dedim daha önce gitseymişim. Şimdi evlilik danışmanına da gitseydim daha iyi daha bilinçli olurum daha başka olur. Belki daha az eşimi üzerdim bazı konularda. (K-12)

3.9.6.3. Şu an uzman desteğine ihtiyaç

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması altında oluşturulan bir diğer kod şu an uzman desteğine ihtiyaç kodudur. Katılımcıların şu an uzman desteğine ihtiyaç duyup duymadıklarına ilişkin yanıtları bu kod altında toplanmıştır. Bu kod kapsamında fikir beyan eden katılımcıların sayısı 34'tür. Fikir beyan kod frekansı ise 52 olarak saptanmıştır. Katılımcıların bir kısmı mevcut yaşamlarında uzman desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtirken bazıları da

uzman desteğinin kendilerine fayda sağlayıp sağlamayacağı konusunda kararsızdırlar. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

Zannetmiyorum ne faydası olacak. Olmaz herhalde. (K-18-1)

Evlenmeden önce ve sonra biraz farklı. Çünkü evlenmeden önce çoğu şeyi bilmiyorsun. Evlenmeden önce almak isterdim. Şu an güzel gidiyor o yüzden almak ister misin sorusuna çekimser davranırım. Sadece evlenmeden önce toplantı gibi 3-5 kişilik bir uzmandan görüş almak isterdim. Evleniyorsunuz böyle sıkıntılar var başaran çiftlerimiz var gibisinden bir eğitim olsaydı güzel olurdu. (K-6)

Aslında tabii ki ben psikiyatriye gittiğimde ayrıca şeye gideceksin dedi bana terapiye. Dedim anlayamadım ben de 1-2 kişiye sordum psikoloğa gideceksin dediler. Ben de dedim ki çünkü yaşadığım şeyi herkese anlatamadığım için içime attığım için sıkıntı yaşıyorum. Birisiyle konuştuğum zaman rahatlıyorum. Tabii ki bu bir psikolog olursa diye düşündüm kaç sefer dedim hani benim bilmediğim şeyleri bende hata olabilir, ne yapmam gerekiyor, karşıda da hata olabilir hani senin böyle böyle yaparsan böyle olur gibi şeye ihtiyaç duydum. (K-12-1)

Bu işte birikmişlik içindekini anlatacak birisine ihtiyacın var her ikisine de ihtiyacın var ya bu uzmanlar ile konuşmanın şöyle bir avantajı var onların yaşanmışlıkları tecrübeleri daha çok ve onların gösterecekleri yol mesela birisi ile konuşursun sana iki katını gösterir ama uzmanlar konuşursun sana 3 ya da 4 kapı gösterir ne kadar çok seçenek olursa senin de o kadar çok avantajın olur o yüzden tabii ki uzmanlar ile konuşmak her konuda da iyi ama tabi iyi bulmak lazım gerçekten bu tecrübe deneyim kişiyi bulmak lazım. (K-5)

Bence bu gerekli bir çalışma. Her engellinin evliliği bu şekilde gitmiyor. Mesela maddiyat oluyor maneviyat oluyor problemler oluyor sosyal yardım alamıyorlar. Yani bir danışmanlık görmeleri çok iyi olur. (K-1)

Eşimin ihtiyacı var. Ailesinin eksikliğini hissediyor onun için ister istemez o üzgün ifadesi beni üzüyor. Destek alalım diye çok zorladım. (K-16-1)

3.9.6.4. Evlilik eğitim beklentileri

Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması altında yer alan bir diğer kod evlilik eğitim beklentileri kodudur. Eğitim beklentileri koduna yanıt veren katılımcı sayısı 33'tür. Fikir beyan kod frekansı ise 82 olarak tespit edilmiştir. Fikir beyan kod frekansının yüksek olması, katılımcıların evlilik eğitim beklentilerinin var olduğunu göstermektedir. Katılımcıların engelli evliliğiyle ilgili ne tür eğitimlere ihtiyaç duydukları ve eğitim önerileri bu başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

İlk önce engelli kişilerin cinsel ilişkileri, diğer başlık birlikte vakit geçirme, diğer başlık ise destek olma ve empati becerileri. (K-9)

Yardımlaşma, yardımlaşmalarını, iş bölümü, paylaşma... Ben yapabiliyorsam ben yapayım. o yapabiliyorsa o yapsın. (K-10)

Aile yaşantısında karşılıklı anlayış, birbirini idare etme, iletişim, empati kurma. (K-1)

Zihnimizdeki çevremizdeki sınırlar, kabuller (K-2-1)

Evlilik ve aile yaşamıyla ilgili roller, sorumluluklar (K-2)

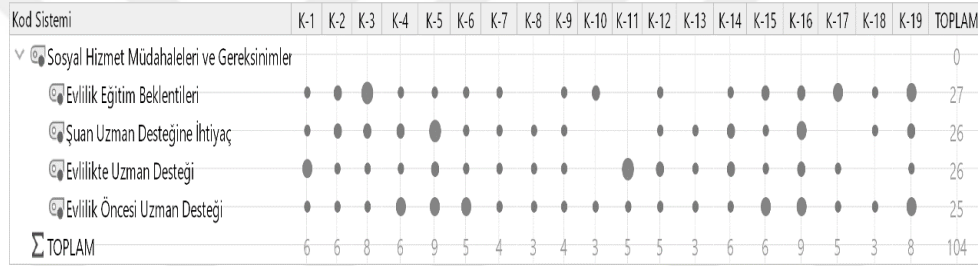
İleride oluşabilecek sorunlara karşı baş edebilme farkındalık eğitimi olabilir onun dışında problem çözme en önemlisi bence evlilikte problemi çözülmeyen bir evlilikte uzun süreli olmaz bence. (K-3-1)

1) Neden evlenmelisiniz? Ya da engelliler neden evlenmemeli? Ya da evlendiklerinde bugün veya gelecekte bekleyen durumlar ve bunlarla ilgili problem çözme becerileri. Çocuk sahibi olmalı mı? Ya da olmamalı mı? Olmaları ya da olmamaları konusunda toplumdan gelebilecek tepkileri nasıl karşılayacaklar? Mevcut engel durumunuzun gelecekteki durumu ne? Stabil mi kalacak, tekrarlar mı? Buna yönelik yaşam düzeniniz nasıl olacak? (K-4-1)

Böyle bir bilgilendirmede ne verilebilir, kendim isteseydim... belki genel tabir olacak ama zorluklarını anlatan engellinin sağlam biriyle evlenmesini örneklemelerle yaşanan zorluklar, olumsuzluklar bunların anlatılması biraz da belki psikolog olabilir ruhen yaşanılacak sıkıntıları anlatmasını isterdim. Sonuçta kabullenilmediği zaman kendine zarar verebilir. Böyle bir psikolojik destek verilebilir. Hayatta karşılaştığım fiziksel sorunları anlatarak bunları göreceksiniz, bunları kabullenerek şimdiden başınıza geleceği görerek bu yola adım atın derdim. Farkındalık eğitimi tarzında bir şey verilmesini isterdim. Olumlu ve olumsuzlukların anlatılmasını isterdim. (K-6)

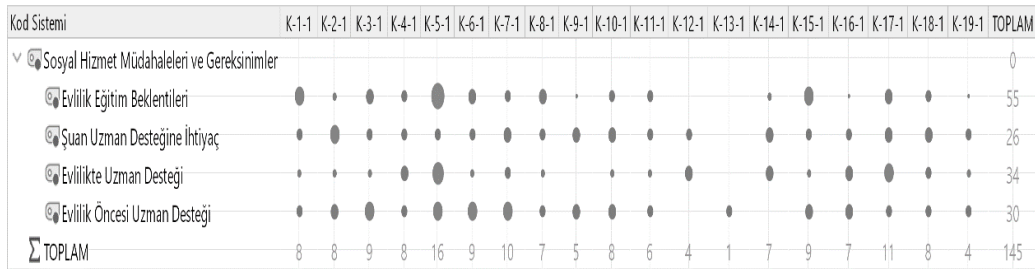
İlk önce engelli kişilerin cinsel ilişkileri, diğer başlık birlikte vakit geçirme, diğer başlık ise destek olma ve empati becerileri. (K-9)

Engelli biriyle evli olmak çok zor. Kendilerine güveniyorlarsa kendini bunlara hazırlıklı görüyorsa evlensinler yoksa evlenmesinler bu destek ile olacak iş değil. Maddi destek olursun belki ama başka destek olamazsın. (K18-1)

Şekil 3 21. Sosyal hizmet müdahaleleri ifade yoğunluğu-Erkek

Erkek katılımcıların evlilik yaşamı temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin evlilik eğitim beklentileri kodunda yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 3.22. Sosyal hizmet müdahaleleri ifade yoğunluğu-Kadın

Kadın katılımcıların evlilik yaşamı temasına ilişkin ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin evlilik eğitim beklentileri kodunda yoğunlaştığı görülmektedir.

kendileriyle aynı süreçleri yaşayan kişilerle bir araya gelmek açısından önemli birer araçtır. Köten ve Erdoğan (2014, s. 335) tarafından yayınlanan bir makalenin özet bölümünde yer alan “bedensel engelli gençler gerçek dünyada sosyal hayata katılabildikleri oranda güçlü ve zayıf bağlarını sanal dünyada da etkin ve verimli şekilde kullanabilmektedirler” ifadesi yukarıda yer alan tespiti desteklemektedir.

Bazı katılımcılar ise ailelerinin evlilik kararlarını desteklememeleri nedeniyle kaçarak evlenmeyi tercih etmişlerdir. Örneğin, K-16-1 kodlu katılımcı, kadın engellidir. Evliliğe karşı çıkan taraf ise erkek eşin (K-16) ailesidir. Karşı çıkmalarının gerekçesi ise K-16’nın da engelli olmasıdır. Ailenin yaklaşımına göre engelli bir erkeğin engelli bir kadın ile evlenmesi ileride aileye başka yükler getirecek olmasıdır. Dolayısıyla engelli bir erkeğin engeli olan bir kadınla evlenmesi doğru bir tercih olarak görülmemektedir. K-16, kendisi de engelli olmasına rağmen engelli bir kadınla evlenmeyi tercih etmesinin kendine göre haklı bir gerekçesi vardır. Şöyle ki K-16, geçirmiş olduğu bir trafik kazası sonucunda engelli olmuştur. Kaza öncesi süreçte engelli olmayan bir kadınla ilk evliliğini yapmıştır ve bir çocukları da bulunmaktadır. Kaza sonrası kendisinin artık yürüyemeyeceği anlaşıldığından eşi kendisini terk etmiştir. K-16 engelli olduktan sonra, kendisini anlayabilecek bir kişinin ancak engelli biri olduğunu düşünerek K-16-1 ile evlenmeye karar vermiştir.

Araştırmada tespit edilen bir başka evlenme şekli ise görücü usulüdür. Görücü usulü evlilik, Türk toplumunda yaygın olmasa da halen varlığını koruyan bir olgudur. Görücü usulüne yönelik bazı önyargılar söz konusudur. Zorla evlendirme gibi. Buna karşın araştırmamıza dahil olan ve görücü usulü şeklinde evlenen yedi çift, ifadelerinde herhangi bir zorlamadan bahsetmemiştir. Tanışarak ya da kaçarak evlenme şeklinde tarafların evlilik kararı öncesinde flört diye tabir edilen bir dönemi yaşamaları söz konusu iken görücü usulünde ise aile üyeleri veya akrabaların önerisi ve tarafların kabul etmesi sonrasında evliliğin gerçekleşmesi söz konusudur.

Literatür incelendiğinde, evlenme biçiminin evlilik doyumunu hangi yönde etkilediğine dair farklı görüşler söz konusudur. Bazı araştırmacılar evlenme biçimi ile evlilik doyumu arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu savunurken (Tutarel Kışlak ve Çabukça, 2000; Demir Erbil ve Hazer, 2018) bazıları da evlenme öncesi sürecin evliliğin gidişatı ve yönü konusunda belirleyici olduğu düşünülse de tek başına

bireylerin evliliklerinden aldığı doyumu etkilemediğine (Toprak Gültekin ve Parlar, 2019) dikkat çekmektedirler.

Katılımcıların evlenme biçimlerinin farklı şekillerde oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durum, engeli olmayan bireyler için de benzerlik göstermektedir. Evlenme biçiminden ziyade tarafların evlenme isteklerine yönelik aile veya yakın çevrenin tepkisi ve bu tepkinin gerekçesi önemli görülmektedir. Herhangi bir engel durumu olmayan bireylerin evliliklerinde dahi kadın veya erkeğin; eğitim, gelir, kültür, inanç, fiziksel özellikleri vb. unsurların aileler tarafından dikkate alındığı bir gerçektir. Ancak özellikle ortopedik engelli olma durumunda ailelerin daha önyargılı ve erkek lehine pragmatist yaklaşım sergilediklerini söylemek mümkündür.

Her evlilik öncesi süreçte bir şekilde bazı sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Tanışarak ve severek dahi olsa düğünün zamanı, nerede yapılacağı, düğün sonrası nerede yaşanılacağı, düğünün mali yükü gibi konular bazen çözülmesi gereken sorunlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Buna karşın evlilik öncesinde engel durumuna sahip bireylerin evlilik süreçlerinin, engel durumuna sahip olmayan insanların evliliklerine göre daha zorlu başlayacağı genel bir kanıdır. Araştırmada öne çıkan en çarpıcı bulgu engelli bireylerin evliliklerine çoğunlukla kök ailelerin karşı çıkmasıdır. Karşı çıkan kök aileler ise genellikle erkek eşin tarafındadır. Katılımcılar, ailelerinin ya da eşinin ailesinin engelli olduğu için istemediklerini yoğun bir şekilde dile getirmektedir. Ailelerin istememesi bağlamında verilen yanıtlardan öne çıkanlardan biri K11-1 kodlu katılımcının ifadesidir. Katılımcı, engel durumu nedeniyle eşinin ailesi tarafından istenmediğini ve engeli sebebiyle etiketlendiğini ifade etmektedir.

Evlilik öncesinde engel durumuna sahip olan katılımcılardan bazıları eşi ve eşinin kök aile çevresi tarafından dışlanmaktan çekindiği için engelli bir kişi ile evlenmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir.

Engelli bireyler, evlilik öncesi süreçte engellilik kaynaklı sorunları sadece aileleri ile yaşamamaktadır. Sosyal çevre ile de engellilik kaynaklı sorunlar yaşayabilmektedirler. Evlilik hazırlığında olan engelli bireylerden bazıları kendilerine uygun erişilebilir konut bulmakta zorlanmaktadırlar. Bunun yanı sıra bazı toplumsal önyargılarla da karşılaşabilmektedirler. Örneğin, ev temizliği, çocuk yetiştirme, kiraların zamanında

ödenmesi, komşularla ilişkiler vb. konularda negatif söylemlerle de karşılaşabilmektedirler (Demir ve Yeşiltuna, 2017).

Evlilik öncesi kadar evliliğin ilk günleri de üzerinde durulması gereken bir konudur. Özellikle engelli eşler açısından bu dönem daha da anlamlıdır. Bu aşama alışkanlıkların, kurulan düzenin, sosyal çevrenin, benden bize doğru değişimin yaşandığı bir aşamadır. Katılımcıların evliliklerinin ilk dönemlerinde yaşadıkları sorunların genelinin, engellilik kaynaklı olmadığı tespit edilmiştir. Evlilik öncesinde engel durumuna sahip olan eşler zaten kendi özel gereksinimlerine göre bir gelecek planı yapmaktadırlar. Evliliğin ilk günlerinde adaptasyon, ekonomik, aile/akraba ilişkileri gibi birçok nedenlerden dolayı sorun yaşanabilmektedir. Kaldı ki benzer sorunlar engel durumuna sahip olmayan insanların evliliklerinde de ortaya çıkabilmektedir.

Aile yaşam döngüsünün birinci aşaması farklı cinsiyetten iki kişinin evlilik ilişkisini tesis etmesi olarak kabul edilmektedir. Bu aşama aile yaşam döngüsünün temelini oluşturması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Yeni evli çiftler artık son yıllarda kendi kök ailelerinin yanında yaşamlarına devam etmemektedirler. Özellikle kent ortamında yaşayan yeni evli çiftler, kendi kök ailelerinden ayrı yaşamaktadırlar. Bu durum her iki eş açısından da yeni bir başlangıç anlamına gelmektedir. Evlilik öncesi bireysel yaşam alışkanlıkları, beklentiler, rol ve sorumlulukların farklılaşması söz konusudur. Evlilik üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunda aile yaşam döngüsünün bu ilk aşamasının her ne kadar rıza üzerine kurulan birliktelik olsa da yeni bir kriz dönemi olarak da değerlendirilmektedir. Bu ilk dönem “ilk evlilik krizi”³⁵ olarak da isimlendirilmektedir. Gladding (2018), eşlerin, ilişkilerinin ilk zamanlarında birbirlerini idealize etme durumunun sıkça görüldüğünü öne sürmektedir (Aktaran Demirtaş Zorbaz, 2019, s. 92). Araştırma grubunda yer alan katılımcıların çoğunluğunu evlilik öncesi engeli olanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla eşlerinin mevcut durumunu kabullenerek evlilik kararlarını vermişlerdir. Başka bir ifade ile yeti yitiminin getireceği zorluklarla baş edebilmeye kendilerini hazırlamış durumdadırlar. Dolayısıyla birbirlerine destek oldukları ve evliliğin ilk yıllarına özgü krizleri

³⁵ Burada yapılan yorumlar, her iki tarafın da reşit olduğu ve rıza temelli evlilik durumları göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Zorla evlendirme, çocuk evliliği vb. durumlar kapsam dışında bırakılmıştır.

aşabildikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda katılımcıların evlilik yaşamlarından doyum elde ettiklerini söylemek mümkündür.

İnsanoğlu yaşamında yol aldıkça geçmişe doğru yolculuk yaptığında; yapamadığı, yarım bıraktığı, yapmaması gerekirken yapmış olduğu birtakım eylemleri düşünür ve bazen pişmanlık duygularını yaşar. Bu pişmanlıklar ile baş edilemediği takdirde geçmişin bugüne tesir etmesi mümkün hale gelir. Evlilik ilişkileri de bundan etkilenebilir. Araştırmada katılımcıların, evlilik öncesinden bugüne kadar herhangi pişmanlıklarının olup olmadığı sorulmuştur. Verilen yanıtlardan anlaşıldığı üzere katılımcıların çoğunluğu geçmişte yaptıkları olumsuz şeylerden dolayı pişmanlık duymamaktadırlar. Daha ziyade yapmadıkları ya da yapamadıklarından dolayı pişmanlıkları söz konusudur. Öne çıkan pişmanlık söylemleri; eşimi daha fazla tanıdıktan sonra evlenmeye karar verseydim, daha geç bir yaşta evlenseydim, düğünüm gelmeleri için babamı ve kardeşlerimi bir şekilde ikna edebilseydim, keşke psikolojik destek almaya daha erken başlasaydım, keşke eşimi aileme daha kapsamlı anlatabilseydim, keşke eşimin ailesini daha iyi tanıyabilseydim şeklindedir. Evlilik öncesi ve ilk yıllara dair pişmanlıklar ile ilgili sorulara yönelik ifadeler incelendiğinde katılımcıların geçmişe yönelik pişmanlıklarının engellilik kaynaklı olmadığı görülmektedir. Eşini daha fazla tanıma, daha geç bir yaşta evlenme gibi konulardan dolayı pişmanlıklar daha çok öne çıkmaktadır. Belirtilen pişmanlıklar, engel durumuna sahip olmayan bireylerin yapmış olduğu evliliklerde de görülebilmektedir. Bu tespit toplumda, engelli bireylerin evlilik yaşamına dair olumlu algının gelişmesine katkı sağlayacak olması bakımından önemli görülmektedir.

Bu bölümde incelen konulardan biri de evlilik öncesi uzman desteği alınıp alınmadığıdır. Katılımcıların tamamının evlilik öncesinde uzman desteği almadıkları tespit edilmiştir. Kızıldağ (2019), evliliğin ilk yıllarında ortaya çıkabilecek kriz dönemlerinin sağlıklı geçirilmesi ve doyumunu yüksek bir evlilik yaşamı için evlilik öncesinde adayların kendilerini geliştirmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Evlilik öncesi uzman desteği kodunda fikir beyan edenlerin tamamı uzman desteği almış olsalardı sürecin kendileri için daha kolay ve başarılı geçebileceğini ifade ederek Kızıldağ'ın (2019) tespitlerini desteklemişlerdir.

Katılımcıların hiçbirisi evlenme sürecinde uzman desteği almadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın uzman desteği almış olsalardı sürecin kendileri için daha kolay ve başarılı

geçebileceğini ifade etmişlerdir. Geçmişe yönelik düşünceler içerisinde uzman desteğinin gerekliliğine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Profesyonel destek alma sürecinin, evlilik öncesinde gerçekleştirilmesi daha bilinçli bir başlangıç yapabilme ve evlilik ilişkilerini geliştirebilmek için oldukça kıymetlidir. Evlilik öncesi çift eğitimi üzerine yapılan araştırmalar bu görüşü desteklemektedir (Yalçın, 2009).

Uzman desteği sadece sorun yaşandığında başvurulacak bir destek mekanizması olarak algılanmamalıdır. Koruyucu-önleyici ve destekleyici-geliştirici amaçları bakımından evlilik öncesi eğitim programları da uzman destekleri arasında kabul edilmelidir. Evlilik öncesi eğitim programları, boşanmanın çiftlere ve topluma vereceği zararların azaltılmasında, çiftlerin kendini açma, empati, ilişki uyumu, güven, yakınlık, ilişki kalitesi, iletişim becerisi, çatışma ve problem çözme becerisi gibi değişkenler üzerinde olumlu yönde etkili olmaktadır (Yalçın, 2009, s. 19).

Evlenme süreci teması altında en dikkat çekici tespit, ailelerin engeli olan çocuklarını yine engelli biri ile evlendirmek istemeyişleridir. Buna karşın engelli olan bireyler kendilerini en iyi anlayacak kişilerin yine engelli birey olacağı düşüncesi ile engelli biri ile evlilik yapmayı tercih etmektedirler. Araştırma grubunda evlilik öncesi engeli olan 19 katılımcıdan 14'ü (7 çift) engeli olan biriyle evlenmiştir.

Katılımcıların evlilik sürecinde yaşadıkları engellilik dışı sorunlar birden fazla nedene dayanmaktadır. Katılımcılar; ekonomik, doğal afet, şiddet, aile, alkol kullanımı vb. gibi birçok sorun ve sorun kaynağına değinmektedir.

Evlilik süreci teması ifade yoğunlukları tablosu incelendiğinde kadın ve erkek katılımcılar için evliliğin ilk dönemleri üzerinde ortak bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Evlilik her ne kadar rıza ve sevgi üzerine başlasa da her iki cinsiyet açısından da yeni bir başlangıç anlamı taşımaktadır. Literatürde yer alan kaynaklar incelendiğinde hemen hemen tüm evliliklerde hafif, orta veya ağır düzeyde bazı sorunların yaşanmasının muhtemel olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla ortopedik engelli bireylerin evliliklerinde yaşanan sorunları salt engel durumu ile bağdaştırmak yanlış olacaktır.

3.10.2. Yeti yitimi teması

Bu bölümde yeti yitimi temasını oluşturan; engellilerin evliliğe yönelik tutumları, yeti yitiminin evliliğe etkisi, engelliler açısından engellilerin evliliğine yönelik toplumsal tepkiler, sorunlarla baş etmede inanç alt kodlarına dair bulguların tartışılmıştır.

Engelli bireylerin evliliğine yönelik toplumsal tutumları inceleyen çalışmalar incelendiğinde, toplumun engellilerin evliliğini destekledikleri buna karşın engelli biriyle evlenmek istemeyenlerin de çoğunlukta olduğu görülmektedir. Özellikle ailesinde engelli birey olanlarda olumsuz tutuma sahip olanların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır (Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga), t.y.; Bucuka, 2017). Ürdün’de yapılan bir araştırma sonucunda ise fiziksel engellilerin evliliğine yönelik olumlu toplumsal tutumların varlığından söz edilmektedir (Al-Bdour ve Al-Shogirat, 2019). Bozkurt Erdem (2019, s. 76) araştırmasında, bekar katılımcılar üzerinden engelliliğin evliliğe etkisini sorgulamıştır. Katılımcıların çoğunluğunun evliliğe yönelik olumlu tutuma sahip oldukları belirtilmiştir. Buna karşın engelli biriyle evlenmek istemeyenlerin oranının %31,3 oranla azımsanmayacak düzeyde olduğu düşünülmektedir (Bozkurt Erdem, 2019, s. 46). Yine aynı çalışmada engelli bireylerle evlenmek istemeyenlerin çoğunluğunun erkek katılımcılar olması da dikkat çekicidir. Araştırmamızda engeli olan veya engeli olmayan eşlerin, evliliğe yönelik tutumlarının olumlu olması evlilik doyumunun olumlu yönde geliştiğini göstermesi açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Bucuka’nın (2017) yapmış olduğu çalışmada katılımcıların, engelli bireylerin eş seçimine dair farklı görüşlere sahip olduklarından bahsedilmektedir. Bu farklılığın engel türü ve engellinin özel bakıma duyulan ihtiyacına göre değiştiğinden ortaya çıktığı belirtilmektedir. Şöyle ki bazı katılımcılar birbirlerini anlamada daha kolaylık olacağı için engellinin yine engelli olan biri ile evlenmesini savunurken bazıları da engelli olan birinin engelli olmayan biriyle evlenmesinin yaşamlarını daha kolaylaştıracağını savunmaktadır (Bucuka, 2017, ss. 218-219). Buradan çıkarılacak yorum kimi engellilerin evlilik olgusuna duygusal, kimilerinin de işlevsel bağlamda yaklaştıklarıdır. Yine aynı çalışmada erkek engellilerin, kadın engellilere nazaran daha kolay evlenebildikleri belirtilmektedir. Başka bir ifade ile erkek engelliler, engelli olmayan kadınlarla evlenebilirken, engelli kadınlar hem engelli erkeklerle hem de engelli olmayan erkeklerle evlenmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum kadın engelliler açısından

engelliliği daha dezavantajlı hale getirmektedir. Birçok çalışma bu tespiti desteklemektedir (Karabulut, 2017; Kurnaz Özdemir, 2010). Araştırmamızın bulguları literatürde yer alan bilgilerle benzerlik göstermektedir.

Araştırmamıza dahil olan katılımcılar içinde bulundukları durumları kabullenmiş ve birçok sorunun üstesinden gelebilmişlerdir. Birey tanıma teması altında yer alan veriler incelendiğinde; çiftlerin evlilik sürelerinin oldukça yüksek olduğu, çocuk sahibi olabildikleri ve çocuklarını yetiştirebildikleri, hatta torunlarının olduğu, bir kısmının çalışmakta iken bir kısmının da emekli olduğu ortadadır. Engellilerin evliliğine yönelik olumlu toplumsal algı oluşması bakımından bu sonuçlar çok kıymetlidir. Engellilerin evliliğine yönelik olumlu tutumları, henüz evlenmemiş ortopedik engelli birey ve ailelerine yol gösterici olacaktır.

Yeti yitimine dair detaylı tanım kavramsal bölümde verilmiştir³⁶. Tanımlar özetlendiğinde; bir insanda yapabilirliğin bir nedene bağlı olarak azalması ya da ortadan kaybolması durumu olarak kısaca açıklanabilir. Mevzuatlarda her yeti yitimi olan insanların engelli olarak kabul edilmediği bilinmektedir. Bununla beraber her yeti yitimi olan kişi gerekli olan desteği alamadığında yaşam kalitesi olumsuz olarak etkilenecektir. Yaşamın bir parçası olan ve iki farklı cinsiyet arasında yaşanan evlilik ilişkileri de yetilerin varlığı ve sağlıklı kullanımı ile ilintilidir. Yuca (2019, ss. 51-52) tarafından kalp hastalığı tanısı almış 297 kadın katılımcıyla yapılan bir çalışmada hastalığın günlük işleri sağlıklı olarak yapılabilmesinde engel oluşturduğu, eş desteğine ihtiyaç duyulduğu ve psikolojik yardım alma gereksiniminin ortaya çıktığı belirtilmektedir.

İnterfilite tanısı almış 138 evli çiftin katılımı ile Kapısız ve arkadaşları (2019) tarafından bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, her beş çiftten dördünün düşük evlilik doyumu yaşadıkları tespit edilmiştir.

İran'da, engelli ve engelli olmayan bireylerin evlilik uyumu ve evlilik doyumunun karşılaştırıldığı bir araştırma sonucunda ise anlamlı bir farklılık tespit edilemediği belirtilmektedir (Abed, Nezhad ve Hatami, 2015, s.23).

Buradan da anlaşılmaktadır ki yeti yitiminin türü, kişilerin yeti yitimine yükledikleri anlam, yeti yitiminin toplumdaki anlamı vb. tutumların yönünü de etkileyebilmektedir.

³⁶ Bknz. Bölüm 2.3.3.2

Buna karşın ortak sonuç olarak yeti yitimi yaşayan evli kişiler açısından, başta eşleri olmak üzere yakın çevresindekilerin tutumlarının önem kazandığı söylenebilir. Bu çalışmada yeti yitimi olan ortopedik engelli katılımcılar için eş desteğinin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Evlilik öncesinde engeli olan katılımcı sayısının 19 olduğu ve 14'nün kendileri gibi engelli olan biriyle evlenmeyi tercih etmeleri bu bulguyu desteklemektedir. Zira onlara göre bir engelliye ancak başka bir engelli daha iyi anlayabilir.

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde olumsuz tepkilere maruz kalan engelliler olduğu gibi olumlu tepkilerin de varlığı söz konusu olabilmektedir. Tepki veren bireylerin sosyo-kültürel, eğitim, engellilik ile ilgili deneyimleri, yetiştikleri ortam, evliliğe yönelik idealize edilmiş düşünceler gibi unsurlar, engellilerin evliliğine dair tepkilerini de şekillendirebilmektedir. Literatürde yer alan sınırlı sayıdaki bazı araştırmalarda da toplum tarafından engellilerin evliliğine yönelik olumsuz tutumların sergilendiği belirtilmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı (mülga), t. y.; Bucuka, 2017; Al-Bdour ve Al-Shogirat, 2019). Bu noktada söz konusu olumsuz tutumların, engellilerin kendilerinden de kaynaklanabileceği tartışmaları da yapılmaktadır. Toplumsal önyargıların varlığından ziyade bunların engelliler tarafından içselleştirilmesi ayrıca tartışılması gereken bir durum haline gelmektedir. İnsanlar toplumda çoğunluğun kabullendiği durumları sıradan olarak değerlendirebilmektedir. Toplumsal kabulün dışında yaşanan bir durum karşısında farklı tepkilerin sergilenmesi de kabul edilebilir. Buradaki paradoks ise engellilerin bazılarının kendilerini hem özel birey olarak hem de toplumdaki diğer bireyler gibi görmelerinden kaynaklanabilmektedir. Kendi durumunu kabullenen ve diğerleri tarafından farklı tepkilerin gelebileceğine hazır olan bireyler süreci daha pozitif yönetebilmektedirler.

Engellilerin evliliğine yönelik toplumsal tepkilere dair katılımcıların farklı fikirler beyan etmeleri de üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira katılımcıların çoğunluğunun, toplumun engellilerin evliliğine yönelik olumsuz tutum sergilediklerinden bahsetmediği görülmektedir. O halde toplumsal yapı ile bütünleşmede engellenmeyen bireyler kendilerine yönelik olumsuz algılarla da karşılaşmamaktadır. Başka bir deyişle “engelli birey için engel teşkil eden şey yeti yitiminin kendisi değil, onları toplumsal yapıyla bütünleşmelerini engelleyen düzenlemelerdedir.” (Kızılaslan ve diğ. 2015, s. 193). Bu tespit göstermektedir ki

tutum ile ilgili konularda genellemeler yapmak yerine tepkilerin gerekçelerini araştırmak daha sağlıklı olacaktır. Genellemeler toplum nezdinde yüzeysel ve önyargılı yaklaşımların gelişmesine neden olabilir.

Engellilerin evlilik yaşamlarında, engel durumuna sahip olmayan insanların evliliklerine oranla daha çok sorun yaşamaları mümkündür. Baş etmeleri gereken sorunlar daha güç ve uzun vadeli bir çözümü gerektirebilir. İnsanların başa çıkma sürecinde, karşı karşıya kaldıkları durumlar, bedensel ve ruhsal sağlıkları üzerinde etkili olabilmekte, yaşam memnuniyet düzeylerinin yönünü belirleyebilmektedir (Ayten ve diğ., 2012, s. 46). Her birey sorunların üstesinden gelebilmek ve baş edebilmek için farklı faktörleri kullanabilir. Bunlardan bir tanesi de inanç faktörüdür. Dinin sahip olduğu kendine özgü sistematik bir yapısı vardır. Bu yapısı ile insanların yaşamlarında şekillendirici, yönlendirici, hükmedici birçok işleve sahiptir. İnsanoğlu çoğu zaman kontrol edemediği ve baş etmede güçlük çektiği durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu zorlukları anlamlandırma ve karşı koymada kullandıkları en önemli unsurlar arasında dini duygu ve düşünceler yer almaktadır (Bucuka, 2018, s. 84). Koç'a (2005: 28) göre bireyler bu tercih ve yönelimlerle çözüme odaklanarak rahatlık ve huzurlu olmayı hedeflemektedirler. Dinin insanlar üzerindeki etkisini şu şekilde ifade edilmektedir; “dinler insanların bireysel ve sosyal hayatını düzenlemek suretiyle onlara bir yaşam tarzı sunmakta, kognitif yönleri vasıtasıyla insanlara dünya görüşü sağlamakta, olaylara karşı nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiğini göstermektedir” (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019, s. 203).

Bu araştırmada 13 katılımcının inanç faktöründen destek aldıkları görülmektedir. Bucuka tarafından yayınlanan görme, işitme ve ortopedik engel grubunda olan bireylerin sosyalleşmelerinde din faktörünün incelendiği bir çalışmada da benzer sonuçlardan bahsedilmektedir (2018, ss. 84-86). Karataş'ın, bakım hizmeti sunan engelli yakınları ile gerçekleştirmiş olduğu araştırmanın sonuçlarında da baş etmede inanç faktörünün önemli bir motivasyon kaynağı olduğuna vurgu yapılmaktadır (2016, ss. 186-206). Araştırmamızın inanç faktörü kodunda fikir beyan eden katılımcıların çoğunluğunun kadın olması dikkat çekici bir bulgudur. Bunun yanı sıra inanç faktörünü kullanan katılımcılar farklı eğitim düzeylerine sahip olmakla birlikte lise, lisans ve yüksek lisans düzeyindeki kişilerin oranı oldukça düşüktür. Bu noktada şu sorunun tartışılma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır; “eğitim seviyesi yükseldikçe sorunlarla

baş etmede entelektüel ve bilimsel çabalar söz konusu iken, eğitim seviyesi düştükçe aslında sorunla baş etmek yerine var olan durumu kabullenerek çatışmalardan uzak kalmanın bir yolu olarak inanç faktörü bir sığınak olarak mı görülmektedir?”. Bu soruya verilecek cevaplar çok çeşitli olabilir. Buna karşın baş etme motivasyonu olarak inancın, insanların yaşamında çok kıymetli bir yerinin olduğu yadsınamaz.

Yeti yitimi, günlük yaşamda birçok güçlüğü beraberinde getirmektedir. Evlilik yaşamı da günlük yaşamın bir parçasıdır. Doğal olarak yeti yitimi evlilik yaşamını da etkileyebilmektedir. Yeti yitimi teması altında, engelli bireylerin evliliğe yönelik tutumları kodunda kadın ve erkek katılımcılar ortak olarak yoğunlaşırlarken, erkek katılımcılar farklı olarak yeti yitiminin evliliğe etkisi koduna da yoğunlaşmışlardır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, yeti yitiminin evliliğe etkisi erkek katılımcılar açısından daha anlamlı görülmektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında toplumsal roller bağlamında erkeğe biçilen; erkek adam, adam gibi adam, güçlü adam, evin reisi, evin direği vb. güçlü beden imajı algısının bir etkisinin olup olmadığı üzerinde düşünülmesi gereken konular olarak görülmektedir.

3.10.3. Aile yaşamı ve sosyal çevre teması

Bu tema altında ele alınan tartışmalar şu alt kodlara ilişkin yapılmıştır; evlilik içi rol ve sorumluluklar, aile üyelerinin evliliğe etkisi, sosyal çevre, çocukların tepkileri, ilişkinin çocuklara yansımaları, çocukların evlilik yaşantısına etkisi, geleceğe dair fikirler, sorunları paylaşma, uzman desteği.

Evlilik doyumu üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde eş desteği ile evlilik doyumu arasında doğrudan bir ilişkinin varlığından bahsedilmektedir. Örneğin, Multiple Sklerozlu (MS) kadınlarda yaşam doyumu ve eş desteği ilişkisinin incelendiği bir araştırmada (Murat, 2019) katılımcıların eş destek ölçeğinden aldıkları puan ile yaşam doyum ölçeğinden aldıkları puan arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Herhangi bir kronik hastalık ya da sendromu bulunmayan 448 kadın ve 363 erkek toplam 811 katılımcı ile yapılan başka bir araştırmada ise “evli bireylerin algıladıkları eş desteği ile evlilik doyumu arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur” (Çağ, 2011, s. v- vi) tespiti yer almaktadır. Evlilik içi rol ve sorumluluklar kodunda eş desteğinin varlığından bahsedilmesi katılımcıların evlilik doyumu ve evlilik yaşamlarının niteliği açısından olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye kültüründe kök aileler, evlilik sisteminin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla eşlerin birbirlerini sevmeleri evlilik doyumu için yeterli görülmemektedir. Kök aileleri ile de belirli bir düzeyde anlaşma ve uyum içerisinde olmaları beklenmektedir (Kızıldağ, 2019, s. 22). Araştırma grubunda yer alan katılımcılardan sadece biri geniş aile tipinde yaşamaktadır. Engelli olan katılımcı (K-9) kendisi, eşi, oğlu, gelini ve torunlarıyla birlikte yaşamaktadır. Dolayısıyla kök aile üyelerinin büyük bir kısmı ya vefat etmiş ya da ileri yaş grubunda yer almaktadırlar. Diğer katılımcılar ise çekirdek aile tipinde yaşamaktadır. Buna karşın birçoğunun kök aile üyeleri ile olan bağları devam etmektedir. Kök ailelerle olan sorunlar genellikle evlilik öncesi ve evliliğin ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Araştırmanın evlilik öncesi temasında bunlara yer verilmiştir. Araştırma grubunda yer alan birçok katılımcının kök aile üyelerinden destek alabildiklerini belirtmesi evlilik doyumu ve evlilik yaşamının niteliği açısından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Zira gerek kadın gerekse erkek eş tarafından olan kök aile üyeleriyle yaşanan olumsuzluklar evlilik doyumu ve evlilik yaşamının kalitesini de negatif yönlü etkileyecektir. İpek (2021) tarafından yapılan bir araştırmada, gelin-kayınvalide ilişkisinin olumlu ilerlediği evliliklerde, evlilik doyumunun da olumlu ilerlediği bulgusuna yer verilmektedir. Tayvan’da yapılan bir çalışmada da gelin-kayınvalide arasında yaşanan çatışmaların evlilik doyumunu olumsuz etkilediğinden bahsedilmektedir (Wu ve diğ., 2010).

Araştırma grubundaki bazı katılımcıların, evlilik içi yaşadıkları sorunları kök aile üyelerine yansıtmamaya çalışmaları da yine olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bir katılımcının, “(...) ben 3 gün geçmeden eşimle barışacağım ama ailem onu unutmayacak o yüzden aileme paylaşmadım” (K-19-1) ifadesinden de anlaşılacağı üzere ailelerin müdahil olması, durumu daha da zorlaştırabilmektedir. Bu ifade aynı zamanda eşlerin problem çözme becerilerinin varlığının önemine de gönderme yapmaktadır. Her evlilikte sorunların yaşanması muhtemeldir. Sorunsuz ve çatışmasız bir evlilik düşünülemez. İdeal olan ise eşlerin mümkün olduğu kadar problemlerini kendi içinde çözebilmeleridir. Bu da ancak, problem çözme becerilerinin geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

İnsanlar yaşamlarına içine doğdukları aile çevresinde başlasalar da yaşları ilerledikçe hayati bir zorunluluk olarak aile dışı çevreye dahil olma durumu, bilinen bir gerçekliktir. İnsanların aile harici sosyal çevresi çocukluk yıllarından itibaren okul, iş,

sosyal gruplar vb. şeklinde çeşitlilik göstererek çoğalmaktadır. Araştırmanın konusu genelde evlilik özelde ortopedik engellilerin evliliği olduğundan araştırma grubunun aile harici sosyal çevresini de doğal olarak iş arkadaşları, komşular, sosyal gruplar oluşturmaktadır. Evlilik, doğası gereğince eşlerin birbirlerinin sosyal çevrelerine dahil olmayı, doğrudan ya da dolaylı olarak onlardan bir şekilde etkilenme ve etkileme durumunu da ortaya çıkarabilmektedir. Araştırmanın öz temasını ortopedik engellilik oluşturduğundan katılımcı bireylerin sosyal çevrelerinden nasıl etkilendiği ve onları nasıl etkilediği de merak konusu olmaktadır. Bu ve benzeri konularda kısıtlı sayıda çalışmaların olması nedeniyle toplumun engellilerin yaşamlarına yönelik merakı tam olarak giderilememiştir. Hal böyle olunca sosyal çevreye dair bulgular da ayrı bir önem kazanmaktadır. Katılımcıların bir kısmı sosyal çevrelerinin, engelli biriyle evli olmak ya da engelli birinin diğer engelli biriyle evli olmasını hatta evlendikten kısa bir süre sonra eşi engelli olan birinin evliliğini devam ettirmesini ilginç buldukları belirtmişlerdir. Buna karşın özellikle iş ve arkadaş çevrelerinden destek ve takdir gördüklerini ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bazı katılımcılar da eşlerinin olumsuz alışkanlıkları olan arkadaş çevresinden rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Ancak bu durum doğrudan engelli olmakla ilintili değerlendirilemez. Engeli olmayan bireylerde de bu tarz alışkanlıklar olabilmektedir.

Genellikle kamu binaları ile il merkezlerindeki sosyal alanlarda engelliler için erişim sorunları bir nebze giderilmiş olsa da henüz tüm yapılar ve alanlar erişim standartlarına sahip değildir. Özellikle tekerlekli sandalye ya da koltuk değneği kullanan katılımcılar, erişim sorunları nedeniyle arkadaş, akraba, komşu ziyaretlerinde zorluk çektiklerini bu nedenle de sosyal ilişkilerinin zayıf kaldığını ifade etmektedirler. Araştırma grubunda yer alan tekerlekli sandalye kullanan katılımcıların çoğunluğunun binaların zemin veya giriş üstü katlarda ikamet ediyor olmaları bu görüşü desteklemektedir.

Genel olarak bakıldığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sosyal çevrelerinden olumlu yönde etkilendiği ve kendilerinin de çevrelerine yönelik pozitif tepkiler verdikleri anlaşılmaktadır. Evlilik doyumunun iletişim ve kişiler arası süreçlerle ilgili olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır (Bradbury ve diğ., 2000; Greef, 2000; Kasapoğlu ve diğ., 2017). Bu araştırmaya dahil olan katılımcıların genel olarak sosyal çevreleriyle olumlu ilişkiler kurduklarından hareketle evlilik doyumu ve evlilik yaşamlarının pozitif yönde bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Eşlerin en sık ve yakın ilişki içinde olduğu kişiler elbette çocuklarıdır ve çocukların tepkileri de evlilik doyumunun niteliğini belirleyici rollere sahiptir.

Çocukların aile içinde olup biten durumlara tepki vermeleri ve anlamlandırmaları yaşlarına, algı düzeylerine ve ebeveynleriyle kurdukları bağın niteliğine göre değişkenlik gösterebilmektedir. İnsan doğası gereğince içine doğduğu ortamla ilgili bir karşılaştırma yapamaz. Ancak benzer başka ortam ya da durumlarla karşılaştığında kendini ve çevresini yeniden anlamlandırmaya başlar. Bir çocuk için engelli bir anne-babadan dünyaya gelmek ya da bebeklik döneminde iken anne/babasının engelli olması pek bir anlam ifade etmez. Buna karşın sosyalleşmenin ve soyut öğrenmenin başladığı okul çağına geldiğinde akranlarının ebeveynlerine göre kendi anne/babasının durumunu sorgulamaya başlar. İşte bu durumda bazı hayal kırıklıkları, belirsizlik, kaygı vb. duygular ortaya çıkabilmektedir. Sorgulamalar yapabilir, engeli olmayan ebeveyne sahip akranlarıyla kendi durumunu kıyaslayıp bu durumla ilgili kendi anne-babasını dahi suçlayabilir. Ancak bu durum geçicidir. Buradaki kritik nokta ise başta anne-babalar olmak üzere yakın aile üyelerinin tutumudur. Çocuklar ileriki yaş dönemlerinde engelli ebeveyninin durumunu kabullenmeye başlamaktadırlar. Araştırma grubumuzda yer alan bazı katılımcıların çocukları da benzer durumları yaşamışlardır.

Çocuklar özellikle ortopedik engel durumu olan babaları ile top oynamak, balık tutmak, koşmak, yüzmek, orman gezisi yapabilmek vb. konularda birlikte aktivite yapamamaktadır. Zira katılımcıların büyük bir çoğunluğu sürekli tekerlekli sandalye kullanmak zorundadır. Bununla birlikte çocuklar ilerleyen yaşlarda ebeveynlerinin engel durumu ve yeti kabiliyetlerine göre birlikte aktiviteler yapabilmektedirler. Hatta bazı durumlarda ebeveynlerine destek olabilecek rol ve sorumlulukları dahi üstlenmektedirler.

Bazı katılımcılar, engelli bir ebeveyn ile büyüyen çocukların, çevrelerindeki engelli arkadaşları ya da engelli ebeveynlere yönelik empati yapabilmeleri açısından avantajlı olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmamız açısından genel olarak, çocukların ebeveynlerinin durumlarını kabullendiklerini, anne-babalarının engel durumuna göre beklentilerini belirlediklerini söylemek mümkündür. Literatürde engelli ebeveyne sahip çocuklar üzerine yapılmış

herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığından dolayı çocuklar perspektifinden bir karşılaştırma yapılamamıştır.

Çocuk sahibi olan katılımcıların tamamına yakınının evlilik ilişkilerinin olumlu yönde ilerlediği, özellikle engel durumunun evlilik ilişkilerine sorun teşkil etmediği dolayısıyla da çocuklara yönelik olumsuz bir yansımanın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tespit katılımcıların, evlilik doyumu ve evlilik yaşam kalitelerinin pozitif yönde ilerlediğini göstermesi açısından önemlidir.

Evlilik ilişkisinin tesis edilme niyetlerinden bir tanesi de neslin devamının sağlanmasıdır. Buna karşın çocuk sahibi olmak demek, aynı zamanda yeni sorumluluklar da üstlenmek anlamına gelmektedir. Ortopedik engellilerin, günlük yaşamda mücadele etmeleri gereken birçok konu vardır. Örneğin, erişim, eğitime dahil olamama, istihdama dahil olamama, ayrımcılıkla mücadele, damgalanma vb. Tüm bunlarla birlikte ortopedik engelli bireylerin aile kurması ve çocuk yetiştirme becerileri toplum tarafından merak konusu haline gelmektedir. Genel olarak çocuk yetiştirmek bazen birçok sorunu ortaya çıkarmakta iken ortopedik engelliler için bu daha da önem kazanmaktadır.

Engelin oluş biçimi, zamanı, etkileri çocuk sahibi olma süreçlerini de doğal olarak etkilemektedir. Örneğin, yeni evlenmiş bir çift kaza ya da hastalığa bağlı olarak uzun süren tedavi aşamalarından sonra çocuk sahibi olabilmektedir. Bazıları doğal yollardan çocuk sahibi olabilirken bazılarının ise tüp bebek gibi uygulamalar sonucunda çocuk sahibi olabildikleri görülmektedir.

Bu kod altında fikir beyan eden katılımcıların, çocuklarının evlilik doyumlarına ve evlilik yaşamlarına olumlu etki yaptıklarını belirtmeleri, ortopedik engelli bireylerin evliliğine yönelik toplumsal algının pozitif yönde gelişmesi açısından oldukça kıymetli görülmektedir. Zira literatürde yer alan ve engeli olmayan çiftlerle yapılan bazı araştırmalarda, çocuk sahibi olanların çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşük düzeyde evlilik doyumuna sahip olduklarından bahsedilmektedir (Aras, 2020, s. 42; Özşirin, 2019, ss. 86-87).

Katılımcıların engel türleri, düzeyleri, eşlik eden sağlık sorunlarına bağlı olarak geleceğe dair düşünceleri farklılık göstermektedir. Çocuk sahibi olan katılımcılar, tüm ebeveynler gibi çocuklarına iyi bir gelecek hazırlayabilme düşüncesini dile getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan katılımcılar ise diğerlerine göre geleceğe

dair daha kaygılı düşüncelere sahipler. Bazı katılımcılar ise yaş aldıkça engel durumlarının daha da ağırlaşabileceğini, beraberinde başka hastalıkların da ortaya çıkma ihtimalinden dolayı geleceğe dair endişe taşımaktadırlar. Tablo 3.12’de katılımcıların sağlık sorunları hakkındaki bulgulara bakıldığında endişelerin beklenen bir durum olduğu görülmektedir. Bu durumla baş edilemediğinde doğal olarak stres baskısı ortaya çıkabilecek ve gerekli destek mekanizmalarından da yararlanılamadığında da bu durum evlilik doyumu ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Katılımcıların çoğunluğu sorunlarını aileleriyle paylaşmayı tercih etmemektedir. Ailelerin sürece dahil olması halinde sürecin daha da karmaşık bir hal alacağından endişe duyulmaktadır. Bazı katılımcılar ise aile üyelerinden genellikle kız kardeşleri ile sorunlarını paylaşabilmektedirler. Bir kısım katılımcı ise sorunlarını çok yakın arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih ederken bazıları da kesinlikle profesyonel kişilerden yardım almayı daha uygun görmektedir. Bir katılımcı (K-14) ise hiçbir şekilde sorunlarını başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanmadığını, zaman içerisinde bir şekilde çözüme kavuşturabildiklerini belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında katılımcıların sorunlarını paylaşma tercihleri; eğitim düzeyine, sosyal çevre ile olan ilişkilerinin niteliğine, yaşanan sorunların niteliğine, engel durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Sonuç olarak ise büyük bir çoğunluk, sorunlarını başkaları ile paylaşma ihtiyacı hissetmektedir. Buradaki kırılma noktası kimlere güven duyulduğu ya da kimlerin sorun çözücülük bağlamında daha yetkin olduğudur. Yine öne çıkan başka bir bulgu ise sorunların aile büyükleri ile paylaşma tercihinin uzak durulmasıdır. Nihayetinde ortaya şöyle bir tartışma sorusu çıkmaktadır. Araştırma grubunda yer alan katılımcılar sorunlarını niçin aile büyükleri ile paylaşmak istememektedir ve benzer durum diğer evli çiftler için de geçerli midir? Belki bu konuda yapılacak başkaca araştırmalar daha farklı bulguların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu aile yaşamları ve sosyal çevre ile ilgili konularda uzman desteğine ihtiyaç duymamışlardır. Bazı katılımcılar ise sorun yaşanması halinde profesyonel destek almanın gerekliliğini belirtmişlerdir. Uzman desteği almamanın birkaç gerekçesi olabilir. Bunlar; çevrelerinde aile danışmanlığı hizmeti sunan kurumların olmaması, uzman desteği alma konusundaki önyargılar ya da

yetersiz bilgiler, uzman desteği alabilecek ekonomik imkanlara sahip olamama, uzman desteğini kabullenmeme.

Uzman desteği konusundaki genel yargı, bir sorun yaşanmaya başladığında ya da çatışmalar arttığında başvurulacak bir mekanizma olması yönündedir. Oysa ki, sorunlar ortaya çıkmadan süreci sağlıklı ve başarılı bir şekilde yönetebilmek için uygun profesyonel desteklerden yararlanmak daha akılcı bir yol olarak görülmektedir. Bu bağlamda gerek aile yaşamı gerek evlilik yaşamı gerekse sosyal çevre ile olan ilişkilerin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için birçok eğitim programları geliştirilmiştir. Bu tür programların; evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi, psikolojik iyi oluşu artırma yönünde katkılar sağladığına dair araştırma bulguları bulunmaktadır (Akça Koca ve Yukay Yüksel, 2017; Vural Batık, 2017; Baran 2013; Canel, 2007).

Kadın ve erkek ifade yoğunluğu tablosu incelendiğinde her iki cinsiyet için ortak noktanın evlilik içi rol ve sorumluluklar olduğu görülmektedir. Buna karşın kadın katılımcı grubunda farklı olarak aile üyelerinin evliliğe tepkilerinde de bir yoğunluk söz konusudur. Bu fark, kadınların erkeklere göre aile üyelerinin tepkilerinden daha çok etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

3.10.4. Evlilik yaşamı teması

Eşle vakit geçirme, eşi evlilik dışı değerlendirme, ev yaşamı, evliliğe yönelik heyecan, evlilik beklentileri, evliliğin bir yük haline gelmesi, evliliğe yönelik anlam, evlilikte yaşanan sorunlar, karı/koca ilişkilerinde ideallik ve evliliğin gidişatı alt kodlarında elde edilen bulguların tartışmasına bu bölümde yer verilmiştir.

Eşle vakit geçirme koduna, tüm katılımcıların fikir beyan etmesi ve fikir frekans kod sayısının oldukça yüksek olması eşlerin birlikte vakit geçirmeyi önemsediklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) çeşitli engel gruplarında yer alan bireylerle yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "baş başa kaldığımız zaman benim canım hiç sıkılmaz" maddesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Dolayısıyla önceki araştırmalarla benzerlik söz konusudur.

Evlilik, çok boyutlu bir olgudur³⁷. Bunlardan biri de psikolojik ve sosyal ihtiyaçların doyurulma aracı (Özgüven, 2014; Özden Yıldırım, 2019) olmasıdır. Eşle birlikte

³⁷ Bknz. Bölüm:2.3.1

geçirilen anların eşler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ise bu açıdan oldukça önemli görülmektedir. Özden Yıldırım'a (2019) göre evlilik, ben ve biz olarak yürütülen bir ilişki dünyasıdır. Dolayısıyla evlilik ilişkisinin sağlıklı bir şekilde başlaması ve sürdürülebilmesinde bu bakış açısının kadın ve erkek tarafından önceden kazanılmış olması kıymetlidir.

Sternberg'e (1986) göre sevgi üçgenini³⁸ oluşturan üç temel bileşen, birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Şöyle ki, yakınlık arttıkça, tutku ve bağlılık da artabilmektedir. Aynı zamanda, bağlılık ve yakınlık bileşenleri, çaba ve kararlılık gerektirmektedir (Sternberg'den aktaran Soyer, 2019, s. 25). Panayiotou'ya (2005) göre ise bu üç bileşenin oranlarındaki değişim, ilişkideki başarı ve başarısızlıkla yakından ilişkilidir (Aktaran Soyer, 2019, s. 26).

Katılımcıların eşlerine yönelik güvenli, kararlı, sadık, kendine güvenen, dürüst, sözüne güvenilir gibi tanımlamalar eşler arasındaki bağlılığın güçlü olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu tespitler de evlilik doyumu ve evlilik yaşam kalitesinin olumlu ilerlediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Yükleme kuramı³⁹, eşlerin birbirlerini tanımlamalarına ve tutumlarına dair açıklamalar yapmaktadır. Bu tanımlamaları yaparken nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri üzerinden yol almaktadır.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların eşlerine yönelik olumlu tanımlamaları yükleme kuramının nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri bağlamında pozitif yönde bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu ev yaşamlarını huzurlu, sevgi dolu, aidiyetlik duygusunu yaşama olarak tanımlamaktadırlar. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) çeşitli engel gruplarında yer alan bireylerle yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyum ölçeğinde "huzurlu bir ev yaşamım var" maddesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Dolayısıyla bulgular önceki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Ev yaşamı dini, örfi ve medeni yasalarla şekillenmiş olmakla birlikte sevgi ile hayat bulmaktadır. Sternberg'e (1986) göre yakınlık, tutku ve bağlılık bileşenlerinden birinin olmadığı ya da zarar gördüğü birlikteliklerde sevgi oluşmaz. Uzun süreli ilişkileri

³⁸ Bknz. Bölüm: 2.3.2.4

³⁹ Bknz. Bölüm: 2.3.2.2

yürütmek ciddi çabaları gerekli kılmaktadır. Bu çabalar yorucu ve acı verici hale geldiğinde ilişkiler zarar görmeye başlayacağından dolayı aile yaşamı da olumsuz etkilenecektir. Ev yaşamı, yapısal, ilişkisel ve işlevsel unsurların birlikte uyum içerisinde yürütüldüğü bir ortamdır. Evlilik doyumu üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, evlilik doyumunun, evlilik süreci devam ettiği müddetçe eşlerin birlikteliklerinde psikolojik, biyolojik ve sosyal gereksinimlerinin karşılanmasının yanı sıra güdülerin de doyurulması halinde ortaya çıkan sonuç algısı olduğundan bahsedilmektedir (Medling ve Mccarrey'den aktaran Tekin Çatal ve Kalkan, 2019; Tezer, 1996; Özgüven, 2014). Özgüven (2014), evliliğin bazı gereksinimleri doyurma olanağını sunduğunu ve bu olanaklara ulaşmanın çiftlerde evlilik doyumunu artırıcı etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Bu olanaklar şu şekilde özetlenebilir; birlikte güven içinde olma, korunma, dayanışma içinde olduklarını hissetme, geleceğe güvenle bakabilme, toplumda bir yer edinebilme, birbirlerinden onur ve kıvanç duyabilme gibi (Özgüven, 2014, s. 20). Bu olanakların kullanılabilmesi ya da ortaya çıkarılmasında, eşlerin ilişkilerini kuvvetlendirecek şeylerin neler olduğunu bilmeleri ve algılarının ne yönde geliştiğinin farkında olmaları oldukça önemlidir (Bennun, 1991). Evlilik doyumu süreç içerisinde kendiliğinden ortaya çıkan bir durum değildir. Dolayısıyla eşlerin bilinçli farkındalık, işbirlikçi bir yaşam anlayışı, sorumlulukların karşılıklı paylaşımı, aile yükünün adil dağılımı, problemleri çözmeye yönelik çaba gösterme, olası kriz durumlarına yönelik hazır oluşluk, gerektiğinde her iki tarafın da aile üyelerinin desteğini alabilme vb. konularda kendilerini güçlendirmiş olmalarına yönelik bir beklenti öne çıkmaktadır. Katılımcıların ev yaşamı koduna verdikleri yanıtlar incelendiğinde eşlerin yeti yitimine rağmen ilişkilerini kuvvetlendirecek unsurlara odaklandıkları, kendilerine göre kabul aralığı belirledikleri anlaşılmaktadır. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) çeşitli engel gruplarında yer alan bireylerle yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "huzurlu bir ev yaşamım var" maddesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Söz konusu araştırma her ne kadar karma bir grupta yapılmış olsa da ortopedik engelli katılımcıları da kapsadığı için sonuçların araştırmamızla benzerlik göstermesi anlamlıdır. Zira engellilerin evlilik yaşamlarına dair benzer çalışmalar arttıkça toplumdaki ön yargıların azalması da o denli azalacaktır.

Evlilik heyecanı evlilik doyumunu etkileyen unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar içinde evliliğe yönelik heyecanın azalması yönünde

fikir beyan edenlerin tamamı 10 yıl ve üzeri evlilik süresine sahip olanlardır. Evlilik süresi uzadıkça ilişkilerin rutinleşmesi, engel durumuna eşlik eden hastalıklar ve bazı katılımcılarda engel durumunun ağırlaşması evliliğe yönelik heyecanın azalmasına yol açan nedenler olarak gösterilmektedir. Azalmanın gerekçeleri arasında eşler arasında anlaşmazlık ya da çatışmaların gösterilmemesi pozitif yönde bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar evliliğe yönelik heyecanın azalmasının, evlilik doyumunu negatif yönde etkileyeceği düşünülse de nedenlerin anlaşmazlık ya da çatışmalar kadar yıkıcı olmayacağı düşünülmektedir. Burada yeti yitimine bağlı gelişen yapısal unsurların eşler tarafından nasıl algılandığı önemli olmaktadır. Bazı araştırmacılar evlilik ilişkilerinde kendini ve diğerini yeterli görmenin, evliliğin sürdürülmesine ve evlilikten alınan psikolojik doyuma katkısı olduğuna yönelik bulguları literatüre sunmuşlardır (Kasapoğlu ve diğ., 2017, s. 473). Mitchell'e (2012) göre evlilikte özyeterlik başarılı bir evliliğin temel gereklerinden biridir. Evlilikte özyeterlik, "bireyin başarılı bir evlilik ilişkisine yönelik davranış sergileme ve evlilikte ortaya çıkan zorluklarla başa çıkma ile ilgili yeteneğine ilişkin kişisel inancı" olarak tanımlanmaktadır (Mitchell, 2012, s. 4). İşte tam da bu noktada yeterlilik ve özyeterliliğin değerlendirilmesinin hangi kriterlere göre yapılacağı sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Kişiler arası ilişkilerdeki kabuller, yeterli olup olmamanın yönünü belirlemektedir. Dolayısıyla evliliğe yönelik heyecanların yönünü de kabul aralıklarının değişkenliği belirleyecektir.

Yeti yitimine bağlı gelişen durumlar eşler tarafından kabul edilebilir olarak değerlendirildiğinde her iki taraf için de sorun teşkil etmeyecektir. Şayet ilişkilerde sürekli anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmıyorsa evliliğe yönelik heyecan azalsa da evlilik ve aile bütünlüğü devam edecektir. Stone ve Shackelford (2007) da farklı bir açıdan evlilik doyumunun ödenen bedellerle ilişkisinden bahsetmektedir. Ödenen bedeller yükseldikçe doyum da düşmektedir. Algılanan faydalar arttıkça da evlilik doyumunu hissedilmektedir. Evlilik doyumunu, evlilik ilişkilerinin sonucunda hissedilen bir haz, doyum, tatmin duygusu ise de bu her zaman doğrusal ve istikrarlı bir gidişi ifade etmemektedir. Dolayısıyla burada eşlerin sürekli yükselen ya da stabil bir beklenti içerisinde olmamaları gerektiğini kabullenmelerinde yarar görülmektedir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu evlilik beklentilerinin olumlu yönde ilerlediğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise hayal ettikleri beklentinin dışında bir süreç

yaşadıklarını buna karşın mevcut evlilik yaşamlarından mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "evlilikten beklediklerimin çoğu gerçekleşti" maddesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Dolayısıyla bulgular önceki araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Evlilik, iki farklı cinsiyetten iki insanın tüm yaşanmışlıkları, birikimleri, mizaçları, huyları, alışkanlıklarının yeniden harmanlandığı ve yeni birlikte yaşam formunun oluşturulduğu bir süreçtir. Bu süreç zaman ve nitelik olarak belirsizdir. Süreç her ne kadar karşılıklı iyi niyetlerle ve duygularla başlasa da gelecekte nelerin yaşanacağı ve bunlarla nasıl baş edileceği konusunda herkes için geçerli olan bir eylem şeması bulunmamaktadır. Dolayısıyla beklenti çoklu değişkenlerden etkilenebilecek bir olgudur. Yaşanılan ilişkinin, beklentilerin altında veya üstünde olmasına göre evlilikten duyulan memnuniyet değişebildiği gibi beklentilerin karşılanmaması ile düşük evlilik kalitesi arasında pozitif yönde bir ilişki söz konusudur (Sabatelli'den aktaran Köksal ve İlhan 2018, s. 304). Bununla birlikte çiftler, içinde bulundukları duruma göre beklentilerini yeniden yapılandırabilir ve kabul aralıklarının neler olacağını belirleyebilirler. Örneğin, genel bir kanı olarak evlilik beklentilerinden birinin çocuk sahibi olmak ve nesli devam ettirmek olduğu bilinmektedir. Keldal (2021) tarafından üniversite öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilen bir araştırmada evlilikten beklentiler; hayatı paylaşmak, düzenli bir yaşam, huzurlu ve güvenli bir ortam ve çocuk sahibi olmak üzerinde yoğunlaşıldığı sonucu bu kanıyı desteklemektedir. Eşlerden birinin bir nedenle doğurganlık yetisine sahip olmadığı evliliklerde, çocuk sahibi olamamaya yüklenen anlam beklentinin yönünü de belirleyecektir. Şayet evlilikte çocuk sahibi olamama ihtimaline hazır olan ve kabul aralığına bunu dahil eden çiftlerin beklenti yorumu ile aksi durumda olanların beklenti yorumu aynı olmayacaktır. Evlilik beklentileri hakkında olumlu yönde fikir beyan edenlerin çoğunluğunu evlilik öncesinde engel durumuna sahip olanlar oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılıyor ki katılımcılar eşlerinin mevcut engel durumuna, yeterlilik ve potansiyellerine göre bir beklenti geliştirmişlerdir. Evlilik sonrasında engel durumuna sahip olanlar da her ne kadar böyle bir durumu arzu etmeseler de inançlar, gelenekler, evlilik akdine sadakat, çocuklar, sevgi vb. unsurlar nedeniyle beklentilerini yeniden yapılandırabilmektedirler. Bu konuda çatışma yaşayan çiftlerin evliliğinin uzun süre devam etmesi pek mümkün görülmemektedir.

Araştırma grubundaki katılımcıların büyük bir çoğunluğunun evlilik sürelerinin 10 yıl ve üzerinde olması da bu tespiti desteklemektedir.

Evliliğin yük haline gelmesi katılımcıların engel durumuna, düzeyine ve çocuk sahibi olma durumlarına göre değişkenlik göstermektedir. İlişkisel anlamda bir yükten bahsedilmemektedir. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) çeşitli engel gruplarında yer alan bireylerle yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "evliliğimiz zaman zaman bana bir yük gibi geliyor" maddesi düşük ortalamada puanlanmıştır. Dolayısıyla önceki araştırma ile benzerlik söz konusudur.

Evliliğe yönelik anlam kodunda fikir beyan frekans yoğunluğu 41'dir. Engelin evlilik öncesi değişkeni ile fikir beyan yoğunluğu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların tamamına yakını evliliğe yönelik olumlu anlam ifadeleri belirtmişlerdir. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "evliliğimizi çok anlamlı buluyorum" ifadesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Bu araştırmanın bulguları ile benzerlik söz konusudur.

Bir olgu ya da olay kendisine yüklenen anlam ile işlevsellik kazanır. Anlam olanın veya görünenin ötesidir. Canlı ya da cansız tüm varlıklar kendilerine atfedilen anlamlara göre değer kazanırlar. O halde ortaya şöyle bir tartışma sorusu çıkmaktadır. İnsanoğlu anlamlandırmayı neye göre yapmaktadır ve nereden bilmektedir? Sosyal öğrenme kuramına göre insanoğlu doğduğu andan itibaren içgüdüsel olarak öncelikle annesi ve diğerleriyle ilişki kurarak daha sonra da gelişim dönemi ilerledikçe somuttan soyuta ve daha karmaşık ilişki dünyasına doğru yol alır. Bu süreçte birçok konuda öğrenmeler yaşar. Bu öğrenmelerden biri de anlamlandırma becerisidir. Birey yaşamışlıkları ve almış olduğu çeşitli eğitimlerle bu becerisini yaradılış potansiyeline göre geliştirir. Evlilik, eş, çocuk, aile, ebeveyn kavramları da her bireye göre farklı bağlamlarda anlamlandırılabilir. Örneğin, evliliği bir yük, sorumluluk, maliyet olarak anlamlandıran biri ile Allah'ın bir emri, toplumda değerli görülme, hayatı paylaşmak gibi anlamlandıran birinin evlilik doyumu arasında kaçınılmaz olarak farklılıklar olacaktır.

Kızıldağ (2019, s. 16), "eş adaylarının benzerliğinin veya farklılığının ne kadarının ilişkiyi sürdüren veya engelleyen düzeyde oluşu evlilik öncesi süreçte dikkat çekilmesi gereken konular arasındadır." diyerek çiftlerin, evlilik öncesinde muhtemel eşlerinin var olan durumunu nasıl anlamlandırdıklarının ve kabul aralıklarını neye göre

belirlediklerinin önemine işaret etmektedir. Bu araştırma grubunda yer alan çiftlerin büyük bir çoğunluğu evlilik öncesinde engel durumuna sahiptir. Katılımcıların çoğunluğunun evliliğe olumlu anlam yükledikleri dikkate alındığında var olan durumu kabullenerek ve kabul aralıklarına dahil ederek evlilik sürecini başlattıkları söylenebilir. Bu tespitlerin, engellilerin evliliğine yönelik toplumsal algının pozitif yönde gelişmesi bakımından katkı sunacağı düşünülmektedir.

Buradan da anlaşılmaktadır ki katılımcıların evlilik bağlamında ciddi sorunları bulunmamaktadır. Bozkurt Erdem'in (2019, s. 60) yaptığı çalışmada, evlilik yaşam doyum ölçeğinde yer alan ve evlilik sorunlarına atıf yapan negatif yönlü ifadeler katılımcıların düşük puan verdikleri görülmektedir. Dolayısıyla Bozkurt Erdem'in sonuçlarıyla bu çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir. Bir katılımcı (K-12-1), eşinin öfke problemi olduğundan bahsetmektedir. Bu katılımcının eşinin herhangi bir engeli bulunmamaktadır. K-12-1'in engel durumunun evlilik öncesinde zaten var olduğu da dikkate alındığında öfke probleminin engellilik kaynaklı olmadığı söylenebilir. Kaldı ki öfke kontrol edememe problemi her insanda olabilecek bir durumdur. Bir başka katılımcı ise cinsel sorun yaşadıklarını ifade etmiştir (K-8).

Evlilikte yaşanan sorunlar kodu altında araştırılan bulgular ev, aile yaşamından ziyade eşler arasındaki yakın ilişkileri kapsamaktadır. "Yakın ilişkiler nelerdir?" sorusunun evrensel bir tanımı yapılamamaktadır. Kişilere, kültüre, inanç sistemlerine, geleneksel ritüellere göre değişkenlik göstermektedir. Buna karşı literatür incelendiğinde yakın ilişkilere dair bazı sınıflandırmaların yapılma çabaları görülmektedir. Bu sınıflandırmalar; bağlılık, bilişsel yakınlık, fiziksel yakınlık, duygusal yakınlık ve karşılıklık olarak karşımıza çıkmaktadır (Moss ve Schwel'ten aktaran, Kara, 2019, s. 60). Söz konusu sınıflandırmalara bakıldığında salt engelliler için ele alınabilecek bir başlığın olmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile yakın ilişkiler her evlilik için geçerlidir ve bireylerin anlamlandırma biçimine göre yönünü belirlemektedir. Kara (2019, ss. 73-81), yakın ilişkilerde önemli olan dinamikleri; "aldatma, kişilik özellikleri, affetme, kıskançlık, yaşamın anlamı ve amacı, akılcı olmayan inançlar, benlik saygısı, yalnızlık, stres ve stresle başa çıkma, izlenim ayarlamacılığı, psikolojik şiddet ve şiddet sorumluluğu, anne-baba tutumları, toplumsal cinsiyet rolleri bilişsel esneklik, bağlanma" olarak başlıklandırmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki yakın

ilişkiler fiziksel unsurlardan ziyade bilişsel, tutumsal, duygusal unsurlara bağlı olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla bedensel engelliliğe özgü bir durum söz konusu değildir.

Evlilik her ne kadar çoğunlukla eşlerin rızasına dayalı ve hazırlıklı olarak başlayan bir süreç ise de zamanla hayatın doğal akışı içerisinde öngörülemeyen bazı durumlardan kaynaklı sorunları içerisinde barındırır. Burada önemli olan eşlerin sorunları aşabilme ya da var olan durumla baş edebilme becerilerine sahip olmalarıdır. Dışarıdan bakıldığında ortopedik engelli bireylerin evlilik yaşamlarında birçok sorun yaşayabilecekleri düşünülebilir ki yapılan bazı araştırmalarda engellilerin evliliğine yönelik negatif toplumsal tutumların varlığından bahsedilmesi bunun bir göstergesidir. Literatürde evlilikte yaşanan sorunlar olarak bahsedilen; eşler arası uyum sorunu, iletişim sorunu, hane içi şiddet, aldatma, cinsel sorunlar vb. büyük bir çoğunluğu engeli olmayan insanlar arasında da yaşanmaktadır. Benzer sorunların engelli bireylerde de yaşanması mümkündür. Bu sorunlar engeli olmayan bireyler arasında yaşandığında üzerinde çok durulmaz iken engelli bireylerin yaşaması halinde ise önyargılı yorumlar yapılabilmektedir. Kaldı ki engelli bireylerin çoğunluğu, engel durumlarının ortaya çıkarabileceği kısıtları bilerek evlenmektedirler. Ayrıca eş desteği ve eşle vakit geçirme kodlarına bakıldığında yüksek düzeyde bir olumlamanın var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla evlilikte yaşanan sorunlar, bireylerin anlam dünyalarına ve beklentilerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Varlık ve mutluluk arasında doğrusal bir ilişkiden ziyade anlamsal bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların arzu edilen bir karı/koca ilişkisi yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin yanıtları bu tema altında yer almıştır. Katılımcılar, ideallerindeki karı-koca ilişkileri hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Buna karşın neredeyse tüm katılımcılar ideallerindeki karı-koca ilişkilerini yaşayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bozkurt Erdem'in (2019:60) çeşitli engel gruplarında yer alan bireylerle yaptığı çalışmada evlilik yaşam doyumu ölçeğinde "bizim ilişkimiz ideal bir karı koca ilişkisidir" ifadesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Bizim araştırmamızın, karı koca ilişkilerinde ideallik koduna yönelik bulgular ile Bozkurt Erdem'in (2019) bulguları farklılık göstermektedir.

Her insan kendine göre bir yaşam ideali şeması oluşturur. Buna karşın idealin neye göre ve nasıl belirlendiği üzerine ortak bir fikir üretilmemektedir. Ancak çoğunluğun

kabul ettiği ve olağanlaştırdığı durumlar ideal olarak kabullenilmektedir ki bu görüş de kendi içinde paradoksları barındırmaktadır. TDK (2022) szlgnde ideal kavramı sıfat olarak şöyle tanımlanmaktadır; “1-Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan, 2-Uygun”. Birinci tanımlama oldukça risklidir. Zira bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan tektir. O da Allah’tır. O halde birinci tanımlamayı insana dair yorumlamak hatalı sonuçlara götürebilir. O halde ikinci tanımlama burada tercih edilebilir. İdeal, uygun olarak tanımlandığında da yine ortaya yeni bir tartışma sorusu çıkmaktadır. Kime ve neye göre uygun? Burada insanları çıkmaza götüren bir yaklaşımın varlığından bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşım ise idealize etmek olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık tarihi incelendiğinde çeşitli dönemlerde çeşitli biçimlerde idealize edilmiş ilişki formları söz konusudur. Evlilik ve evlilik ilişkilerinden beklentiler de bundan nasibini almıştır. Araştırmalar zamanla çeşitli evlilik değerlerinin ve tiplerinin⁴⁰ ortaya çıktığını göstermektedir. Örneğin, geleneksel tip idealine göre evliliğin kalitesi ve devamlılığı için bazı bireysel özgürlüklerden özveride bulunulması gerektiği idealize edilmiştir. zerk tip idealine göre de evlilik öncesi anlaşılan mutabakata çiftlerin bağlı kalması, kişisel hedeflerin evlilikten daha nde gelmesi idealize edilmiştir (Tekin atal ve Kalkan, 2019). İşte bu noktada bireylerin kabul aralıkları ve olağanlaştırma eğilimleri belirleyici olmaktadır. K-14’n, (... kabullendiğimiz düzeyde” ifadesi oldukça manidardır. Sonuç olarak katılımcıların çeşitli idealize etme formlarının olduğu ve ideal karı-koca ilişkilerine yönelik yanıtların, farklılaşması da beklenen bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bazı katılımcılar ara sıra sorun yaşamalarına rağmen yıkıcı ilişkiler yaşamadıklarını beyan etmişlerdir. Bu farklılık; engel durumu, engelin ağırlaşma eğilimi, çevresel koşullar, çocukların özel gereksinim durumlarından kaynaklanabilmektedir. Bozkurt Erdem’in (2019, s. 60 yaptığı çalışmada da evlilik yaşam doyum linde “evliliğimiz her geçen gün daha iyiye doğru gitti” ifadesi yüksek ortalamada puanlanmıştır. Dolayısıyla bizim araştırmamızın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Her evliliğin gidişatı kendine özgü bir rotayı takip etmektedir. Dolayısıyla evlilik yaşantılarına dair genelleyici yorumlamalar yapmanın riskli olduğu düşünülmektedir.

⁴⁰ Bknz. Bölüm 2.3.1

Araştırmamızın ikinci bölümünde⁴¹ de bahsedildiği üzere evlilik; yapısal, ilişkisel ve işlevsel unsurlar bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Literatür incelendiğinde evlilik ilişkilerini açıklamaya yönelik birçok kuramın⁴² geliştirilme çabası görülmektedir. Bu çeşitliliğin ortaya çıkmasındaki temel gerekçeler evlilik sisteminin canlı, form değiştirebilen, etkileyen ve etkilenen, benzersizlik özelliklerine sahip olmasıdır. Dolayısıyla ortopedik engelli bireylerin evliliklerinin gidişatının, engelliliğin dezavantajlılığına bağlı olarak yorumlamak eksik ve hatta hatalı olabilir. Engellilik olgusunun, beraberinde dezavantajlılık getirdiğine dair yapılan genellemeler, engellilerin evlilik yaşamlarının da dezavantajlı evlilikler olarak algılanmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun olumlu yöndeki kabulleri, engellilerin evliliğine yönelik toplumsal algıların pozitif yönde gelişmesine katkı sunacaktır.

Kadın ve erkek eşlerin, “eşle vakit geçirme” koduna yönelik yoğunlaşmaları, eşler arası ilişki ve iletişimin önemini ortaya koymasından önemlidir. Buna karşın eşle vakit geçirme kodunda kadın eşler, erkek eşlere göre daha yoğun fikir beyan etmişlerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki kadın katılımcılar eşleri ile vakit geçirmeye daha çok önem vermektedirler. Bu bulguyu başka bir açıdan şöyle yorumlamak da mümkündür. Katılımcı kadın eşlerin tamamına yakını ev hanımıdır. Dolayısıyla sürekli olarak evde kalmaktadırlar. Özellikle eşi çalışan kadın katılımcılar, gün içerisinde eşleri ile yeterince vakit geçirememektedirler. Emekli olmuş ya da çalışmayan erkek katılımcılar ise eşlerine oranla daha çok dışarıda vakit geçirebilmektedirler. Dolayısıyla kadın katılımcıların eşle vakit geçirme koduna erkek katılımcılardan daha yüksek fikir beyan etmeleri anlamlı görülmektedir. Tablo, 3.18 ve 3.19 incelendiğinde ikinci sırada yoğunlaşılan kod ise “ev yaşamı” kodudur. Yine kadın katılımcıların eşlerine oranla daha yoğun fikir beyan ettikleri görülmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, “eşle vakit geçirme ve ev yaşamı” ile ilgili konular evlilik doyumunu doğrudan etkilemektedir.

3.10.5. Sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimler teması

Araştırmanın kuramsal bölümünde sosyal hizmet tanımlarına geniş yer verilmiştir. Sosyal hizmet meslek olarak çoğunlukla dezavantajlı birey ya da gruplara yönelik

⁴¹ Bknz: Bölüm 2.3.1

⁴² Bknz: Bölüm 2.3.2

uygulamaları yürüttüğünden dolayıdır ki toplum nezdinde bir yardım mesleği olarak görülmektedir. Oysa ki tanımlar detaylı olarak incelendiğinde sosyal hizmet müdahalelerinin amaç, yöntem ve düzey yönünden üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu anlaşılabacaktır. Sosyal hizmet müdahalelerinin üç temel amacı gerçekleştirme çabasında olduğu anlaşılabacaktır. Bunlar; koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilitasyon edici ve geliştirici-destekleyici amaçlardır. Türkiye'nin gelişmişlik durumuna paralel olarak son yıllarda koruyucu-önleyici ve geliştirici-destekleyici amaçlar bağlamındaki müdahalelerde de artış olduğu görülmektedir.

IASSW (2014) ve IFSW (2014) genel kurulları tarafından onaylanan sosyal hizmet tanımı incelendiğinde; “uygulamaya dayalı bir meslek ve sosyal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini teşvik eden akademik bir disiplin” vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Aile refahı alanı, sosyal hizmetin en temel alanlarından biridir. Buna göre aile sisteminin güçlendirilmesi için sistemin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Aile sistemi içerisinde eş/karı-koca/anne-baba alt sistemi ise önem derecesi en yüksek olanlardan biridir. Bu nedendir ki araştırmamızda eş/karı-koca sistemine yönelik sosyal hizmet müdahaleleri temasına yer verilmiştir. Sistem kuramına göre⁴³ her sistem kendi alt sistemleri ve diğer sistemlerle etkileşim halindedir. Birbirlerini etkiler ve etkilenirler. Dolayısıyla aile sistemi içerisinde yer alan eş/karı-koca sistemi de profesyonel sistemlerden destek alıp almama durumuna göre etkilenecektir. Bu tema altında araştırma grubunda yer alan katılımcıların sosyal hizmet müdahaleleri ve gereksinimlerine dair alt kodları tespit edilmiş ve kodlara yönelik ifadeleri değerlendirilmiştir.

Bu tema altında; evlilik öncesi uzman desteği, evlilikte uzman desteği, şu an uzman desteğine ihtiyaç ve evlilik eğitim beklentileri alt kodlarına dair bulguların tartışmalarına yer verilmiştir.

Engelin evlilik öncesinde olma değişkeni ile bu kodda fikir beyan etme yoğunluğu arasında diğer değişkenlere göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu koda yanıt veren katılımcıların tamamı evlilik öncesinde uzman desteği almadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın bazı katılımcılar geriye dönük düşündüklerinde uzman desteği alınması gerektiği konusunda fikir beyan etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise evlenmek için uzman

⁴³ Bknz. Bölüm: 2.1.2.1

desteğine gerek olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı ise uzmanların, engellileri sıradanlaştırdıklarını, engellilere özgü durumlar hakkında donanımlı olmadıklarını düşündükleri için uzman desteği almak istemediklerini ifade etmişlerdir. Evlilik, öncesinde birçok hazır oluşları gerektiren bir olgudur. Hazır oluşluk düzeyi evlilik öncesi, evliliğin ilk günleri ve sonrasına etki edebilmektedir. Genel yaklaşıma göre evlilik için biyolojik, yasal ve maddi hazırlıklar yeterli görülmektedir. Evliliğe dair bilişsel, zihinsel ve psikolojik hazır oluşlar çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Somut unsurlar kadar soyut unsurlar da evliliğin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda evlilik yaşamına dair bilinçli farkındalığın kazanılması sürecin başarılı yönetilmesinde kritik öneme sahiptir. Zira evlilik yaşamı, boşanma ve ölüm olmadığı sürece eşlerin bekarlık sonrasındaki yaşamının tamamı demektir. Süreç içerisinde birçok değişken etkileyici olabilmektedir. Dolayısıyla evlilik bir süreç yönetimi becerisini gerektirir. Bu becerinin gelişmesi de çoğunlukla deneme yanılma yoluyla gelişmektedir. Buna karşın evlilik öncesinde alınabilecek profesyonel destekler nitelikli hazır oluşluk kazandıracaktır. Engeli olmayan bireylerin evliliklerinde dahi sorunların yaşanması mümkün iken toplumsal önyargılar başta olmak üzere birçok durumla baş etmek zorunda kalan engelliler için evlilik öncesi hazır oluşluk daha da anlam kazanmaktadır. Son yıllarda T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, evlilik öncesi eğitim programlarının Türkiye genelinde uygulamaya konulması sevindirici bir gelişme olmakla birlikte engellilik ve engellilerin evlilik yaşamına özgü içeriklerin eksikliği de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Evlilik öncesi eğitim paketi incelendiğinde; evlilikte iletişim ve yaşam becerileri, evlilik ve sağlık, aile hukuku rehberi modüllerinden oluştuğu görülmektedir (ASHB, 2022). Evlilik öncesi uzman desteği koduna yanıt veren katılımcılardan K-16'nın, "... mesela normal bir insanın karşılaşılabileceği zorlukları anlatıyorlardır çok güzel ama engellilerin karşılaşılabileceği bazı zorlukları bilmedikleri için evlilik hakkında çok bir şey değişmez." beyanı, eğitim ve danışmanlık programlarının içeriklerinin yeniden gözden geçirilerek engellilere özgü konu başlıklarına da yer verilmesi ihtiyacına vurgu yapmaktadır.

Evlilikte uzman desteği kodunda fikir beyan eden katılımcıların tamamının evlilik öncesinde uzman desteği almadıkları gibi evlilik sürecinde de uzman desteği almadıkları anlaşılmaktadır. Gerek evlilik öncesi gerekse evlilik sürecinde uzman desteğinin alınmaması, evliliklerde hiçbir sorunun yaşanmadığı anlamına

gelmemektedir. Aile ve evlilik danışmanlığı Türkiye’de yeni gelişmeye başlayan bir alandır. Bunun yanı sıra aile ve evlilik danışmanlığı eğitim içerikleri incelendiğinde özel gereksinimli bireylere özgü içeriklerin olmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla aile ve evlilik danışmanlığı ile sosyal hizmet eğitimlerinin çoğunlukla genelci bir yaklaşımla sunulması engelli bireylerde, aile ve evlilik danışmanlarının kendilerini yeterince anlayamayacakları düşüncesini üretebilmektedir. Ayrıca bu hizmetler çoğunlukla büyük şehirlerde özel sektör tarafından ve ücretli olarak sunulmaktadır. Bunun yanı sıra evlilik ve aile danışmanlığına yönelik bilgi yetersizliği ya da önyargılar, bu hizmetlerin yaygınlaşmasını yavaşlatabilmektedir. Evlilik ve aile danışmanlığı hizmetlerine ulaşamama ya da reddetme evlilik sürecinin kalitesini düşürebileceği gibi sonlanmasına da neden olabilmektedir.

İnsanlar genellikle uzman desteğine herhangi bir olumsuz durum olduğunda başvurma ihtiyacı duymaktadır. Oysa koruyucu, önleyici, geliştirici amaçlar doğrultusunda da uzman desteği alınmasının başarılı evlilik sürecinin yaşanmasına katkı sağladığına dair araştırma bulguları vardır (Yalçın, 2009; Akça Koca ve Yukay Yüksel, 2017; Vural Batık, 2017; Baran, 2013; Canel, 2007). Zira evlilik sürecinde yaş almaya bağlı olarak ortaya çıkabilecek ve eş ilişkilerini doğrudan etkileyebilecek doğal süreçler söz konusudur. Bu süreçler hakkında hazır oluşluk düzeyi eşler arası ilişkilerin kalitesinin yönünü de belirleyecektir.

İnsanlar olası durumlar hakkında gerçekçi ya da gerçekçi olmayan beklentiler geliştirebilirler. Farkındalık düzeyi yüksek kişilerin geleceğe dair beklentileri diğerlerine göre daha gerçekçi olacaktır. Örneğin, kadın ya da erkek herhangi bir hastalık bulgusu olmamasına rağmen yaş almaya bağlı olarak cinsel ilişkilerinde arzulama ve nitelik düzeyinde eskiye oranla bir azalma yaşayabilir. Bu durumun doğal bir süreç olduğunu bilen eşler, kabul aralıklarını ve birbirlerinden beklentilerini gerçekçi bir şekilde yeniden yapılandırabilirler. Bu dönemlerde ihtiyaç duyulan eş desteğini fark edebilirler. Balık (2013), menopozun evlilik ilişkilerine etkisini araştıran bir çalışmada; menopoz yakınmalarının evlilik uyumu üzerinde etkiye sahip olduğunu, yakınmaları şiddetli yaşayan kadınların evlilik uyumlarının azaldığını belirtmektedir. Balık (2013), araştırma bulgularından hareketle, menopoz dönemine giren kadınların hem kendilerine hem de eşlerine süreç hakkında rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmasının, özellikle erkek eş odakta olmak üzere aile sistemini

de kapsayan koruyucu, önleyici, geliştirici farkındalık çalışmaları yapılmasının yararlı olacağını önermektedir. Evlilik ilişkileri üzerine yapılan birçok çalışmada farkındalık geliştirici uzman desteğinin önemine vurgu yapılmaktadır (Çatak, 2020; Mussateyeva, 2018; Köse, 2021; Koca, 2021). Ortopedik engellilik süreç içerisinde kendine özgü bazı doğal komplikasyonları da ortaya çıkarabilmektedir. Engel durumunun ağırlaşması, hareketsizliğe bağlı gelişen yeni deformasyonların ortaya çıkması gibi. Dolayısıyla ortopedik engel durumuna sahip eşlere yönelik farkındalık geliştirici profesyonel desteklerin sunulmasının gerekliliği ortadadır.

Evlilikte eğitim beklentileri kodunda yer alan bulgular, katılımcıların mevcut durumları ve geleceğe dair güçlenme ihtiyacı hissettikleri konuların belirlenmesi açısından oldukça kıymetlidir. Katılımcılar her ne kadar evlilik öncesi ve evlilik süresince uzman desteği almadıklarını belirtirler de eğitim beklentilerine dair verdikleri ifadeler ihtiyacın varlığına işaret etmektedir. Katılımcıların eğitim beklentilerine dair ifadeler analiz edildiğinde bazı konu başlıklarının öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar; engelli hakları, rol ve sorumluluklar, engellilerin evliliğinde cinsellik, engellilere yönelik toplumsal tutumlarla baş edebilme, problem çözme becerileri, eş desteği, kendini tanıma, çocuk sahibi olma, çocuk yetiştirme becerileri, iletişim becerileri, çevreyi ve fırsatları kullanma becerisi. Katılımcıların çoğunluğu eğitim içeriklerinin engel grubuna ve türüne özgü hazırlanmasının öneminden bahsetmişlerdir.

Kadın ve erkek eşlerin, “evlilik eğitim beklentileri” kodunda ortak olarak yoğun ifade belirttikleri görülmektedir. Bu durum katılımcıların eğitim beklentilerinin olduğunu göstermekle birlikte akademik ve mesleki uygulamalar açısından geleceğe dair fikirler de sunmaktadır.

Bulgular bölümüne dair öne çıkan kodlara ait kod bulutu Şekil 3.23’te verilmiştir. Kod bulutunda öne çıkan kavramlar, katılımcıların en çok yoğun fikir beyan ettikleri ve yoğunlaştıkları kodları göstermektedir. Kod bulutu incelendiğinde katılımcıların en çok “eşle vakit geçirme” en az ise “evlilik öncesinde uzman desteği” kodunda fikir beyan ettikleri anlaşılmaktadır. Kod bulutu aynı zamanda ortopedik engellilerin evlilik yaşamı ve doyumunu anlamaya yönelik çalışmaların çoklu bir bakış açısı ile yapılmasının önemine dair fikirler de sunmaktadır.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmaya dahil olan katılımcıların çoğunluğunun, çeşitli vesilelerle tanışarak evlenmeye karar verdikleri görülmektedir. Bu bağlamda özellikle fiziki veya dijital sosyal ortamların, engelliler için erişilebilir olmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle dernek, internet sitesi, sosyal medya gibi ortamların, engelli bireylerin kendilerini ifade etmek, kendileriyle aynı süreçleri yaşayan kişilerle bir araya gelmek açısından önemli birer araç olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırma sonuçlarına göre engelliler açısından en zor baş edilebilecek ayrımcılık tutumları yakın çevrelerinden gelmektedir. Kök aileler tarafından engelli bir erkeğin engeli olan bir kadınla evlenmesi doğru bir tercih olarak görülmemektedir. Karşı çıkan kök ailelerin genellikle erkek eşler tarafında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Ailelerini karşılarına alarak evlenen bazı katılımcıların, evlilik yaşamlarında zaman zaman ihtiyaç duydukları sosyal destekler bağlamında zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Engelli bireyler, evlilik öncesi süreçte engellilik kaynaklı sorunları sadece aileleri ile yaşamamaktadır. Sosyal çevre ile de engellilik kaynaklı sorunlar yaşadıkları anlaşılmıştır. Evlilik hazırlığında olan engelli bireylerden bazıları kendilerine uygun erişilebilir konut bulmakta zorlanmışlardır.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların evlilik öncesi ve evliliğin ilk yıllarına dair pişmanlıklarından ziyade yapamadıklarına yönelik burukluğu ifade eden keşkeleri bulunmaktadır. Öne çıkan burukluk söylemleri; eşimi daha fazla tanıdıktan sonra evlenmeye karar verseydim, daha geç bir yaşta evlenseydim, düğünüm gelmeleri için babamı ve kardeşlerimi bir şekilde ikna edebilseydim, keşke psikolojik destek almaya daha erken başlasaydım, keşke eşimi aileme daha kapsamlı anlatabilseydim, keşke eşimin ailesini daha iyi tanıyabilseydim şeklindedir. Evlilik öncesi ve ilk yıllara dair pişmanlıklar ile ilgili sorulara yönelik ifadeler incelendiğinde katılımcıların geçmişe yönelik pişmanlıklarının engellilik kaynaklı olmaması evlilik yaşamlarının pozitif yönde ilerlediğini göstermektedir.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların çoğunluğunu evlilik öncesi engeli olanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla eşlerinin mevcut durumunu kabullenerek evlilik kararlarını vermişlerdir. Başka bir ifade ile yeti yitiminin getireceği zorluklarla baş

edebilmeye kendilerini hazırlamış durumdadırlar. Dolayısıyla birbirlerine destek oldukları ve evliliğin ilk yıllarına özgü krizleri aşabildikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar engelli bireylerin evlilik yaşamına dair olumlu algının gelişmesine katkı sağlayacak olması bakımından önemli görülmektedir.

Engelli bireylerin evliliğine yönelik toplumsal tutumları inceleyen çalışmalar incelendiğinde, toplumun engellilerin evliliğini destekledikleri buna karşın engelli biriyle evlenmek istemeyenlerin de çoğunlukta olduğu görülmektedir. Araştırmanın literatür ve tartışma bölümlerinde engelli bireylerin eş seçimine dair farklı görüşlere sahip olduklarından bahsedildiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu farklılığın engel türü ve engellinin özel bakıma duyulan ihtiyacına göre değiştiğinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki bazı katılımcılar birbirlerini anlamada daha kolaylık olacağı için engellinin yine engelli olan biri ile evlenmesini savunurken bazıları da engelli olan birinin engelli olmayan biriyle evlenmesinin yaşamlarını daha kolaylaştıracağını savunmaktadır. Kimi engellilerin evlilik olgusuna duygusal, kimilerinin de işlevsel bağlamda yaklaşıtları anlaşılmaktadır.

Katılımcı çiftlerin evlilik sürelerinin oldukça yüksek olması, çocuk sahibi olabildikleri ve çocuklarını yetiştirebildikleri hatta torunlarının olduğu, bir kısmının çalışmakta iken bir kısmının da emekli olabildikleri görülmüştür. Engellilerin evliliğine yönelik olumlu toplumsal algı oluşması bakımından bu sonuçlar oldukça anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Engellilerin evliliğine yönelik olumlu tutumları, henüz evlenmemiş ortopedik engelli birey ve ailelerine yol gösterici olacaktır.

Bu araştırmada yeti yitimi olan ortopedik engelli katılımcılar için eş desteğinin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Evlilik öncesinde engeli olan katılımcı sayısının 19 olduğu ve 14'nün kendileri gibi engelli olan biriyle evlenmeyi tercih etmeleri bu bulguyu desteklemektedir. Zira onlara göre bir engelliye ancak başka bir engelli daha iyi anlayabilir.

Bu araştırmadan çıkarılan bir diğer sonuç ise toplumsal önyargıların varlığından ziyade bunların engelliler tarafından içselleştirilmesinin ayrıca tartışılması gereken bir durum olarak değerlendirilmesi gerekliliğidir. Zira bazı katılımcılar toplumsal önyargıları görmezden gelebilirken bazıları da bu önyargılardan etkilenmeye devam etmekte ve kendini toplumdan ayırıştırabilmektedir. Dolayısıyla bu durum bir şekilde evlilik yaşamlarına etki edebilmektedir. Kendi durumunu kabullenen ve diğerleri

tarafından farklı tepkilerin gelebileceğine hazır olan bireyler süreci daha pozitif yönetebilmektedirler. Bu tespit göstermektedir ki tutum ile ilgili konularda genellemeler yapmak yerine tepkilerin gerekçelerini araştırmak daha sağlıklı olacaktır. Genellemeler toplum nezdinde yüzeysel ve önyargılı yaklaşımların gelişmesine neden olabilir.

Araştırmanın en dikkat çekici sonuçlarından biri de yeti yitimine rağmen evlilik doyumunun olumlu yönde ilerlemesinde inanç faktörünün oldukça etkili olduğudur. Dolayısıyla evlilik ilişkilerini anlamak ve yönetebilmek açısından inanç faktörü bağlamli çalışmaların artırılmasında yarar görülmektedir.

Yeti yitimi olan katılımcılar ve eşlerinin, var olan durumlarını kabullendikleri, kendilerine göre kabul aralıkları geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yeti yitiminin kendine özgü yaşamsal güçlükleri olmakla birlikte bunların, çiftlerin evlilik yaşamlarını olumsuz yönde etkileyecek düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Evlilik her ne kadar iki kişi arasında yaşanan bir durum olsa da büyük bir sistem içerisinde gerçekleşmektedir. Hatta var olan sistem içerisinde yeni bir sistem ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni sistemin var olan sistem tarafından kabul görmesi, desteklenmesi ya da tam tersi durumların yaşanması muhtemeldir. Bu araştırma sonucunda da başta aile sistemi ve sosyal çevre sisteminin, evlilik yaşamına ve evlilik doyumuna yönelik olumlu ya da olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmamızın en önemli sonuçlarından biri de kadın ve erkek katılımcıların, eşlerinin kendilerine destek verdiklerini ifade etmeleridir. Evlilik içi rol ve sorumluluklar kodunda eş desteğinin varlığından bahsedilmesi katılımcıların evlilik doyumunu ve evlilik yaşamlarının niteliği açısından olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Bazı katılımcıların, evlilik içi yaşadıkları sorunları kök aile üyelerine yansıtmamaya çalışmaları da yine olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu sonuç aynı zamanda eşlerin problem çözme becerilerinin varlığının önemine de gönderme yapmaktadır. Her ne kadar bazı katılımcıların, problem çözme becerilerinin varlığı söz konusu ise de bir kısmının da problem çözme becerileri konusunda güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

İnsanlar yaşamlarına içine doğdukları aile çevresinde başlasalar da yaşları ilerledikçe hayati bir zorunluluk olarak aile dışı çevreye dahil olma durumu bilinen bir gerçekliktir. Evlilik, doğası gereğince eşlerin birbirlerinin sosyal çevrelerine dahil olmayı, doğrudan ya da dolaylı olarak onlardan bir şekilde etkilenme ve etkileme durumunu da ortaya çıkarabilmektedir. Katılımcıların bir kısmının sosyal çevrelerinin, engelli biriyle evli olmak ya da engelli birinin diğer engelli biriyle evli olmasını hatta evlendikten kısa bir süre sonra eşi engelli olan birinin evliliğini devam ettirmesini ilginç buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın özellikle iş ve arkadaş çevrelerinden destek ve takdir görüldüğünün anlaşılması da sosyal destek bağlamında önemli bir sonuç olarak görülmektedir.

Özellikle tekerlekli sandalye ya da koltuk değneği kullanan katılımcılar, erişim sorunları nedeniyle arkadaş, akraba, komşu ziyaretlerinde zorluk çektiklerini bu nedenle de sosyal ilişkilerinin zayıf kaldığını ifade etmişlerdir. Özellikle her iki eşin engelli olduğu evliliklerde bu zorluk daha ağır hissedilmektedir. Kent ve yapı tasarımının engelli bireylerin sosyal işlevselliklerinin niteliğini belirlemede ne denli etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak bakıldığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sosyal çevrelerinden olumlu yönde etkilendiği ve kendilerinin de çevrelerine yönelik pozitif tepkiler verdikleri anlaşılmaktadır. Bu araştırmaya dahil olan katılımcıların, genel olarak sosyal çevreleriyle olumlu ilişkiler kurduklarından hareketle evlilik doyumu ve evlilik yaşamlarının pozitif yönde bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Eşlerin en sık ve yakın ilişki içinde olduğu kişiler elbette çocuklarıdır ve çocukların tepkileri de evlilik doyumunun niteliğini belirleyici rollere sahiptir. Çocuklar, sosyalleşmenin ve soyut öğrenmenin başladığı okul çağına geldiklerinde akranlarının ebeveynlerine göre kendi anne/babasının durumunu sorgulamaya başlar. İşte bu durumda bazı hayal kırıklıkları, belirsizlik, kaygı vb. duygular ortaya çıkabilmektedir. Sorgulamalar yapabilir, engeli olmayan ebeveyne sahip akranlarıyla kendi durumunu kıyaslayıp bu durumla ilgili kendi anne-babasını dahi suçlayabilir. Ancak bu durum geçicidir. Buradaki kritik nokta ise başta anne-babalar olmak üzere yakın aile üyelerinin tutumudur. Çocuklar ileriki yaş dönemlerinde engelli ebeveyninin durumunu kabullenmeye başlamaktadırlar. Araştırma grubumuzda yer alan bazı katılımcıların çocuklarının da benzer durumları yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çocukların özellikle ortopedik engel durumu olan babaları ile top oynamak, balık tutmak, koşmak, yüzmek, orman gezisi yapabilmek vb. konularda birlikte aktivite yapamadıkları anlaşılmaktadır. Zira katılımcıların büyük bir çoğunluğu sürekli tekerlekli sandalye kullanmak zorundadır. Bununla birlikte çocuklar ilerleyen yaşlarda ebeveynlerinin engel durumu ve yeti kabiliyetlerine göre birlikte aktiviteler yapabildikleri anlaşılmaktadır. Hatta bazı durumlarda ebeveynlerine destek olabilecek rol ve sorumlulukları dahi üstlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bazı katılımcıların, engelli bir ebeveyn ile büyüyen çocukların, çevrelerindeki engelli arkadaşları ya da engelli ebeveynlere yönelik empati yapabilmeleri açısından avantajlı olduklarını ifade etmeleri de çocukların psiko-sosyal gelişimleri açısından önemli bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların, çocuklarının evlilik doyumlarına ve evlilik yaşamlarına olumlu etki yaptıklarını belirtmeleri, ortopedik engelli bireylerin evliliğine yönelik toplumsal algının pozitif yönde gelişmesi açısından katkı verecek bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Çocuk sahibi olan katılımcılar, tüm ebeveynler gibi çocuklarına iyi bir gelecek hazırlayabilme düşüncesini dile getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan katılımcılar ise diğerlerine göre geleceğe dair daha kaygılı düşüncelere sahip oldukları anlaşılmıştır. Bazı katılımcılar ise yaş aldıkça engel durumlarının daha da ağırlaşabileceğini, beraberinde başka hastalıkların da ortaya çıkma ihtimalinden dolayı geleceğe dair endişe taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların çoğunluğu sorunlarını aileleriyle paylaşmayı tercih etmemektedir. Ailelerin sürece dahil olması halinde sürecin daha da karmaşık bir hal alacağından endişe duyulmaktadır. Bir kısım katılımcı ise sorunlarını çok yakın arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih ederken bazıları da kesinlikle profesyonel kişilerden yardım almayı daha uygun görmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, sorunlarını başkaları ile paylaşma ihtiyacını hissettikleri sonucuna varılmıştır.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların, eşleriyle vakit geçirmeye önem atfetmeleri evlilik doyumunun olumlu yönde ilerlediğini göstermesi açısından anlamlı bir sonuç olarak görülmektedir.

Katılımcıların eşlerine yönelik; güvenli, kararlı, sadık, kendine güvenen, dürüst, sözüne güvenilir gibi tanımlamalar yapmaları eşler arasındaki bağlılığın güçlü olduğu

sonucunu ortaya koymaktadır. Bu tespitler de evlilik doyumu ve evlilik yaşam kalitesinin olumlu ilerlediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Eşlerin yeti yitimine rağmen ilişkilerini kuvvetlendirecek unsurlara odaklandıkları, kendilerine göre bir beklenti ve kabul aralığı belirledikleri sonucuna varılmıştır.

Evlilik süresi uzadıkça ilişkilerin rutinleşmesi, engel durumuna eşlik eden hastalıklar ve bazı katılımcılarda engel durumunun ağırlaşması evliliğe yönelik heyecanın azalmasına yol açan nedenler olarak gösterilmektedir. Azalmanın gerekçeleri arasında eşler arasında anlaşmazlık ya da çatışmaların gösterilmemesi pozitif yönde bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Yeti yitimine bağlı gelişen durumların eşler tarafından beklenen bir durum olarak kabul edildiğinde her iki taraf için de sorun teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle ilişkilerde sürekli anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmadığı takdirde evliliğe yönelik heyecanın azalmasına rağmen evlilik ve aile bütünlüğünün devam edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Evlilik beklentileri hakkında olumlu yönde fikir beyan edenlerin çoğunluğunu evlilik öncesinde engel durumuna sahip olanlar oluşturmaktadır. Buradan da anlaşıyor ki katılımcılar eşlerinin mevcut engel durumuna, yeterlilik ve potansiyellerine göre bir beklenti geliştirmişlerdir.

Katılımcıların tamamına yakını evliliğe yönelik olumlu anlam ifadeleri belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun evliliğe olumlu anlam yükledikleri dikkate alındığında var olan durumu kabullenerek ve kabul aralıklarına dahil ederek evlilik sürecini başlattıkları söylenebilir. Bu tespitlerin, engellilerin evliliğine yönelik toplumsal algının pozitif yönde gelişmesi bakımından katkı sunacağı düşünülmektedir.

Ayrıca eş desteği ve eşle vakit geçirme kodlarına bakıldığında yüksek düzeyde bir olumlamanın var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla evlilikte yaşanan sorunların, bireylerin anlam dünyalarına ve beklentilerine göre değişkenlik gösterebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Her evliliğin gidişatı kendine özgü bir rotayı takip etmektedir. Dolayısıyla evlilik yaşantılarına dair genelleyici yorumlamalar yapmanın riskli olduğu sonucuna varılmıştır. Engellilik olgusunun, beraberinde dezavantajlılık getirdiğine dair yapılan

genellemelerin, engellilerin evlilik yaşamlarının da dezavantajlı evlilikler olarak algılanmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Kadın ve erkek eşlerin, “eşle vakit geçirme” koduna yönelik yoğunlaşmaları, eşler arası ilişki ve iletişimin önemini ortaya koyması açısından önemlidir. Buna karşın eşle vakit geçirme kodunda kadın eşler, erkek eşlere göre daha yoğun fikir beyan etmişlerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki kadın katılımcılar, eşleri ile vakit geçirmeye daha çok önem vermektedirler.

Katılımcıların tamamının evlilik öncesinde uzman desteği almadıkları anlaşılmıştır. Buna karşın bazı katılımcıların geriye dönük düşünceleri dikkate alındığında uzman desteği alınması gerektiğine yönelik bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı uzmanların, engellileri sıradanlaştırdıklarını, engellilere özgü durumlar hakkında donanımlı olmadıklarını düşündüklerinden dolayı uzman desteği almak istememeleri dikkat çekici bir sonuçtur.

Engellilere özgü aile ve evlilik danışmanlığı uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik beklentilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılar her ne kadar evlilik öncesi ve evlilik süresince uzman desteği almadıklarını belirtse de eğitim beklentilerine dair verdikleri ifadeler ihtiyacın varlığına işaret etmektedir. Katılımcıların eğitim beklentilerine dair ifadeler analiz edildiğinde bazı konu başlıklarının öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar; engelli hakları, rol ve sorumluluklar, engellilerin evliliğinde cinsellik, engellilere yönelik toplumsal tutumlarla baş edebilme, problem çözme becerileri, eş desteği, kendini tanıma, çocuk sahibi olma, çocuk yetiştirme becerileri, iletişim becerileri, çevreyi ve fırsatları kullanma becerisi.

Buraya kadar araştırmanın beş alt problem cümlesine dair sonuçlara yer verilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle “Ortopedik engelli bireyler evlilik yaşamlarını ve evlilikten sağladıkları doyumu nasıl ifade etmektedirler?” temel problem cümlesine yönelik açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya katılım gösteren ortopedik engelli eşlerin tamamına yakını evlilik yaşamları ve evlilikten sağladıkları doyuma yönelik olumlu anlamlar yüklemektedirler. Bu sonuç, ortopedik engelli bireylerin özelinde tüm engel grupları

için toplumsal algının pozitif yönde gelişmesine katkı sunması açısından önemli görülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen en çarpıcı sonuç ise engelli bireylerin kendi özel durum ve gereksinimlerine yönelik beklentiler ve kabul aralıkları geliştirmeleridir. Bu bağlamda engeli olmayan insanların kabulleri ile engelli bireylerin kabullerinin özdeş olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle toplumun engellileri nasıl gördüğünden ziyade engellilerin kendilerini nasıl gördüğüne yönelik çabalar daha gerçekçi olacaktır.

Araştırmanın sonuçlarından hareket edilerek planlamalar ve uygulamalar açısından; engelli refahı alanında çalışan profesyoneller, akademisyenler, politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları, medya, üniversite öğrencileri, aileler ve engelli bireylere yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler maddeler halinde aşağıda sunulmuştur.

Engelli refahı alanında yürütülecek akademik çalışmaların makro bakış açısının yanı sıra mikro bakış açısı ile ele alınması farklı engel grubundaki bireyleri daha sağlıklı anlamaya katkı sağlayacaktır.

Engellilik olgusunun beraberinde dezavantajlılık getirdiğine dair genellemeler, engellilerin evlilik yaşamlarının da dezavantajlı evlilikler olarak algılanmasına yol açabilmektedir. Engellilere yönelik tutumlarla ilgili konularda genellemeler yapmak yerine tepkilerin gerekçelerini araştırmak daha sağlıklı olacaktır. Genellemeler toplum nezdinde yüzeysel ve önyargılı yaklaşımların gelişmesine neden olabilir. Bu nedenle genelleyici yaklaşımlardan ziyade duruma özel yaklaşımların benimsenmesinde yarar görülmektedir.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların, sorunlarını aile büyükleri ile paylaşmak istememelerinin altında yatan gerekçeleri ortaya koymaya yönelik bilimsel çalışmaların yapılmasında yarar görülmektedir.

Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları, ileriki dönemlerde evlilik yaşamı ve doyumuna üzerine etki edebilmektedir. Bu bağlamda başta engelli çocuğu olan aileler olmak üzere tüm ailelere çocuk yetiştirmede işlevsel aile tutumları geliştirmeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmesinde yarar görülmektedir.

Engelli bireylerin, evlenme sürecine yaklaştıklarında ailelerinden destek beklerken engellenme ile karşılaşmaları söz konusudur. Kök ailelerin korumacı ve faydacı tutum geliştirmelerinden ziyade çocuklarına destek olabilmenin çabası içerisinde olmalarına

yönelik bilinç kazandırılması için farkındalık çalışmalarının yapılmasında yarar görülmektedir.

Yeti yitiminin kendine özgü yaşamsal güçlükleri olmakla birlikte bunların, çiftlerin evlilik yaşamlarını her zaman olumsuz yönde etkileyecek düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda yeti yitiminin dezavantajlı yönlerinden ziyade sürecin başarılı olarak nasıl yönetileceğine dair geliştirici-destekleyici uygulamalara yer verilmesinde yarar görülmektedir.

Özellikle evlilik öncesinde engel durumuna sahip bireylerin, evlilik öncesinde evliliğe hazır oluşluk düzeylerinin artırılmasının önemine dair farkındalık kazanmalarını sağlamaya yönelik çalışmaların yapılmasında yarar görülmektedir. Engelli bekar bireyler için evliliğe yönelik gerçekçi beklentileri geliştirecek çalışmalar yapılabilir.

Herhangi bir engeli olmayan insanlar da evlendikten sonraki süreçte çeşitli nedenlerle engel durumu ile karşı karşıya kalabilirler. Böyle bir durumun yaşanması halinde özellikle sağlık kurumlarınca, çiftler ve aileleri kapsayacak psiko-sosyal destek hizmetlerinin tıbbi müdahalelerle birlikte başlatılmasında yarar görülmektedir.

Engellilerin evliliğine yönelik toplumsal önyargılardan bahsedilmiştir. Buna karşın kendi durumunu kabullenen ve diğerleri tarafından farklı tepkilerin gelebileceğine hazır olan bireylerin süreci daha pozitif yönetebildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin kendi durumlarını kabullenerek potansiyellerini geliştirmeye yönelik motivasyonel düşünme becerilerini geliştirmelerinde yarar görülmektedir.

Araştırmamızın en önemli sonuçlarından biri de literatürde yer alan sonuçlara benzer olarak kadın ve erkek katılımcıların, eşlerinin kendilerine destek verdiklerini ifade etmeleridir. Dolayısıyla eşlerin birlikte vakit geçirme, eşin ihtiyacının farkında olma ve destek verme konularında kendilerini geliştirmelerinde yarar görülmektedir.

Özellikle engel durumunu yaşayan kadın veya erkek açısından toplumsal rollerin, duygusallıktan ziyade durumsallık bağlamında yeniden yapılandırılmasında yüksek yarar görülmektedir.

Engel durumuna sahip ebeveynlerin, çocuklarının tepkilerini sağlıklı olarak anlayabilmeleri ve yönetebilmeleri için gerektiğinde profesyonel destek almalarında yarar görülmektedir. Bu bağlamda özellikle evlilik öncesinde engel durumuna sahip

olan anne-baba adaylarının aile danışmanlığı desteği almaları sürecin başarılı yönetilmesine katkı sağlayacaktır.

Çocukların, özellikle ortopedik engel durumu olan babaları ile top oynamak, balık tutmak, koşmak, yüzmek, orman gezisi yapabilmek vb. konularda birlikte aktivite yapamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocukların ebeveynleriyle birlikte vakit geçirebilecekleri aktiviteler konusunda profesyonel destek almalarında yarar görülmektedir. Engelli ebeveynler ile çocukların birlikte vakit geçirmelerine imkân sağlayacak uygulamalara yönelik yerel yönetimler ya da sivil toplum kuruluşlarınca projeler geliştirilebilir.

Özellikle özel gereksinimli çocuğu olan engelli bireyler hem kendi engel durumlarının ilerlemesi hem de çocuklarının geleceği açısından ciddi kaygılar yaşamaktadır. Söz konusu kaygıların azaltılması ya da giderilmesi bağlamında özellikle yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı il müdürlükleri, üniversiteler, çocukların eğitim gördüğü okul müdürlükleri, rehberlik ve araştırma merkezi müdürlükleri gibi kurumlarca güçlendirici çalışmaların yapılmasında yarar görülmektedir.

Üniversitelerin, faaliyet gösterdikleri bölgelerde gerek aile ve evlilik danışmanlığı gerekse bireysel danışmanlıkların sunumunda etkin rol almalarına yönelik teşvik edici politikaların geliştirilmesi, özel gereksinimli bireylerin sosyal işlevsellik ve toplumsal katılım düzeylerini artırıcı bir rol üstlenecektir.

Görsel ve yazılı medyada engelli bireylerin yapmış oldukları evliliklerin sıradışı evlilikler, eşlerin de kahramanlar olarak gösterilmesi yaklaşımından uzak durulmasında yarar görülmektedir.

Evlilik yaşamının sürekliliğinin sağlanmasındaki en önemli araçlardan biri parasal kaynaklardır. Bu nedenle engellilerin istihdama dahil edilmesi, aile bütünlüğünün ayakta kalabilmesi açısından önemli görülmektedir.

Literatürde yer alan bazı araştırmaların yanı sıra bu araştırmanın sonuçları arasında da erkek engellilerin, kadın engellilere nazaran daha kolay evlenebildikleri bilgisine yer verilmiştir. Bu bağlamda topluma yönelik farkındalık çalışmalarında engel durumu olan kadın bireylerin aleyhine olan bu önyargılı yaklaşımların azaltılması için çalışmalar yapılabilir.

Konut yönetmeliklerinde son yıllarda engellilerin erişilebilirliğine yönelik düzenlemeler yapılmış olsa da geçmişte yapılan birçok yapının yeniden tasarımı ya da makul düzenlemelerin yapılamayışı bu zorlukların yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda yapı yönetmelikleri, inşaat mühendisliği, mimarlık, ev teknolojileri alanlarında evrensel tasarım yaklaşımının benimsenmesine yönelik politikaların geliştirilmesi konusunda çalıştaylar yapılabilir.

Kent ve yapı tasarımının engelli bireylerin sosyal işlevselliklerini ve katılımlarını artıracak şekilde düzenlenmesi konusunda sivil toplum kuruluşlarınca yerel yönetimleri harekete geçirici çalışmalar artırılabilir.

Engelli çiftlerin, sosyal işlevsellikleri ile yaşam kalitelerini artırabilmek açısından tıbbi medikal malzemelere ucuz veya ücretsiz bir şekilde temin edebilmeleri için sosyal güvenlik sisteminde iyileştirmeler yapılabilir.

Engelli çiftlerin ev içi yaşam kalitelerini artırabilmek için ev destek teknolojilerin üretilmesine yönelik projeler yapılabilir.

Araştırmanın en dikkat çekici sonuçlarından biri de yeti yitimine rağmen evlilik doyumunun olumlu yönde ilerlemesinde inanç faktörünün oldukça etkili olduğudur. Dolayısıyla evlilik ilişkilerini anlamak ve yönetebilmek açısından inanç faktörü bağlamı çalışmaların artırılmasında yarar görülmektedir.

Katılımcıların bir kısmı uzmanların, engellileri sıradanlaştırdıklarını, engellilere özgü durumlar hakkında donanımlı olmadıklarını düşündüklerinden dolayı uzman desteği almak istememeleri dikkat çekici bir sonuçtur. Engelli çiftler ve aile bireylerinin özel gereksinimlerini dikkate alan evlilik ve aile danışmanlığı program içeriklerinin geliştirilmesi sağlanabilir. Bunun yanı sıra engellilere özgü aile ve evlilik danışmanlığı uygulamalarının yaygınlaştırılmasında da yarar görülmektedir.

Engelli ebeveyni olan çocukların okul rehberlik servislerince yakından takip edilerek koruyucu-önleyici ve geliştirici-destekleyici çalışmalar yapılmasında yarar görülmektedir.

Engelli çiftlere yönelik problem çözme becerilerinin geliştirilmesi bağlamında grup odaklı eğitim çalışmaları artırılabilir. Katılımcılardan elde edilen veriler dikkate alındığında eğitim içerikleri; “engelli hakları, rol ve sorumluluklar, engellilerin evliliğinde cinsellik, engellilere yönelik toplumsal tutumlarla baş edebilme, problem

özme becerileri, eş desteği, kendini tanıma, ocuk sahibi olma, ocuk yetiştirme becerileri, iletişim becerileri, çevreyi ve fırsatları kullanma becerisi” başlıkları bağlamında düzenlenebilir.

Farklı engel grupları ve diğer illerde de spesifik çalışmaların yapılması, engelli bireylerin evlilik yaşamlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Böylece tümevarıma götüren bir bilgi birikimi ile toplumun engellilere yönelik algılarının bilimsel kaynaklara dayalı gelişmesi sağlanabilir. Ayrıca gerek engelli bireylerin gerekse ailelerinin de kendilerini değerlendirebilmeleri için bir kaynak oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

- Abed, Y., Nezhad, A. A., & Hatami, H. (2015). Compatibility and marital satisfaction in disabled couples compared to healthy ones. *Iranian Rehabilitation Journal*, 13(2), 23-27. <https://irj.uswr.ac.ir/article-1-349-en.pdf>.
- Adams, R., L. Dominelli ve M. Payne. (2015). *Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar*. (Çev. Ed.: Tarık Tuncay). Ankara: Nika Yay.
- Afyonkarahisar Haber, (03 Aralık 2018), <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/afyonkarahisar/bedensel-engelli-ciftin-evlilik-herkese-ornek-oluyor-13191801>.
- Aile Eğitim Rehberi (2007). *Ortopedik Özürlüler*. Ankara: [Mülga] T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). *Evlilik Öncesi Eğitim Programı*. <https://aep.gov.tr/tr/egitim-icerikleri/>.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [Mülga] (2014a). *Aile Yapısı Araştırması TAYA 2006*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi-01. İkinci Basım. Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [Mülga] (2014b). *Aile Yapısı Araştırması TAYA 2011*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi-04. İkinci Basım. Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [Mülga] (2014c). *Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi-07. Ankara.
- Akarçay Ulutaş, D. (2018). *Trafik kazası sonucu yetiyitimi yaşayan bireylerin yaşantılarının odak grup araştırması yoluyla incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, E. (2014). *Sosyal Araştırmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV Yay.
- Akça Koca, D. (2013). *Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akça Koca, D. ve Yukay Yüksel, M. (2017). Bir Aile Eğitim Programının Evli Annelerin Evlilik Doyumu, Evlilikte Sorun Çözme Becerisi ve Psikolojik İyi Oluşuna Etkisi. *International Journal of Field Education*, 3(1), 1-19.
- Akgün, R. ve Polat Uluocak, G. (2010). Evlilikte etkili iletişim ve problem çözme: bir toplum merkezindeki kadınlarla gerçekleştirilen grup araştırması. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(23). (9-22).
- Akyüz, H. (2008). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Al-Bdour, N. T. and F. M. Al-Shogirat. (2019). Disabled People Marriage; an Overview for Different Perspectives. 14th PARIS Int'l Conference on Literature,

Education, Humanities & Social Sciences (PLEHSS-19) Sept. 5-7, Paris (France). <https://doi.org/10.17758/EIRAI6.F0919426>.

Alija, N. (2017). *Hristiyanlıkta evlilik sakramenti* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Alkım Arı, F. (2015). *Evliliklerinde sorun yaşayan bireylerin bağlanma stilleri ve erken dönem uyumsuz şemalarının incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Alptekin, K. (2016). *Başlangıçtan Bugüne ve Yarına Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitimi*. Ankara: Atlas Nobel Yay.

Altıparmak, İ. B. (2018). Sosyal öğrenmenin aile içi şiddete etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), 233-262.

Altun, G. (2015). *Evli bireylerde bağlanma tarzları ve erken dönem uyumu bozucu şemaların evlilik doyumu ile ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Altunışık, R., R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Yay.

Altuntek, N. S. (2001). Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 17-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597307>.

Anadolu Ajansı (24 Mart 2018), <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/engelli-ciftin-4-yillik-evlilik-hayali-gercek-oldu/1098425>.

Ançel, G. (2017). *Kişilerarası İlişkilerde Bağımlılık*. 2. Basım. Ankara: Alter Yay.

Ançel, G. and Kabakçı, E. (2009). Psychometric Properties of The Turkish Form of Codependency Assessment Tool. *Archives of Psychiatric Nursing*, 23(6), 441–453. DOI: 10.1016/j.apnu.2008.10.004.

Aras, E. N. (2020). *Kadınlarda evlilik doyumunun cinsel yaşam kalitesi ve bilişsel çarpıtmalar bağlamında incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Arslan, C. (2005). *Kişilerarası çatışma çözme ve problem çözme yaklaşımlarının yükleme karmaşıklığı açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Asya-Pasifik Bölgesinde Engelli Bireyler İçin Hakların Gerçeğe Dönüştürülmesine Yönelik Incheon Stratejisi (Kasım 2012). www.aile.gov.tr/media/93904/incheon-stratejisi.pdf.

Atak, H. ve N. Taştan. (2012). Romantik İlişkiler ve Aşk, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4(4), 520-546. DOI:10.5455/cap.20120431.

- Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber. (2001). (Çev.: Bülent Çiçekli). Ankara: Seçkin Yay.
- Ay, E. (2015). *Kanserli çocuğu olan ebeveynlere verilen bilişsel davranışçı yaklaşım temelli psikoeğitiminin umutsuzluk ve stresle baş etme üzerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aydın, B. ve İmamoğlu, S. (2001). Stresle başa çıkma becerisi geliştirmeye yönelik grup araştırması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14, 41-52. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2121>.
- Aydın, E. (2017). *Anne-oğul bağlanmasının gelin-kayınvalide ilişkisi ve evlilik doyumunu yordamadaki rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aydın, E. ve Canel, A. N. (2018). Anne-oğul bağlanmasının gelin-kayınvalide ilişkisi ve evlilik doyumunu yordamadaki rolü. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-16.
- Aydın, G. S. (2016). *Bilişsel davranışçı bir grup programının lisansüstü öğrencilerinin eş seçimine dair sınırlayıcı inançları ve romantik inançları üzerine etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Aydın, K. (2014). Yapısal işlevselci teori ve toplumsal tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 213-239.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K ve Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine ampirik bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.
- Bağatarhan, T. (2020). *Lise öğrencilerinde internet bağımlılığını önlemeye yönelik bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı psiko-eğitim programının geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bahar, B. (2019). Sosyal öğrenme kuramı ve sosyal değişim kuramı perspektifinden etik liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 237-242.
- Balcı Arvas, F. (2017). *Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabuluculuk rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Balık, D. (2013). *Menopozun Evlilik İlişkileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-hall. 2(3). DOI:10.1177/105960117700200317.

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Baran, M. (2013). *Kadınlara verilen iletişim çatışmaları eğitiminin evlilik doyumu üzerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Baruch, D.W. ve H. Miller. (1993). *Evlilikte Cinsellik*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Baykara Acar, Y. (2009). Grup araştırmasının cinsel suçtan hükümlü çocukların sosyal ilişki, empatik beceri ve benlik saygısına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 33-46.
- Bayraktar, A. (2015). *Bağlanma stilleri, çatışma eğilimi, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Bennun, I. (1991). Evlilik çatışmasında bilişsel öğeler. (Çev.: Seher Aydemir Sevim). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 251-258.
- Berk, M. (2009). *Evli öğretmenlerin yükleme tarzları ve evlilik doyum algılarının bazı demoşekil değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol, 1. Attachment*. New York: Basic Books. https://mindsplain.com/wp-content/uploads/2020/08/ATTACHMENT_AND_LOSS_VOLUME_I_ATTACHMENTMENT.pdf.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and Anger*. New York: Basic Books. <https://abebe.zohosites.com/files/John-Bowlby-Separation-Anxiety-And-Anger-Attachment-and-Loss-Vol-2-1976.pdf>.
- Bozkurt Erdem, S. (2019). *Engellilerin evlilikle ilgili görüş ve beklentileri: Sakarya örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bradbury, T. N., Fincham, F. D. ve Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: a decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 62. 964-980.
- Brezsnyak, M. and Whisman, M. A. (2004). Sexual desire and relationship functioning: the effects of marital satisfaction and power. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 30(3), 199-217.
- Bucuka, Y. (2017). *Dini sosyalleşme ve sosyal dışlanma ekseninde engellilik: Bingöl ili örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Bucuka, Y. (2018). *Dini Sosyalleşme ve Sosyal Dışlanma Ekseninde Engellilik*. Ankara: Gece Akademi.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yay.
- Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup araştırmasının sınanması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Cihan Güngör, H. ve Özbay, Y. (2009). Evlilikte yetkinlik ölçeği’nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik araştırması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 80-93.
- Collins, N. L. ve S. J. Read. (1990). Adult attachment working models and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Cook, K., S. ve Rice, E. (2006). Social Exchange Theory. <https://www.researchgate.net/publication/227109881>.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Çev. Ed.: Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yay.
- Çağ, P. (2019). *Evli bireylerde eş desteği ve evlilik doyumu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Çağlayan, Y. İ. (2019). *Eşlerde evlilik uyumu ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Çakır, O. (2014). *Evlilik doyumunu açıklamaya yönelik bir model: uyumsuz şemalar, bağlanma stilleri ve duygusal düzenleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çatak, K. (2020). *Engelli çocuğa sahip ailelerin evlilik doyum düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yay.
- Çelik, M. (2006). *Evlilik doyum ölçeği geliştirme araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.
- Demir Erbil, D. ve Hazer, O. (2018). Çalışan bireylerin evlilik uyumlarının incelenmesi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5, 99-116.
- Demir, A., Yeşiltuna, D. (2017). Aile iktidar ilişkisi bağlamında engelli kadın olmak, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 534-543. DOI:10.17719/jisr.2017543461.

- Demir, V. (2018). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı grup terapisi programının görme yetersizliği olan bireylerde depresif belirti ve umutsuzluk düzeylerine etkisi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 85-104.
- Demirtaş Zorbaz, S. (2019). Evlilik ve Ailede Yaşanan Krizler ve Kriz Danışmanlığı. Nilüfer Özabacı (Ed.). *Evlilik ve Yakın İlişkiler* içinde (88-124). Ankara: Pegem Akademi.
- Deniz, M. E., Uzun, G. ve Yıldırım Kurtuluş, H. (2019). Evlilikte suçu affetme ve yüklemenin evlilik doyumu üzerindeki yordayıcı etkisi. *İlköğretim Online Dergisi*, 18(2), 852-861. DOI:10.17051/ilkonline.2019.562065.
- Devlet Planlama Teşkilatı [Mülga] (Ocak 1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*. www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yay.
- Ekenci, M. T. (2014). Sosyal hizmete ihtiyaç duyan hanelerin risk düzeyi ölçümü: Matematiksel bir model önerisi. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 14(32), 137-152.
- En Son Haber, (14 Temmuz 2020), <https://www.ensonhaber.com/ic-haber/manisada-bedensel-engelli-ciftin-evlilik-engel-tanimadi>.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2021b). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni: Haziran 2019-Mart 2021. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/>.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Mart 2021a). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. www.aile.gov.tr/media/74722/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_2021.pdf.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Nisan 2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan2022.pdf,
- Erdoğan, S. (2007). *Evlilik uyumu ile psikiyatrik rahatsızlıklar, bağlanma stilleri ve mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Erişti, A. (2010). *Bağlanma stilleri, kişilik özellikleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Ersanlı, K. ve M. Kalkan. (2008). *Evlilik İlişkilerini Geliştirme Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel Yay.

- Evans, D. (t. y.). *Marriage Equality*. Center for Disability Rights. <https://cdmns.org/blog/disability-dialogue/the-disability-dialogue-marriage-equality/>.
- Fenell, D. L. (1993). Characteristics of long-term marriages. *Journal of Mental Health Counseling*, 15, 446-460.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. (Çev.: Bahar Bilgen ve Bayram Şen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Fitzpatrick, M. A. (1987). Marriage and Verbal Intimacy. DOI:10.1007/978-1-4899-3523-6_7.
- Fitzpatrick, M. A. (1988). Between Husbands and Wives: Communication in Marriage. *Sage Series in Interpersonal Communication*, Vol, 7. https://www.researchgate.net/publication/232440676_Between_Husbands_Wives_Communication_in_Marriage_Sage_series_in_interpersonal_communication_Vol_7.
- Fraley, R. C. ve Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4, 132-154.
- Geçioğlu, A. R. ve Kayıklık, H. (2019). Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: Evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 202-224.
- Geçtan, E. (2018). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis Yay.
- Giddens, A. (2013). Yapısalcılık, Post-yapısalcılık ve Kültürün Üretimi. Anthony Giddens ve Jonathan Turner (Ed.). (Çev.: Ümit Tatlıcan). *Günümüzde Sosyal Teori* içinde. (219-252). İstanbul: Say Yay.
- Gökmen, A. (2001). *Evli eşlerin birbirine yönelik kontrolcülük ve bağımlılık algılarının evlilik doyumu üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Greeff, A. P. (2000). Characteristics of families that function well. *Journal of Family Issues*, 21(8), 948-962.
- Greeley, A. M. (1991). *Faithful Attraction: Discovering Intimacy, Love and Fidelity in American Marriage*. New York, NY: Tome Doherty Associates.
- Gül, G. (2016). *Evlilik biçimleri açısından evlilik uyumu, ilişkilerde yükleme tarzları ve psikolojik dayanıklılık değişkenlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Güleç, G., Yalçın, E. G. ve Yenilmez, Ç. (2019). İnfertil çiftlerde kaygı, öfke, başa çıkma yöntemleri, yeti yitimi ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 20, 1-8.

- Güngör, F. ve Güneş, G. (2012). Dünyadaki gelişmeler paralelinde Türkiye’de değişen özürllülük politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 25-44.
- Hanımoğlu, E. (2019). Aile Terapisi ve Aile Terapisi ile İlgili Kuramlar. Turan Akbaş ve Nilüfer Ş. Özabacı (Ed.). *Kuram ve Uygulamaları ile Aile Danışmanlığı* içinde. (67-118). Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York. <http://library.lol/main/61D2ABE0547B12028F1A65C12598B6AD>.
- Hortaçsu, N. (1991). *İnsan İlişkileri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hortaçsu, N. (2003). *Çocuklukta İlişkiler: Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108.
- IASSW (Temmuz 2014). *Global Definition Of Social Work*. <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>.
- IFSW (Temmuz 2014). *Global Definition Of Social Work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/>.
- İmamoğlu, O. (1993). Değişen dünyada değişen aile içi roller. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58-68.
- İpek, A. N. (2021). Gelin-kayınvalide ilişkileri ile evlilik doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies*, 2(1), 35-49.
- Kapısız, S., Akgül Gök, F., Yılmaz, N., Özcan, S. ve Duyan, V. (2019). Marital satisfaction and influencing factors in infertile couples. *Cukurova Med Journal*, 44(3), 1074-1084. DOI:<https://doi.org/10.17826/cumj.482385>.
- Kara, A. (2019). Yakın İlişkiler. Nilüfer Özabacı (Ed.). *Evlilik ve Yakın İlişkiler* içinde (59-85). Ankara: Pegem Akademi.
- Kara, N. (2013). *Çiftlerde yükleme biçimleri, çatışma çözme stilleri ve eşin duygu dışavurum tarzları ile çift uyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 4. Basım. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Yay.
- Karataş, Z. (2016). *Manevi Değerler Boyutuyla Evde Bakım Hizmetleri*. İstanbul: Açılım Kitap.

- Karney, R. B. and Bradbury, T. N. (1995). The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability: A Review Of Theory, Methods, and Research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34. <https://www.researchgate.net/publication/15553760>.
- Kasapoğlu, F., Kutlu, M. ve Durmuş, E. (2017). Evli Bireylerde Kişilerarası İlişki Tarzı İle Evlilik Doyumu Arasındaki İlişki: Evlilikte Özyeterlik Algısının Aracı Rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 5(11), 469-487. DOI:10.7816/nesne-051107.
- Kaya Balkan, İ. (2009). *Bağlanma stillerinin evlilik ilişkisi üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kaya, N. (2017). *Kırsal ve kentsel alanda yaşayan evli kadınların evlilik uyumu, evlilik doyumu ve ilişkilerde mutluluk düzeylerinin karşılaştırılması ve incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Keçebaş, H. (2020). *Yeni evlenen ve uzun süreli evli çiftlerin bağlanma stillerinin ve eş desteğinin evlilik doyumu üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Keldal, G. (2021). Evliliğe bakış açısı ve evlilikten beklentiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 1-10.
- Keleş, S. (2019). *Aile yaşam döngüsü içerisinde evlilik doyumunun incelenmesi: İstanbul örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Kendir, M. E. ve Demirli, C. (2016). Evlilik Doyumu Üzerinde Anne-Baba Tutumunun Etkisinin İncelenmesi. *Education Sciences (NWSAES)*, 11(3), 96-113. <https://www.firatakademi.com/articleDetails.asp?lang=2&article=FIRAT-AKADEMI-7864-4158>.
- Kılıç, L. (2017). *Evli çiftlerde, cinsel işlev bozuklukları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Kılıç, S. (2019). Ortopedik engelli bireylerde olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişki. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 19(1), 1-31.
- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S. L., Yücel A. ve Sözbilir, M. (2016). Yeti yitimi modellerinin tarihsel süreci. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 183-197.
- Kızıldağ, S. (2019). Evlilik Öncesi Psikolojik Danışma. Nilüfer Özabacı (Ed.). *Evlilik ve Yakın İlişkiler içinde* (1-36). Ankara: Pegem Akademi.
- Koca, E. (2021). *Otizmlili çocuğu olan ailelerin bakım yükü ile evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

- Koç, M. (2005). Ruh sağlığı ile dini başa çıkma metodu olarak dua ve ibadet fenomeni arasındaki ilişki üzerine psikolojik bir yaklaşım. *EKEV Akademi Dergisi*, 9(24), 11-32.
- Köksal, B. ve İlhan, T. (2018). Evlilik Rol Beklentileri Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi / Ege Journal of Education*, 19(1), 300-319. DOI:10.12984/egeefd.378847.
- Köse, N. (2021). *Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde yaşanan güçlüklerin eşlerin evlilik doyumlarına etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Köten, E. ve Erdoğan, B. (2014). Sanaldan Gerçeğe Ağlara Tutunmak: Engelli Gençlerin Facebook'ta Sosyalleşme Deneyimleri. *Alternatif Politika*, 6(3), 333-358.
https://www.academia.edu/38574099/Sanaldan_Ger%C3%A7e%C4%9Fe_A%C4%9Flara_Tutunmak_Engelli_Gen%C3%A7lerin_Facebook_ta_Sosyalle%C5%9Fme_Deneyimleri.
- Krysik, J. L. ve J. Finn. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. (Çev. Ed.: Ercüment Erbay). Ankara: Nika Yayınları
- Kur'an-ı Kerim.
- Kurnaz Özdemir, D. (2010). *Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri: tuzla ilçesi örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kurnaz Özdemir, D. (2012). Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri üzerine bir araştırma: tuzla ilçesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(1), 57-71.
- Kurt, İ. E. (2018). *Ebeveynlik stresi ve evlilik kalitesi arasındaki ilişkide stresle çift olarak baş etmenin aracı rolünün incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Kurtoğlu, M. (2019). *Bilişsel davranışçı grup terapisinin sosyal anksiyete bozukluğu olan üniversite öğrencilerinde anksiyete, ruminasyon ve öz-şefkat düzeyleri üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Yayınevi yok.
- Lauer, R. H., Lauer, J. C. & Kerr, S. T. (1990). The long-term marriage: Perceptions of stability and satisfaction. *International Journal of Aging and Human Development*, 31, 189-195.
- Layder, D. (2010). *Sosyal Teoriye Giriş* (Çev.: Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yay.
- Martı, H. ve Han, A. (2016). Sünnet perspektifinden aileye bakmak: Sabiteler ve değişkenler. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 16(36), 35-54.

- Mathews, I. (2017). *Sosyal Hizmet ve Maneviyat*. (Çev.: Nebile Özmen). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Mitchell, J. K. (2012). *Marital Dining Practices: Affecting Change In Marital Satisfaction Through Marital Self-Efficacy* [Unpublished doctoral dissertation]. George Fox University.
- Murat, H. (2019). *Multiple skleroz 'lu kadınlarda yaşam doyumu ve eş desteği ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Okan Üniversitesi.
- Mussatayeva, M. (2018). *Alt sosyo-ekonomik düzeydeki kadınların evlilik doyumu ile aile işlevlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Nazlı, A. (2012). Öteki beden: Bir ötekilik biçimi olarak engelli beden ve engellilik. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 17-32.
- Nazlı, S. (2009). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yay.
- Özay, H. (2012). *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özbay, F. (2017). *Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yay.
- Özbay, Y. ve Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 13(31), 129-146.
- Özden Yıldırım, M. S. (2019). *Evlilikte Çift Uyumu*. Ankara: Nobel Yay.
- Özer, E. (2016). *Evlilik Doyumu ve Çift İlişkisi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Özgüven, İ. E. (2014). *Evlilik ve Aile Terapisi*. 3. Basım. Ankara: Nobel Yay.
- Özşirin, G. (2019). *Evli çocuklu çiftler ile evli çocuksuz çiftlerin evlilik doyumu ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Öztürk, G. (2016). *Boşanma sürecindeki kadınların bağlanma stilleri ile başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı [Mülga] (t. y.). *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?* <https://www.aile.gov.tr/media/42389/how-society-perceives-persons-with-disabilities.pdf>.
- Patterson, J. M. (2002). Integrating Family Resilience and Family Stress Theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 49-360. DOI: org/10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı*. (Çev. Ed.: Kasım Karataş). Ankara: Nika Yay.

- Pehlivanlı, E. ve İkizer, G. (2020). Kırsal ya da Kentsel Bölgelerde Evlilik: Evlilik Doyumu ve Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(38), 361-395. DOI:10.21550/sosbilder.593401.
- Redmond, M. V. (2015). Social Exchange Theory. *English Technical Reports and White Papers*, 5. https://lib.dr.iastate.edu/engl_reports/5/.
- Resmi Gazete (20 Şubat 2019). Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2.htm>.
- Resmi Gazete (7 Temmuz 2005). Engelliler Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf>.
- Resmi Gazete (7 Temmuz 2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>.
- Resmi Gazete (8 Aralık 2021). Türk Medeni Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1>.
- Rosino, M. (2016). ABC-X Model of Family Stress and Coping. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies*, 1-6. DOI:10.1002/9781119085621.wbef313.
- Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak*. (Çev.: Selim Yeniçeri). İstanbul: Beyaz Yay.
- Seyyar, A. (2006). *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*, Sakarya: Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Seyyar, A. ve Y. Genç. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri*. Sakarya: Sakarya Yay.
- Sheafor, W. B. ve C. J. Horejsi. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. (Çev. Ed.: Durdu Baran Çiftçi). Ankara: Nika Yay.
- Sokolski, D.M. & Hendrick, S. S. (1999). Marital satisfaction. *American Journal of Family Therapy*, 26(1), 39-49.
- Sosyal Hizmetler Kanunu (27 Mayıs 1983) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>.
- Soyer, M. (2019). *Cinsiyet ve romantik ilişki durumuna göre üniversite öğrencilerinin üçgen aşk düzeyleri: Temel kişilik özellikleri ve benlik saygısının rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Sternberg, R. J. (1986). A Triangular Theory of Love. *Psychological Review*, 93(2), 119-135. <https://motamem.org/wp-content/uploads/2020/02/A-Triangular-Theory-of-Love-Robert-Sternberg.pdf>.
- Stone, E. ve Shackelford, T. (2007). Marital satisfaction. R. F. Baumeister ve K.D. Vohs (Eds.). *Encyclopedia of Social Psychology* in (541-544). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Tarhan, N. (2012). *Aile Okulu*. İstanbul: Timaş Yay.
- Tatar, M. (2018). Aziz Nesin'in "bizim hemşeri" isimli hikayesinin sembolik etkileşim kuramı açısından değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 1419-1433. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/40566/495309>.
- Tavşancıl, E. ve E. Aslan. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Taysi, E. (2010), Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyumu ve Yüklemelerin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(65), 40-52.
- Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çev. Ed.: Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yay.
- Tekin Çatal, M. (2019). *Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Tekin Çatal, M. ve Kalkan, M. (2019). Evli Bireylerin Evlilik Değerleri, Evlilik Doyumu ve Evlilik Tipleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 179-186. DOI:10.31461/ybpd.601115.
- Tekin Çatal, M., Çelik, B. S. ve Kalkan, M. (2017). Evlilik değerleri ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama araştırması: Geçerlik ve güvenirlik araştırmaları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(18), 621-636.
- Tekin Çatal, M., M. Kalkan ve Vural Batık, M. (2018). Evlilik tipleri ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik araştırması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 498-523.
- Tekin, M. (2011). Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (235-262). İstanbul: Açılımkitap.
- Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik yaşamı ölçeği. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 1-7.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Ankara: Dipnot Yay.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*. (Çev. Ed.: Özlem Cankurtaran) Ankara: Nika Yay.
- Tınar, Y. (2018). *Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerinin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. İstanbul: Hiperyayın Yay.
- Toksöz, İ. ve Kolburan, Ş. G. (2018). Evli bireylerde bağlanma stilleri ve bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna etkisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 4(2), 17-34.

- Tomanbay, İ. (2012). *Sosyal Araştırma ve Sosyal Hizmetlerde Önce Kavram*. Ankara: SABEV Yay.
- Toprak Gültekin, D. ve Parlar, H. (2019). Evlenme biçimi ve evlenme süresi bağlamında evlilik öncesi sürecin kadınlardaki evlilik doyumuna etkisi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 2(1), 38-56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/900144>.
- Tutarel Kışlak, Ş. (1995). *Cinsiyet, evlilik uyumu, depresyon ile nedensel ve sorumluluk yüklemeleri arası ilişkiler üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tutarel Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2000). Empati ve demoşkil değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(2), 35-41.
- TÜİK (2020). *Kaba Boşanma Hızı*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>.
- TÜİK (2021). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>.
- Türk Dil Kurumu (2022). <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (9 Kasım 1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www5.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.
- Türkseven, A., Söylemez, İ. ve Dursun, P. (2020). Cinsel işlev bozuklukları ile evlilik uyumu arasındaki ilişki. *Kriz Dergisi*, 28(1), 9-20.
- Türnüklü, A. (2001). Eğitimbilim alanında aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için farklı araştırma tekniklerinin birlikte kullanılması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 26, 8-13.
- Tüzüner, Ö. (2013). Türk ve İslam hukuku bakış açısından evlenmenin hukuki niteliği hakkında bir inceleme. *Ankara Baro Dergisi*, 71(1), 125-148. <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/1944-010/Dergiler/AnkaraBarosuDergisi/2013-1.pdf>.
- Uysal, A. (2015). *Evlilik ve Cinsel Hayat*. İstanbul: Uysal Yay.
- Ürkmez, D. (2018). *Kadınların cinsel sıkıntıları ve evlilik doyumları arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Vural Batık, M. (2017). *Ebeveynliğe geçiş dönemindeki evli bireylerin evlilik ilişkilerini geliştirme programının evlilik doyumuna ve eş destek düzeylerine etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Vural Batık, M. ve Kalkan, M. (2017). Evlilikte algılanan sorun çözme becerileri ve evlilik doyumuna. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2630-2646. <http://www.itobiad.com.tr/download/article-file/376192>.

- Waite, L. J. & Gallagher, M. (2000). *The Case for Marriage: Why Married People are Happier, Healthier, and Better off Financially*. New York, NY: Doubleday.
- Williams, K. (2003). Has the future of marriage arrived? A contemporary examination of gender, marriage, and psychological well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 44. 470-487.
- Wilson, J. & Musick, M. (1996). Religion and marital dependency. *Journal of Scientific Study of Religion*. 35(1), 30-40). DOI: <https://doi.org/10.2307/1386393>.
- Wood, R. & Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *Academy of Management Review*, 14(3). (361-384). DOI:10.5465/AMR.1989.4279067.
- Wu, T. F., Yeh, K. H., Cross, S. E., Larson, L. M., Wang, Y. C. & Tsai, Y. L. (2010). Conflict with mothers-in-law and Taiwanese women's marital satisfaction: The moderating role of husband support. *The Counseling Psychologist*, 38(4), 497-522. DOI:10.1177/0011000009353071.
- Yalçın, İ. (2009). Evlilik öncesi çift eğitimi üzerine bir derleme araştırması. *Kriz Dergisi*, 17(3), 9-22. DOI:https://doi.org/10.1501/Kriz_00000000302.
- Yapıcı, A. (2013). *Kimlik, Bilinç ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Din ve Kadın*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın Tarihsel İnşası. Kenan Çayır, Melisa Soran ve Melike Ergin (Ed.). *Engellilik ve Ayrımcılık içinde* (7-18). İstanbul: Karekök Yay.
- Yatkın, N. (2010). İslam'da evlilik ve eş seçiminde dindarlığın tercih edilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33.
- Yazıcı Çelebi, G. (2016). *Bağlanma stilleri, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, kişilerarası ilişki tarzları ve kişilik özelliklerinin evlilik uyumunu yordamadaki rolünün incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Yıldırım, İ. (2019). *Evli bireylerde kendilik algısı, algılanan eş davranışları, ilişkide yükleme tarzları ve çift uyumu ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Yıldız, L. (2018). *Çalışan ve araştırmayan evli kadınların mutluluk düzeyleri ile evlilik ve yaşam doyumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Yıldız, R. (2013). *Sosyolojinin Doğuşu Kurucuları*. İstanbul: Beka Yay.
- Yıldız, S. A. (2003). *Ebeveynin problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik deneysel bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Yılmaz, V. (2014). Tarihsel Gelişimi ve Güncel İkilemleriyle Türkiye’de Engellilik ve Sosyal Politikalar. Betül Altuntaş (Ed.). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika* içinde (57-79). Ankara: Nobel Yay.
- Yılmaz, V. (2016). Engellilik Üzerinden Eşitliği Yeniden Hayal Etmek: Bütünsel ve İlişkisel Bir Eşitlik Anlayışına Doğru. Pınar Akkuş ve Özgür Başpınar Aktütün (Ed.). *Sosyal Hizmet ve Öteki* içinde (327-357). İstanbul: Bağlam Yay.
- Yiğit, T. (2019). *Bireyin aile değerlendirme düzeyi ile problem çözme becerisi arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: SABEV Yay.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2017). *Sosyal Hizmet/Sosyal Araştırma Bilim ve Mesleğine Giriş*. İstanbul: Nar Yay.
- YÖKTEZ Merkezi (2022). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Yuca, G. (2019). *Kalp hastalığı olan kadınların evlilik doyumu ve eş desteğini etkileyen faktörler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Okan Üniversitesi.
- Yüceoglu, N. S. (2019). *İslam’da Evlilik ve Cinsel Hayat*. İstanbul: Bera Kitap.
- Yüksel Oktay, E. ve Altunok, B. (2021). Türkiye’de Kadınların Sosyal İçerilmesine İlişkin Uygulanan Politikalar. Elif Yüksel Oktay ve Yasemin Çölgeçen (Ed.). *Sosyal İçerme ve Dezavantajlı Gruplar* içinde (44-85). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zastrow, C. ve K. K. Kirst-Ashman. (2016). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-I*. (Çev. Ed.: Durdu Baran Çiftçi). Ankara: Nika Yay.

EKLER

Ek 1: Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Kişisel ve ailevi bilgiler

Cinsiyet	
Yaş	
Yerleşim yeri	
Engel Oranı	
Engel Türü	
Eğitim Düzeyi	
Meslek	
Gelir Durumu	
Aile Üye Sayısı	
Konut Tipi	
Aile Tipi	
Çocuk sayısı	
Çocukların sağlık durumu	
Evlilik Süresi	
Evlenme biçimi	
Sağlık durumu	
Düzenli yapılan sosyal aktiviteler	
Protez/ortez kullanma durumu	
Engelin evlilik öncesi-sonrası oluş durumu	
Fizik rehabilitasyon desteği alıp-almama durumu	
Geçirilen ameliyatlara	
Araştırma durumunun evlenmeden önce başlayıp başlamaması	

Evlilik ve Aile İlişkileri Kimliğine Yönelik Bilgiler

A-Evlenme sürecine ilişkin sorular

1.Evlenme süreciniz nasıl başladı? Bu süreç ile ilgili geriye dönük düşünceleriniz nelerdir? Geriye dönük müdahale şansınız olsaydı neleri yeniden düzenlemek isterdiniz?

2.Evlenme sürecinde karşılaştığınız güçlükler var mıdır? Varsa bunları nasıl aşabildiniz?

3.Evliliğinizin ilk ayları ve yıllarında psikolojik, sosyal ve ekonomik açılardan nasıl bir dönem geçirdiniz? O dönemlerde en çok hangi duyguları yaşadınız ve en çok hangi konularda desteğe ihtiyaç duydunuz?

B-Yeti Yitimine İlişkin Sorular

4- Var olan yeti yitimi (engel durumu), evlilik yaşamınızda karı-koca ilişkileri açısından ne tür etkileri olmaktadır?

5-Yeti yitimi (engel durumu) olan bireylerin evliliği konusunda neler düşünüyorsunuz?

6-Yeti yitimi (engel durumu) olan bireylerin evliliğini toplum nasıl görüyor? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

C-Aile Yaşamı ve Sosyal Çevreye İlişkin Sorular

7-Evliliğinizin niteliği ve karı-koca etkileşiminiz çocuklara nasıl yansımaktadır?

8-Çocuklarınız, evlilik yaşantınızın yönünü belirlemede nasıl etkili olmaktadır? Çocuklarınız, sizin veya eşinizin yeti yitimi hakkında neler düşünüyor ve ne gibi tepkiler veriyorlar?

9-Sizin ve eşinizin kök aile üyelerinizin evlilik yaşamınıza etkileri neler olmaktadır? İçinde bulunduğunuz aile yapısını evlilik yaşamınıza etkileri bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

10-Bulunduğunuz sosyal çevrenin, evliliğinize yaklaşımı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Evlilik sorunlarınızı, arkadaş çevrenizle paylaşp paylaşmama hakkında neler söyleyebilirsiniz?

11. Rol ve sorumlulukların yerine getirilmesi açısından kendinizi ve eşinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Gelir, iş bölümü, ev içi roller, geleceğe dair planlarınız hakkında neler söyleyebilirsiniz?

D-Evlilik Doyumuna (Evlilik Yaşamı) İlişkin Sorular

12-Evlilik beklentilerinizin gerçekleşme durumu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

13-Evliliğinizde yaşadığınız engellerin üstesinden gelip gelememe hakkında neler söyleyebilirsiniz? Aşamadığınız engeller varsa bunlar neler olmaktadır?

14-Şu anki yaşam şeklinizle, evliliğinize yönelik nasıl bir anlam yüklüyorsunuz?

15-Evliliğinize yönelik heyecanınızı geçmişe göre kıyasladığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz? Birlikte yaşama heyecanınızın azalması durumunda kendinizi nasıl motive ediyorsunuz?

16-Evlilik ilişkilerinizin sizin için giderek ağırlaşan bir yük olduğuna yönelik düşünceleriniz oluştu mu? Oluştı ise bunun nedenleri sizce neler olabilir?

17-Ev yaşamınızı sevgi ve huzur bağlamında nasıl değerlendiriyorsunuz? Evliliğiniz bağlamında sevgi, ait olma ve mahrem ihtiyaçların karşılanması durumuna yönelik neler söyleyebilirsiniz?

18-Evliliğinizi ilk günlerinden bu yana düşünerek, gidişatı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

19-Karı-koca ilişkilerinizi ideallik (arzu edilen) bağlamında nasıl değerlendiriyorsunuz?

20-Eşinizi, eş rolü dışında nasıl değerlendiriyorsunuz?

21-Eşinizle baş başa kaldığınızda geçirdiğiniz vaktin sizin için anlamı nasıl olmaktadır? Eşinizden uzun süre ayrı kalmak, sizin için ne anlam ifade etmektedir?

E-Sosyal Hizmet Müdahalesi ve Gereksinimlerine İlişkin Sorular

22-Evlilik öncesinde profesyonel bir danışmanlık aldınız mı? Aldıysanız bu sürecin size kattıkları neler oldu? Almadıysanız bu durumun şu anki evlilik yaşamınıza etkisi neler oldu?

23-Evliliğiniz sürecinde profesyonel bir danışmanlık aldınız mı? Aldıysanız bu sürecin size kattıkları neler oldu?

24-Şu an için evlilik ve aile danışmanlığına gereksinim duyup duymama konusunda neler düşünüyorsunuz? Başka konularda destek ihtiyacı hissettiğiniz durumlar varsa bunlar nelerdir?

25-Evlilik ve aile yaşamı hakkında bir eğitim, seminer vb. planlansaydı hangi konuların öncelikli olarak ele alınmasını önerirdiniz?

26-Ekleme istediğiniz görüşleriniz varsa bunlar nelerdir?

EK 2: Aydınlatılmış onam formu

Değerli Katılımcı;

Bu formun amacı katılmanız rica edilen araştırma ile ilgili olarak sizi bilgilendirmek ve katılımınız ile ilgili izniniz almaktır. Bu kapsamda “**Ortopedik Engellilik ve Evlilik Doyumu: Yalova Örneği**” başlıklı araştırma, “Metin ÖKSÜZ” tarafından **gönüllü katılımcılarla** yürütülmektedir. Araştırma sırasında sizden alınacak bilgiler, gizli tutulacak ve sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Bu araştırmaya **katılmama** hakkınız bulunmaktadır. Aynı zamanda, araştırmaya katıldıktan sonra araştırmadan **çıkabilirsiniz**. Ayrıca, gönüllünün kendi rızasına bakılmaksızın, araştırmacı tarafından araştırma harici bırakılabileceksiniz. Bu formu onaylamanız, **araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** anlamına gelecektir.

Araştırmayla İlgili Bilgiler

Araştırmanın Nedeni: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalında yürütülen doktora tez araştırması.

Araştırmanın Amacı: Bu araştırma; Türkiye nüfusu içerisinde önemli bir yere sahip olan engellilerin; istihdam, sağlık, erişebilirlik, eğitim, barınma, bakım vb. genel konularından ziyade daha spesifik olan ilişkisel ihtiyaçlarına odaklanarak, engelli evli bireylerin aile yapıları, evlilik ilişkileri ve sorunlarını sosyal hizmet perspektifinden incelemek, engelli evli bireylerin sorunlarının genel aile sorunlarından ziyade engellilik özelindeki aile sorunlarına dikkat çekerek bilim literatürüne katkı sağlamak, gelecekteki aile politikaları ve uygulamalarına engellilik perspektifinden de bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır..

Araştırma Süresi: Yaklaşık 1 Saat sürecektir.

Araştırmanın Yürütüleceği Yer: Katılımcı ve araştırmacı tarafından ortak olarak belirlenecektir.

Araştırmaya Katılmanın Maliyeti: Araştırmaya katıldığınız için size herhangi bir ödeme yapılmayacak ya da sizden herhangi bir maddi katkı istenmeyecektir.

Araştırmaya Katılacak Gönüllü Sayısı: Araştırmaya katılacak gönüllü sayısı, 20 ortopedik engelli evli çift (eşlerden her ikisi ya da birinin ortopedik engelli olması yeterlidir) ile sınırlıdır.

Araştırmadan Beklenen Sosyal Yarar: Araştırmadan beklenen sosyal yarar, genelde engellilerin özelde ise ortopedik engelli evli bireylerin evlilik yaşamı olgusuna kendi pencerelerinden durum tespiti yapılarak, varsa sorunların çözümüne yönelik güçlendirilmesi gereken alanların keşfedilmesi sonucunda uygun sosyal hizmet müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi ve evlilik-aile danışmanlığı alanına engellilik bağlamında yeni bakış açısının kazandırılmasıdır.

Araştırma Sırasında Karşılaşılabilecek Rahatsızlıklar ve Riskler: Bedensel ve ruhsal sağlıklarına zarar verecek herhangi bir soru, mülakat formuna eklenmemiştir. Bununla birlikte, COVID-19 salgını ile ilgili gerekli tüm önlemler (havalandırma, maske, mesafe, el hijyeni vs.) alınarak görüşmeler gerçekleştirilecektir. Olası herhangi bir sağlık sorununda ise görüşme sonlandırılacaktır.

Yukarıda yer alan “Aydınlatılmış Gönüllü Onam Formundaki” tüm açıklamaları okudum. Bana, konusu ve amacı belirtilen araştırma ile ilgili yazılı ve sözlü açıklamalar aşağıda adı belirtilen kişi: tarafından yapıldı. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabileceğimi ve kendi isteğime bakılmaksızın araştırmacı tarafından araştırma dışı bırakılabileceğimi biliyorum.

Söz konusu araştırmaya, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın kendi rızamla katılmayı kabul ediyorum.

..... / /2021

Gönüllü Katılımcı
Araştırmacı

Açıklamaları Yapan

EK 3: Etik kurul onayı

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

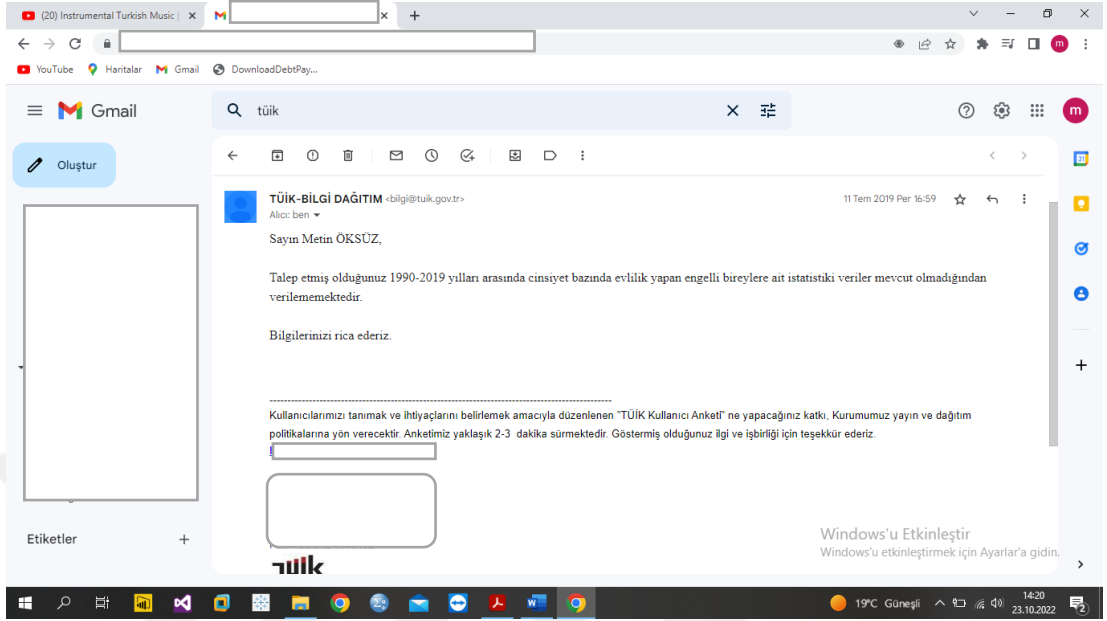
PROTOKOL NO: 2021/□

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Ortopedik Engellilik ve Evlilik Doyumu: Yalova Örneği
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1- Nitel Araştırma 2- Doktora / Sanatta Yeterlilik Tez Çalışması
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Metin ÖKSÜZ 2- Tez Danışmanı : Prof. Dr. Musa ŞAHİN
KARAR	Etik Yönden Onay Verilmiştir.

PR
İNSAN ARAŞT
BAŞKANI

TARİH
02.05.2021

EK 4: TK cevabi yazısı

ÖZGEÇMİŞ

İlk öğrenimini Sakarya’da, orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1989 yılında girdiği Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde lisans eğitimini 1993 yılında tamamladı. 2012 yılında başladığı Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı yüksek lisans eğitimini 2015 yılında tamamladı. 2022 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi bünyesinde Aile Danışmanlığı Programını tamamlayarak aile danışmanı sertifikasını almıştır.

1996-2004 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde sınıf öğretmeni olarak görev yaptı. 2004-2012 yılları arasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde sosyal çalışmacı olarak görev yaptı. 2012-2016 yılları arasında Yalova Üniversitesi Çınarcık Meslek Yüksek Okulunda öğretim görevlisi olarak görev yaptı. 2016 yılından bu yana Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

YAYIN VE ESERLER

Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

- Erkoç, B. ve Öksüz, M. (2020). Sağlık çalışanlarına karşı uygulanan şiddet nedenlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 1180-1190. DOI:10.17719/jisr.2020.40.
- Karataş, Z. ve Öksüz, M. (2020). Sosyal çalışmacı adaylarının koşulsuz kendini kabul etme ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2547-2559. DOI:10.33206/mjss.711325.
- Deniz, S., Çimen, M., Erkoç, B., Yüksel, O ve Öksüz, M. (2018). Hastane çalışanlarının çalışma yaşam kalitesi algısına yönelik bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi İşletme Bilimi Dergisi*, 6(2), 61-73. DOI:10.22139/jobs.425984.
- Erkoç, B., Kocağa, F., Öksüz, M. ve Yüksel, O. (2018). Meslek yüksek okulu öğrencilerinde sosyal destek algısı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(18), 510-515. DOI:10.26450/jshsr.379.
- Öksüz, M. ve Ceylan, H. (2015). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 459-466.

Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

- Ceylan, H., Niğmet, G. ve Öksüz, M. (2015). Sosyal çalışmacılarda iş doyumu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 43-69.

Ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

- Öksüz, M. (2018). Yaşlılık Dönemi Olası Sorunları ile Başedebilmede Bir Beceri Türü Olarak Sosyal Sermaye Yönetimi ve Başarılı Yaşlanma. Salih Batal (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar ve Değerlendirmeler* içinde (73-100). Ankara: Gece Kitaplığı Yay.

Öksüz, M. (2018). Türkiye’de 2002 Yılı Sonrası Evlat Edinme Uygulamalarında “Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi” Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. Recep Yıldız (Ed.). *Sosyal Sermaye Kaybı* içinde (195-228).

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

Öksüz, M. ve Arslanhan, M. (2021, Ekim). *Yalova’da Engellilerin Aile Yaşamını İyileştirme Çalışması: Koçum Babam Projesi*. Yalova Araştırmaları Kongresi (YAK) 2021), Yalova, Türkiye.

